V. İ. Lenin

"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?

V. İ. LENİN ● "HALKIN DOSTLARI" KİMLERDİR?

SOL
YAYINLARI

ÜÇÜNCÜ BASKI

"HALKIN DOSTLARI" KİMLERDİR
VE
SOSYAL-DEMOKRATLARA KARŞI NASIL SAVAŞIRLAR?

(*RUSKOYE BOGATSTVO*'DA YAYINLANMIŞ MARKSİSTLERE KARŞI MAKALELERE YANIT)[1]

V. İ. LENİN

ÇEVİREN
VAHAP S. ERDOĞDU

V. İ. Lenin'in *What the "Friends of the People" Are and How They Fight the Social-Democrats* (A Reply to Articles in *Ruskoye Bogatstvo* Opposing the Marxists) (PP, Moscow 1970) adlı yapıtını, İngilizcesinden Vahap S. Erdoğdu dilimize çevirmiş ve kitap, *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?* (*Ruskoye Bogatstvo'da Yayınlanmış Marksistlere Karşı Makalelere Yanıt*) adı ile, *Sol Yayınları* tarafından, Ağustos 1979 (Birinci Baskı Mart 1976; İkinci Baskı Ocak 1978) tarihinde, Ankara'da, *İlkyaz Basımevi*'nde dizdirilip bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

7 Birinci Kısım
86 Yayımcının Notu
87 Bu Baskıya Not
88 Üçüncü Kısım
199 Ek I
206 Ek II
227 Ek III

235 *Açıklayıcı Notlar*

VİLADİMİR İLİÇ ULYANOV LENİN

1870'te Sibirya'nın Simbirsk kasabasında doğdu. Orta halli bir aydın ailesinin çocuğuydu. Bolşevik Partisinin başında 1917'de Ekim ayaklanmasını başarıya ulaştırdı ve ilk sosyalist ülke olan SSCB'nin kurucusu oldu. 1924'te öldü.

V. İ. Lenin'in bütün yapıtları 45 ciltte toplanmıştır. Başlıca kitapları şunlardır: *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?* (1894); *Ekonomik Romantizmin Bir Nitelendirilmesi* (1897); *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* (1899); *Ne Yapmalı?* (1902); *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* (1904); *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği* (1905); *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* (1908); *Emperyalizm — Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (1916-17); *Devlet ve Devrim* (1917); *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky* (1918); *Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri* (1918); *"Sol" Komünizm — Bir Çocukluk Hastalığı* (1920). Lenin'in inceleme, yazı, rapor, konuşma vb. şeklinde kaleme aldığı yapıtlarından birçoğu, konularına göre düzenlenerek, ayrı kitaplar halinde yayınlanmıştır. Bunlardan *Sol Yayınları* arasında yayınlananlar şunlardır: *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı, İşçi Sınıfı ve Köylülük, Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi, Sosyalizm ve Savaş, Tarım Sorunları, Marx-Engels-Marksizm, Gençlik Üzerine, Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü, Tasfiyecilik Üzerine.*

Kendilerini "halkın dostları" olarak niteleyen Rus narodniklerinin eleştirildiği *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?*'da, Lenin, diyalektik ve tarihsel materyalizmin önemli bir savunmasını ve açıklamasını sunmaktadır. Narodnikler, Rusya'da kapitalizmin gelişmekte olduğunu yadsıyor, çarlık hükümetine karşı devrimci savaşımı reddediyor, esas olarak kulakların çıkarlarını dile getiriyor ve marksizme, marksizmi kaba bir biçimde tahrif ederek, saldırıyorlardı. Marksist tarihsel materyalizmin boş bir söz olduğunu ve Marx tarafından hiç bir zaman doğru dürüst açıklanmadığını ileri süren narodnikleri, Lenin, *"Halkın Dostları" Kimlerdir?*'de yanıtlamakta, *Kapital*'in içeriğini ve tarihsel materyalizmin yöntemini açıklamaktadır. Rusya'da kapitalizmin gelişmekte ve bunun Rus köylü ekonomisine sızmakta olduğunu ortaya koyarak, sınai işçi sınıfının doğuşunu göstermekte ve bu sınıfın, sömürülen köylülükle ittifak içinde, çarlığı devirebileceğini ve sonra da sosyalist devrime ilerleyebileceğini anlatmaktadır.

"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar? üç kısımdan oluşmaktadır. Kitabın birinci ve üçüncü kısımlarının hektografla çoğaltılmış nüshaları, 1923 başlarında bulunmuştur. İkinci kısım ise hâlâ bulunamamıştır.

RUSKOYE BOGATSTVO[2] sosyal-demokratlara karşı bir kampanya açmıştır. Geçen yıl, n° 10'da, bu derginin önde gelen adamlarından biri, Bay N. Mihaylovski, "bizim sözde marksistlerimize, ya da sosyal-demokratlara"[3] karşı yakında bir "polemik" yayınlanacağı haberini verdi. Ardından, Bay S. Krivenko'nun, "Serbest Kültür Yazarlarımız" başlıklı makalesi (n° 12), ve Bay N. Mihaylovski'nin "Yazın ve Yaşam"ı (*Ruskoye Bogatstvo*, 1894, n° 1 ve 2) geldi. Ekonomik gerçekliklerimiz üzerine derginin kendi görüşlerine gelince, bu, Bay S. Yujakov tarafından "Rusya'nın Ekonomik Gelişmesinin Sorunları" başlıklı makalede (n° 11 ve 12) en tam biçimde anlatılmıştır. Dergilerinde, ge-

nel olarak "halkın" gerçek "dostları"nın fikirlerini ve taktiklerini sunduklarını iddia ettikleri halde, bu beyler, sosyal-demokrasinin baş düşmanlarıdır. Onun için, bu "halkın dostları"na, onların marksizmi eleştirilerine, düşüncelerine ve taktiklerine daha yakından bir gözatalım.

BAY N. Mihaylovski, dikkatini, esas olarak, marksizmin teorik ilkelerine veriyor ve bu yüzden materyalist tarih anlayışının özel bir araştırmasını yapıyor. Bu öğretiyi açıklayan ciltler dolusu marksist yazının içeriğini genel olarak özetledikten sonra, Bay Mihaylovski, eleştirisini aşağıdaki tiratla açıyor:

"Her şeyden önce" diyor, "doğal olarak şu soru ortaya çıkar: Marx, yapıtlarından hangisinde materyalist tarih anlayışını açıkladı? *Kapital*'de bütün ekonomik yazının ve ilgili gerçeklerin titiz bir araştırılmasıyla, mantıksal gücün geniş bilgi ile birleştirilmesinin bir örneğini verdi. Ekonomi biliminin çoktandır unutulmuş ya da bugün kimse tarafından bilinmeyen teorisyenlerini gümüşlığına çıkardı ve fabrika müfettişleri raporlarında ya da uzmanlar tarafından çeşitli özel komisyonlara sunulan kanıtlarda yer alan en küçük ayrıntıları bile ihmal etmedi; kısacası, kısmen ekonomik teorileri için savlar sağlamak, kısmen de onları örneklerle açıklamak için bu büyük olgusal malzeme yığınını inceledi. Eğer 'tümüyle yeni' bir tarihsel süreç anlayışını yaratmış olsaydı, eğer insanlığın tüm geçmişini yeni bir görüş açısından açıklamış ve tarih felsefesi üzerine bugüne dek varolmuş olan teorileri özetlemiş olsaydı, kuşkusuz, bunları da aynı şevkle yapardı: aslında tarihsel sürecin tüm bilinen teorilerini gözden geçirmiş ve eleştirel bir tahlilini yapmıştır, ve dünya tarihine ait bir yığın olguyu, işlemiştir. Marksist yazında pek âdet olan Darwin'le karşılaştırma, bu fikrin daha da çok doğrulanmasını sağlar. Darwin'in tüm çalışması neye varır? Gerçek bir olgusal

malzeme dağını taçlandıran, yakın karşılıklı ilişki içinde bulunan bazı genel fikirlere. Ama Marx'da buna uygun düşen çalışma nerededir? Böyle bir şey yoktur. Ve Marx'ın böyle bir çalışması yalnızca var olmamakla kalmıyor, ciltler dolduran ve yaygın niteliğine karşın tüm marksist yazında da hiç bulunamıyor."

Tüm tirat pek tipiktir ve kamuoyunun, *Kapital*'i ve Marx'ı ne denli az anladığını görmemize yardımcı olmaktadır. Davasını ortaya koyuşundaki çok büyük inandırıcılık altında ezilerek, Marx'ın önünde yerlere kadar eğiliyor ve onu övüyorlar ve aynı zamanda da onun öğretisinin temel içeriğini tümüyle gözden yitiriyor ve "öznel toplumbilim"in eski şarkılarını söylemeye pek sakin bir biçimde devam ediyorlar. Bununla ilgili olarak, insan, Kautsky'nin, Marx'ın ekonomik öğretileri üzerine yazdığı kitabının başına koymak için seçtiği pek yerinde alıntıyı ansımadan edemiyor:

Wer wird nicht einen Klopstock loben?
Doch wird ihn jeder lesen? Nein.
Wir wollen weniger erhoben,
*Und fleissiger gelesen sein!**

Tam da böyle! Bay Mihaylovski, Marx'ı daha az övmeli ve onu daha gayretle okumalı, ya da daha iyisi, okuduğuna daha ciddî eğilmelidir.

"*Kapital*'de, Marx, bize, mantıksal gücün geniş bilgi ile birleştirilmesinin bir örneğini verdi", diyor Bay Mihaylovski. Bu tümcede, Bay Mihaylovski, bize, özden yoksunlukla birleştirilmiş parlak bir tümce örneği veriyor — bir marksist de böyle demiş. Ve bu gözlem, çok haklı bir gözlemdir. Gerçekten de, Marx'ın bu mantıksal gücü kendini nasıl ortaya koydu? Etkileri nelerdi? Bay Mihaylovski'nin

* Bir Klopstock'u kim övmez ki?
Ama herkes onu okur mu? Hayır.
Daha az göklere çıkarılmak,
Ama daha gayretle okunmak isterdik!
(Lessing.) —ç.

yukardaki tiradını okurken, insan sanabilir ki, bu güç, tümüyle, terimin en dar anlamıyla, "ekonomik teoriler" üzerinde yoğunlaşmıştır — bundan öte bir şey değil. Ve Bay Mihaylovski, Marx'ın mantık gücünü ortaya koyduğu alanın dar sınırlarını daha da çok vurgulamak için, "en küçük ayrıntılar", "titizlik", "kimsenin bilmediği teorisyenler" vb. üzerinde önemle durmaktadır. Marx, bu teorilerin kurulma yöntemlerine esas olarak yeni ya da dikkate değer hiç bir şey katmamış, ekonomi biliminin sınırlarını, onları genişletmeksizin, bilimin kendisinin "tamamen yeni" bir kavramını getirmeksizin, daha önceki iktisatçıların bıraktığı yerde bırakmış gibi görünebilir. Oysa, *Kapital*'i okumuş olan herhangi biri, bunun kesinlikle doğru olmadığını bilir. Bununla ilgili olarak, insan, Bay Mihaylovski'nin onaltı yıl önce o kaba burjuva Bay Y. Jukovski ile tartışırken, Marx hakkında neler yazdığını anımsamadan edemiyor.[4] Belki zaman farklıydı, belki duygular daha tazeydi — ne olursa olsun Bay Mihaylovski'nin makalesinin gerek tonu, gerekse içeriği o zamanlar tümüyle farklıydı.

"Karl Marx, *Kapital*'ine değinirken, '... Bu çalışmanın sonal amacı, modern toplumun gelişme yasasını [orijinalinde: *Das ökonomische Bewegungsgesetz* — hareketin ekonomik yasası] açıkça ortaya koymaktır', diyor ve bu programa sıkı sıkıya bağlı kalıyor." Bay Mihaylovski, 1877'de böyle diyordu. Sıkı sıkıya bağlı kalınan —eleştirmenin kabul ettiği gibi— bu programı daha yakından inceleyelim. Bu, "modern toplumun ekonomik gelişme yasasını açıkça ortaya koymak"tır.

Formülasyonun kendisi, karşımıza, açıklama gerektiren birkaç soru çıkarıyor. Kendisinden önce gelen bütün iktisatçılar, genel olarak, toplumdan sözettikleri halde, Marx, neden "modern" toplumdan sözeder? "Modern" sözcüğünü hangi anlamda kullanır, bu modern toplumu hangi özelliklerle ayırdeder? Ve dahası, toplumun hareketinin eko-

nomik yasası ile ne kastedilmektedir? İktisatçıların —ve bu arada belirtelim ki, bu *Ruskoye Bogatstvo*'nun dahil olduğu ortamın yazarlarının ve iktisatçılarının gözde fikirlerinden biridir—, yalnızca değerlerin üretiminin salt ekonomik yasalara bağımlı olduğunu, oysa dağılımın siyasete, hükümetin, aydınların vb. toplum üzerine yaptığı etkinin niteliğine bağlı olduğunu ilân ettiklerini duymaya alışmışızdır. O halde Marx, toplumun hareketinin ekonomik yasasından, hatta bu yaşaya bir doğa yasası —*Naturgesetz*— diye değinerek, hangi anlamda sözediyor? Bizim yerli toplumbilimcilerimizden pek çoğu, toplumsal görüngülerin, doğal tarihin görüngülerinden özellikle ayrı olduğunu, ve bu yüzden birincinin araştırılmasının kesinlikle ayrı bir "öznel toplumbilim yöntemi" gerektirdiğini göstermek için sayfalar doldururlarken bunu nasıl anlayacağız?

Bütün bu duraksamalar doğal ve zorunlu olarak doğarlar ve, kuşkusuz, ancak tam bir karacahil, *Kapital*'den sözederken bunlardan kaçınır. Bu soruları aydınlatmak için, önce, *Kapital*'in aynı önsözünden —yalnızca birkaç satır daha aşağıda olan— bir pasaj daha aktaracağız.

"Benim görüş açım[dan]" diyor Marx, "toplumun ekonomik biçimlenişinin evrimine, doğal tarihin bir süreci olarak bakılır."[5]

Kapital'in, söylendiği gibi, sıkı bir tutarlılık ve ender bir mantık gücü ile sürdürülen temel fikrinin burada olduğunu görmek için, örneğin "Önsöz"den az önce aktarılan bu iki pasajı karşılaştırmak yetecektir. Önce bütün bunlara ilişkin iki duruma değinelim: Marx, bir "toplumun ekonomik biçimlenişi"nden; yalnızca kapitalist biçimlenişten sözediyor, yani yalnızca bu biçimlenişin gelişmesinin yasasını araştırdığını söylüyor, başkasınınkini değil. Bu birincisi. İkinci olarak da, Marx'ın bu çıkarsamaları yaparken kullandığı yöntemlere değinelim. Az önce Bay Mihaylovski'den duyduğumuz gibi, bu yöntemler, "ilgili gerçeklerin

titiz bir araştırılması"ndan oluşur.

Şimdi, bizim öznel filozoflarımızın böylesine bir ustalıkla kaçınmaya çalıştığı *Kapital*'in temel fikrini inceleyelim. Toplumun ekonomik biçimlenişi kavramı, uygun deyimiyle, neden oluşur? Ve böyle bir biçimlenişin gelişmesine hangi anlamda doğal tarihin bir süreci gözü ile bakılabilir ve bakılmalıdır? — Şimdi karşımıza çıkan sorular bunlardır. Daha önce de belirtmiştim ki, eski (Rusya için eski değil) iktisatçılar ve toplumbilimciler açısından, toplumun ekonomik biçimlenişi kavramı tamamen gereksizdir: bunlar genel olarak toplumdan sözederler, Spencer'ler[6] ile genel olarak toplumun amacı ve özü vb. konusunda tartışırlar. Bu öznel toplumbilimciler, uslamlamalarında, şöyle tezlere dayanırlar — toplumun amacı tüm üyelerine yararlı olmaktır, bu yüzden adalet şöyle şöyle bir örgütlenme gerektirir ve bu ideal örgütlenme ile uyumlu olmayan bir sistem ("toplumbilim bir ütopya ile işe başlamalıdır" — öznel yöntemin yazarlarından biri olan Bay Mihaylovski'ye ait olan bu sözler, onların yöntemlerinin özünü çok güzel göstermektedir) normal değildir ve bir yana bırakılması gerekir. Örneğin, Bay Mihaylovski şunu öne sürüyor: "Toplumbilimin esas görevi, insan doğasının herhangi bir özel gereksinmesinin karşılandığı toplumsal koşulları araştırmaktır." Gördüğünüz gibi, bu toplumbilimciyi ilgilendiren şey, yalnızca insan doğasını tatmin eden bir toplumdur, bazı tuhaf ve üstelik de, çoğunluğun azınlık tarafından köleleştirilmesi gibi, "insan doğası" ile çok uyumsuz bir olguya dayanabilen toplum biçimleri değil. Ayrıca görüyorsunuz ki, bu toplumbilimcinin görüş açısından, toplumun gelişmesine doğal tarihin bir süreci gözü ile bakmak sözkonusu olamaz. ("Bir şeyi istenen ya da istenmeyen olarak kabul ettikten sonra, toplumbilimci, istenenin gerçekleştirilebileceği ya da istenmeyenin safdışı edilebileceği" — "filan ideallerin gerçekleştirilebileceği" — "koşulları keşfetmelidir" — işte bu

aynı Bay Mihaylovski'nin düşüncesidir.) Üstelik, gelişmeden bile sözedilemez, yalnızca, "istenen"in dışına çıkan çeşitli sapmalardan, tarihte bir sonuç olarak... insanların yeterince zeki olmamalarının, insan doğasının ne istediğini gerektiği gibi anlayamamalarının, böyle ussal bir sistemin gerçekleştirilmesinin koşullarını keşfedememelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan "kusurlar"dan sözedilebilir. Açıktır ki, Marx'ın toplumsal-ekonomik biçimlenişlerin gelişmesinin doğal tarihin bir süreci olduğu yolundaki düşüncesi, toplumbilimin adına sahip çıkan bu çocukça ahlâk anlayışını ta kökünden yıkar. Marx, bu temel fikre nasıl ulaşmıştır? Ekonomik alanı toplumsal yaşamın çeşitli alanlarından ayırarak, *üretim ilişkilerini* temel, en önemli, tüm öteki ilişkileri belirleyen ilişkiler olarak bütün öteki ilişkilerden ayırarak. Marx'ın kendisi, bu sorun üzerindeki uslamlama yolunu şöyle tanımlar:

"Kafamda biriken kuşkuları gidermek için ilk giriştiğim çalışma, hegelci hukuk felsefesini* eleştirici bir gözle yeniden gözden geçirmek oldu. ... Araştırmalarım, devlet biçimleri kadar hukuksal ilişkilerin de ne kendilerinden, ne de iddia edildiği gibi insan zihninin genel evriminden anlaşılamayacağı, tam tersine, bu ilişkilerin köklerinin, Hegel'in 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız düşünürlerinin örneğine uyarak 'sivil toplum' adı altında topladığı maddî varlık koşullarında bulundukları, ve sivil toplumun anatomisinin de, ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği sonucuna ulaştı. ... Ulaşmış olduğum ... genel sonuç, kısaca şöyle formüle edilebilir: Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, ... belirli ilişkiler kurarlar; bu *üretim ilişkileri,* onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadî yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül

* K. Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. —Ed.*

eden bir hukuksal ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddî yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddî üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukuksal ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadî temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadî üretim koşullarının maddî altüst oluşu ile —ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir—, hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefî biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimleri ayırdetmek gerekir. Nasıl ki, bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak bir hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi gözönünde tutularak bir hükme varılamaz, tam tersine, bu değerlendirmeleri maddî yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. ... Geniş çizgileriyle, asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal-ekonomik biçimlenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak nitelendirilebilirler."[7]

Toplumbilimdeki bu materyalizm fikri, aslında dâhice bir darbe idi. Doğal olarak, *şimdilik* yalnızca bir varsayımdı, ama tarihsel ve toplumsal sorunlara kesinlikle bilimsel bir yaklaşım olanağını ilk kez yaratan bir varsayım. O zamana kadar, üretim ilişkileri gibi en basit temel ilişkilere

nasıl inileceğini bilmeyen toplumbilimciler, siyasal ve yasal biçimlerin doğrudan araştırılması ve incelenmesine girişmişler, bu biçimlerin sözkonusu dönemde insanlığın bazı düşüncelerinden doğduğu gerçeği ile karşılaşmışlar — ve burada durmuşlardı; toplumsal ilişkiler insanlar tarafından bilinçli olarak kurulmuş gibi görünüyordu. *Contrat social*[8] fikrinde (bunun izleri bütün ütopik sosyalizm sistemlerinde çok belirgindir) tam olarak ifade edilen bu sonuç, tüm tarihsel gözlemlerle tam bir çelişki içindeydi. Toplumun üyeleri, hiç bir zaman, içinde yaşadıkları toplumsal ilişkiler toplamını, kesin, bütün halinde, belli bir ilkeye bürünmüş bir şey olarak düşünmemişlerdir, bugün durum böyle değildir; tersine, halk yığını kendini bu ilişkilere bilinçsiz olarak uyarlar, ve özel tarihsel toplumsal ilişkiler olarak onları o kadar az kavramıştır ki, örneğin insanların yüzyıllar boyunca içinde yaşadıkları değişim ilişkilerinin bir açıklaması ancak son zamanlarda bulunmuştur. Materyalizm, tahlili derinleştirerek, onu insanın toplumsal fikirlerinin kaynağına taşıyarak bu çelişkiyi giderdi; onun, fikirlerin akışının şeylerin akışına bağlı olduğu yolundaki vargısı, bilimsel psikoloji ile bağdaşan tek vargıdır. Üstelik, ve daha başka bir açıdan, bu varsayım, ilk kez, toplumbilimi bilim düzeyine çıkardı. O zamana kadar, toplumbilimciler, toplumsal görüngülerin karmaşık ağında, önemli olan ile önemli olmayanı ayırdetmekte zorluk çekmişler (toplumbilimdeki öznelciliğin kökü budur) ve böyle bir ayrım için herhangi bir nesnel ölçüt bulamamışlardı. Materyalizm, *üretim ilişkilerini* toplumun yapısı olarak kurtararak ve öznelcilerin toplumbilime uygulanabilirliğini reddettikleri genel bilimsel yinelenme ölçütünün bu ilişkilere uygulanmasını mümkün kılarak, kesinlikle nesnel bir ölçüt sağladı. Onlar ideolojik toplumsal ilişkilerle (yani, biçimlenmeden önce insanın bilincinden geçenler gibi*) yetindikleri sürece, çeşitli ülkelerin toplumsal görüngülerindeki

yinelenmeyi ve düzenliliği gözlemleyemiyorlardı ve onların bilimleri, ölsa ölsa bu görüngülerin yalnızca bir tanımı, hammaddelerin toplanması olarak kalıyordu. Maddî toplumsal ilişkilerin tahlili (yani insanın bilincinden geçmeksizin biçimlenen ilişkilerin tahlili: insanlar ürünleri değişirlerken burada bir toplumsal üretim ilişkisi olduğunu bile farketmeden üretim ilişkilerine girerler) — maddî toplumsal ilişkilerin tahlili, yinelenmenin ve düzenliliğin gözlemlenmesini ve çeşitli ülkelerdeki sistemlerin şu tek temel kavramda genelleştirilmesini hemen mümkün kıldı: *toplumsal biçimlenme*. Toplumsal görüngülerin tanımından (ve bunların bir ideal açısından değerlendirilmelerinden), örneğin, bir kapitalist ülkeyi diğerinden ayıran şeyi bir yana koyan ve hepsi için ortak olanı inceleyen, kesinlikle bilimsel tahlillerinin ilerleyişini olanaklı kılan şey, yalnızca bu genelleme oldu.

Üçüncüsü ve sonuncusu, bu varsayımın *bilimsel* bir toplumbilimini ilk kez olarak olanaklı kılmasının bir başka nedeni de, yalnızca toplumsal ilişkilerin üretim ilişkilerine ve bu sonuncuların da üretken güçlerin düzeyine indirilmesinin, toplum biçimlenmelerindeki gelişmenin doğal tarihin bir süreci olduğu anlayışına sağlam bir temel sağlamasıdır. Ve söylemeye gerek yok ki, böyle bir görüş olmaksızın hiç bir toplumbilim olamaz. (Örneğin, öznelciler, tarihsel görüngülerin yasaya uyduğunu kabul etmelerine karşın, bunların evrimine doğal tarihin bir süreci olarak bakmıyorlardı, çünkü insanların toplumsal fikirleri ve amaçları karşısında birdenbire duruyor ve bunları maddî toplumsal ilişkilere indirgeyemiyorlardı.)

Oysa, bu varsayımı kırklarda ifade etmiş olan Marx, bunun ardından gerçeklere ilişkin (*nota bene*) malzemeyi incelemeye girişti. Toplumsal-ekonomik biçimlenmelerden

* Kuşkusuz, her zaman *toplumsal* ilişkilerin bilincine değiniyoruz, başkasına değil.

birini —meta üretimi sistemini— ele aldı ve (en az yirmi-beş yıl incelediği) geniş bir veriler yığınına dayanarak bu biçimlenmenin işleyişini ve gelişmesini yöneten yasaların en ayrıntılı bir tahlilini verdi. Bu tahlil, yalnızca toplumun bireyleri arasındaki üretim ilişkilerine ayrılmıştır: açıklamalarda, üretim ilişkileri alanı dışındaki özelliklere hiç başvurulmamıştır. Marx, toplumsal ekonominin meta örgütlenmesinin nasıl geliştiğini; nasıl kapitalist örgütlenmeye dönüştüğünü ve uzlaşmaz-karşıt (üretim ilişkilerinin sınırları içinde uzlaşmaz karşıt) sınıfları, burjuvaziyi ve proletaryayı yarattığını; nasıl toplumsal emeğin üretkenliğini geliştirdiğini ve bunu bizzat bu kapitalist örgütlenmenin temelleriyle çözümlenemez bir biçimde çelişik bir öğe haline getirdiğini görmek olanağını sağladı.

İşte *Kapital*'in *iskeleti* budur. Ama tüm sorun, Marx'ın bu iskeletle yetinmemesi, terimin olağan anlamıyla "ekonomik teori" ile yetinmemesi, belli bir toplum biçimlenmesinin yapısını ve gelişmesini *yalnızca* üretim ilişkileriyle *açıklarken,* gene de her yerde ve aralıksız olarak, bu üretim ilişkilerine tekabül eden üstyapıyı dikkatle incelemesi ve iskelete can ve kan vermesidir. *Kapital*'in böyle büyük bir başarı kazanmasının nedeni, bir "Alman iktisatçısı"nın yazdığı bu kitabın, okura, tüm kapitalist toplumsal biçimlenmeyi, yaşayan bir şey gibi — günlük yönleriyle, üretim ilişkilerinin yapısında bulunan uzlaşmaz sınıf karşıtlığının gerçek toplumsal görünüşüyle, kapitalist sınıfın egemenliğini koruyan siyasal burjuva üstyapısıyla, burjuva özgürlük, eşitlik vb. fikirleriyle, burjuva aile ilişkileriyle göstermiş olmasındadır. Şimdi Darwin'le karşılaştırmanın tamamen doğru olduğu açıklığa kavuşacaktır: *Kapital,* "gerçek bir olgusal malzeme dağını taçlandıran, yakın karşılıklı ilişki içinde bulunan bazı genel fikirler"den başka bir şey değildir. Ve eğer herhangi bir kimse *Kapital*'i okumuş ve bu genel fikirleri farketmemenin bir yolunu bulmuşsa, bu, gör-

müş olduğumuz gibi, bu fikirlere önsözde bile işaret etmiş olan Marx'ın kusuru değildir. Hepsi bu değil; böyle bir karşılaştırma yalnızca dışsal yönden değil (ki, bu, bilinmeyen bazı nedenlerden ötürü Bay Mihaylovski'yi özellikle ilgilendiriyor), içsel yönden de doğrudur. Nasıl ki Darwin, hayvan ve bitki türlerinin bağlantısız, raslansal, "Tanrı tarafından yaratılmış", ve değişmez olduğu görüşüne bir son verdiyse ve türlerin değişebilirliği ve ardıllığını yerleştirerek biyolojiyi ilk kez kesinlikle bilimsel bir temele oturttuysa, Marx da, toplumun, yetkilerinin isteği ile (ya da isterseniz, toplumun ve hükümetin isteği ile) her türlü değişikliğe izin veren ve gelişigüzel doğan ve gelişen, mekanik bir bireyler toplamı olduğu görüşüne son verdi ve belli üretim ilişkilerinin toplamı olarak toplumun ekonomik biçimlenişi kavramını yerleştirerek, böyle biçimlenişlerin, doğal tarihin bir süreci olduğu gerçeğini yerleştirerek, toplumbilimi ilk kez bilimsel bir temel üzerine oturttu.

Şimdi —*Kapital*'in çıkışından beri— tarihin materyalist anlayışı artık bir varsayım değil, bilimsel olarak tanıtlanmış bir önermedir. Ve bir toplum biçimlenişinin —toplum biçimlenişi, dikkat edin, bir ülkenin ya da halkın ya da hatta sınıfın vb. yaşam biçimi değil— gelişmesinin ve işleyişinin bilimsel bir açıklamasını vermek için girişilen bir başka çaba ile, "ilgili gerçeklere" materyalizmin getirdiği kadar düzen getirebilecek, yani onun gibi, belli bir biçimlenişin kesin bir bilimsel açıklamasını yaparken onu canlı bir görünüm olarak sunabilecek olan bir başka çaba ile karşılaşıncaya kadar — o zamana kadar materyalist tarih anlayışı, toplumsal bilimle eşanlama gelecektir. Materyalizm, Bay Mihaylovski'nin düşündüğü gibi "esas olarak bilimsel bir tarih anlayışı" değil, tek bilimsel tarih anlayışıdır.

Ve şimdi, *Kapital*'i, onda hiç bir materyalizm keşfetmeksizin okumuş insanların var olması gerçeğinden daha komik bir şey düşünebilir misiniz? Nerede bu materyalizm,

diye Bay Mihaylovski içten bir şaşkınlıkla soruyor.

Mihaylovski, *Komünist Manifesto*'yu okumuş ve onun modern sistemlere ilişkin olarak verdiği —hukuksal, siyasal, ailesel, dinsel ve felsefî— açıklamanın materyalist bir açıklama olduğunu ve hatta sosyalist ve komünist teorilerin eleştirisinin bile, bunların köklerini filan ya da falan üretim ilişkilerinde aradığını ve bulduğunu farkedememiştir.

Felsefenin Sefaleti'ni okumuş ve Proudhon'un toplumbilimine ilişkin tahlilinin, materyalist açıdan yapıldığını, en değişik tarihsel sorunlar için Proudhon'un ileri sürdüğü çözümün eleştirisinin materyalizmin ilkelerine dayandığını, ve bu sorunların çözümü için verilerin nerede aranması gerektiğine ilişkin yazarın kendisine ait tüm belirtmelerin, üretim ilişkilerine değinmelerle aynı şey olduğunu farkedememiştir.

Kapital'i okumuş ve önünde, toplumun bir —en karmaşık— biçimlenişinin, bilimsel, materyalist tahlilinin bir modelinin, herkesçe kabul edilen ve kimsenin aşamadığı bir modelinin durduğunu görememiştir. Ve şimdi de oturmuş, güçlü kafasını şu derin sorun için yoruyor: "Marx, yapıtlarından hangisinde materyalist tarih anlayışını açıklamıştır?"

Marx'ı tanıyan herhangi biri, bu soruyu, bir başka soruyla yanıtlayabilir: yapıtlarından hangisinde Marx, materyalist tarih anlayışını açıklamamıştır? Ama Bay Mihaylovski, Marx'ın materyalist araştırmalarını, herhalde, bunlar ancak Karayev gibileri tarafından "Ekonomik Materyalizm" başlığı altında tarih üzerine ukalâca bir yapıtta sınıflandırıldıkları ve gereken biçimde listelendikleri zaman öğrenecek.

Ama en komik olanı da, Bay Mihaylovski'nin, Marx'ı "tarihsel sürecin tüm bilinen teorilerini gözden geçirmiş (sic!*)" olmamakla suçlamasıdır. Gerçekten de pek eğlen-

* Aynen böyle! —ç.

dirici. Bu teorilerden onda-dokuzu neden oluşmuştu? Toplum nedir, ilerleme nedir vb. üzerine salt önsel, dogmatik, soyut sözlerden oluşmuştu. (Kasıtlı olarak, Bay Mihaylovski'nin pek beğendiği örnekleri ele alıyorum.) Ama bu durumda, bu teoriler, tam da var oldukları için yararsızdırlar, temel yöntemlerinden dolayı, tam ve umutsuz metafizikliklerinden dolayı yararsızdırlar. Çünkü toplum nedir, ilerleme nedir diye sorarak işe başlamak, sondan başlamak demektir. Eğer bir tek toplumsal biçimlenmeyi özel olarak incelemediyseniz, eğer bu kavramı bile oturtamadıysanız, eğer gerçeklere ilişkin ciddî bir araştırmaya, herhangi bir türden toplumsal ilişkilerin nesnel bir tahliline bile yaklaşamadıysanız, genel olarak toplum ve ilerleme anlayışını nereden elde edeceksiniz? Bu, metafiziğin en açık bir belirtisidir, her bilim de onunla başlar. İnsanlar gerçekleri incelemeye nasıl girişeceklerini bilmedikleri sürece, daima, önsel, genel teoriler icat etmişlerdir, bunlar hep kısır olmuştur. Kimyasal süreçlerin gerçeklere değgin bir araştırmasını hâlâ yapamayan metafizikçi-kimyager, bir güç olarak kimyasal birleşme eğilimi hakkında bir teori uydurur. Metafizikçi-biyolog, yaşamın niteliğinden ve dirimsel güçten sözeder. Metafizikçi-psikolog, ruhun niteliği üzerine tartışır. Burada saçma olan, yöntemin kendisidir. Özel olarak ruhsal süreçleri açıklamadan ruh hakkında tartışamazsınız: burada, ilerleme, tam da, ruhun niteliği üzerine genel teorilerden ve felsefî sözlerden vazgeçilmesinden ve özel ruhsal süreçlere ilişkin gerçeklerin incelenmesinin bilimsel bir temele oturtulabilmesinden ibarettir. Bu yüzden Bay Mihaylovski'nin suçlaması, tüm yaşamını (tek bir ruhsal olguyu, hatta en basitini bile nasıl açıklayacağını tam olarak bilmeden) ruhun niteliği üzerine "araştırmalar" yazmakla geçiren ve sonra da bilimsel bir psikoloğu ruh konusundaki bütün bilinen teorileri gözden geçirmemiş olmakla suçlayan metafizikçi-psikoloğun suçlamasının aynısıdır. Bilimsel psikolog,

felsefî ruh teorilerini bir yana atmış ve ruhsal görüngülerin —sinirsel süreçlerin— dayandığı malzemenin doğrudan bir incelemesine girişmiş ve örneğin bir ya da daha fazla psikolojik sürecin bir tahlilini ve açıklamasını yapmıştır. Bizim metafizikçi-psikolog da bunu okur ve över: süreçlerin tanımı ve gerçeklerin incelenmesi iyi olmuş der; ama tatmin olmamıştır. Çevresindekilerin, bu bilim adamının yarattığı kesinlikle yeni psikoloji kavramından, onun özel bilimsel psikoloji yönteminden sözettiklerini duyunca, heyecanla "afedersiniz" diye bağırır. Filozof da "afedersiniz" diye ateşli ateşli bağırır, "hangi yapıtta bu yöntem açıklanmıştır? Baksanıza, bu yapıt, 'yalnızca gerçekleri' içeriyor. Onda 'tüm bilinen felsefî ruh teorilerinin', bir gözden geçirilmesinin izi bile yok. O hiç de doyurucu bir yanıt değil!"

Aynı biçimde, kuşkusuz, *Kapital* de, toplumun niteliği hakkındaki önsel tartışmaların kısırlığını farketmeyen ve böyle yöntemlerin sorunun incelenmesine ve aydınlanmasına katkıda bulunacak yerde, yalnızca "toplum" kavramına, ya İngiliz esnafının burjuva fikirlerini ya da Rus demokratının küçük-burjuva sosyalist ideallerini kurnazca sokmaya yaradığını —bundan öte bir şeye yaramadığını— anlamayan bir metafizikçi-toplumbilimci için uygun yapıt değildir. Onun için, olsa olsa içinde yaşadıkları dönemin toplumsal fikirlerinin ve ilişkilerinin bir belirtisi olan ve insanın, birkaç tane, ama gerçek (ve "insan doğası ile uyum içinde olan" değil) toplumsal ilişkiyi anlamasını bir kılpayı ilerletmeyen bütün bu tarih felsefesi teorileri sabun köpüğü gibi doğarlar ve sönerler. Marx'ın bu bakımdan attığı dev adım, tamı tamına, genel olarak toplum ve ilerleme hakkındaki tartışmaları bir yana bırakmasından ve *bir* toplumun ve *bir* ilerlemenin *bilimsel* bir tahlilini yaratmış olmasındandır — kapitalist toplum ve ilerlemesi. Ve Bay Mihaylovski, onu, sondan değil de baştan başlamakla, sonal sonuçlarla değil de, gerçeklerin bir tahlili ile, bu toplumsal

ilişkilerin genel olarak neden oluştuğu hakkında genel teorilerle değil de, özel, tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal ilişkilerin bir incelemesiyle işe başlamış olmakla suçluyor! Ve soruyor: "Uygun yapıt nerede?" Ya, demek öyle, pek akıllı öznel toplumbilimci!!

Eğer bizim öznel filozofumuz materyalizmin doğruluğunun nerede, hangi yapıtta kanıtlandığı konusunda salt bir şaşkınlıkla yetinmiş olsaydı, işler o kadar kötü olmayacaktı. Ama materyalist tarih anlayışının bırakın kanıtlanmasını, bir açıklamasını bile hiç bir yerde bulamamış olmasına karşın (ve belki de bulamadığı için), bu öğretiye hiç bir zaman öne sürmediği savlar yüklemektedir. Blos'dan, Marx'ın tamamen yeni bir tarih *anlayışı* ilân ettiği anlamında bir pasaj aktarıyor ve hemen bu teorinin "insanlığa, geçmişini açıklamış" olmak, "insanlığın tüm (sic!!?) geçmişini" açıklamış olmak vb. iddiasında bulunduğunu bildiriyor. Ama bu kesinlikle yanlıştır! Teori yalnızca kapitalist toplumsal örgütlenmeyi açıklamak iddiasındadır, başkasını değil. Eğer materyalizmin bir toplumsal biçimlenmenin tahliline ve açıklamasına uygulanışı böyle parlak sonuçlar verdiyse, tarihte, materyalizmin, daha şimdiden, salt bir varsayım olmaktan çıkması ve bilimsel olarak denenmiş bir teori haline gelmesi çok doğaldır; böyle bir yöntemin gerekliliğinin, bunlar gerçeklere değgin özel araştırmaya ve ayrıntılı tahlile tâbi tutulmamış olsalar da, öteki toplumsal biçimlenmelere de yayılması çok doğaldır — tıpkı oldukça geniş bir sayıda gerçeklere ilişkin olarak kanıtlanmış olan dönüşümcülük fikrinin, bazı hayvan ve bitki türleri için dönüşüm gerçeğini kesinlikle saptamak henüz mümkün olmamışsa da, bütün biyoloji alanına yayılması gibi. Ve nasıl ki, dönüşümcülük, hiç de türlerin "tüm" oluşum tarihini açıklamak iddiasında değilse, yalnızca bu açıklamanın yöntemlerini bilimsel bir temele oturtmak iddiasındaysa, tarihteki materyalizm de, hiç bir zaman her şeyi açıklama iddia-

sında olmamış, yalnızca tarihi açıklamanın, Marx'ın deyimiyle (*Kapital*), "tek bilimsel" yöntemini göstermek iddiasında bulunmuştur.[9] O halde, önce tarihteki materyalizme "her şeyi açıklama", "bütün tarihsel kilitlere anahtar" bulma saçma iddialarını (elbette, Mihaylovski'nin makaleleri üzerine "*Mektup*"unda[10] Marx tarafından hemen ve çok sert bir üslupla çürütülen iddiaları) yükleyerek, Marx'ı yanlış tanıtırken, sonra da kendi uydurduğu bu iddialar karşısında yüzünü buruştururken ve son olarak, Engels'in —materyalistlerin anladığı biçimde ekonomi politiğin "hâlâ yaratılmak zorunda olduğu" ve "bugüne dek sahip olduğumuz ekonomi biliminin hemen tamamen" kapitalist toplumun tarihi ile "sınırlı kaldığı"[11] yolundaki— fikirlerini doğru bir biçimde aktararak —doğru bir biçimde, çünkü bu durumda bir yorumlama değil, bir aktarma yapılmıştır— "bu sözlerin ekonomik materyalizmin etki alanını büyük ölçüde daralttığı" sonucuna varırken, Bay Mihaylovski'nin kullandığı yöntemlerin ne ölçüde ustalıklı, güvenilir ve yakışık alır olduğu değerlendirilebilir. Böyle hilelerin farkedilmeden geçeceğine güvenmesi için bir insanın ne sonsuz bir bönlüğe, ya da ne sonsuz bir kibire sahip olması gerekir! Önce Marx'ı yanlış tanıtıyor, sonra kendi uydurduğu bir sürü yalana yüz eğiyor, sonra da belirli fikirleri doğru bir biçimde aktarıyor — ve şimdi de bunların ekonomik materyalizmin etki alanını daralttığını bildirmek saygısızlığında bulunuyor!

Bay Mihaylovski'nin bu oyununun mahiyeti ve niteliği aşağıdaki örnekten anlaşılabilir: "Marx bunların doğruluğunu hiç bir yerde kanıtlamıyor" — yani ekonomik materyalizm teorisinin temellerinin doğruluğunu. Bay Mihaylovski böyle diyor. "Doğru, Marx ve Engels, felsefe tarihi ve tarih felsefesi ile ilgili bir yapıt yazmayı düşünmüşler ve hatta bir tane yazmışlardır (1845-1846'da), ama bu, hiç bir zaman yayınlanmamıştır.[12] Engels diyor ki: '[Bu yapıtın]

tamamlanan bölümü, yalnızca, o zamanlar ekonomik tarih hakkındaki bilgimizin hâlâ ne kadar eksik olduğunu kanıtlayan materyalist tarih anlayışının bir açıklamasından oluşmaktadır.' " Bay Mihaylovski şu sonuca varıyor, "O halde 'bilimsel sosyalizm'in ve ekonomik materyalizmin temel noktaları, yazarlardan birinin kendisinin de kabul ettiği gibi, böyle bir çalışma için gerekli olan bilgiyle pek az donandıkları bir dönemde keşfedilmiş ve sonra da *Manifesto*'da açıklanmıştır."

Pek sevimli bir eleştiri biçimi, değil mi? Engels, ekonomik "tarih" hakkındaki bilgilerinin az olduğunu ve bu nedenle felsefe tarihi üzerine "genel" nitelikte çalışmalarını yayınlamadıklarını söylüyor. Bay Mihaylovski, onların bilgilerinin, "bilimsel sosyalizmin temel noktalarının", yani *Manifesto*'da zaten verilmiş olan, *burjuva* sisteminin bilimsel bir eleştirisinin olgunlaştırılması gibi "bir çalışma için" yetersiz olduğunu ifade etmek için bunu tahrif ediyor. İkisinden biri: ya Bay Mihaylovski, tüm tarih felsefesini kucaklamak yolunda bir çaba ile, burjuva rejimini bilimsel olarak açıklama yolundaki bir çaba arasındaki farkı kavramıyor, ya da Marx ve Engels'in ekonomi politiğin bir eleştirisi için yetersiz bilgiye sahip olduklarını sanıyor. Bu durumda, bu yetersizlik konusundaki görüşlerinden, düzeltmelerinden ve eklemelerinden bizi haberdar etmemesi pek zalimce bir iş olmaktadır. Marx ve Engels'in felsefe tarihi üzerine yapıtlarını yayınlamama ve tüm çabalarını bir toplumsal örgütlenmenin bilimsel tahlilinde yoğunlaştırma kararları, olsa olsa çok yüksek bir bilimsel vicdanlılık düzeyini gösterir. Bay Mihaylovski'nin, Marx ve Engels'in kendileri de bu konuyu işleyecek yeterli bilgiye sahip olmadıklarını kendileri bile kabul ettikleri halde, bu görüşlerini açıkladıkları yolundaki küçük bir eklemesiyle bunu çarpıtma kararı, ne akılla, ne de ahlâk anlayışla bağdaşmayan bir tartışma yöntemini gösterir.

İşte bir başka örnek: "Marx'ın *alter ego*'su* Engels, ekonomik materyalizmin bir tarih teorisi olduğunu doğrulamak için daha çok şey yapmıştır" diyor Bay Mihaylovski, "Özel tarihsel bir yapıt yazmıştır: *Morgan'ın Araştırmalarının Işığı Altında* (im Anschluss), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Bu '*Anschluss*' gerçekten dikkate değer. Amerikalı Morgan'ın kitabı, Marx ve Engels'in ekonomik materyalizmin ilkelerini açıklamalarından yıllarca sonra, ve ondan tümüyle bağımsız olarak çıktı." "Ve sonra", diyor Mihaylovski, "ekonomik materyalistler, bu kitaba katıldılar"; üstelik tarih-öncesi zamanlarda sınıf savaşımı olmadığından, maddî değerlerin üretimine ek olarak, emeğin üretkenliğinin hâlâ çok az gelişmiş olduğu ilkel dönemde asıl rolü oynayan, insanın kendisinin üretiminin, yani üremenin belirleyici bir etken olduğunu belirterek, materyalist tarih anlayışı formülüne bir "düzeltme" getirdiler.

Engels diyor ki, "Morgan'ın büyük değeri ... en eski Yunan, Roma ve Cermen tarihinin o zamana kadar tahlil edilememiş başlıca gizemlerinin anahtarını, Kuzey Amerika yerlilerinin kandaş grupları içinde bulmuş olmasındadır."[13]

Bay Mihaylovski bu konuda şöyle der: "Ve böylece, kırkların sonunda, kesinlikle yeni, materyalist ve gerçekten bilimsel bir tarih anlayışı keşfedilmiş ve ilân edilmiştir ve bu, Darwin'in teorisinin modern doğabilim için yaptığını tarihsel bilim için yapmıştır." Ama bu anlayışın doğruluğu —Bay Mihaylovski bir kez daha yineliyor— hiç bir zaman bilimsel olarak kanıtlanmamıştır. "Yalnızca olgulara değgin geniş ve çeşitli bir malzemeler alanında hiç bir zaman denenmemiş olmakla kalmamış" (*Kapital* "uygun" yapıt "değildir": yalnızca olguları ve özenli araştırmaları içermektedir), "öteki tarih felsefesi sistemlerinin en azından bir eleştirisini ve reddini bile yeterince amaç edin-

* Ikinci kişilik. —*ç.*

memiştir." Engels'in kitabı —*Herrn E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft**— "yalnızca rasgele yapılan nükteli girişimleri" yansıtır, ve bu yüzden Bay Mihaylovski, bu "nükteli girişimlerin" "ütopyalarla işe başlayan" toplumbilimlerin boşluğunu çok nükteli bir biçimde göstermelerine karşın, ve bu yapıtın siyasal ve hukuksal sistemlerin ekonomik sistemleri belirlediğini iddia eden ve *Ruskoye Bogatstvo*'da yazan beyler tarafından öylesine hararetle öğretilen "zor teorisi"nin ayrıntılı bir eleştirisini içermesi gerçeğine karşın, bu yapıtta ele alınan bir yığın hayatî soruyu görmezlikten gelmeyi olanaklı saymaktadır. Kuşkusuz, bir yapıt üzerine birkaç anlamsız söz etmek, onda materyalist bir biçimde tahlil edilen sorunlardan birini bile incelemekten çok daha kolaydır, öyle değil mi? Ayrıca da güvenlidir, çünkü sansür belki de hiç bir zaman bu kitabın bir çevirisini kabul etmeyecek ve Bay Mihaylovski, öznel felsefesi için kaygı duymadan buna nükteli bir kitap adını verebilecektir.

Daha da tipik ve aydınlatıcı olan bir şey de Marx'ın *Kapital*'i üzerine, (düşüncelerini gizlesin ya da anlamsızlığa düşünce biçimi versin diye insana bir dil verilmiştir, sözüne bir örnek olarak), Mihaylovski'nin yorumlarıdır: "*Kapital*'de tarih üzerine parlak sayfalar vardır, a m a" (şu harika "ama"! Bu basit bir "ama" değil, Rusçaya çevrilince, "boynuz kulağı geçer" anlamına gelen şu ünlü "*mais*" gibi bir ama) "ama tam da bu kitabın amacından dolayı, bu sayfalar yalnızca belli bir tarihsel döneme ayrılmış bulunuyor ve ekonomik materyalizmin temel önermelerini doğrulamaktan çok, yalnızca, belli bir tarihsel görüngüler grubunun ekonomik yönüne dokunuyor." Bir başka deyişle, —yalnızca kapitalist toplumun bir incelenmesine ayrılmış olan— *Kapital,* • toplumun ve onun üstyapısının materya-

* *Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor (Anti-Dühring). —Ed.*

list bir tahlilini veriyor, "a m a" Bay Mihaylovski bu tahlili görmeden geçmeyi yeğ tutuyor. Görmüyor musunuz, *Kapital,* yalnızca "bir" dönemi ele alıyor, oysa •, Bay Mihaylovski, bütün dönemleri kucaklamayı, hem de bunların hiçbirinden özel olarak sözetmeyecek bir biçimde kucaklamayı istiyor. Kuşkusuz, bu amaca ulaşmanın —yani bunlardan hiçbirini gerçekten ele almadan bütün dönemleri kucaklamanın— yalnızca bir yolu vardır, o da "parlak" ve boş başmakalıp sözler etmektir. Ve hiç kimse, sözle sorunları geçiştirmek sanatında Bay Mihaylovski ile boy ölçüşemez. Marx'ın araştırmaları (ayrı olarak) ele almaya değmez görünüyor, çünkü o, Marx, "ekonomik materyalizmin temel önermelerini doğrulamaktan çok, yalnızca belli bir tarihsel görüngüler grubunun ekonomik yönüne dokunuyor". Ne derinlik! "Doğrulamıyor", "yalnızca dokunuyor"! Herhangi bir konunun üstünü süslü sözlerle örtmek gerçekten ne kadar da basit! Örneğin, Marx, hukuksal eşitlik, özgür sözleşme ve hukuk devletinin buna benzer ilkelerinin meta üreticileri arasındaki ilişkilere dayandığını gösterdiği zaman — bu nedir? Böylece materyalizmi doğrulamakta mıdır, yoksa "yalnızca" ona değinmekte midir? Filozofumuz kendine özgü alçakgönüllülüğü ile, sorunun özünü yanıtlamaktan kaçınıyor ve parlak konuşmak ve hiç bir şey söylememek yolundaki "nükteli girişimler"inden doğrudan sonuçlar çıkarıyor.

Sonuç şöyle devam ediyor: "Dünya tarihini aydınlatmak iddiasında olan teorinin ilân edilmesinden kırk yıl sonra, eski Yunan, Roma ve Cermen tarihinin hâlâ onun için tahlil edilmemiş gizemle, olmasına şaşmamak gerek; ve bu gizemlerin anahtarı, birinci olarak ekonomik materyalizm teorisiyle kesinlikle hiç bir ilişkisi bulunmayan ve onun hakkında hiç bir şey bilmeyen bir adam tarafından, ve ikinci olarak da, ekonomik olmayan bir etmenin yardımıyla sağlanmıştır. Engels'in ekonomik materyalizmin temel for-

mülü ile hiç olmazsa bir sözcük bağlantısını korumak için yapıştığı 'insanın kendisinin üretimi', yani doğurma terimiyle oldukça eğlendirici bir izlenim yaratılmıştır. Ancak, Engels, çağlar boyunca insanlığın yaşamının bu formüle uygun olarak ilerlemediğini de kabul etmek zorunda kalmıştır." Tartışma yönteminiz gerçekten de "şaşılacak bir şey", Bay Mihaylovski. Teori, tarihin "aydınlatılması" için, temellerin ideolojide değil, maddî toplumsal ilişkilerde aranması biçimindeydi. Olgulara değgin malzemenin yokluğu bu yöntemin eski Avrupa tarihindeki bazı çok önemli görüngülerin —örneğin soysal (*gentile*) örgütlenmenin[14]— tahliline uygulanmasını olanaksız kılmış, dolayısıyla bunlar bir gizem olarak kalmışlardır.* Ama sonra, Morgan'ın Amerika'da topladığı zengin malzeme, onun kabile örgütlenmesinin niteliğini tahlil etmesini mümkün kılmış; ve o, bunu açıklamasının ideolojik (yani hukuksal ya da dinsel) değil, maddî ilişkilerde aranması gerektiği sonucuna varmıştır. Açıktır ki, bu gerçek, materyalist yöntemin parlak bir doğrulanmasından başka bir şey değildir. Ve Bay Mihaylovski, birincisi, çok güç tarihsel gizemlerin anahtarı ekonomik materyalizm teorisi ile "kesinlikle hiç bir ilişkisi olmayan" bir adam tarafından bulundu diye, bu öğretiye *serzenişte* bulunduğu zaman, kişilerin, onların lehine olan şeylerle, onları en ağır biçimde çürüten şeyler arasında nasıl da bir ayrım yapamadıklarına insan ancak şaşıp kalıyor. İkincisi, —filozofumuz iddia ediyor ki— üreme (*procreation*), ekonomik bir etmen değildir. Ama Marx ve Engels'in yapıtlarının neresinde zorunlu olarak ekonomik materyalizmden sözettiklerini gördünüz? Onlar dünya görüşlerini tanımladıkları zaman buna yalnızca materyalizm adını verdiler. Te-

* Burada da Bay Mihaylovski surat eğmek için fırsatı kaçırmıyor: eski tarih bir gizem olarak kalırken, bilimsel bir tarih anlayışı ile ne kastediyorsunuz, diyor. Herhangi bir ders kitabını ele alın, Bay Mihaylovski, göreceksiniz ki soysal örgütlenme sorunu en güç sorunlardan biridir ve açıklanması, bir yığın teorinin doğmasına neden olmuştur.

mel fikirleri (örneğin yukarda Marx'tan aktarılan pasajda çok kesin bir biçimde ifade edilmiştir) toplumsal ilişkilerin maddî ve ideolojik olarak bölündükleri idi. Sonuncular, yalnızca, insanın varlığını sürdürme faaliyetinin biçimi (sonucu) olarak insanın iradesinden ve bilincinden bağımsız olarak biçimlenen birincilerin bir üstyapısını oluştururlar. Siyasal ve hukuksal biçimlerin açıklaması —Marx aktarılan pasajda böyle diyor— "yaşamın maddî koşullarında" aranmalıdır. Bay Mihaylovski, herhalde, üreme ilişkilerinin ideolojik olduğunu düşünmüyordur? Bay Mihaylovski'nin bu konudaki açıklaması öylesine tipiktir ki, üzerinde durulması gerekir. Şöyle diyor: "Üreme sorunu üzerine ne kadar ustalık gösterirsek gösterelim ve onunla ekonomik materyalizm arasında hiç olmazsa bir sözcük bağlantısı kurmaya ne kadar çalışırsak çalışalım, bu, toplumsal yaşamın karmaşık görüngüler ağında, ekonomik görüngüler de dahil olmak üzere, öteki görüngülerle ne kadar içiçe geçmiş olursa olsun, kendi fizyolojik ve ruhsal köklerine sahiptir." (Emzikteki bebeklere, üremenin fizyolojik kökleri olduğunu mu anlatıyorsunuz Bay Mihaylovski!? Kimi kandırdığınızı sanıyorsunuz?) "Ve bu, bize, ekonomik materyalizmin teorisyenlerinin, yalnızca tarihle değil, ayrıca psikoloji ile de hesaplaşmadıklarını anımsatıyor. Hiç kuşku yok ki, klan ilişkileri uygar ülkelerin tarihinde önemlerini yitirmişlerdir, ama açık bir biçimde cinsel bağlar ve aile bağları için bunu aynı güvenle söylemek pek zordur. Bunlar, kuşkusuz genel olarak yaşamın artan karmaşıklığının baskısı altında önemli değişikliklere uğramışlardır, ama bir miktar diyalektik ustalıkla gösterilebilir ki, yalnızca hukuksal değil, ekonomik ilişkilerin kendileri de, cinsel ilişkiler ve aile ilişkileri üzerinde bir üstyapı oluştururlar. Bu konu üzerinde durmayacağız, ama gene de, en azından miras kurumuna işaret edeceğiz."

Filozofumuz süslü boş sözler alanını* bırakmayı ve ol-

gulara, gerçeklenebilen ve sorunun özü konusunda insanların "aldatılmasını" daha az kolay hale sokan belirli olgulara yaklaşmayı sonuçta başarmıştır. O halde Marx eleştirmenimizin, miras kurumunun cinsel ilişkilerin ve aile ilişkilerinin bir üstyapısı olduğunu nasıl gösterdiğini görelim. Bay Mihaylovski şunu ileri sürüyor: "Mirasla aktarılan şey, ekonomik üretimin ürünleridir" ("ekonomik üretimin ürünleri"!! Ne zekâ! Ne güzel söz! Ne ince dil!) "ve miras kurumunun kendisi, belli bir ölçüde, ekonomik rekabet olgusuyla belirlenmiştir. Ama, birincisi, maddî olmayan değerler de —çocukların, babalarının huyunda yetiştirilmesi kaygısının yansıttığı gibi— mirasla aktarılır." Demek ki, çocukların yetiştirilmesi de miras kurumunun bir parçasıdır. Örneğin Rus Yurttaşlık Yasası, "ana-babalar, evde onları (yani çocuklarını) eğiterek, ahlâkını oluşturmaya ve hükümetin amaçlarına yardımcı olmaya çalışmalıdırlar" diyen bir madde içermektedir. Filozofumuz buna mı miras kurumu diyor? — "ve ikincisi, salt ekonomik alanla kendimizi sınırlasak bile, nasıl ki miras kurumu mirasla aktarılan üretim ürünleri olmaksızın anlaşılamıyorsa, aynı şekilde 'doğurma'nın ürünleri olmaksızın, bunlar olmaksızın ve doğrudan bunlara bağlı olan o karmaşık ve yoğun psikoloji olmaksızın da düşünülemez." (Dile dikkat edin: karmaşık bir psikoloji, doğurmanın ürünlerine "bağlıdır"! Bu gerçekten de nefis!) Ve böylece miras kurumu aile ve cinsel ilişkilerin bir üstyapısı oluyor, çünkü miras, üreme olmaksızın düşünülemez! Ama bu, gerçekten de Amerika'nın keşfidir! Şimdiye kadar, herkes, besin alma zorunluluğu mülkiyet kurumunu ne kadar az açıklıyorsa, üreme de miras kurumunu o kadar az açıklar sanıyordu. Şimdiye kadar herkes, örne-

* Ama gerçekten de, çeşitli tarihsel sorunlar üzerinde materyalistlerin yaptığı sayısız materyalist açıklamalardan *bir tekini bile* incelemek için bir çaba harcamadan, materyalistleri tarihle hesaplaşmamış olmakla suçladıkları — ya da onu tanıtlayabiliriz ama bu sıkıntıya girmeyeceğiz şeklinde sözler edilen bir yönteme başka ne ad verilebilir?

ğin Rusya'da *fief** sisteminin[15] geliştiği dönemde, toprak mirasla devredilemiyor idiyse (çünkü yalnızca koşula bağlı mülkiyet sayılıyordu) bunun açıklaması, zamanın toplumsal örgütlenmesinin özelliklerinde aranmalıdır, sanıyordu. Anlaşılan Bay Mihaylovski o zamanın *fief* sahibinin üreme ürünlerine bağlı olan psikolojinin yeterince karmaşık olmamasıyla, sorunun açıklandığını düşünüyor.

"Halkın dostu"nun üzerini kazıyın —bu bilinen sözü yorumlarsak böyle diyebiliriz— bir burjuva bulacaksınız. Gerçekten de, Bay Mihaylovski'nin miras kurumu ile çocukların yetiştirilmesi, üremenin psikolojisi vb. arasındaki bağıntı konusundaki düşüncelerine, miras kurumunun da çocukların yetiştirilmesi kadar, öncesiz ve sonrasız, dirimsel ve kutsal olduğundan başka hangi anlamı verebiliriz? Doğru, Bay Mihaylovski, "miras kurumu belli bir ölçüde ekonomik rekabet olgusuyla belirlenir" diyerek kendine bir kaçamak noktası bırakmaya çalışmıştır, ama bu, soruya kesin bir yanıt vermekten kaçınmak için bir çabadan, hem de boşuna bir çabadan başka bir şey değildir. Mirasın, tam olarak hangi "belli ölçüde" rekabete dayandığı konusunda bize bir tek söz söylemezken, ve rekabetle miras kurumu arasındaki bu bağlantıya aslında neyin yolaçtığı konusunda kesinlikle hiç bir açıklama verilmemişken, bu söze nasıl önem verebiliriz? Gerçekte miras kurumu, özel mülkiyetin varlığını varsayar ve bu sonuncusu da ancak değişimin ortaya çıkmasıyla doğar. Temeli, zaten başlamış olan toplumsal emek uzmanlaşmasında ve ürünlerin pazarda yabancılaşmasındadır. Örneğin Amerikan ilkel yerli topluluğunun tüm üyeleri, gereksindikleri tüm maddeleri ortaklaşa ürettikleri sürece, özel mülkiyet olanaksızdı. Ama işbölümü topluluğa yayıldığı ve topluluk üyeleri, birey olarak, herhangi bir ürünün üretimiyle uğraşma, onu pazarda satma yolunu tuttukları zaman, meta üreticilerinin bu maddî ayrılması,

* Timar, has. —ç.

özel mülkiyet kurumunda ifadesini buldu. Gerek özel mülkiyet, gerek miras, ayrı, en küçük (tek-eşli) ailelerin daha o zamandan oluştuğu ve değişimin gelişmeye başladığı toplumsal bir düzene ait kategorilerdir. Bay Mihaylovski'nin örneği, tanıtlamak istediğinin tam tersinin doğru olduğunu tanıtlamıştır.

Bay Mihaylovski olgulara bir başka göndermede daha bulunuyor —bu da kendine özgü bir incidir!— materyalizmi düzeltmeye devam ederek diyor ki: "Klan bağlarına gelince, bunların üretim biçimlerinin etkisi altında, uygar halkların tarihinden kısmen silindiği doğrudur" (bir başka kaçamak, ama daha da açık. Tam olarak hangi üretim biçimleri? Boş bir tümce!) "ama bunlar, kısmen de, kendi devamlarında ve genellemelerinde — ulusal bağlarda erimişlerdir." Ve böylece, ulusal bağlar, klan bağlarının bir devamı ve genellemesi oluyor! Anlaşılan Bay Mihaylovski, toplum tarihine ilişkin fikirlerini, okul çocuklarına öğretilen masallardan almaktadır. Toplumun tarihi —bu harcıâlem fikirlere göre— şöyledir: önce, aile, o her toplumun hücresi olan aile vardı* sonra, —öyle deniyor— aile, bir boy (*tribe*) haline geldi, ve boy da bir devlet. Eğer Bay Mihaylovski, ciddî bir havayla bu çocukça saçmaları yineliyorsa, bu —her şey bir yana— yalnızca onun Rus tarihinin gidişi konusunda bile en küçük bir fikre sahip olmadığını gösterir. Eski Rus klan yaşamından sözedilebilirse de, hiç kuşku yok ki, ortaçağlarda, Moskov çarları döneminde, bu klan bağları artık yoktu, yani devlet, hiç de klana bağlı olmayan yerel birliklere dayanıyordu: toprakbeyleri ve manastırları çeşitli yerlerden köylüler edindiler, böyle oluşan topluluklar salt bölgesel birliklerdi. Ama o zamanlar, deyimin gerçek anlamıyla, ulusal bağlardan güçlükle sözedilebilirdi:

* Bu salt bir burjuva fikirdir: ayrı küçük aileler ancak burjuva rejim altında egemen oldular; bunlar tarih-öncesi zamanlarda hiç mevcut değildi. Burjuvazi için, modern sistemin özelliklerinin, bütün zamanlara ve halklara uygulanmasından daha karakteristik bir şey yoktur.

devlet, eski özerkliğin güçlü izlerini, yönetim özelliklerini, bazan kendi birliklerini (yerel boyarlar, savaşa, kendi bölüklerinin başında gidiyorlardı), kendi gümrük sınırlarını vb. koruyan ayrı "topraklara", hatta bazan prensliklere bölünmüştü. Yalnızca Rusya tarihinin modern dönemi (yaklaşık olarak 17. yüzyıldan bu yana), böyle bölgelerin, toprakların ve prensliklerin bir bütün halinde gerçekten kaynaşmasıyla nitelendirilebilir. Pek saygıdeğer Bay Mihaylovski, bu kaynaşma, ne klan bağlarıyla, ne de hatta onların devamı ve genelleşmesi ile sağlanmıştır: bölgeler arasındaki artan değişim, adım adım büyüyen meta dolaşımı ve küçük yerel pazarların, bir tek, tüm Rusya pazarı halinde toplanması ile sağlanmıştır. Bu sürecin önderleri ve efendileri tüccar kapitalistler olduğundan, bu ulusal bağların yaratılması, burjuva bağların yaratılmasından başka bir şey değildir. Bay Mihaylovski, olgulara yaptığı her iki göndermeyle de kendi kendini batırmış ve bize burjuva bayağılığı örneklerinden başka bir şey vermemiştir; *bayağılık*, çünkü miras kurumunu, üreme ve onun psikolojisiyle ve, ulusal-topluluğu (milliyeti), akrabalık bağlarıyla açıklamıştır; *burjuvaca*, çünkü tarihsel olarak belirli bir toplumsal biçimlenmenin (değişime dayanan) kategorilerini ve üstyapılarını, çocukların yetiştirilmesi ve "doğrudan" cinsel bağlar gibi, genel ve öncesiz ve sonrasız kategoriler olarak almıştır.

Burada çok tipik olan şey, öznel filozofumuzun sözlerden somut gerçeklere geçmeye çalışır çalışmaz, tam bir pisliğin içine düşmesidir. Ve anlaşılan, bu pek temiz olmayan durumda, kendini pek rahat hissetmektedir: oraya oturmuş, kendine çekidüzen veriyor ve tüm çevresine pislik saçıyor. Örneğin, tarihin bir sınıf savaşımı olayları silsilesi olduğu tezini çürütmek istiyor ve böylece bir derinlik havası ile bu tezin "aşırı" olduğunu ilân ediyor. Şöyle diyor: "Marx tarafından oluşturulan ve sınıf savaşımı amaçları için örgütlendirilen Uluslararası İşçi Birliği,[16] Fransız ve Alman

işçilerini, birbirlerinin boğazını kesmekten ve birbirlerini soymaktan alıkoyamamıştır" — onun ileri sürdüğüne göre, bu, materyalizmin "ulusal kibir ve ulusal kin şeytanı ile" hesaplaşmamış olduğunu kanıtlar. Böyle bir iddia, eleştirmenin, ticaret ve sanayi burjuvazisinin gerçek çıkarlarının bu kinin ana temelini oluşturduğunu ve bağımsız bir etken olarak ulusal duygudan sözetmenin, yalnızca sorunun özünü gözden saklamak olduğunu anlamayı kesinlikle başaramadığını ortaya koymaktadır. Bu arada, filozofumuzun ne derin bir ulusal-topluluk fikrine sahip olduğunu zaten görmüştük. Bay Mihaylovski, Enternasyonalden, Burenin'in[17] alaylı tavrı ile sözeder. "Marx, gerçekten de paramparça olmuş, ama yeniden dirilecek olan Uluslararası İşçi Birliğinin başıydı." Kuşkusuz, eğer uluslararası dayanışmanın *nec plus ultra*'sı* iç politika tarihçisinin *Ruskoye Bogatstvo,* n° 2'de darkafalı bayağılıkla ayrıntılı olarak anlattığı, "âdil" bir değişim sisteminde görülürse ve eğer, âdil olsun ya da olmasın, değişimin, burjuvazinin yönetimini öngördüğü ve içerdiği, uluslararası çatışmaların kesilmesinin, değişime dayanan ekonomik örgütlenme yıkılmadıkça olanaklı olmadığı anlaşılmazsa, o zaman, Enternasyonalle alay etmekten başka bir şey yapılmaz. O zaman, Bay Mihaylovski'nin ulusal kinle savaşmakta, her ayrı ülkedeki ezen sınıfa karşı bir savaşım için ezilen sınıfın örgütlenmesi ve birleştirilmesinden, bu ulusal işçi sınıfı örgütlerinin, uluslararası sermaye ile savaşmak üzere bir tek uluslararası işçi sınıfı ordusu halinde birleştirilmesinden başka yol olmadığı basit gerçeğini kavrayamadığı anlaşılabilir. Enternasyonalin, işçileri birbirlerinin boğazını kesmekten alıkoyamadığı sözüne gelince, Bay Mihaylovski'ye, örgütlü proletaryanın, savaşa girişen egemen sınıflar karşısındaki gerçek tutumunu gösteren Komün[18] günlerini anımsatmak yetecektir.

Bay Mihaylovski'nin bütün bu polemiğinde, özellikle iğ-

* En yüksek nokta. —ç.

renç olan, kullandığı yöntemlerdir. Eğer Enternasyonalin taktiklerinden hoşnut değilse, eğer Avrupa işçilerinin adına örgütlendikleri fikirleri paylaşmıyorsa, en azından bunları dobra dobra ve açıkça eleştirmeli, ve daha uygun taktiklerin ve daha doğru görüşlerin neler olacağı konusunda fikirlerini açıklamalıdır. Oysa bu durumda hiç bir kesin ve açık itiraz yapılmamıştır ve gördüğümüz tek şey, süslü sözler çirkefi içinde şuraya buraya serpilmiş anlamsız alaylardır. Özellikle, Enternasyonalin fikirleri ve taktiklerinin savunulmasına, Rusya'da yasal olarak izin verilmediğini gözönünde tutarsak, buna pislik denmez de ne denir? Bay Mihaylovski'nin, Rus marksistlerine karşı tartışırken kullandığı yöntemler de böyledir: doğrudan ve kesin bir eleştiriden geçirmek üzere, onların tezlerinden herhangi birini dürüstçe ve doğru bir biçimde formüle etmek zahmetine girmeden, kulağına çalınan marksist tartışma parçalarına sarılmayı ve onları tahrif etmeyi yeğlemektedir. Siz kendiniz karar verin: "Marx, tarihsel zorunluluk ve toplumsal görüngüler yasasına uygunluk fikrini kendisinin keşfettiğini düşünmeyecek kadar zeki ve bilgili idi. ..." (Marksist merdivenin) "alt basamakları,* bunu" ("tarihsel zorunluluk fikrinin Marx tarafından icat edilen ya da keşfedilen yeni bir şey olmayıp, çoktandır saptanmış bir gerçek olduğunu"), "bilmiyorlar ya da en azından bu gerçeğin saptanması için yüzyıllar boyu harcanan zihinsel çaba ve enerji konusunda yalnızca belirsiz bir fikre sahip bulunuyorlar."

Kuşkusuz, bu tür sözler, marksizmi ilk kez işiten insan-

* Bu anlamsız deyime ilişkin olarak, Bay Mihaylovski'nin (eleştirmenimizin, önermelerinden hiçbirini doğrudan ve açıkça eleştiremeyeceği kadar zeki ve bilgili olan) Marx'a özel bir yer verdiğini, ondan sonra Engels'i koyduğunu ("pek yaratıcı olmayan bir kafa"), sonra —Kautsky gibi azçok bağımsız kişileri— ve sonra da öteki marksistleri koyduğunu belirtmek gerekir. Peki, böyle bir sınıflandırma ciddî hiçbir değer taşıyabilir mi? Eğer eleştirmen, Marx'ı halkın düzeyine indirenlerden hoşnut değilse, bunları, Marx'a dayanarak düzeltmesine ne engel oluyor ki? O, hiç de bu türden bir şey yapmıyor. Anlaşılan nükteli olmak istemiş — ama nüktesi başarısız olmuştur.

lar üzerinde pekâlâ etki yapabilir, ve bunlarla eleştirmen, amacına, yani tahrif etmek, hakaret etmek ve "yenmek" (*Ruskoye Bogatstvo* yazarlarının Bay Mihaylovski'nin makaleleri hakkında kullandığı sözcük) amacına kolaylıkla ulaşabilir. Marx hakkında herhangi bir bilgisi olan bir kimse, bu tür yöntemlerin kesin sahteliğini ve yalancılığını hemen anlayacaktır. Marx'la aynı görüşte olunmayabilir, ama onun daha önceki sosyalistlere göre *yeni bir şey* oluşturan görüşlerini en büyük bir açıklıkla formüle ettiği yadsınamaz. Bu yeni bir şey şundan oluşuyordu: daha önceki sosyalistler, görüşlerini tanıtlamak için, mevcut rejim altında yığınların ezilmesini göstermek, her insanın kendi ürettiğini alacağı bir sistemin üstünlüğünü göstermek, bu ideal sistemin, "insan doğası" ile, akılcı ve ahlâki bir yaşam kavramı ile vb. uyum içinde olduğunu göstermek yeter sanıyorlardı. Marx, böyle bir sosyalizmle yetinmeyi olanaksız buldu. Mevcut sistemi tanımlamak, onu yargılamak ve mahkûm etmekle kendini sınırlamadı, Avrupa'daki ve Avrupa dışındaki farklı ülkelerde farklılıklar gösteren bu mevcut sistemi ortak bir temele — işleyiş ve gelişme yasalarını nesnel bir tahlilden geçirdiği kapitalist toplumsal biçimlenmeye indirerek, onun bilimsel bir açıklamasını verdi (bu sistem altında sömürünün zorunluluğunu gösterdi). Aynı biçimde, büyük ütopyacı sosyalistlerin ve onların kötü taklitçileri öznel toplumbilimcilerin iddia ettikleri gibi, yalnızca sosyalist sistemin insan doğası ile uyum içinde olduğunu ileri sürmekle yetinmeyi olanaksız buldu. Kapitalist sistemin bu aynı *nesnel* tahlili ile, onun sosyalist sisteme dönüşmesinin *zorunluluğunu* tanıtladı. (Bunu tam olarak nasıl tanıtladığı ve Bay Mihaylovski'nin, buna nasıl karşı çıktığı, tekrar değinmek zorunda kalacağımız bir konudur.) Marksistler arasında sık sık raslanan zorunluluğa yapılan atıfların kaynağı budur. Bay Mihaylovski'nin soruya getirdiği çarpıtma açıktır. Teorinin tüm olgusal içeriğini, tüm özünü atlamış, ve sorunu, sanki tüm teori, bir

"zorunluluk" sözcüğünden ibaretmiş gibi ("karmaşık pratik işlerde insan yalnızca buna başvuramaz"), sanki teorinin *tanıtı* tarihsel zorunluluğun böyle istemesi imiş gibi sunmuştur. Bir başka deyişle, öğretinin içeriği hakkında hiç bir şey söylemeden, onun yalnızca etiketine yapışmış, Marx'ın öğretisi haline getirmeye çok çalıştığı bu "kalp para"ya gene yüz ekşitmeye başlamıştır. Kuşkusuz onun soytarılıklarını izlemeye çalışmayacağız, çünkü bu tür şeyleri yeterince tanımış bulunuyoruz. Bırakın Mihaylovski, (*Novaye Vremya*'da[19] pek haklı olarak Bay Mihaylovski'nin sırtını sıvazlamış olan) Bay Burenin eğlensin ve hoşnut kalsın diye zıplayıp sıçrasın. Marx'a saygılarını sunduktan sonra, köşeyi dönüp ona şöyle havlasın: "ütopyacı ve idealistlerle olan tartışması, bu haliyle", yani içindeki iddiaların marksistler tarafından yinelenmemiş olan haliyle, "tek yanlıdır". Bu tür çıkışlara, havlamadan başka bir ad veremeyiz, çünkü, Bay Mihaylovski, bu polemiğe, olgusal, kesin ve doğruluğunun araştırılması olanaklı olan *bir tek* itiraz yöneltmiyor, öyle ki, Rus sosyalist sorunlarına çözüm yolu bulunmasında bu tartışmayı son derece önemli gördüğümüzden, konuyu tartışmaya ne kadar istekli olursak olalım, bu havlamayı hiç yanıtlamıyoruz ve yalnızca omuzlarımızı silkerek şöyle diyebiliyoruz:

Bir filin arkasından havlaması için, fino köpeğin pek güçlü olması gerek![20]

Bay Mihaylovski'nin bundan sonra tarihsel zorunluluk hakkında söyleyeceği şey de ilginçtir, çünkü kısmen de olsa, "ünlü toplumbilimci"mizin ("kültürlü toplum"umuzun liberal üyeleri arasında, Bay Mihaylovski'nin, Bay V. V. ile aynı ölçüde sahip olduğu unvan) satışa süreceği gerçek ideolojik mallarını ortaya koymaktadır. Bay Mihaylovski "tarihsel zorunluluk fikri ile bireysel faaliyetin önemi arasında bir çatışmadan" sözediyor: toplumsal bakımdan faal kişiler kendilerini faal saymakla yanılıyorlar, onlar, aslında

"faaliyete geçirilmiştir", "tarihsel zorunluluğun her yerde var olan yasalarıyla gizemli bir yeraltından yönetilen kuklalardır" — işte onun iddiasına göre, "kısır" ve "dağınık" olarak nitelediği bu görüşten çıkarılacak sonuç budur. Belki de her okur, Bay Mihaylovski'nin kuklalar filan konusundaki bütün bu saçmaları nereden bulduğunu bilmiyor. Sorun şu ki, öznel filozofun en sevdiği oyuncak atlardan biri budur — gerekircilik ile ahlâk arasında, tarihsel zorunluluk ile bireyin önemi arasında çatışma düşüncesi. Bu konuda sayfalar doldurmuş ve bu çatışmayı ahlâk ve bireyin rolü lehine çözümlemek için bol miktarda, duygusalca, darkafalı saçma sözler etmiştir. Aslında burada hiçbir çatışma yoktur; gerekirciliğin o pek sevdiği darkafalı ahlâkçılığının ayağını kaydıracağından korkan (haksız da değil) Bay Mihaylovski bunu uydurmuştur. İnsan davranışlarının zorunlu kılındığını ileri süren ve özgür irade konusundaki masalları reddeden gerekircilik fikri, hiçbir biçimde insanın aklını ya da vicdanını ya da eylemlerini değerlendirmesini ortadan kaldıramaz. Tam tersine, ancak gerekirci görüş, istediğiniz her şeyi özgür iradeye yüklemek yerine, tam ve doğru bir değerlendirmeyi mümkün kılar. Bunun gibi, tarihsel zorunluluk fikri de, tarihte bireyin rolünü biraz olsun sarsmaz: bütün tarih, kuşkusuz faal kişiler olan bireylerin eylemlerinden oluşmuştur. Bir bireyin toplumsal faaliyetini değerlendirirken ortaya çıkan gerçek soru şudur: onun eylemlerinin başarısını hangi koşullar sağlar, bu eylemlerin bir karşı eylemler deryasında kaybolmuş tek başına bir eylem olarak kalmamasının güvencesi nedir? Şu da sosyal-demokratların ve öteki Rus sosyalistlerinin, farklı bir biçimde yanıtladıkları bir sorudur: sosyalist sistemi kurmaya yönelik eylemler, ciddî meyveler vermek için yığınları nasıl kendine çekmelidir? Açıktır ki, bu sorunun yanıtı, doğrudan ve hemen, Rusya'daki toplumsal güçler gruplaşmasının, ve Rus gerçekliğinin özünü oluşturan sınıf savaşı-

mının anlaşılma biçimine bağlıdır; ve burada da Bay Mihaylovski soruyu kesin bir biçimde formüle etmek ve onu yanıtlamak çabası bile göstermeksizin, yalnızca onun çevresinde dolaşmaktadır. Sorunun sosyal-demokratça yanıtı, bildiğimiz gibi, Rus ekonomik sisteminin bir burjuva toplum oluşturduğu görüşüne dayanır, bu burjuva toplumdan yalnızca bir çıkış yolu, zorunlu olarak burjuva toplumunun niteliğinden doğan bir yol vardır, bu da proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımıdır. Açıktır ki, ciddî bir eleştiri, ya bizim sistemimizin bir burjuva sistem olduğu görüşüne karşı, ya da bu sistemin niteliği ve gelişme yasalarının kavranılışına karşı yöneltilmelidir; oysa Bay Mihaylovski, ciddî sorularla uğraşmayı hayalinden bile geçirmiyor. Zorunluluğun çok genel bir parantez olduğu vb. hakkında yavan, süslü sözlerle sorunları geçiştirmeyi yeğ tutuyor. Ama Bay Mihaylovski, içini fırlatıp attığımız, sonra da kabuğu ile oynamaya başladığınız bir yumurta gibi ele alınan her fikir, çok genel bir parantez olacaktır! Günün gerçekten ciddî ve çok önemli sorusunu gizleyen bu dıştaki kabuk, Bay Mihaylovski'nin en sevdiği alandır ve Bay Mihaylovski, özel bir övünçle, örneğin "ekonomik materyalizmin kahramanlar ve kalabalıklar sorusunu görmezlikten geldiği, ya da buna yanlış ışık tuttuğu" konusu üzerinde durmaktadır. Lütfen dikkat edin — çağdaş Rus gerçekliğini oluşturan savaşımı hangi sınıfların verdiği ve bunun temelinin ne olduğu, herhalde Bay Mihaylovski için çok genel bir şeydir ve ondan kaçınmaktadır. Öte yandan, kahramanla kalabalık arasında hangi ilişkilerin bulunduğu sorusu —bu ister bir işçi, köylü, fabrika sahibi ya da toprakbeyi kalabalığı olsun— onu son derece ilgilendiren bir sorudur. Bu sorular "ilginç" olabilir, ama materyalistleri, tüm çabalarını yalnızca emekçi sınıfın kurtuluşu ile doğrudan ilgili olan sorunların çözümüne ayırdıkları için azarlamak, darkafalı bilimin hayranlığından başka bir şey değildir. Bay Mihaylovski, materyalizm "eleş-

tiri"sini (?) bitirirken, gerçekleri yanlış sunmak için bir çaba daha harcıyor ve bir manevra daha yapıyor. Engels'in *Kapital*'in resmî iktisatçılarca örtbas edildiği[21] görüşünün doğruluğundan kuşku duyduğunu (Almanya'da sayısız üniversite bulunduğu yolunda tuhaf bir gerekçe ile haklı gösterdiği bir kuşku) belirttikten sonra, şöyle diyor: "Marx bu özel okur çevresini [işçileri] gözönünde tutmuyor ve bilim adamlarından da bir şeyler bekliyordu." Bu, kesinlikle doğru değildir. Marx burjuva bilim adamlarından ne kadar az bir tarafsızlık ve bilimsel eleştiri bekleyeceğini çok iyi anlamıştı, ve *Kapital*'in ikinci baskısına "Sonsöz"de, bu konuda görüşlerini çok açık ifade etmişti. Orada şöyle diyor: "Alman işçi sınıfının geniş çevrelerinde *Das Kapital*'in böylesine hızla takdir kazanması, emeğimin ödülü olmuştur. Ekonomik konulara burjuva görüş açısını yansıtan ... Bay Mayer, Fransız-Alman savaşı sırasında yayınlanan bir broşürde, Almanların geleneksel bir tutkusu diye kabul edilen güçlü teorik düşünme yeteneklerinin (*der grosse theoretische Sinn*), Almanya'da kültürlü denilen sınıflar arasında tamamıyla kaybolduğu, oysa tersine işçi sınıfı arasında bu yeteneğin yeni bir canlılık gösterdiği düşüncesini, çok yerinde olarak ortaya atmıştı."[22]

Manevra gene materyalizmle ilgilidir ve tümüyle birinci örneğe benzemektedir. "[Materyalizm] teorisi, hiç bir zaman bilimsel olarak kanıtlanmamış ve doğrulanmamıştır." Tez böyle. Kanıt: "Engels'in, Kautsky'nin ve bazı öteki kimselerin yapıtlarındaki (Blos'un değerli yapıtında olduğu gibi) tarihsel içerik taşıyan tek tek iyi sayfalar, pekâlâ ekonomik materyalizm etiketini bir kenara bırakabilirler, çünkü ("çünkü"ye dikkat ediniz) aslında (*sic*!) bunlar, bu telde ekonomik nota ağır bassa da, toplumsal yaşamın tümünü hesaba katmaktadırlar." Ve sonuç — "Bilimde, ekonomik materyalizm kendini haklı çıkarmamıştır."

Alışılmış bir hile! Teorinin temelsizliğini tanıtlamak için,

Bay Mihaylovski önce, ona toplumsal yaşamın tümünü hesaba katmama yolundaki saçma eğilimi atfederek, onu tahrif ediyor, oysa durum tam tersidir: materyalistler (marksistler) toplumsal yaşamın yalnızca ekonomik değil, tüm yönlerini tahlil etmek gerektiği konusunu öne süren ilk sosyalistlerdir.* Sonra da "aslında" materyalistlerin, ekonomi ile toplumsal yaşamın tümünü "etkin bir biçimde açıkladıklarını" ilân ediyor (yazarı açıkça yıkan bir gerçek); ve son olarak, materyalizmin "kendini haklı çıkarmadığı" sonucuna ulaşıyor. Oysa Bay Mihaylovski, sizin manevralarınız kendilerini görkemli bir biçimde haklı çıkarmışlardır.

Bay Mihaylovski'nin materyalizmi "çürütmek" için öne sürdüklerinin hepsi budur. Yineliyorum, burada hiçbir eleştiri yoktur, bu boş ve gösterişçi bir gevezelikten başka bir şey değildir. Bay Mihaylovski'nin, üretim ilişkilerinin tüm ötekilerin temelini oluşturduğu görüşüne karşı hangi itirazları yönelttiğini; Marx'ın materyalist yöntemi kullanarak geliştirdiği toplumsal biçimlenme ve bu biçimlenmelerin doğal-tarihsel gelişmesi kavramının doğruluğunu nasıl çürüttüğünü; örneğin sözünü ettiği yazarların çeşitli tarihsel sorunlara ilişkin materyalist açıklamalarının yanlışlığını nasıl

* Bu, *Kapital*'de ve önceki sosyalistlere oranla sosyal-demokratların taktiklerinde çok açık bir biçimde ifade edilmiştir. Marx, doğrudan doğruya, sorunların ekonomik yönle sınırlanmamasını istemiştir. 1843'te tasarlanan bir derginin[23] programını hazırlarken, Marx, Ruge'a şöyle yazmıştı: "Sosyalist ilkenin tümü gene yalnızca bir yöndür. ... Biz, kendi payımıza, öteki yöne, insanın teorik varlığına da eşit önem vermeliyiz ve dolayısıyla dini, bilimi vb. eleştirimizin bir hedefi yapmalıyız. ... Nasıl ki, *din*, insanlığın teorik çatışmalarının içindekiler tablosunu temsil ederse, *siyasal devlet* de insanın pratik çatışmalarının içindekiler tablosunu temsil eder. Böylece, siyasal devlet biçiminin sınırları içinde, *sub specie rei publicae* [siyasal açıdan —ç.] tüm toplumsal çatışmaları, gereksinmeleri ve çıkarları ifade eder. Dolayısıyla çok özel bir siyasal sorunu —örneğin, kast sistemi ile temsili sistem arasındaki farkı— bir eleştiri hedefi yapmak, hiç de *hauteur des principes*'den [ilkelerin yüksekliğinden —ç.] aşağılara inmek anlamına gelmez, çünkü bu sorun, *siyasal* dilde, insanın egemenliği ile özel mülkiyetin egemenliği arasındaki farkı ifade eder. Bu eleştirmenin yalnızca (kaşarlanmış sosyalistin dikkate değmez saydığı) bu siyasal sorunlarla ilgilenebilmesi değil, ayrıca ilgilenmesi gerektiği anlamına gelir."[24]

tanıtladığını herhangi bir kimseye sorduğumuzda — yanıt, Bay Mihaylovski'nin hiçbir itiraz ileri sürmediği, hiçbir çürütme getirmediği, hiçbir yanlışlık belirtmediği yolunda olmak zorundadır. Yalnızca sorunun özünü sözle kapatmaya çalışarak ve bu arada çeşitli değersiz oyunlar uydurarak bin dereden su getirmiştir.

Böyle bir eleştirmen, *Ruskoye Bogatstvo,* n° 2'de marksizmi çürütmeye devam ettiğinde, ondan hemen hiç bir ciddî şey beyleyemeyiz. Tek fark, manevra alanındaki yaratıcılığının daha şimdiden tükenmiş olması ve başkalarınınkini kullanmaya başlamasıdır.

Bay Mihaylovski, toplumsal yaşamın "karmaşıklığı" üzerine nutuk atmakla işe başlıyor: diyor ki, baksanıza, galvanizm bile ekonomik materyalizmle bağıntılıdır, çünkü Galvani'nin deneyleri, Hegel üzerinde de "bir etki yaratmıştır". Ne olağanüstü bir nükte! İnsan aynı kolaylıkla Bay Mihaylovski'nin Çin İmparatoru ile bağıntısını kurabilir! Bundan, saçmasapan konuşmaktan hoşlanan insanların da bulunduğu sonucundan başka bir sonuç çıkar mı?!

Bay Mihaylovski devam ediyor: "Ekonomik materyalizm öğretisi de, tarihsel sürecin genel olarak ele geçirilmesi güç olan özünü, bu öğretinin görünüşe göre şu iki temel dayanağına karşın, yakalayamamıştır: üretim ve değişim biçimlerinin her şeyi belirleyen öneminin keşfi ve diyalektik sürecin itiraz kabul etmezliği."

Demek ki, materyalistler, davalarını diyalektik sürecin "itiraz kabul etmezliğine" dayandırıyorlar. Bir başka deyişle, toplumbilimsel teorilerini hegelci üçlülere[25] dayandırıyorlar. Burada, marksizmi hegelci diyalektikle suçlama biçimindeki daima elde hazır olan yöntemi görüyoruz: bu, Marx'ın burjuva eleştirmenleri tarafından yeteri ölçüde eskitildiğini düşünebileceğimiz bir suçlamadır. Bu baylar, öğretiye karşı hiçbir temel sav getirmediklerinden, Marx'ın anlatım biçimine sarılmışlar ve onun özünü böylece sarsa-

caklarını düşünerek, teorinin kaynağına saldırmışlardır. Ve Bay Mihaylovski de, böyle yöntemlere başvurmakta bir an duraksamamaktadır. Bahane olarak Engels'in *Anti-Dühring*'inden bir bölümü[26] kullanıyor. Marx'ın diyalektiğine saldıran Dühring'i yanıtlarken, Engels, Marx'ın herhangi bir şeyi hegelci üçlüler aracılığıyla "tanıtlamayı" asla aklından geçirmediğini, Marx'ın yalnızca gerçek süreci incelediğini ve araştırdığını, onun tanıdığı tek teori ölçütünün, bu teorinin gerçekliğe uygunluğu olduğunu söylüyor. Bazan özel bir toplumsal görüngünün gelişmesi, hegelci şemaya, yani tez—yadsıma—yadsımanın yadsınması şemasına uyduysa, bunda şaşılacak hiçbir şey yoktur, çünkü bu, doğada hiç de ender olan bir şey değildir. Ve Engels, doğal tarihten (tohumun gelişmesi) ve toplumsal alandan örnekler vererek devam ediyor — örneğin önce ilkel komünizm vardı, sonra özel mülkiyet ve sonra da emeğin kapitalist toplumsallaştırılması, ya da önce ilkel materyalizm vardı, sonra idealizm ve sonra da bilimsel materyalizm vb.. Herkes için açıktır ki, Engels'in iddiasında esas ağırlık noktası materyalistlerin, gerçek tarihsel süreci, doğru ve tam bir biçimde tanımlamaları gerektiği ve diyalektik üzerinde ısrarın, üçlünün doğruluğunu sergilemek için örnekler seçilmesinin bilimsel sosyalizmin çıktığı hegelciliğin, onun anlatım tarzının bir kalıntısından başka bir şey olmadığıdır. Gerçekten de, herhangi bir şeyi üçlüler ile "tanıtlama"nın saçma olduğu, hiç kimsenin böyle yapmayı aklından bile geçirmediği kesin olarak açıklanınca, "diyalektik" süreç örneklerinin ne önemi kalır? Bunun, yalnızca öğretinin kaynağını gösterdiği, bundan öte bir şey göstermediği açık değil midir? Bay Mihaylovski, teoriyi kaynağından dolayı suçlamamak gerektiğini söylediğinde, kendisi de bunu görmüştür. Ama Engels'in tartışmalarında teorinin kaynağından öte bir şey bulabilmek için, kuşkusuz, materyalistlerin en azından bir tarihsel *sorunu* ilgili gerçeklerin gücü ile değil de, üçlüler aracılığıyla çö-

zümlediklerine dair kanıt gösterilmelidir. Bay Mihaylovski bunu tanıtlamaya çalışmış mıdır? Hayır, katiyen. Tersine, kendisi kabul etmek zorunda kalmıştır ki, "Marx, boş diyalektik şemayı olgusal içerikle öylesine doldurmuştur ki, bu şema, hiçbir şey değişmeden, bir kâsenin kapağı gibi bu içerikten çıkarılabilir" (Bay Mihaylovski'nin burada yaptığı —geleceğe ilişkin— istisnaya gelince, bunu daha sonra ele alacağız). Eğer durum böyleyse, Bay Mihaylovski hiçbir şey değiştirmeyen bu kapak hakkında neden bu kadar çok gürültü koparıyor? Neden, materyalistlerin, davalarını, diyalektik sürecin reddedilmezliğine "dayandırdıklarını" söylüyor? Bu kapakla savaşırken, neden açık açık yalan söyleyerek, bilimsel sosyalizmin "temel direkleri"nden, biriyle savaştığını ilân ediyor?

Belirtmeye bile gerek yok ki, Bay Mihaylovski'nin üçlü örnekleri nasıl tahlil ettiğini incelemeyeceğim, çünkü, yineliyorum, bunun ne bilimsel materyalizm ile, ne de Rus marksizmi ile bir ilgisi yoktur. Ama bir ilginç soru var: Bay Mihaylovski marksistlerin diyalektiğe karşı tutumlarını böyle tahrif etmek için hangi temellere dayanmıştır? İki temele: birincisi, Bay Mihaylovski, bir atasözünde dendiği gibi, çanın çaldığını duymuştur, ama sesin nereden geldiğini söyleyemez; ikincisi de, Bay Mihaylovski, bir hile daha yapmıştır (ya da daha doğrusu bunu Dühring'den ödünç almıştır).

Ad 1)* Bay Mihaylovski, marksist yazını okurken, sürekli olarak, toplumbilimde "diyalektik yöntem"den, gene toplumsal sorunlarda (ki sözkonusu olan yalnızca budur) "diyalektik düşünce"den vb. sözedildiğini görmüştür. Yüreğinin bütün saflığıyla (salt saflık olsaydı, gene iyiydi), bu yöntemin, tüm toplumbilimsel sorunların hegelci üçlünün yasalarına göre çözümlenmesinden oluştuğunu sanmıştır. Elindeki soruna biraz daha dikkat etmiş olsaydı, bu sanının

* Birinci noktaya gelince. —ç.

saçmalığına inanmaktan başka çıkar yol bulamazdı. Marx ve Engels'in —metafizik yönteme karşı— diyalektik yöntem adını verdikleri şey, topluma, sürekli bir gelişme durumundaki canlı bir organizma olarak (mekanik bir biçimde birbirine bağlanmış ve dolayısıyla ayrı toplumsal öğelerin her türden rasgele birleşmelerine izin veren bir şey olarak değil) incelenmesi, o toplumsal biçimlenmeyi oluşturan üretim ilişkilerinin nesnel bir tahlilini ve bunların işleyiş ve gelişme yasalarının bir araştırmasını gerektiren bir organizma olarak bakan toplumbilimdeki bilimsel yöntemden başka bir şey değildir. Aşağıda diyalektik yöntemle metafizik yöntem (ki bu kavrama, kuşkusuz, toplumbilimdeki öznel yöntem de dahildir) arasındaki ilişkiyi Bay Mihaylovski'nin kendi iddialarını örnek vererek açıklamaya çalışacağız. Şimdilik, yalnızca şunu söyleyeceğiz: diyalektik yöntemin, ister Engels tarafından (Dühring'e karşı polemikte: *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*) ister Marx tarafından (*Kapital*'in "[Almanca] İkinci Baskıya Sonsöz"de ve *Felsefenin Sefaleti*'ndeki çeşitli yorumlar)[27] verilen tanım ve anlatımını okuyan herkes, hegelci üçlülere hiç değinilmediğini ve bu yöntemin, toplumsal evrime, toplumsal ekonomik biçimlenmelerin gelişmesinin doğal tarihsel süreci gözü ile bakmaktan ibaret olduğunu görecektir. Bunu doğrulamak üzere *Vestnik Yevropi*,[28] 1872, n° 5'te, ("Karl Marx'ın Ekonomi Politik Eleştirisinin Görüş Açısı" başlıklı makalede),[29] Karl Marx'ın *Kapital*'in "[Almanca] İkinci Baskıya Sonsöz"ünden aktarılan diyalektik yöntem tanımını geniş bir biçimde sunacağım. Marx, *Kapital*'de kullandığı yöntemin pek az anlaşıldığını söylüyor. "Alman eleştiriciler, elbette, 'hegelci sofistlik' diye feryat ediyorlar." Ve Marx, yöntemini daha açıklıkla sergilemek için, bu yöntemin yukarda değinilen makaledeki tanımını aktarıyor. Orada deniyor ki, Marx için önemli olan tek şey, araştırdığı görüngüleri yöneten yasaları bulmaktır ve onun için özellikle önemli olan şey ise değişme-

yasası, bu görüngülerin gelişmesi, bir biçimden ötekine, bir toplumsal ilişkiler düzeninden ötekine geçişleridir. Dolayısıyla, Marx, yalnızca bir şeyle ilgilenmektedir: kesin bilimsel araştırmalarıyla, belli bir toplumsal ilişkiler düzeninin zorunluluğunu göstermek ve temel çıkış noktaları görevi yapan olguları olanaklı olan en tam biçimde saptamak. Bu amaç için, mevcut düzenin zorunluluğunu tanıtlarken, aynı zamanda, insanlar ona inansın ya da inanmasın, onun bilincinde olsun ya da olmasın, bir önceki düzenin içinden kaçınılmaz olarak çıkması gereken bir başka düzenin zorunluluğunu da kanıtlaması yetecektir. Marx, toplumsal hareketi, yalnızca insan iradesinden, bilincinden ve niyetinden bağımsız olmakla kalmayıp, tersine insanların iradesini, bilincini ve niyetlerini belirleyen yasaların yönettiği bir doğal tarih süreci olarak ele alır. (Yalnızca insan, bilinçli "amaçlar" edindiği ve belli ülkülerle yönlendirildiği için, toplumsal evrimi doğal tarihin evriminden ayıran öznelci bayların bilgisine sunulur). Eğer bilinçli öğe, uygarlık tarihinde böylesine ikincil bir rol oynuyorsa, o zaman açıktır ki, konusu uygarlık olan bir eleştirinin, kendisine temel olarak alacağı en son şey, bilincin herhangi bir biçimi ya da herhangi bir sonucudur. Bu demektir ki, fikir değil, ancak dışsal, nesnel görüngüler onun çıkış noktası olabilir. Eleştiri, belli bir olgunun fikirle değil, başka bir olguyla karşılaştırılmasından ve karşı karşıya konmasından oluşur; önemli olan şey, her iki olgunun da elden geldiğince tam olarak araştırılması ve bunların birbirine göre, gerçekten de farklı gelişme anlarını oluşturmalarıdır; ama hepsinden önemli olan, tüm bilinen durumların, bunların sıralarının ve farklı gelişme aşamaları arasındaki ilişkinin de aynı ölçüde tam bir araştırmasının yapılmasıdır. Marx, ekonomik yaşamın yasalarının, geçmiş ve gelecek için bir ve aynı olduğu görüşünü reddeder. Tersine, her tarihsel dönemin kendi yasaları vardır. Ekonomik yaşam, biyolojinin öteki dallarındaki evrim tarihine benzeyen bir gö-

rüngü oluşturur. Daha önceki iktisatçılar, ekonomik yasaları fizik ve kimya yasalarına benzettikleri zaman, bu yasaların niteliğini yanlış anlamış oluyorlardı. Daha ayrıntılı bir tahlil, toplumsal organizmaların da kendi aralarında, bitkiler ya da hayvanlar kadar temelden farklı olduklarını gösterir. Kapitalist ekonomik organizmayı bu açıdan incelemeyi amaç edinen Marx, böylece, ekonomik yaşam üzerine yapılan her doğru incelemenin sahip olması gereken amacı kesinlikle bilimsel bir biçimde formüle etmiştir. Böyle bir araştırmanın bilimsel değeri, belli bir toplumsal organizmanın kaynağını, varlığın, gelişmesini ve ölümünü ve bir başka daha yüksek organizmanın onun yerine geçişini düzenleyen özel (tarihsel) yasaları ortaya çıkarmasındadır.

İşte Marx'ın *Kapital* üzerine bir yığın dergi ve gazete yorumu arasında çıkardığı diyalektik yöntem tanımlaması böyledir. Marx, bunu, Almancaya çevirmiştir, çünkü yöntemin bu tanımlaması, kendisinin de dediği gibi, kesinlikle doğrudur. Şu soru ortaya çıkıyor: Burada, Bay Mihaylovski'nin onca cesurca savaştığı üçlüler, üçe bölmeler, diyalektik sürecin itiraz kabul etmezliği ve bunlara benzer saçmalıklar hakkında bir tek söz olsun var mıdır? Bu tanımlamanın ardından Marx, açıkça kendi yönteminin, Hegel'in yönteminin "tam karşıtı" olduğunu söylüyor. Hegel'e göre, fikrin gelişmesi,* üçlünün diyalektik yasalarına uygun olarak gerçek dünyanın gelişmesini belirler. Ve kuşkusuz, insan, üçlülerin öneminden, diyalektik sürecin itiraz kabul etmezliğinden ancak böyle bir durumda sözedebilir. Marx şöyle diyor: "Benim için ise, tersine, fikirsel (*ideal*), maddeselin yansımasından başka bir şey değildir."** Ve böylece tüm sorun "şeylerin mevcut durumunun ve bunun kaçınılmaz ge-

* Fransızca metinde: *mouvement*, devinim. —ç.

** Bu tümcenin tamamı şöyledir: "Benim için ise, tersine, fikirsel, maddî dünyanın insan aklında yansımasından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir." (Bkz: *Kapital*, Birinci Cilt, Ankara 1978, s. 28.) —*Ed.*

lişmesinin olumlu bir kabulü"ne varır; üçlülere, yalnızca darkafalıların ilgilenebileceği kapağın ve kabuğun rolünden başka bir rol kalmaz ("Hegel'e özgü ifade biçimlerine de kur yaptığım oldu", Marx aynı "Sonsöz"de böyle diyor). O halde, bilimsel sosyalizmin "temel direkleri"nden birini, yani diyalektiği eleştirmeye girişen ve her tür şeyden, hatta kurbağalardan ve Napoléon'dan sözedip de, diyalektiğin ne olduğu, toplumun gelişmesinin gerçekten doğal tarihin bir süreci olup olmadığı, özel toplumsal organizmalar olarak toplumsal ekonomik biçimlenme materyalist kavramının doğru olup olmadığı, bu biçimlenmelerin nesnel tahlil yöntemlerinin doğru olup olmadığı, toplumsal düşüncelerin gerçekten de toplumsal gelişmeyi belirlemeyip, kendilerinin bu gelişme tarafından belirlenip belirlenmediği vb. hakkında sözetmeyen bir adamı nasıl değerlendireceğiz diye sorabiliriz. İnsan, bu durumu, yalnızca bir anlayış eksikliğine yorabilir mi?

*Ad 2)** Diyalektiğin bu eleştirisinden sonra, Bay Mihaylovski bu şeyleri hegelci üçlüler "aracılığıyla" tanıtlama yöntemlerini Marx'a yükler ve elbette, bunlarla, başarıyla savaşır. "Geleceğe ilişkin olarak" diyor "toplumun içkin yasaları salt diyalektiğe dayandırılmıştır." (Yukarda değinilen istisna işte budur.) Kapitalizmin gelişme yasaları gereği, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesinin kaçınılmazlığı üzerine Marx'ın iddiaları "salt diyalektik"tir. Marx'ın toprağın ve sermayenin ortak mülkiyeti "fikirsel"i, "kaçınılmazlığı ve kuşku götürmezliği bakımından, tümüyle hegelci üç-halkalık zincirin sonunda bulunur".

Aslında bu iddia, *tümüyle* Dühring'den *alınmıştır,* Dühring bunu *Kritische Geschichte der National Ökonomie und des Sozialismus* (3. baskı, 1879, s. 486-87)** adlı yapıtında anlatıyor. Ama Bay Mihaylovski, Dühring hakkında tek söz et-

* İkinci noktaya gelince. —*ç.*

** *Ulusal Ekonominin ve Sosyalizmin Eleştirel Bir Tarihi* (3. baskı, 1879, s. 486-87). —*Ed.*

mediğine göre Marx'ı çarpıtmanın bu yoluna kendi başına ulaşmış olmasın?

Engels, Dühring'e mükemmel bir yanıt vermiştir. Engels, ayrıca Dühring'in eleştirisini de aktardığından, bu yanıt ile yetineceğiz.[3] Okur, bunun, Bay Mihaylovski için de tümüyle geçerli olduğunu görecektir.

Dühring şöyle diyor: " 'Bu tarihsel taslak (İngiltere'de sermayenin ilkel denilen birikiminin oluşması), gene de Marx'ın kitabında nispeten en iyi olan şeydir, ve eğer derinbilgin, koltuk değneğinden başka, bir de diyalektik koltuk değneğine dayanmasaydı, daha da iyi olabilirdi. Gerçekten, daha iyi ve daha açık araçların yokluğunda, burada ebe kadın görevini yapması ve geçmişin bağrından geleceği doğurtması gereken şey, hegelci yadsımanın yadsınmasıdır. Bireysel mülkiyetin, gösterilen biçimde, 16. yüzyıldan sonra ortadan kalkmasının tamamlanması, birinci yadsımadır. Bu yadsıma, önce yadsımanın yadsınması, sonra da 'bireysel mülkiyet'in, ama toprak ve emek araçlarının ortak sahipliği üzerine kurulu, daha yüksek bir biçim altında canlandırılması olarak nitelendiren bir ikinci yadsıma ile izlenecektir. Eğer bu yeni 'bireysel mülkiyet', Bay Marx'ta, 'toplumsal mülkiyet' olarak da adlandırılıyorsa, bunun nedeni, Hegel'in, içinde çelişkinin kaldırılması, yani sözcük oyununu izlemek gerekirse, korunması olduğu kadar aşılması da gereken yüksek birliğinin işte burada ortaya çıkmasıdır. ... Öyleyse mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi, dış ve maddesel ilişkileri içinde tarihsel gerçekliğin, deyim yerindeyse, otomatik sonucudur. ... Yadsımanın yadsınması gibi hegelci martavallara inanarak, aklıbaşında bir adam için toprağın ve sermayenin ortaklaşa kullanılması zorunluluğuna kandırılmak güç olacaktır. ... Marx'ın fikirlerinin bulanık belirsizliği, hegelci diyalektik ile bilimsel temel olarak bol bol nasıl kafa yorulabileceğini, ya da daha doğrusu bu işten akılsızlık olarak zorunlulukla neyin çıkacağını bilen kimseyi zaten şaşırtma-

yacaktır. Bu oyunlardan hiçbir şey anlamayan kimse için-se, Hegel'de, birinci yadsımanın din kitabındaki ilk günah kavramı, ve ikinci yadsımanın da kurtarmaya götüren daha yüksek bir birlik olduğunu açıkça belirtmek gerekir. Olguların mantığı, ne de olsa din alanından alınmış bu gülünç andırışma üzerine temellendirilmemelidir. ... Bay Marx, aynı zamanda, hem bireysel, hem de toplumsal olan mülkünün bulanık evreninde gönül huzuru ile yaşar ve derin diyalektik bilmeceyi çözme işini yandaşlarına bırakır.' Bay Dühring işte böyle konuşur."

Engels şu sonuca varır. "Demek ki, Marx, toplumsal devrimin toprak ve emek tarafından yaratılmış üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine dayanan bir toplum kuruluşunun zorunluluğunu, hegelci yadsımanın yadsınmasına başvurmadan tanıtlayamaz; ve sosyalist teorisini dinden alınmış bu gülünç andırışma üzerine dayandırarak gelecekteki toplumda, kaldırılmış çelişkinin üstün hegelci birliği olarak, aynı zamanda, hem bireysel, hem de toplumsal bir mülkiyetin egemen olacağı sonucuna varır.*

"Başlamak için yadsımanın yadsınmasını bir yana bırakalım ve 'aynı zamanda hem bireysel, hem de toplumsal mülkiyet'i ele alalım. Bay Dühring, bu mülkiyeti, 'bu-

* Dühring'in bu görüşlerinin Bay Mihaylovski için de tümüyle geçerli olduğu, onun "Karl Marx, Y. Jukovski Tarafından Yargılanıyor" başlıklı makalesindeki şu pasajla tanıtlanabilir. Bay Mihaylovski Bay Jukovski'nin Marx'ın özel mülkiyetin bir savunucusu olduğu iddiasına karşı çıkarak Marx'ın bu şemasına göndermede bulunuyor ve bunu şöyle açıklıyor: "Marx, şemasında, hegelci diyalektiğin ünlü iki hilesini kullanmıştır: birinci şema, hegelci üçlünün yasalarına göre kurulmuştur; ikincisi de, sentez, karşıtların —bireysel mülkiyetin ve toplumsal mülkiyetin— özdeşliğine dayandırılmıştır. Bu demektir ki, 'bireysel' sözcüğü, burada, diyalektik sürecin bir deyiminin özel, salt koşula bağlı anlamına sahiptir ve bunun üzerine kesinlikle hiç bir şey dayandırılamaz." Bunları, en saygıdeğer niyetlere sahip, Rus kamuoyunun gözünde "kıpkızıl" Marx'ı, burjuva Bay Jukovski'ye karşı savunan bir adam söylüyor. Ve bu saygıdeğer niyetlerle, Marx'ı, süreç kavramını, "hilelere" dayandırmış olarak anlatıyor! Bay Mihaylovski, burdan, eldeki sorun ne olursa olsun, saygıdeğer niyetlerin epeyce yetersiz kaldıkları yolunda kendisi için yararlı olacak bir sonuç çıkarabilir.

lanık evren' olarak nitelendirir ve bu konu üzerinde gerçekten haklı olması da dikkate değer. Ne yazık ki, bu bulanık evrende yaşayan Marx değil, ama gene Bay Dühring'in ta kendisidir. ... Marx'ı, üzerinde tek sözcük bile söylemediği yüksek bir mülkiyet birliğini ona malederek, Hegel'e göre kolayca düzeltebilir.

"Marx şöyle der:

" 'Bu, yadsımanın yadsınmasıdır. Bu, üretici için özel mülkiyetin yeniden kurulması değildir, ancak ona, kapitalist dönemde edinilen elbirliği ve toprak ile üretim araçlarının ortak sahipliği temeline dayanan kişisel mülkiyeti sağlar. Kişisel emekten doğan dağınık özel mülkiyetin kapitalist özel mülkiyete dönüşmesi, halen toplumsallaşmış üretime fiilen dayanan kapitalist özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüşmesinden kuşkusuz kıyaslanamayacak kadar daha uzun süreli, daha şiddetli ve çetin bir süreçtir'. [*Kapital,* Birinci Cilt s. 804-805. —ç.]

"Hepsi bu. Demek ki, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi aracıyla ortaya çıkan durum, bireysel mülkiyetin, ama toprak ve emek tarafından üretilmiş üretim araçlarının toplumsal mülkiyet *temeli üzerinde* yeniden kurulması olarak belirleniyor. Almanca anlayan herkes için" (ve Rusça anlayan herkes için de Bay Mihaylovski, çünkü çeviri kesinlikle doğrudur) "bu, toplumsal mülkiyetin toprak ve öbür üretim araçlarını, ve bireysel mülkiyetin de ürünleri, yani tüketim nesnelerini kapsamına aldığı anlamına gelir. Ve sorunu altı yaşındaki çocukların bile anlayabileceği bir duruma getirmek için, Marx, 56. sayfada" (Rusça baskı, s. 30),[31] " 'kendi işlerini ortak üretim araçları ile gören ve bütün bireylerin kendi emek-güçlerini bilinçli olarak o topluluğun birleşik emek-gücü olarak kullanan, özgür insanlardan kurulmuş bir topluluk.' " [*Kapital,* Birinci Cilt, s. 99-100. —ç.] yani toplumsal bir temel üzerinde örgütlenmiş bir toplum varsayar ve şöyle devam eder: " 'Bizim topluluğumuzun

toplam ürünü, toplumsal bir üründür. Bunun bir kısmı yeni üretim araçları olarak iş görür ve *toplumsallığı devam eder.* Ama öteki kısmı, *üyelerce yaşamı sürdürme aracı olarak tüketilir.* Bu ikinci kısmın üyeler arasında dağılımı zorunludur.' [*Kapital,* Birinci Cilt, s. 100, italikler Engels'in. —ç.]

"İşte, hatta Bay Dühring'in hegelleştirilmiş beyni için bile, yeteri kadar açık sözler.

"Aynı zamanda hem bireysel, hem de toplumsal mülkiyet, bu ikircil ve karışık uydurmaca, Hegel diyalektiğinden zorunlu olarak çıkan bu akılsızlık, bu bulanık evren, Marx'ın, çözümü işini yandaşlarına bıraktığı bu derin diyalektik bilmece, bir kez daha, Bay Dühring'in özgür bir yaratı ve kuruntusundan başka bir şey değildir."

Engels devam ediyor: "Yadsımanın yadsınması, Marx'ta ne rol oynar? Marx, 791. ve izleyen sayfalarda [Rusça baskı, s. 648 ve devamı][32] sermayenin ilkel denilen birikiminin, daha önceki 50 sayfayı [Rusça baskı, 35] dolduran iktisadî ve tarihsel irdelemesinin sonuçlarını toplar. Kapitalist çağdan önce, hiç değilse İngiltere'de, temel olarak, işçinin kendi üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetine dayanan küçük işletme vardı. Sermayenin ilkel denilen birikimi, burada, bu dolaysız üreticilerin mülksüzleştirilmesine, yani kişisel çalışmaya dayanan özel mülkiyetin yıkılmasına dayandı. Eğer bu olanaklı olduysa, bunun nedeni, sözkonusu küçük işletmenin ancak üretim ve toplumun doğal ve dar sınırları ile bağdaşır olması ve bunun sonucu, belirli bir düzeyde, kendi yok oluşunun maddî araçlarını meydana getirmesidir. Bu yok oluş, bireysel ve dağınık üretim araçlarının toplumsal olarak birarada toplanmış araçlar durumuna dönüşümü, sermayenin tarih-öncesini oluşturur. Emekçiler, proleterlere ve emekçilerin emek araçları sermaye durumuna dönüştükten, kapitalist üretim tarzı ayaklarını yere bastıktan sonra, emeğin bundan sonraki toplumsallaşması ve toprağın ve öbür üretim araçlarının bundan sonraki

(sermayeye) dönüşümü, yani özel mülk sahiplerinin bundan sonraki mülksüzleştirilmesi, yeni bir biçim alır.

" 'Şimdi mülksüzleştirilecek olan kimse, artık, kendi hesabına çalışan emekçi değil, birçok emekçiyi sömüren kapitalisttir. Bu mülksüzleştirme, kapitalist üretimin kendi içinde taşıdığı yasaların işlemesiyle, sermayenin merkezileşmesi ile gerçekleşir. Bir kapitalist, daima birçoklarının başını yer. Emek sürecinin gitgide boyutları büyüyen kooperatif biçimi, bilimin bilinçli teknik uygulaması, toprağın yöntemli bir biçimde işlenmesi, emek araçlarının ancak ortaklaşa kullanılabilir emek araçlarına dönüştürülmesi, bütün emek araçlarının bileşik toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmasıyla sağlanan tasarruf, bütün insanların dünya pazarları ağına sokulması ve böylece kapitalist rejimin uluslararası bir nitelik kazanması, bu merkezileşme ile ya da birçok kapitalistin birkaç kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesi ile elele gider. Bu dönüşüm sürecinin bütün avantajlarını sömüren ve tekellerine alan büyük sermaye sahiplerinin sayılarındaki sürekli azalmayla birlikte, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü de alabildiğine artar: ama gene bununla birlikte, sayıları sürekli artan kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen işçi-sınıfının başkaldırmaları da genişler, yaygınlaşır. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi egemenliği altında fışkırıp boy atan üretim tarzının ayakbağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdaşamadıkları bir noktaya ulaşır. Böylece kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin çanı çalmıştır. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilirler.' [*Kapital*, Birinci Cilt, s. 804. —*ç.*]

"Ve, şimdi okura soruyorum: diyalektik karışıklığın zorlamaları ve entelektüel bezekleri nerede, sonunda her şeyin bir şey olduğu sonucunu veren fikirler karışımı ve

karikatürü nerede, inanç sahipleri için diyalektik mucizeler nerede, Marx'ın, Dühring'e göre, onlar olmaksızın açımlamasını yapma başarısını gösteremeyeceği hegelci *Logos* öğretisinin diyalektik gizlerne merakları ve zorlamaları nerede? Marx, yalnızca tarih aracıyla tanıtlar, ve burada kısaca şu olguları özetler: vaktiyle küçük işletme kendi evrimi ile kendi yok oluşunun, yani küçük mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesinin koşullarını nasıl zorunlu olarak yarattıysa, bugün de kapitalist üretim tarzı, kendisini yıkıma uğratacak maddesel koşulları tıpkı öyle yaratmıştır. Süreç, tarihsel bir süreçtir, ve eğer aynı zamanda diyalektik ise, bu, Bay Dühring için ne kadar cansıkıcı olursa olsun, Marx'ın suçu değildir.

"Marx, ancak iktisadî ve tarihsel tanıtlamasını bitirdikten sonradır ki, şöyle devam eder:

" 'Kapitalist üretim tarzının ürünü olan kapitalist mülk edinme biçimi, kapitalist özel mülkiyeti yaratır. Bu, mülk sahibinin emeğine dayanan kişisel özel mülkiyetin ilk yadsımasıdır. Ama, kapitalist üretim, bir doğa yasasının kaçınılmaz zorunluluğu ile kendi yadsınmasını doğurur. Bu, yadsımanın yadsınmasıdır.' [*Kapital,* Birinci Cilt, s. 804. —ç.] vb., arkası için daha yukardaki alıntıya bakınız.

"Demek ki, süreci, yadsımanın yadsınması biçiminde nitelendirirken, Marx, sürecin tarihsel zorunluluğunu bu niteleme ile tanıtlamayı düşünmez. Tersine: gerçekte, sürecin kısmen nasıl gerçekleştiğini, kısmen de mutlak olarak nasıl gerçekleşeceğini tarih aracıyla tanıtladıktan sonradır ki, Marx, bu süreci, ayrıca, belirli bir diyalektik yasaya göre gerçekleşen bir süreç olarak nitelendirir. Hepsi bu. Öyleyse, Bay Dühring, yadsımanın yadsınmasının geçmişin bağrından geleceği doğurtarak burada ebe kadın görevi göreceğini, ya da Marx'ın bizi toprak ve sermaye ortaklığının (Bay Dühring'in ete kemiğe bürünmüş bir çelişkisi) bir zorunluluk olduğuna inandırmak için, bizden yadsımanın yadsın-

masına saygı göstermemizi istediğini ileri sürdüğü zaman, bir kez daha Bay Dühring'in temelsiz bir varsayımı ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz demektir." (s. 125.)*

Okur görecektir ki, Engels'in Dühring'i kanıtlarla parlak bir biçimde reddedişi, Marx'ta geleceğin tamamen hegelci zincirin ucunda durduğunu ve bunun kaçınılmazlığı kanısının ancak inanca dayandırılabileceğini iddia eden Bay Mihaylovski için de bütünüyle geçerlidir.**

Dühring ile Bay Mihaylovski arasındaki bütün farklılık, şu iki küçük noktaya indirgenir: birincisi, Dühring, Marx'tan her zaman öfkeden köpürerek sözettiği halde, gene de, *Tarih*'inin bir sonraki bölümünde, Marx'ın "Sonsöz"de[33] hegelcilik suçlamasını kesinlikle reddettiğini belirtmeyi gerekli görmüştür. Oysa Bay Mihaylovski, Marx'ın diyalektik yöntemin ne olduğu konusundaki (yukarda aktarılan) kesin ve açık sözlerinden hiç sözetmemektedir.

İkincisi, Bay Mihaylovski'nin bir başka özelliği de, bütün dikkatini zaman kiplerine vermesidir. Gelecekten sözederken, Marx, neden şimdiki zamanı kullanıyor? — filozofumuz bir zafer havasıyla bunu soruyor. Pek değerli eleştirmen bunun yanıtını herhangi bir gramer kitabında bulabilirsiniz: geleceğe kaçınılmaz ve kesin gözü ile bakıldığı zaman, gelecek zaman yerine şimdiki zaman kullanıldığını göreceksiniz. Ama neden böyle, gelecek neden kesindir? — Bay Mihaylovski, bir tahrifi bile haklı çıkartacak kadar derin bir kışkırtma yaratmak isteyerek, kaygıyla böyle soru-

* Bkz: Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 224-231. —*Ed.*

** Sanırım, bu konuyla ilgili olarak bu açıklamanın tümünü, Engels'in, arpa tanesinden, Rousseau'nun öğretisinden ve diyalektik sürecin öbür örneklerinden sözettiği bölümde verdiğini belirtmek yerinde olur. Bu örneklerin; Engels'in (ve elyazmasını basılmadan önce okumuş olan Marx'ın) açık ve kesin sözleriyle yalnızca karşılaştırılması bile, marksizmi hegelci diyalektikle suçlamanın saçmalığını iyice ortaya koyacaktır. herhangi bir şeyi üçlülerle *tanıtlamak*, ya da gerçek sürecin açıklanmasına, bu üçlülerin "koşula bağlı üyelerini" sokmak sözkonusu olamaz.

yor. Ama bu konuda da Marx kesinlikle açık bir yanıt vermiştir. Siz bu yanıtı yetersiz ya da yanlış bulabilirsiniz, ama bu durumda, bunun *ne kadar* yanlış olduğunu ve *neden bu kadar* yanlış olduğunu göstermeniz, ve hegelcilik hakkında saçmalamamanız gerekir.

Bir zamanlar Mihaylovski bu yanıtın ne olduğunu kendisi bilmekle kalmıyor, bu konuda başkalarına ders de veriyordu. 1877'de şöyle yazmıştı: Bay Jukovski, Marx'ın gelecek anlayışına sanı gözü ile bakmakta haklı nedenlere sahiptir, ama "Marx'ın çok büyük önem verdiği" emeğin toplumsallaşması sorununu görmezlikten gelmeye de "ahlâken hiç hakkı yoktur". Ya, elbette! 1877'de Jukovski'nin sorundan kaçınmaya ahlâken hakkı yoktu, ama Bay Mihaylovski 1894'te bu ahlâkî hakka sahiptir. Belki de *quod licet Jovi, non licet bovi*?!*

Burada bu toplumsallaşmaya ilişkin olarak bir zamanlar *Otoçestveniye Zapiski*'de[34] ifade edilmiş olan garip bir düşünceyi anımsatmadan geçemiyorum. Bu dergi, 1883, nº 7'de, Bay Mihaylovski gibi Marx'ın gelecek "anlayış"ını sanı sayan Bay Postoroni[35] diye birinin "Editöre Bir Mektup"unu yayınladı. Bu bay şöyle iddia ediyordu: "Kapitalizmde emeğin toplumsal biçimi, esas olarak birkaç yüz ya da bin işçinin bir çatı altında övütmesi, çekiç sallaması, çevirmesi, üstüne koyması, altına koyması, çekmesi ve daha pek çok işlemi yapmasıyla aynı şeydir. Bu rejimin genel niteliğine gelince, şu söz bunu çok güzel açıklar: 'Her insan kendisi için, Tanrı herkes için'. Peki, toplumsal emek biçimi işin içine nereden giriyor?"

Hemen görebilirsiniz ki, adam bu işi kavramış! "Toplumsal emek biçimi" "bir çatı altında çalışmayla" "aynı şeydir"!! Ve böyle saçma fikirler, şimdiye kadarki en iyi Rus dergilerinden birinde ifade edildiği halde, hâlâ, *Kapi-*

*. Jüpiterin yaptığını, boğa yapamaz. —ç.

tal'in teorik kısmının bilim tarafından genel olarak kabul edildiğine bizi inandırmak istiyorlar. Evet, *Kapital*'e karşı birazcık ciddî bir itiraz yöneltemediğinden, "genellikle kabul edilen bilim", ona yaltaklanmaya başlamış, aynı zamanda da, en ilkel bilgisizliği ortaya koymayı ve okullarda okutulan ekonominin eski bayağılıklarını yinelemeyi sürdürmüştür. Bay Mihaylovski'ye, alışkanlıkla tümüyle atlayıp geçtiği sorunun özünü göstermek için, bu sorun üzerinde biraz durmalıyız.

Kapitalist üretimin emeği toplumsallaştırması, hiç de insanların bir çatı altında çalışmasından oluşmaz (bu, sürecin yalnızca küçük bir parçasıdır), sermayenin yoğunlaşmasına toplumsal emeğin uzmanlaşmasının eşlik etmesinden, her sanayi dalında kapitalistlerin sayısındaki bir azalmanın ve ayrı sanayi dallarının sayısında bir çoğalmanın eşlik etmesinden — bir toplumsal üretim süreci halinde kaynaşmış, birçok ayrı üretim süreçlerinden oluşur. Örneğin, elsanatı dokumacılığı günlerinde, küçük üreticilerin kendileri ipliği eğirirler ve kumaş yaparlardı, birkaç tane sanayi dalı vardı (eğirme ve dokuma içiçe geçmişti). Ama üretim, kapitalizm tarafından toplumsallaştırıldığı zaman, ayrı sanayi dallarının sayısı artar: pamuk eğirme ayrı olarak yapılır, dokuma da öyle: üretimdeki bu bölünme ve yoğunlaşma yeni dalların doğmasına yolaçar — makine yapımı, kömür madenciliği vb.. Şimdi daha uzmanlaşmış hale gelen her sanayi dalında, kapitalistlerin sayısı durmadan azalır. Bu demektir ki, üreticiler arasındaki toplumsal bağ gitgide daha çok güçlenir, üreticiler bir tek bütün halinde sıkıca birleşirler. Eskiden tek tek küçük üreticilerin herbiri birkaç işlemi birarada yaparlardı, bu yüzden de birbirlerinden nispeten bağımsız idiler, örneğin, elsanatçısı keteni kendi ektiği, kendi eğirdiği ve dokuduğu zaman hemen hemen öteki elsanatlarından bağımsızdı. Küçük dağınık meta üreticilerinin bu rejimi, (ve yalnızca bu rejim) şu sözü

haklı kılıyordu: "Her insan kendisi için, Tanrı herkes için", yani bir pazar dalgalanmaları anarşisi. Kapitalizm sayesinde erişilen emeğin toplumsallaşması altında durum tamamen farklıdır. Kumaşı üreten imalâtçı, pamuk ipliği imalâtçısına, bu sonuncusu pamuğu yetiştiren kapitalist tarımcıya, makine imalâtçısına, kömür madeni sahibine vb., vb. bağlıdır. Sonuç, hiç bir kapitalistin ötekiler olmaksızın yapamamasıdır. "Her insan kendisi için" sözünün böyle bir rejime pek uygulanamayacağı açıktır. Burada herbiri herkes için, herkes, herbiri için çalışır (ve ister göksel bir fantezi olarak, ister yersel bir "altın buzağı" olarak — burada Tanrıya hiç yer kalmamıştır). Rejimin niteliği tümüyle değişir. Küçük ayrı ayrı işletmeler rejimi sırasında, bu işletmelerden herhangi birinde iş durduğu zaman, bu toplumun yalnızca birkaç üyesini etkilerdi, hiç bir genel karışıklık yaratmazdı, bu yüzden de genel dikkati üzerine çekmez ve kamunun müdahalesine yolaçmazdı. Ama büyük bir işletmede çok uzmanlaşmış bir sanayi dalıyla uğraşan, ve bu yüzden hemen hemen toplumun tümü için çalışan ve kendisi de toplumun tümüne bağlı olan bir işletmede (basit olsun diye, toplumsallaşmanın en son noktaya ulaştığı bir durumu ele alıyorum) iş durduğu zaman, toplumun bütün öteki işletmelerinde de işin durması zorunludur, çünkü bunlar, gereksindikleri ürünleri ancak bu işletmeden sağlayabilirler, kendi metalarının hepsini, ancak eğer bu işletmenin metaları mevcutsa elden çıkarabilirler. Tüm üretim süreçleri böylece bir tek toplumsal üretim süreci halinde kaynaşırlar; ama gene de her dal ayrı bir kapitalist tarafından yürütülür, ona bağlıdır ve toplumsal ürünler onun özel mülkidir. Üretim biçimi ile maledinme biçimi arasında uzlaşmaz bir çelişkinin başladığı açık değil midir? Sonucunun kendini birinciye uydurması gerektiği ve toplumsal, yani sosyalist hale gelmesi gerektiği ortada değil midir? Ama *Otoçestveniye Zapiski*'nin açıkgöz darkafalısı, her şeyi, bir

çatı altında çalışmaya indirgiyor. Hiç bir şey bundan daha fazla hedeften uzak olabilir mi? (Sürecin toplumsal yönüne, işçilerin birleşmiş, kaynaşmış ve örgütlenmiş hale gelmeleri olgusuna, türemiş ve ikincil bir olgu olduğu için dokunmaksızın, yalnızca maddî süreci, yalnızca üretim ilişkilerindeki değişmeyi tanımladım.)

Böyle basit şeylerin bütün Rusya "demokratları"na açıklanmasının gerekli oluşunun nedeni, bunların küçük-burjuva fikirler batağına, bir küçük-burjuva düzeninden başka bir düzeni kesinlikle düşünmeyecek kadar kötü bir biçimde saplanmış olmalarıdır.

Ama, gene Bay Mihaylovski'ye dönelim. Marx'ın sosyalist sistemin bizzat kapitalist gelişmenin yasalarından dolayı kaçınılmaz olduğu sonucuna ulaşırken dayandığı olgulara ve tartışmalara karşı hangi itirazları yöneltmiştir? Gerçekte, toplumsal ekonominin meta örgütlenmesinde, toplumsal emek sürecinde büyüyen bir uzmanlaşma olmadığını, sermaye ve işletmelerde yoğunlaşma olmadığını, tüm emek sürecinde toplumsallaşma olmadığını mı göstermiştir? Hayır, bu olguları çürütmek için bir tek tez öne sürmemiştir. Emeğin toplumsallaşmasıyla uzlaşmayan anarşinin, kapitalist toplumun yaradılıştan gelen bir özelliği olduğu önermesini sarsmış mıdır? Bu konuda da hiç bir şey söylememiştir. Tüm kapitalistlerin emek süreçlerinin bir tek toplumsal emek süreci halinde birleşmesinin, özel mülkiyetle bağdaşabileceğini, ya da çelişkinin bir çözümünün mümkün olduğunu ve Marx'ın gösterdiğinden başka bir çözümün düşünülebileceğini mi kanıtlamıştır? Hayır. Bu konuda bir tek söz söylememiştir.

O halde eleştirisi neye dayanıyor? Dalaverelere, tahriflere ve kuru gürültüden öte bir şey olmayan bir ağız kalabalığına.

Gerçekten de, önce, tarihin ardarda gelen üçlü adımları hakkında bir yığın saçmasapan sözettikten sonra, ciddî

bir havayla, Marx'a "Sonra ne geliyor?" —yani tarih onun tanımladığı sürecin son aşamasının ötesinde nasıl ilerleyecektir— diye soran eleştirmenin kullandığı yöntemleri başka nasıl nitelendirebiliriz? Marx'ın yazınsal ve devrimci faaliyetlerinin ta başından beri, toplumbilimsel teoriden, gerçek süreci —bunun ötesinde bir şeyi değil— doğru olarak anlatmasını istediğine lütfen dikkat edin (örneğin komünistlerin teori ölçüleri üzerine bkz: *Komünist Manifesto*).[36] Marx, *Kapital*'de bu isteğe sıkı sıkıya bağlı kalmıştır: kapitalist toplum biçiminin bilimsel bir tahlilini vermeyi görev edinmiş ve aslında gözlerimizin önünde cereyan eden bu örgütlenmenin gelişmesinin, şöyle bir eğilime sahip olduğunu, kaçınılmaz olarak yokolmak ve daha yüksek bir başka örgütlenmeye dönüşmek zorunda olduğunu gösterdikten sonra orada durmuştur. Ama Bay Mihaylovski, Marx'ın öğretisinin tüm özünden kaçınarak, aptalca sorusunu soruyor: "Sonra ne geliyor?" Ve pek esaslı bir biçimde ekliyor: "Açıkça itiraf etmeliyim ki, Engels'in yanıtının ne olabileceğini pek bilmiyorum." Ama kendi açımızdan açıkça itiraf etmeliyiz ki Bay Mihaylovski, biz, böyle bir "eleştiri"nin ruhunun ve yöntemlerinin ne olduğunu iyi biliyoruz!

Ya da şu iddiayı ele alın: "Ortaçağlarda, Marx'ın mal sahibinin kendi emeğine dayanan bireysel mülkiyeti, ekonomik ilişkiler alanında bile ne tek, ne de egemen etmendi. Bunun yanında çok şey vardı, ama Marx'ın yorumunda diyalektik yöntem (Bay Mihaylovski'nin tahrif ettiği yorumda olmasın?) bu konuya dönmeyi önermiyor. Bütün bu şemaların, tarihsel gerçekliğin, ya da hatta onun boyutlarının bir görünümünü sunmadığı açıktır; bu şemalar yalnızca insan zihninin, her nesneyi, geçmiş, şimdiki ve gelecekteki durumları ile düşünme eğilimini doğuruyorlar." Bay Mihaylovski, sizin şeyleri tahrif ediş biçiminiz bile insanı bıktıracak kadar monoton! Bay Mihaylovski, gerçek kapitalist gelişme sürecini formüle etmekten başka bir iddiası olma-

yan Marx'ın şemasına,* önce her şeyi üçlülerle kanıtlama niyetini yakıştırıyor, sonra Marx'ın şemasının Bay Mihaylovski'nin onu zorla sokmaya çalıştığı plana uymadığını ilân ediyor (üçüncü aşama, birinci aşamanın yalnızca *bir* yanını yeniden kurar, tüm öteki yanları dışarda bırakır), sonra da en şamatalı bir biçimde, "şemanın tarihsel gerçekliğin bir görünümünü sunmadığı açıktır" sonucuna ulaşıyor!

Engels'in Dühring için dediği gibi, istisna olarak bile doğru aktarma yapamayan bir adamla, hiç bir ciddî polemiğe girilebilir mi? Şemanın herhangi bir açıdan yanlışlığını göstermek üzere bir çaba bile harcamadan, herkese onun gerçekliğe uymadığının ortada olduğu güvencesi verildiği zaman, hiç bir tartışma yapılabilir mi?

Bay Mihaylovski, marksist görüşlerin gerçek içeriğini eleştireceği yerde, hünerini, geçmişin, bugünün ve geleceğin kategorileri konusunda göstermektedir. Engels, örneğin Bay Dühring'in "öncesiz ve sonrasız gerçekler"ine karşı tartışırken, "bugün bize öğütlenen ... ahlâk" üç katlı bir ahlâktır: hıristiyan-feodal, burjuva ve proleter, öyle ki, geçmiş, bugün ve gelecek kendi ahlâk teorilerine sahiptirler der.[37] Bu konuda Bay Mihaylovski şu kurgulara dalıyor: "Kanımca, tarihin, dönemler halinde tüm üçlü bölünmelerinin temelinde yatan şey, geçmişin, bugünün ve geleceğin kategorileridir." Ne derinlik! Herhangi bir toplumsal görüngünün, gelişme süreci içinde incelendiğinde, onda her zaman geçmişin kalıntılarının, bugünün temellerinin ve geleceğin tohumlarının keşfedileceğini kim bilmez. Ama Engels, örneğin, ahlâk tarihinin (bildiğimiz gibi yalnızca "bugünün" ahlâkından sözediyordu), belirtilen üç etkenle sınırlandığını, örneğin feodal ahlâktan önce köleci ahlâkın, kö-

* Ortaçağlardaki ekonomik sistemin öteki özellikleri atlanmıştır, çünkü bunlar, feodal toplumsal biçimlenmeye dahildir, oysa Marx, yalnızca *kapitalist* biçimlenmeyi araştırır. Saf biçimiyle, kapitalist gelişme süreci, gerçekte —örneğin İngiltere'de— küçük, yalıtık meta üreticileri sistemi ve onların bireysel emek mülkiyeti ile başlamıştır.

leci ahlâktan önce de ilkel komünist ahlâkın gelmediğini öne sürmeyi aklından geçirmiş midir? Engels'in ahlâkî fikirlerdeki modern eğilimleri materyalist bir biçimde açıklayarak anlatma çabasını ciddî olarak eleştirecek yerde, Bay Mihaylovski, bize, en boş süslü tümceleri sunuyor!

Bay Mihaylovski'nin kullandığı bu eleştiri yöntemlerine, materyalist tarih anlayışının, nerede, hangi yapıtla yorumlandığını bilmediği sözüyle başlayan eleştiriye gelince, belki de, yazarın bir zamanlar bu yapıtlardan birini bildiğini ve onu daha doğru değerlendirebildiğini anımsamak yerinde olur. 1887'de Bay Mihaylovski, *Kapital* hakkında aşağıdaki görüşü ileri sürmüştü: "*Kapital*'den hegelci diyalektiğin ağır, kaba ve gereksiz kapağını kaldırırsak" (Ne tuhaf! Nasıl oluyor da, 1877'de bu "hegelci diyalektik", "gereksiz" idi, ve 1894'te, materyalizm, "diyalektik sürecin itiraz kabul etmezliğine" dayanır gibi görünüyor?), "o zaman, bu çalışmada, öteki üstünlüklerinin yanısıra, biçimlerin, kendi varlıklarının maddî koşullarıyla ilişkisi genel sorununun yanıtı için eksiksiz, inceden inceye hazırlanmış bir malzeme, ve belirli bir alan için bu sorunun kusursuz bir formülasyonunu da görürüz." "Biçimlerin kendi varlıklarının maddî koşullarıyla ilişkisi" — bu, toplumsal yaşamın çeşitli yönleri arasındaki karşılıklı ilişki sorununun, maddî ilişkiler temeli üzerindeki ideolojik toplumsal ilişkiler üstyapısı sorununun ta kendisidir; ünlü çözümü, materyalizm öğretisini oluşturan bir sorundur. Devam edelim:

"Aslında, '*Kapital*'in *tümü* (italikler benimdir) bir toplum biçiminin bir kez doğduktan sonra nasıl büyümeye devam ettiğini, keşifleri, buluşları ve üretim yöntemlerindeki gelişmeleri, yeni pazarları ve bilimin kendisini kendine tâbi kılarak ve özümleyerek tipik özelliklerini nasıl güçlendirdiğini ve bunları kendisi için çalışmaya zorladığını ve ensonu, mevcut biçimin, maddî koşullardaki daha ileri değişikliklere elverişsiz olduğunu araştırmaya hasredilmiştir."

Şaşırtıcı bir şey! 1877'de "*Kapital*'in tümü" belli bir toplum biçiminin materyalist bir araştırmasına hasredilmişti (materyalizm, toplum biçimlerinin maddî koşullarla açıklanması değil de nedir?), oysa 1894'te, öyle görünüyor ki, bu materyalizmin bir sergilemesinin nerede, hangi yapıtta aranması gerektiği bile bilinmiyor!

1877'de, *Kapital*, "belli bir biçimin (kapitalist biçim, değil mi?) maddî koşullardaki daha ileri değişikliklere nasıl dayanamadığının (dikkat edin buna!) bir araştırmasını" içeriyordu — oysa, 1894'te, hiç böyle bir araştırma bulunmadığı ve kapitalist biçimin üretken güçlerdeki daha ileri herhangi bir değişikliğe dayanamayacağı inancının bulunmadığı —ki bu, "tümüyle hegelci üçlünün sonunda" yer almaktadır— ortaya çıkmaktadır! 1877'de Bay Mihaylovski, "belli bir toplum biçiminin kendi varlığının maddî koşullarıyla ilişkilerinin tahlili, *ebediyen* (italikler benimdir), yazarın mantık gücünün ve geniş bilgisinin bir anıtı olarak kalacaktır" diyordu — oysa 1894'te, materyalizm öğretisinin hiçbir zaman ve hiçbir yerde bilimsel olarak doğrulanmadığını ve tanıtlanmadığını ilân ediyor.

Şaşırtıcı bir şey! Gerçekte bu ne demektir? Ne olmuştur?

İki şey olmuştur. Birincisi, yetmişlerin *Rus* köylü sosyalizmi —ki bu, burjuva niteliği yüzünden özgürlüğe karşı "öfkeyle solumakta", Rus yaşamındaki uzlaşmaz karşıtlığın üstünü şevkle kapatan "alnıaçık liberallere" karşı savaşmakta ve bir köylü devrimi düşlemekteydi— tamamen çürümüş ve köylü çiftçiliğinin ilerici eğilimlerinde "umut verici bir izlenim" sezen, bunların köylülüğün toptan mülksüzleştirilmesiyle elele gittiğini (ve onunla belirlendiğini) unutan kaba, darkafalı liberalizmi doğurmuştur. İkincisi de, Bay Mihaylovski, 1877'de, "kızıl" (yani devrimci sosyalist) Marx'ı liberal eleştirmenlere karşı savunmak görevine öylesine dalmıştı ki, Marx'ın yöntemi ile kendisininkinin

bağdaşmazlığını görememişti. Ve sonra, diyalektik materyalizmle öznel toplumbilim arasındaki bu uzlaşmaz çelişki, Engels'in makaleleri ve kitapları tarafından ve Rus sosyal-demokratları tarafından ona açıklandı (Plehanov'un yazılarında sık sık Bay Mihaylovski hakkında çok yerinde yorumlarla karşılaşılır) — Bay Mihaylovski ise tüm sorunu ciddî olarak oturup yeniden incelemek yerine, yalnızca gemi azıya aldı. (1872 ve 1877'de yaptığı gibi),[38] Marx'ı sevinçle karşılayacağı yerde, şimdi belirsiz bir övgü perdesi altında ona havlıyor; "ekonomik bakımdan en zayıf olanın korunmasından", kırlarda büyük dükkânlar ve iyileştirmelerden, elsanatçıları için sergi ve artellerden ve buna benzer iyi niyetli darkafalı fikirlerden hoşnut kalmayı reddettikleri için, "kızıl" insanlar olarak kalmak, toplumsal devrimin savunucuları olarak kalmak ve toplumun gerçekten devrimci öğelerini eğitmek, yönlendirmek ve örgütlemek istedikleri için, Rus marksistlerine müthiş kızıyor ve yaygara koparıyor.

Uzak geçmişe yaptığımız bu kısa gezintiden sonra, sanırız Bay Mihaylovski'nin Marx'ın teorisine ilişkin "eleştiri"sinin incelenmesi bitirilebilir. O halde, eleştirmenin "iddialarını" toparlamaya ve yeniden özetlemeye çalışalım.

Yıkmaya kalkıştığı öğreti, birinci olarak, tarihin materyalist anlayışına, ikinci olarak da, diyalektik yönteme dayanır.

Birincisine ilişkin olarak, eleştirmen, materyalizmin hangi yapıtta anlatıldığını bilmediğini ilân etmekle işe başlıyor. Böyle bir sergilemeyi hiç bir yerde bulamadığından, materyalizmin ne olduğu konusunda kendisi bir açıklama uydurmaya kalkıyor. Materyalizmin aşırı istemleri hakkında bir fikir vermek için, materyalistlerin, insanlığın tüm geçmişini, bugününü ve geleceğini açıkladıklarını iddia ettikleri masalını uyduruyor — ve daha sonra, marksistlerin belgelenmiş sözlerine yapılan atıflarla, onların yalnızca bir toplumsal biçimlenmeye açıklanmış gözü ile baktıkları gösterildi-

ği zaman da, eleştirmen, materyalistlerin materyalizmin kapsamını daralttıklarına, böylece de, onun iddiasına göre, kendi kendilerini yenilgiye uğrattıklarına karar veriyor. Materyalizmin ortaya çıkarılmasında kullanılan yöntemler hakkında bir fikir vermek için, Marx ve Engels'in yalnızca genel olarak ekonomik tarih hakkındaki bilgilerinin yetersiz olduğunu itiraf etmelerine (1845-1846'da) karşın ve bilgilerinin yetersizliğini tanıtlayan makaleyi hiçbir zaman yayınlamamış olmalarına karşın, materyalistlerin kendilerinin, bilimsel sosyalizmi geliştirmek için bilgilerinin yetersiz olduğunu itiraf ettikleri masalını uyduruyor. Bu girişlerden sonra, eleştirinin kendisi sunuluyor: *Kapital* yerlebir ediliyor, çünkü, eleştirmen bütün dönemlerin ele alınmasını istediği halde, *Kapital*, yalnızca bir dönemi ele almaktadır, ve çünkü ekonomik materyalizmi doğrulamamakta, yalnızca dokunup geçmektedir — anlaşılan bunlar, materyalizmin bilimsel olarak hiçbir zaman tanıtlanmadığının kabulünü zorunlu kılacak kadar önemli ve ciddî iddialardır. Sonra da, bu öğreti ile hiçbir bağıntısı olmayan bir adamın tamamen farklı bir ülkede tarih-öncesi zamanları inceledikten sonra, materyalist sonuçlara varması, materyalizme karşı bir olgu olarak belirtiliyor. Ayrıca, üremeyi materyalizmin içine sokmanın kesinlikle yanlış olduğunu, bunun bir sözcük oyunundan başka bir şey olmadığını göstermek için, eleştirmen, ekonomik ilişkilerin cinsel ilişkilere ve aile ilişkilerine dayanan bir üstyapı olduğunu tanıtlamaya girişiyor. Pek önemli eleştirmenimizin, materyalistleri aydınlatmak için bu konudaki sözleri, bize, mirasın üreme olmaksızın mümkün olamayacağı, karmaşık bir psikolojinin bu üremenin ürünlerine "bağlı olduğu" ve çocukların babalarının anlayışında büyütüldükleri yolunda derin gerçeği kazandırıyor. Bu arada öğreniyoruz ki, ulusal bağlar soysal (*gentile*) bağların bir devamı ve genellemesidir. Eleştirmen, materyalizme ilişkin teorik araştırmalarına devam ederek, marksist tartış-

maların çoğunun içeriğinin, yığınların ezilmesi ve sömürülmesinin, burjuva rejim altında "zorunlu" olduğu ve bu rejimin "zorunlu olarak" sosyalist bir rejime dönüşmesi gerektiği iddiasından ibaret olduğunu belirtiyor. Sonra da, zorunluluğun çok genel bir parantez olduğunu (eğer insanların tam olarak neyi zorunlu saydıklarını atlarsak), ve bu yüzden marksistlerin gizemci ve metafizikçi olduğunu aceleyle ilân ediyor. Eleştirmen, ayrıca, Marx'ın idealistlere karşı polemiğinin "tek yanlı" olduğunu da ilân ediyor, ama bu idealistlerin görüşlerinin öznel yöntemle ilişkisi ve Marx'ın diyalektik yönteminin bu görüşlerle ilişkisi hakkında tek sözetmiyor.

Marksizmin ikinci dayanağına —diyalektik yönteme— gelince, onu yıkmak için cesur eleştirmenin bir darbesi yetmiştir. Ve bu darbe, pek güzel indirilmiştir: eleştirmen, diyalektik yöntemin, hiç de üçlülerden değil, toplumbilimdeki idealist ve öznelci yöntemlerin reddedilmesinden oluştuğu gerçeğini görmezlikten gelerek, herhangi bir şeyin üçlülerle tanıtlanabileceği fikrini çürütmek için, görülmemiş bir gayretle çalışmış çabalamıştır. Bir başka darbe de özellikle Marx'a yöneltilmiştir: eleştirmen, yiğit Bay Dühring'in yardımıyla, Marx'a, kapitalizmin çöküşündeki zorunluluğu üçlüler aracılığıyla tanıtlamaya çalışmış olmak saçmalığını maledivor — sonra da, bu saçmalığa karşı başarıyla savaşıyor.

İşte "ünlü toplumbilimcimiz"in parlak "zaferler"inin destanı böyledir! Bu zaferleri seyretmek ne kadar da "aydınlatıcı" (Burenin) olmuştur!

Bu noktada, Marx'ın öğretisinin eleştirisiyle doğrudan ilgili olmayan, ama eleştirmenin ideallerinin ve gerçeklik kavramının anlaşılması açısından son derece tipik olan bir duruma değinmeden geçemeyiz. Bu, onun Batıdaki işçi sınıfı hareketine karşı tutumudur.

Yukarda Bay Mihaylovski'nin, materyalizmin "bilim"de

kendini haklı çıkarmadığına (Alman "halkın dostları"nın bilimi olmasın bu?) ilişkin sözlerini aktardık: Bay Mihaylovski'nin iddiasına göre, bu materyalizm "işçi-sınıfı arasında çok hızlı bir biçimde" gerçekten de yayılmaktadır. Bay Mihaylovski bu olguyu nasıl açıklıyor? "Deyim yerindeyse, ekonomik materyalizmin, diyor, geniş ölçüde kazandığı başarı ve onun eleştirel olarak gerçeklenmemiş bir biçimde yayılması, bilim sayesinde değil, esas olarak geleceğe ilişkin umutlarla 'kurulan' günlük pratik sayesinde olmuştur." Geleceğe ilişkin umutlarla "kurulan" pratik hakkındaki bu acemice tümceden, materyalizmin, gerçekliği doğru bir biçimde açıkladığı için değil de gerçeklikten yüz çevirip geleceğe ilişkin umutlara döndüğü için yayıldığından başka bir anlam çıkarılabilir mi? Ve devam ediyor: "Bu umutlar, onları benimseyen Alman işçi-sınıfından ve onun geleceğine yakın bir ilgi duyanlardan ne bilgi, ne de eleştirel düşünme çabası ister. Yalnızca inanç gerektirir." Bir başka deyişle, materyalizmin ve bilimsel sosyalizmin genişliğine yayılması, bu öğretinin işçilere daha iyi bir gelecek vaadetmesi yüzündendir! Ama bu açıklamanın kesin saçmalığını ve yanlışlığını açığa vurmak için, sosyalizmin ve Batıdaki işçi-sınıfı hareketinin tarihi hakkında en ilkel bir bilgi sahibi olmak yeter. Herkes bilir ki, bilimsel sosyalizm gelecek için hiçbir zaman böyle umutlar çizmemiştir: mevcut burjuva rejimin tahliliyle, kapitalist toplumsal örgütlenmenin gelişmesindeki eğilimlerin incelenmesiyle yetinmiştir, hepsi bu kadar. "Biz dünyaya demiyoruz ki —diye yazıyordu Marx daha 1843'te ve bu programı harfi harfine yerine getirmişti— biz demiyoruz ki: 'savaşımı bırak — tüm savaşımınız anlamsızdır.' Biz, ona, doğru bir savaşım sloganı sağlamak istiyoruz. Biz, dünyaya, yalnızca, gerçekte ne için savaşım verdiğini gösteriyoruz, ve bilinç, ister hoşlansın ister hoşlanmasın, dünyanın elde etmesi *gereken* bir şeydir."[39] Örneğin, herkes bilir ki, *Kapital* —bilimsel sosyaliz-

min anlatıldığı bu baş ve temel yapıt— gelecek hakkında en genel anıştırmalarla yetinir ve yalnızca gelecekteki sistemin içinden büyüdüğü şimdiden var olan öğeleri tanımlar. Herkes bilir ki, geleceğe ilişkin umutlar sözkonusu olduğu ölçüde, insanların çatışmadan geçineceği ve toplumsal ilişkilerin sömürüye değil, insan doğasının koşullarına uyan gerçek ilerleme ilkelerine dayanacağı bir sistemin tablosuyla insanlığı esinlendirmeyi isteyerek gelecekteki toplumu bütün ayrıntılarıyla tanımlayan daha önceki sosyalistlerin bu konudaki katkısı kıyas kabul etmez ölçüde daha fazladır. Gene de, bu görüşleri açıklayan çok yetenekli bir alay insana karşın, ve en sağlam bir biçimde inanmış sosyalistlere karşın, büyük-ölçekli makineli sanayi, proleter işçi yığınlarını politik yaşamın girdabına çekinceye kadar ve savaşımlarının gerçek sloganı bulununcaya kadar, bunların teorileri yaşamın dışında kalmıştır ve programları halkın politik hareketlerinden uzak olmuştur. Bu sloganı, (çok eskiden —1872'de— Bay Mihaylovski'nin onu adlandırdığı gibi) "bir ütopyacı değil, sıkı ve hatta bazı yerlerde kuru bir bilimci olan" Marx bulmuştur; ve elbette bu, umutlar aracılığıyla değil, mevcut burjuva rejimin bilimsel bir tahlili ile, bu rejim altında sömürünün *zorunluluğunun* aydınlatılmasıyla, onun gelişmesindeki yasaların araştırılmasıyla bulunmuştur. Bay Mihaylovski, bu tahlili anlamak için ne bir bilgiye, ne de bir düşünme çabasına gerek yoktur diye *Ruskoye Bogatstvo* okurlarına güvence verebilir, ama biz, onda, bu tahlilin saptadığı basit gerçeklerin anlaşılmasında, zaten öyle büyük bir eksiklik gördük (ve onun iktisatçı çalışma arkadaşında daha da büyük bir ölçüde göreceğiz[41]) ki, böyle bir söz, doğaldır ki, bizde yalnızca bir gülümsemeye yolaçabiliyor. İşçi-sınıfı hareketinin tam da büyük-ölçekli kapitalist makineli sanayiin geliştiği yerlerde ve bu gelişme ölçüsünde yayıldığı ve geliştiği tartışılmaz bir gerçek olarak kalıyor; sosyalist öğreti, tam da, insan doğasına uyan

toplumsal koşullar hakkında tartışmayı bıraktığı ve çağdaş toplumsal ilişkilerin materyalist bir tahlilini yapmaya ve mevcut sömürü rejiminin zorunluluğunu açıklamaya başladığı zaman başarılı oluyor.

Bu öğretinin "umutlara" ilişkin tutumunu doğrudan gerçeğe aykırı bir biçimde niteleyerek, materyalizmin işçiler arasındaki başarısının gerçek nedenlerinden kaçınmaya çalıştıktan sonra, Bay Mihaylovski, Batı Avrupa işçi-sınıfı hareketinin düşünce ve taktikleriyle en kaba ve darkafalı bir biçimde alay etmeye devam ediyor. Gördüğümüz gibi, Marx'ın emeğin toplumsallaşmasının bir sonucu olarak, kapitalist sistemin sosyalist sisteme dönüşmesinin kaçınılmazlığına ilişkin kanıtlarına karşı bir tek fikir öne sürememiştir. Ama gene de, bir "proleter ordusu"nun kapitalistleri mülksüzleştirmeye hazırlandığı, bu mülksüzleştirme üzerine "bütün sınıf çatışmalarının duracağı ve insanlar arasında iyi niyetin egemen olacağı" fikri ile en kaba biçimde eğlenmektedir. O, Bay Mihaylovski, sosyalizme erişmenin bundan çok daha basit ve emin yollarını biliyor: gereken tek şey "halkın dostları"nın "istenen ekonomik evrim"in "açık ve değişmez" yollarını daha ayrıntılı bir biçimde belirtmeleridir — ve sonra da, bu "halkın dostları" çok olasıdır ki, "pratik ekonomik sorunları" çözmek üzere "davet edileceklerdir" (bkz: Bay Yujakov'un *Ruskoye Bogatstvo*'daki "Rusya'nın Ekonomik Gelişme Sorunları" başlıklı makalesi, n° 11) ve bu arada — bu arada da, işçiler beklemeli, "halkın dostları"na güvenmeli ve "haksız bir kendine güvenle" sömürücülere karşı bağımsız bir savaşımı başlatmamalıdır. Bu "haksız kendine güvene" öldürücü bir darbe vurmak isteyen yazarımız, "bir cep sözlüğüne hemen hemen sığabilen bu bilime" pek hiddetleniyor. Gerçekten de ne korkunç! Bilim — ve cebe sığabilen ucuz sosyal-demokrat broşürler! Bilime, ancak, sömürülenlere kurtuluşları için bağımsız bir savaşım vermeyi öğrettiği ölçüde, sınıf düşman-

lıklarının üstünü örtmekle uğraşan ve bütün işi kendi üzerlerine almayı isteyen tüm "halkın dostları"ndan uzak durmayı öğrettiği ölçüde değer veren — bu yüzden de, bu bilimi, darkafalıları böylesine sarsan ucuz broşürlerde açıklayan kişilerin, haksız bir kendine güven içinde oldukları, nasıl da belli oluyor değil mi? Eğer işçiler, yazgılarını, "halkın dostları"nın ellerine bırakselardı, işler nasıl da farklı olacaktı! Onlar, işçilere, ciltler dolusu gerçek bir üniversite ve darkafalı bilimi göstereceklerdi; onlara, insan doğasına uyan bir toplumsal örgütlenmeyi ayrıntısıyla tanıtacaklardı, ama ancak — işçilerin beklemeyi kabul etmeleri ve böyle haksız bir kendine güvenle savaşımı kendilerinin başlatmamaları koşuluyla!

Bu kez, Bay Mihaylovski'nin "eleştiri"sinin genel olarak Marx'ın teorisine karşı değil de, özel olarak Rus sosyal-demokratlarına karşı yöneltilmiş olan, ikinci kısmına geçmeden önce konudan biraz ayrılmamız gerekecek. Bay Mihaylovski, Marx'ı eleştirirken, yalnızca Marx'ın teorisinin tam bir açıklamasını vermek için hiçbir çaba harcamamakla kalmıyor, ayrıca onu korkunç bir biçimde tahrif ediyor ve aynı yoldan, şimdi de, en vicdansız bir biçimde Rus sosyal-demokratlarının fikirleri üzerinde kalem oynatıyor. Gerçek, yeniden belirlenmelidir. Bunu yapmanın en uygun yolu, eski Rus sosyalistlerinin fikirleri ile sosyal-demokratların fikirlerini karşılaştırmaktır. Birincilerin bir açıklamasını Bay Mihaylovski'nin *Ruskaya Mysıl,* 1892, n° 6'daki bir makalesinden alıyorum. Bay Mihaylovski, bu makalede, ayrıca marksizmden sözetmekte (sansürlü bir basında ancak Burenin tarzında ele alınabilecek olan sorunların üzerinde durmaksızın, marksistleri her tür döküntüden ayırdedememeksizin, edepli bir dille —bu onu kötülemek için söylenmiş olsun— sözetmekle) ve marksizme kar-

şı olan —ya da en azından karşı değilse, marksizme koşut olan— kendi görüşlerini anlatmaktadır. Kuşkusuz, ne kendisini sosyalistler arasında sınıflandırarak Bay Mihaylovski'yi, ne de Bay Mihaylovski'yi onlarla aynı düzeye koyarak Rus sosyalistlerini gücendirmeyi hiç de istemem, ama kanımca *uslamlama çizgisi* her iki durumda da esasta aynıdır, tek fark inançlarındaki sağlamlık, dürüstlük ve tutarlılık derecesindedir.

Bay Mihaylovski, *Oteçestveniye Zapiski*'nin fikirlerini tanımlarken şöyle yazıyordu: "İşleyenin toprağa, ve üreticinin de emek aletlerine sahip olmasını, ahlâkî ve siyasal idealler arasına soktuk." Gördüğümüz gibi, bu çıkış noktası, iyi dileklerin esinlendirdiği, en iyi niyetli bir çıkış noktasıdır... "Ülkemizde hâlâ var olan ortaçağ emek biçimleri* ciddî olarak sarsılmıştır, ama liberal ya da liberal-olmayan herhangi bir öğretinin hatırı uğruna, bunlara tamamen son vermek için bir neden görmedik."

Tuhaf bir iddia! Açıktır ki, herhangi bir türden "emek biçimleri", ancak bunların yerine başka biçimler geçmişse sarsılabilirler; oysa yazarımızın bu yeni biçimleri tahlil etmek ve açıklamak, ya da neden eski biçimlerin yerini aldıklarını anlamak için bir girişimde bile bulunmadığını görüyoruz (aynı kafadaki arkadaşlarından herhangi birinin de bunu yaptığını göremeyeceğiz). Tiradın ikinci yarısı daha da tuhaftır: "Herhangi bir öğretinin hatırı uğruna, bu biçimlere tamamen son vermek için bir neden görmedik." "Biz" (yani sosyalistler — yukardaki koşula bakınız) emek biçimlerine "son vermek", yani toplumun üyeleri arasındaki mevcut üretim ilişkilerini yeniden kurmak için hangi araçlara sahip bulunuyoruz? Bu ilişkileri bir öğretiye göre

* Emeğin ortaçağa ait biçimleri ile —yazar bir başka yerde böyle açıklıyor— yalnızca ortaklaşa toprak mülkiyeti, elsanatı sanayii ve artel örgütlenmesi kastediliyor. Bunların hepsi, kuşkusuz ortaçağ biçimleridir, ama bunlara emekçinin bütün toprak sahipliği ya da üretim aletleri sahipliği biçimleri de eklenmelidir.

yeniden kurmak fikri saçma değil midir? Bundan sonra geleni dinleyin: "Görevimiz, kendi ulusal derinliklerimizden, kesinlikle 'özgün' olan bir uygarlık çıkarıp kurmak değildir; ama Batı uygarlığını, onu parçalayan tüm çelişkileriyle birlikte, bütünüyle kendi ülkemize aktarıp yerleştirmek de değildir; nereden alabilirsek alalım iyi olan şeyleri almalıyız; ve bu, ister kendimizin olsun, ister yabancı olsun, bir ilke sorunu değil, pratik elverişlilik sorunudur. Elbette bu öyle basit, açık ve anlaşılan bir şeydir ki, tartışmaya bile gerek yoktur." Gerçekten de ne kadar basit! Her yerden iyi olanı "alın" — işin sırrı tamamdır! Ortaçağ biçimlerinden, emekçinin üretim araçlarına sahipliğini "alın", yeni (yani kapitalist) biçimlerden de özgürlük, eşitlik, aydınlanma ve kültürü "alın". Tartışılacak bir şey kalmaz! Toplumbilimdeki öznel yöntem burada gün ışığı kadar açıktır: toplumbilim bir ütopya ile —emekçinin toprağın sahibi olması ile— başlıyor ve isteneni gerçekleştirmenin koşullarını gösteriyor: oradan buradan iyi olanı "alın". Bu filozof, toplumsal ilişkileri, çeşitli kuruluşların basit mekanik bir toplamı, çeşitli görüngülerin basit mekanik bir sıralaması imişler gibi, salt metafizik bir görüşle ele almaktadır. Bu görüngülerden birini —ortaçağ biçimleriyle çiftçinin toprak mülkiyeti— çekip çıkarıyor ve bunun tıpkı bir tuğlanın bir yapıdan ötekine aktarılabilmesi gibi, bütün öteki biçimlere aktarılabileceğini sanıyor. Ama bu, toplumsal ilişkileri incelemek değil, incelenecek malzemeyi bozmaktır. Gerçekte, sizin ele aldığınız gibi, çiftçinin toprak mülkiyetinin ayrı ve bağımsız olarak var olması gibi bir şey yoktur; bu, o zamanlar var olan üretim ilişkilerinin halkalarından yalnızca biri idi; bu üretim ilişkileri, toprağın, köylüleri sömürmek üzere toprağı onlara dağıtan büyük toprak sahipleri, toprakbeyleri arasında bölüştürülmesinden oluşuyordu, öyle ki, toprak, adeta aynî ücret gibiydi: toprakbeyi için bir artı-ürün üretebilsinler diye köylüye gerekli ürünleri sağlıyor-

du; köylülerin toprakbeyine feodal hizmet sunmalarının araçlarını sağlıyordu. Yazar, bir görüngüyü çekip çıkarmakla yetinmek ve böylece bunu kesinlikle yanlış bir ışık altında sunmak yerine, neden bu üretim ilişkileri sistemini izlememiştir? Çünkü yazar, toplumsal sorunları nasıl ele alacağını bilmemektedir: Bay Mihaylovski (Bay Mihaylovski'nin iddialarını Rus sosyalizmini bir *bütün* olarak eleştirmek için, yalnızca bir örnek olarak kullandığımı yineliyorum), o zamanlar var olan "emek biçimleri"ni *açıklamak* ve bunları belli bir toplumsal ilişkiler sistemi, belli bir toplumsal biçimlenme olarak sunmak işine hiç girişmiyor. Marx'ın deyimiyle, topluma, işleyişi ve gelişimi içinde yaşayan bir organizma olarak bakmamızı gerektiren diyalektik yöntem ona yabancıdır.

Eski emek biçimlerinin yerini neden yeni emek biçimlerinin aldığını bile kendi kendisine sormaksızın, bu yeni biçimleri tartışırken de, aynı hatayı yineliyor. Onun için, bu biçimlerin, çiftçinin toprak mülkiyetini "sarstığını" —yani daha genel bir deyişle, üreticinin üretim araçlarından ayrılmasıyla ifadelerini bulduklarını— belirtmek ve ideale uymadığı için bunu mahkûm etmek yeterlidir. Burada da iddiası kesinlikle saçmadır. Bir görüngüyü (topraksızlaştırma) çekip çıkarıyor, bunu, zorunlu olarak meta üreticileri arasında rekabete, eşitsizliğe, bazılarının yıkımına, bazılarının zenginleşmesine yolaçan *meta ekonomisine* dayanan ve artık farklı nitelikte olan bir üretim ilişkileri sisteminin bir unsuru olarak sunmak için bir girişimde bile bulunmuyor. Bir şeyi, yığınların yıkımını, farkediyor, ötekini, azınlığın zenginleşmesini bir kenara bırakıyor, ve bu durum, her iki şeyi de anlamasını olanaksız kılıyor.

Ve bu yöntemlere "etiyle kanıyla yaşamın sorunlarına yanıt aramak" adını veriyor (*Ruskoye Bogatstvo*, 1894, n° 1), oysa, aslında durum tam tersidir: gerçekliği açıklayamadığı, ona dosdoğru bakamadığı ve bunu istemediği için,

mülk sahiplerinin, mülksüzlere karşı savaşım verdiği yaşamın bu sorunlarından alçakça kaçıp, masum ütopyalar âlemine sığınmaktadır. Buna da "yaşam sorunlarına, bunların büyük ve karmaşık asıl gerçekliklerinin ideal bir biçimde incelenmesiyle yanıt aramak" diyor (*Ruskoye Bogatstvo*, n° 1), oysa gerçekte bu asıl gerçekliği tahlil etmeye ve açıklamaya girişmemiştir bile.

Bunun yerine, bize, çeşitli toplumsal biçimlenmelerden anlamsızca tek tek öğeler çıkarılarak —ortaçağ biçiminden bir şey, "yeni" biçimden bir başka şey alınarak— kurulmuş bir ütopya sunmuştur. Buna dayanan bir teorinin gerçek toplumsal evrimden uzak kalmaya mahkûm olduğu açıktır, bunun basit nedeni, ütopyacılarımızın şurdan burdan alınan öğelerden oluşturulmuş toplumsal ilişkiler altında değil, köylünün kulakla (girişimci müjik), elsanatçısının alıcıyla, işçinin fabrika sahibiyle olan ilişkisini belirleyen ve ütopyacılarımızın hiç anlayamadıkları toplumsal ilişkiler altında yaşamak ve hareket etmek zorunda olmalarıdır. Bu anlamadıkları ilişkileri, ideallerine göre yeniden biçimlendirmek girişimleri ve çabaları başarısızlığa uğramaya mahkûmdur. "Rus marksistleri sahneye çıktıkları" zaman, sosyalizm sorunu, Rusya'da, çok genel çizgilerle, işte bu durumdaydı.

Rus marksistleri, daha önceki sosyalistlerin öznel yöntemlerinin bir eleştirisiyle işe başladılar. Yalnızca sömürü olgusunu belirtmek ve mahkûm etmekle yetinmeyerek, onu *açıklamak* istediler. Rusya'nın tüm reform-sonrası tarihinin, yığınların yıkımı ve bir azınlığın zenginleşmesinden ibaret olduğunu görünce, evrensel teknik ilerleme ile yanyana, küçük üreticilerin çok büyük ölçüde mülksüzleştirildiklerini gözlemleyince, bu kutuplaşma eğilimlerinin meta ekonomisinin geliştiği ve sağlamlaştığı yerlerde ve o ölçüde doğduğunu ve arttığını farkedince, *zorunlu olarak* yığınların mülksüzleştirilmesine ve ezilmesine yolaçan bir bur-

juva (kapitalist) toplumsal ekonomi örgütlenmesi ile karşı-karşıya oldukları sonucundan başka bir sonuca varamadılar. Pratik programları doğrudan doğruya bu inançla belirlendi: bu program, en sapa köyden en modern ve kusursuz fabrikaya kadar, Rusya'daki ekonomik gerçekliğin baş içeriğini oluşturan proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımına, mülksüz sınıfların mülk sahiplerine karşı savaşımına katılmaktı. Buna nasıl katılacaklardı? Yanıt, gene gerçeklikten geldi. Kapitalizm, sanayiin başlıca dallarını büyük-ölçekli makineli sanayi aşamasına getirmiştir, üretimi böylece toplumsallaştırarak, yeni bir sistemin maddî koşullarını yaratmış ve, aynı zamanda da, yeni bir toplumsal gücü, fabrika işçileri sınıfını, kent proletaryasını yaratmıştı. Aynı burjuva sömürüyle yüzyüze olan bu sınıf —ekonomik özüyle Rusya'nın tüm çalışan nüfusu bu sömürüyle yüzyüzedir— kurtuluşu açısından özel, elverişli bir durumda bulunmaktadır: tümüyle sömürüye dayanan eski toplumla artık hiçbir bağı yoktur; emeğinin koşulları ve yaşam durumları onu örgütlemekte, düşünmeye zorlamakta ve siyasal savaşım arenasına adım atması olanağını sağlamaktadır. Sosyal-demokratların bütün dikkatlerini bu sınıfa vermeleri, bütün umutlarını bu sınıfa bağlamaları, programlarını onun sınıf bilincini geliştirmeye indirgemeleri ve bütün faaliyetlerini onun mevcut rejime karşı doğrudan bir siyasal savaşım vermek üzere harekete geçmesine yardım etmeye ve tüm Rus proletaryasını bu savaşıma çekmeye yöneltmeleri çok doğaldır.

Şimdi Bay Mihaylovski'nin sosyal-demokratlarla nasıl savaştığını görelim. Bay Mihaylovski, onların teorik görüşlerine, siyasal, sosyalist faaliyetlerine karşı hangi iddiaları yöneltmektedir?

Marksistlerin görüşleri, eleştirmen tarafından aşağıdaki

biçimde ortaya konuyor:

"Gerçek şudur ki" (marksistler böyle diyormuş gibi sunuluyor) "tarihsel zorunluluğun içkin yasalarına uygun olarak, Rusya, doğuştan içinde taşıdığı bütün çelişkilerini, ve küçük kapitalistlerin büyükler tarafından yutulması ile kendi kapitalist üretimini geliştirecektir, ve bu arada da, topraktan kopmuş olan mujik, bir proleter haline dönüşecek, birleşecek, toplumsallaşacaktır; oyun bitmiş, şapka ortadan kaybolmuştur, geriye kalan tek şey, bu şapkayı artık mutlu olan insanlığın kafasına oturtmaktır."

Ve böylece, marksistler gerçeklik anlayışlarında "halkın dostları"ndan hiçbir biçimde ayrılmamakta, yalnızca gelecek hakkındaki düşüncelerinde farklılık göstermektedirler: görünüşe göre, marksistler, bugünün değil, yalnızca "umutların" üzerinde durmaktadırlar. Hiç kuşku yok ki, bu, Bay Mihaylovski'nin fikridir; onun söylediğine göre marksistler "geleceğe ait tahminlerinde ütopik hiçbir şey olmadığına, ve her şeyin bilimin kesin buyruklarına göre değerlendirildiğine ve ölçüldüğüne tamamen inanmaktadırlar"; en son olarak ve daha da açık bir biçimde: marksistler "soyut bir tarihsel şemanın değişmezliğine inanır ve bunu açıkça söylerler".

Tek sözcükle, burada marksistlerin görüşlerine karşı söyleyecek özlü hiçbir şeyi olmayan kimselerin çoktandır kullandığı marksistlere karşı en bayağı ve en kaba suçlamayı görüyoruz. "Marksistler soyut bir tarihsel şemanın değişmezliğini açıkça söylerler!!"

Ama bu, tümüyle bir yalan ve uydurmadır!

Hiçbir marksist, hiçbir yerde, Rusya'da kapitalizm "olmalıdır", "çünkü" Batıda kapitalizm vardı vb. iddiasında bulunmamıştır. Hiçbir marksist, Marx'ın teorisine, evrensel olarak zorunlu bir felsefî tarih şeması olarak, özel bir toplumsal-ekonomik biçimlenmenin bir açıklamasından öte bir şey olarak bakmamıştır. Yalnızca öznel filozof Bay Mi-

haylovski, ona evrensel felsefî bir teori maledecek kadar Marx üzerine bir anlayış noksanlığı göstermeyi becerebilmiştir; ve buna yanıt olarak da, Marx'tan, yanlış kapı çaldığına dair çok kesin bir açıklama almıştır. Hiçbir marksist, sosyal-demokrat görüşlerini, teorinin gerçekliğe ve belli toplumsal ve ekonomik ilişkilerin, yani Rusya'nın toplumsal ve ekonomik ilişkilerinin tarihine uygunluğundan başka bir şeye dayandırmamıştır: başka türlü de yapamazdı, çünkü teori konusundaki bu istem, çok kesin ve açık bir biçimde bizzat "marksizm"in kurucusu tarafından —Marx tarafından— açıklanmış ve tüm öğretinin temel taşı yapılmıştır.

Kuşkusuz, Bay Mihaylovski, soyut bir tarihsel şemanın açıkça anlatıldığını "kendi kulaklarıyla" duyduğunu iddia ederek, bu sözleri istediği kadar çürütebilir. Ama Bay Mihaylovski konuştuğu kişilerden her türlü saçma, anlamsız söz işitme fırsatı bulmuşsa, bundan biz sosyal-demokratlara ne, ya da başkasına ne? Bu, yalnızca konuştuğu insanları seçmekte çok şanslı olduğundan başka bir şeyi göstermez, öyle değil mi? Kuşkusuz, nükteci filozofumuzun konuştuğu nükteci kişilerin, kendilerine marksist, sosyal-demokrat vb. demiş olmaları çok olasıdır — ama bugünlerde (çok önceden belirtildiği gibi) her serserinin "kızıl" giysilerle kendini süslemekten hoşlandığını kim bilmez ki?* Ve eğer Bay Mihaylovski, bu "soytarıları" marksistlerden ayıramayacak kadar anlayışsızsa, ya da tüm öğretinin —Marx'ın en şiddetli bir biçimde vurgulayarak öne sürdüğü— bu ölçütünü ("gözlerimizin önünde neler olup bittiğinin" formülasyonunu) farkedemeyecek kadar yüzeysel anlamışsa, bu, gene, olsa olsa, Bay Mihaylovski'nin zeki olmadığını tanıtlar, başka bir şeyi değil.

* Bütün bunlar, Bay Mihaylovski'nin, gerçekten de soyut tarihsel şemalarla ilgili sözler işittiği ve hiç bir şey uydurmadığı varsayımına dayanılarak söylenmiştir. Ama bu konuda, bu varsayıma yalnızca hakettiği değeri verme hakkını saklı tutmayı da kesinlikle gerekli görüyorum.

Her ne olursa olsun, basında *sosyal-demokratlara* karşı bir polemiğe giriştiğine göre, çoktandır bu adı taşıyan, ve tek başlarına taşıyan —öyle ki, ötekiler bunlarla karıştırılamazlar— ve kendi öz yazınsal temsilcilerine, Plehanov ve çevresine[41] sahip bulunan sosyalistler grubunu gözönünde tutmalıydı. Ve eğer bunu yapmış olsaydı, —açıktır ki, bu, birazcık terbiyesi olan herhangi birinin yapması gereken şeydi— ve hatta ilk sosyal-demokrat yapıta, Plehanov'un *Farklılıklarımız* adlı yapıtına başvurmuş olsaydı, bunun daha ilk sayfalarında, bu çevrenin tüm üyeleri adına yazarın yapmış olduğu kesin bir açıklamayı bulacaktı.

"Programımızı hiçbir durumda büyük bir adın otoritesi ile örtmek istemiyoruz" (yani Marx'ın otoritesi ile). Rusça anlıyor musunuz Bay Mihaylovski? Soyut şemalar öğretmek ile, Rus sorunları üzerine yargıda bulunurken Marx'ın otoritesinin tümüyle yadsınması arasındaki farkı anlıyor musunuz?

Konuştuğunuz kişilerden işittiğiniz ilk düşünceyi marksist düşünce olarak sunmakla, ve sosyal-demokrasinin önde gelen bir üyesinin tüm grup adına yaptığı yayınlanmış bir açıklamayı görmezlikten gelmekle namussuzca davrandığınızın farkında mısınız?

Ve sonra açıklama daha da kesin hale geliyor:

Plehanov şöyle diyor: "Yineliyorum, en tutarlı marksistler, Rusya'daki mevcut durumun değerlendirilmesinde anlaşmazlığa düşebilirler"; bizim öğretimiz, "bu özel bilimsel teorinin, çok karmaşık ve dolaşık toplumsal ilişkilerin tahliline uygulanmasında ilk girişim"dir.

Daha açık konuşmak zor görünüyor: marksistler, Marx'ın teorisinden, yalnızca onun toplumsal ilişkileri aydınlatmak için mutlaka gerekli olan son derece değerli yöntemlerini koşulsuz alırlar ve, dolayısıyla da, ilişkiler üzerine yargılarının ölçütünü, soyut şemalarda ve buna benzer saçmalıklarda değil, bu yargının doğruluğunda ve ger-

çekliğe uygunluğunda bulurlar.

Yoksa bu sözleri söylerken, yazarın aslında başka bir şey kastettiğini mi düşünüyorsunuz? Ama durum böyle değildir. Ele aldığı soru — "Rusya'nın kapitalist gelişme evresinden geçmesi gerekli midir?" sorusudur. Demek ki, soru hiç de marksist bir biçimde formüle edilememiş ve bu "gerekliliğin" ölçütünü yetkililerin politikasında, ya da "toplumun" faaliyetlerinde, ya da "insan doğasına uygun düşen" bir toplum idealinde ve buna benzer saçmalıklarda gören bizim çeşitli yerli filozoflarımızın öznel yöntemlerine uygun düşmüştür. O halde, soyut şemalara inanan bir insanın böyle bir soruyu nasıl yanıtlayacağını sormakta haklıyız. Açıktır ki, diyalektik sürecin itiraz kabul etmezliğinden, Marx'ın teorisinin genel felsefî öneminden, her ülkenin bu evreden geçmesinin kaçınılmazlığından... vb., vb. sözedecektir.

Peki Plehanov bunu nasıl yanıtlamıştır?

Bir marksistin yanıtlayabileceği tek yolla.

"Gereklilik" sorununu, yalnızca öznelcileri ilgilendirebilecek boş bir sorun olarak tümüyle bir kenara atmış ve yalnızca gerçek toplumsal ve ekonomik ilişkileri, ve bunların gerçek evrimini ele almıştır. Ve bunun için de, bu yanlış biçimde formüle edilmiş soruyu doğrudan yanıtlamamış, bunun yerine: "Rusya, kapitalist yola *girmiştir*" diye karşılık vermiştir.

Bay Mihaylovski ise, bir uzman havasıyla, soyut tarihsel şemalara inançtan, zorunluluğun içkin yasalarından ve buna benzer görülmemiş saçmalıklardan sözediyor! Buna da, "sosyal-demokratlara karşı bir polemik" diyor!!

Eğer bu da bir polemikçi ise, o zaman geveze kime denir anlayamıyorum!

Bay Mihaylovski'nin yukarda aktarılan iddiasıyla ilgili olarak, onun sosyal-demokratların görüşlerini şöyle sunduğunu da gözlemlemek gerekir: "Rusya kendi kapitalist üre-

timini *geliştirecektir*." Açıktır ki, bu filozofun görüşüne göre, Rusya "kendi" kapitalist üretimine sahip değildir. Yazar, anlaşılan, Rus kapitalizminin birbuçuk milyon işçi ile sınırlı olduğu görüşünü paylaşıyor. Özgür emeğin bütün öteki sömürülme biçimlerini allah bilir hangi başlık altında sınıflandıran bizim "halkın dostları"nın bu çocukça fikri ile daha sonra gene karşılaşacağız. "Rusya, bütün kalıtsal çelişkileriyle kendi kapitalist üretimini geliştirecektir ve, bu arada da, topraktan ayrılmış olan mujik, bir proleter haline dönüşecektir." Ormanda ne kadar ilerlersek, ağaçlar o kadar çoğalıyor! Demek ki, Rusya'da hiç bir "kalıtsal çelişki" yok, öyle mi? Ya da, yalın bir biçimde koyarsak, halk yığınının bir avuç kapitalist tarafından sömürülmesi yok, nüfusun geniş çoğunluğunun yıkımı ve birkaç kişinin zenginleşmesi yok, öyle mi? Mujiğin hâlâ topraktan ayrılması gerekiyor? Peki ama, tüm reform-sonrası Rusya tarihi, köylülüğün eşi görülmemiş bir yoğunlukla ilerleyen toptan mülksüzleştirilmesi değil de nedir? Böyle şeyleri herkesin önünde söylemek için insanın büyük cesaret sahibi olması gerek. Ve Bay Mihaylovski bu cesarete sahip: "Marx, hazır bir proletaryayı ve hazır bir kapitalizmi ele aldı, oysa bizim henüz bunları yaratmamız gerek." Rusya'nın henüz bir proletarya yaratması gerek öyle mi?! Rusya'da — yığınların böyle umutsuz bir yoksulluğunun ve çalışan halkın böyle utanmazca sömürülmesinin görülebileceği tek ülkede; yoksulların koşulları açısından İngiltere ile (hem de haklı olarak) karşılaştırılan; milyonlarca insanın açlığının, örneğin tahıl ihracındaki aralıksız bir artışla yanyana var oluşunun sürekli bir şey olduğu bu ülkede — Rusya'da proletarya yok ha!!

Kanımca, Bay Mihaylovski, bu klasik sözlerinden ötürü daha henüz hayattayken bir heykelinin dikilmesine hak kazanmıştır!*

* Ama belki, Bay Mihaylovski, burada da, Rusya'da hiç proletarya yok-

Bu arada şunu belirtelim: daha sonra göreceğiz ki, Rusya'daki çalışan halkın dayanılmaz durumuna ikiyüzlüce gözlerini kapamak, bu durumu yalnızca "sarsılmış" olarak nitelemek, öyle ki, her şeyi yoluna koymak için yalnızca "kültürlü toplumun" ve hükümetin çabalarına gerek olduğunu ileri sürmek, "halkın dostları"nın sürekli ve en tutarlı taktiğidir. Bu şövalyeler, işçi sınıfının durumunun, "sarsılmış olduğu" için değil, bu yığınlar bir avuç sömürücü tarafından utanmazca soyulduğu için kötü olduğu gerçeğine gözlerini kapatırlarsa, bu sömürücüleri görmemek için devekuşu gibi kafalarını kuma gömerlerse, sömürücülerin yokolacağını sanıyorlar. Ve sosyal-demokratlar, onlara, gerçekliğe bakmaktan çekinmenin utanç verici bir korkaklık olduğunu söyledikleri zaman, sömürü olgusunu başlangıç noktası olarak aldıkları ve bunun mümkün olan tek açıklamasının halk yığınını bir proletarya ve bir burjuvazi halinde bölmekte olan Rus toplumunun burjuva örgütlenmesinde, ve bu burjuvazinin egemenliğinin organı olmaktan başka bir şey olmayan Rus devletinin sınıfsal niteliğinde yattığını, ve bu yüzden *tek çıkış yolunun*, proletaryanın burjuvaziye karşı sınıf savaşımında yattığını söyledikleri zaman, — bu "halkın dostları", sosyal-demokratlar, halkın elinden toprağını almak istiyorlar!! halkımızın ekonomik örgütlenmesini yıkmak istiyorlar!! diye bar bar bağırıyorlar.

Şimdi en hafif deyimiyle tümüyle yakışıksız olan bu "polemik"in, en rezilce kısmına, yani Bay Mihaylovski'nin, sosyal-demokratların politik faaliyetlerini "eleştiri"sine (?) geliyoruz. Sosyalistlerin ve ajitatörlerin işçiler arasında yü-

tur demek niyetinde olmadığını, yalnızca kapitalist proletarya yoktur demek istediğini ilân ederek işin içinden sıyrılmaya çalışabilir. Acaba böyle mi? Eğer öyle idiyse neden söylemediniz? *Tüm sorun*, Rus proletaryasının burjuva toplumsal ekonomi örgütlenmesine mi, yoksa başka bir toplumsal ekonomi örgütlenmesine mi özgü olduğudur. Eğer iki koca makale boyunca bu tek ciddî ve önemli sorun üzerinde *bir tek söz* söylemediniz de, bunun yerine her türlü saçmalıktan söz açtıysanız ve en aptalca sonuçlara ulaştıysanız kabahat kimin?

rüttükleri faaliyetlerin legal basınımızda dürüst bir biçimde tartışılamayacağını ve sansürden geçen namuslu bir derginin bu konuda yapabileceği tek şeyin "ince bir davranışla sessiz kalmak" olduğunu herkes bilir. Bay Mihaylovski bu çok basit kuralı unutmuş ve okur kitlesi ile bağ kurma tekelini sosyalistlere çamur atmakta kullanmaktan çekinmemiştir.

Ama, bu vicdansız eleştirmenle savaşmanın yolları, legal yayınlar dışında da olsa, bulunacaktır.

Bay Mihaylovski, saf bir havaya bürünerek, şöyle diyor: "Anladığım kadarıyla, Rus marksistleri üç kategoriye ayrılabilir: marksist seyirciler (sürecin kayıtsız gözlemcileri), pasif marksistler (bunlar yalnızca 'doğum sancılarını yatıştırırlar'; 'topraktaki insanla ilgilenmezler ve dikkatlerini ve ümitlerini, zaten üretim araçlarından ayrılmış olanlara yöneltirler') ve aktif marksistler (bunlar kırların daha da yıkıma uğramasında açıkça direnirler)".

Nedir bu?! Bay eleştirmen, kuşkusuz Rus marksistlerinin çevremizdeki gerçekliğin kapitalist toplum olduğu ve bundan yalnızca bir çıkış yolu bulunduğu, onun da proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımı olduğu görüşünü hareket noktası alan sosyalistler olduğunu biliyordur. O halde, nasıl ve hangi temele dayanarak, onları bir çeşit anlamsız bayağılıkla karıştırıyor? Marksistler terimini, marksizmin en basit ve temel ilkelerini açıkça kabul etmeyen kişilere, hiçbir zaman hiçbir yerde ayrı bir grup olarak hareket etmemiş ve hiçbir zaman, hiçbir yerde kendilerine ait bir program ilân etmemiş olan kişilere kadar genişletmeye ne hakkı var (ahlakî açıdan elbette)?

Bay Mihaylovski, bu rezilce yöntemleri haklı çıkarmak için kendine birkaç kaçamak nokta bırakmıştır.

Bir sosyete züppesinin rahat havasıyla, "Belki de bunlar gerçek marksistler değildirler, kendilerini böyle sayıyor ve böyle ilân ediyorlardı." diye şaka yapıyor. Bunlar nerede ve ne zaman bunu ilân etmişlerdir? St. Peters-

burg'un liberal ve radikal salonlarında mı? Özel mektuplarda mı? Öyle olsun diyelim. O zaman, onlarla salonlarınızda ve mektuplaşmalarınızda konuşun! Ama siz, herkesin önünde ve basında, (marksizm bayrağı altında) hiç bir yerde açıkça ortaya çıkmamış olan insanlara karşı çıkmaktasınız. Ve sosyal-demokrat adını yalnızca *bir* devrimci sosyalistler grubunun taşıdığını ve başka hiç kimsenin onlarla karıştırılmaması gerektiğini bildiğiniz halde, *sosyal-demokratlara* karşı polemik yaptığınızı iddia edecek kadar yüzsüzleşiyorsunuz.*

Bay Mihaylovski, suç işlerken yakalanmış bir öğrenci gibi kıvranıyor: Benim hiç kabahatim yok —okuru buna inandırmaya çalışıyor— "kulaklarımla işittim ve gözlerimle gördüm". Mükemmel! Görüş açınız içine bayağı ve ciğeri beş para etmez kişilerden başkasının girmediğine inanmaya tamamen hazırız. Ama bizim, sosyal-demokratların, bununla ne ilgisi var? Yalnızca sosyalist faaliyetin değil, biraz bağımsız ve namuslu olan her toplumsal faaliyetin —ister narodovolizm,[42] ister marksizm, ister diyelim anayasacılık olsun— bir bayrak altında gerçekten çalışan her kişinin siyasal kıyımına yolaçtığı "günümüzde", bu ad altında liberal korkaklıklarını gizleyen birkaç düzine lafebesinin ve buna ek olarak da kendi küpünü doldurmakta olan birkaç alçağın da bulunduğunu kim bilmez? Ancak en kötü niyetli bir bayağılığın bu eğilimlerden her-

* Bay Mihaylovski'nin makalesinde görülen hiç olmazsa bir *olgusal* değinmenin üzerinde duracağım. Bu makaleyi okuyan herkes, Bay Skvortsov'u (*Açlığın Ekonomik Nedenleri*'nin yazarı) bile "marksistler" arasına kattığını kabul edecektir. Ama, işin aslında bu bey, kendini marksist olarak tanımlamaktadır ve sosyal-demokratların yapıtlarıyla en basit bir tanışıklık bile, sosyal-demokratlar açısından onun en kaba bir burjuvadan başka bir şey olmadığının görülmesi için yeterlidir. İlerici şemalar tasarladığı toplumsal çevrenin, bir burjuva çevresi olduğunu ve bu yüzden köylü tarımında bile gerçekten gözlemlenebilecek olan bütün "tarımsal iyileştirmelerin", bir azınlığın durumunu iyileştiren, ama yığınları proleterleştiren bir burjuva ilerlemesi olduğunu anlamıyorsa, bu kişi ne biçim bir marksisttir? Tasarılarını sunduğu devletin, yalnızca burjuvaziyi desteklemeye, proletaryayı ise ezmeye muktedir olan bir sınıf devleti olduğunu anlamıyorsa, bu kişi ne biçim bir marksisttir?

hangi birini, bayrağının her tür döküntü tarafından (üstelik de özel ve gizli olarak) kirletilmesinden sorumlu tutulabileceği ortada değil midir? Bay Mihaylovski'nin bütün tezi, bir tahrifler, yanlış sunmalar ve dalavereler zinciridir. Yukarda, onun, sosyal-demokratların hareket noktası olan "doğruları" tamamen tahrif ettiğini, bunları hiç bir marksistin hiç bir zaman, ya da hiç bir yerde sunmamış olduğu, ya da sunmuş olamayacağı bir biçimde sunduğunu görmüştük. Eğer Rus gerçekliğine ilişkin gerçek sosyal-demokrat anlayışı ortaya serseydi, bu görüşlere *ancak bir yoldan*, yani proletaryanın sınıf bilincinin gelişmesine yardım ederek, onu mevcut rejime karşı siyasal savaşım için örgütleyerek ve birleştirerek "uyulabileceğini" görmeden edemezdi. Ama onun yedekte bir hilesi daha vardır. İncinmiş bir masum havasıyla, gözlerini müraice tanrıya kaldırıyor ve gösterişli bir heyecanla bildiriyor: "Bunu duyduğuma çok memnunum. Ama neyi protesto ettiğinizi anlayamıyorum." (*Ruskoye Bogatstvo*, n° 2'de aynen böyle diyor.) "Pasif marksistler üzerine yorumumu okuyun, ne dediğimi göreceksiniz: ahlâkî açıdan, hiç bir itiraz yapılamaz."

Bu, kuşkusuz onun eski sefil yalanlarının yeniden piyasaya sürülmesinden başka bir şey değildir. Lütfen söyleyin bize, toplumsal-devrimci narodizmi eleştirdiğini ilân etmiş olan (henüz başka tip bir narodizmin ortaya çıkmadığı bir dönemde — böyle bir dönemi ele alıyorum) ve yaklaşık olarak şu aşağıdakileri söyleyerek ilerleyen birinin davranışı nasıl nitelendirilir:

"Anladığım kadarıyla, narodnikler üç kategoriye ayrılırlar: Mujiğin fikirlerini tamamen kabul eden ve onun isteklerine tamamen uygun olarak, sopayı, ve karısını dövmeyi genel bir ilke yapan ve, bildiğiniz gibi, bir halk politikası adı verilen hükümetin iğrenç kamçı ve sopa politikasını genel olarak kolaylaştıran tutarlı narodnikler; son-

ra, mujiğin düşünceleriyle ilgilenmeyen ve yalnızca, birlikler ve benzeri şeyler aracılığıyla, Rusya'ya yabancı bir devrimci hareketi yerleştirmeye çalışan, diyelim ki, korkak narodnikler — ki korkak bir narodniği kolayca tutarlı, ya da cesur bir narodniğe dönüştürebilecek kaypak yol sözkonusu olmadıkça, ahlâkî açıdan buna hiçbir itirazda bulunulamaz; ve son olarak, halkın girişimci mujik ideallerini sonuna kadar uygulayan ve, dolayısıyla, gerçek kulaklar gibi yaşamak üzere toprağa yerleşen cesur narodnikler." Kuşkusuz tüm aklıbaşında kişiler, bunu pespayece ve bayağı bir alay olarak niteleyeceklerdir. Ve eğer, dahası, böyle şeyler söyleyen kişi, aynı basında narodnikler tarafından kanıtlarla çürütülemiyorsa, üstelik bu narodniklerin görüşleri o zamana kadar yalnızca illegal olarak açıklanmışsa, öyle ki, birçok insan bunların ne oldukları konusunda tam bir fikre sahip değilse, ve narodnikler hakkında onlara ne söylenirse söylensin, bunlara kolayca inanabilirlerse — bu durumda, herkes, böyle bir kişinin, ... olduğu fikrine katılacaktır.

Ama belki de, Bay Mihaylovski'nin kendisi, buraya uyan sözcüğü henüz tamamen unutmamıştır.

Ama yeter! Bay Mihaylovski'nin buna benzer daha pek çok anıştırmaları vardır, ama bu pisliği karıştırmaktan, şuraya buraya dağılmış anıştırmaları toplamaktan, onları karşılaştırmaktan ve hiç olmazsa bir tane ciddî itiraz aramaktan daha yorucu, daha nankör ve daha tiksindirici bir iş düşünemiyorum.

Yeter!

Nisan 1894

YAYIMCININ NOTU[43]

Makalenin metninde, okur, bazı sorunların daha ilerdeki bir incelenmesine göndermeler yapıldığını görecektir, oysa aslında böyle bir inceleme yapılmamıştır.

Bunun nedeni, elinizdeki makalenin *Ruskoye Bogatstvo*'da çıkan marksizm hakkındaki makalelere yanıtın yalnızca birinci kısmı olmasıdır. Zamanın son derece az oluşu, bu makalenin zamanında çıkışını engellemiştir, ama onu daha fazla geciktirmenin mümkün olduğunu sanmıyoruz: bu haliyle, iki ay gecikmiş durumdayız. İşte bunun için, makalenin tümünün basılmasını beklemeksizin, arada, Bay Mihaylovski'nin "eleştiri"sini ele alan bir incelemeyi yayınlamaya karar verdik.

Şimdi hazırlanmakta olan 2. ve 3. kısımlarda, okur, burada sunulan incelemeye ek olarak, Rusya'nın ekonomik durumu ve bunun sonucu olan "sosyal-demokratların düşünce ve taktikleri" üzerine bir makale ile ilgili olarak *Ruskoye Bogatstvo*'nun önde gelen öteki kişilerinin, Bay Yujakov ve S. Krivenko'nun, toplumsal ve ekonomik görüşlerini ele alan daha başka bir inceleme bulacaktır.

BU BASKIYA NOT[44]

Bu baskı birincinin tamamen aynısıdır. Metnin derlenmesinde hiçbir payımız olmadığı için, kendimizde onu herhangi bir biçimde değiştirme hakkını görmedik ve yalnızca yayın işi ile yetindik. Bu işi üstlenmemizin nedeni, elinizdeki broşürün sosyal-demokrat propagandamızda bir canlanma olmasına yardım edeceğine inancımızdır.

Bu tür propagandayı ilerletmeye hazır olmanın, sosyal-demokrat kanıların vazgeçilmez bir sonucu olduğu inancıyla, bu broşürün yazarının görüşlerini paylaşan herkesi, gerek bu çalışmanın, gerek genel olarak tüm marksist propaganda organlarının mümkün olduğu kadar geniş bir dolaşımının sağlanmasına, her yoldan (elbette özellikle yeniden basımla) yardımcı olmaya çağırıyoruz. İçinde bulunduğumuz an, buna özellikle uygundur. *Ruskoye Bogatstvo* bize karşı gitgide artan bir kışkırtıcı tavır takınıyor. Toplumda sosyal-demokrat düşüncelerin yayılmasını felce uğratmak çabasıyla, bu dergi, bizi, proletaryanın çıkarlarına kayıtsız kalmakla ve yığınların yıkımında ısrar etmekle doğrudan doğruya suçlayacak kadar ileri gitmiştir. Böyle yöntemlerle yalnızca kendini yaralayacağını ve bizim zaferimize giden yolu hazırlayacağını düşünmek cesaretini gösteriyoruz. Ama unutulmamalıdır ki, bu iftiracılar, iftiralarının en geniş propagandasını yapmak için bütün maddî araçlara sahiptirler. Birkaç binlik satışı olan bir dergiye sahiptirler, ellerinde okuma odaları ve kütüphaneler vardır. Dolayısıyla, eğer düşmanlarımıza ayrıcalıklı bir konumun sağladığı avantajların bile, her zaman, fikrini kabul ettirme başarısını güvence altına alamayacağını tanıtlamak istiyorsak, her çabayı harcamalıyız. Kesinlikle inanıyoruz ki, bu çaba harcanacaktır.

Temmuz 1894

ÜÇÜNCÜ KISIM

BİTİRİRKEN sosyal-demokratlara açık savaş açan bir başka "halkın dostu"nu, Bay Krivenko'yu tanıyalım.

Ancak, onun yazılarını ("Serbest Kültür Yazarlarımız", n° 12'de, 1893 ve "Gezi Mektupları", n° 1'de, 1894), Bay Mihaylovski ve Yujakov'un yazılarını incelediğimiz gibi incelemeyeceğiz. Onların yazılarının tam bir incelemesi, birincisi, materyalizme ve genel olarak marksizme yönelttikleri itirazların özü hakkında, ikincisi de, politik-ekonomik teorileri hakkında açık bir fikir edinmek için gerekliydi. Şimdi, "halkın dostları" hakkında tam bir fikir edinmek için, onların taktiklerini, pratik önerilerini ve politik programlarını tanımalıyız. Bu programı, hiçbir yerde, doğrudan ve

teorik görüşlerini yaydıkları gibi tutarlı ve tam bir biçimde ortaya koymamışlardır. Bu yüzden, bu programı, yazarları birbiriyle çelişmeyecek kadar aynı görüşte olan bir derginin çeşitli yazılarından almak zorunda kaldım. Bay Krivenko'nun yukarda sözü geçen yazılarını yeğlememin tek nedeni, daha fazla malzeme sağlamaları ve tıpkı Bay Mihaylovski'nin bir toplumbilimci ve Bay Yujakov'un bir iktisatçı olarak dergiyi temsil etmeleri gibi, bu yazıların yazarının da, bir pratik adamı ve bir politikacı olarak dergiyi temsil ediyor olmasından ötürüdür.

Ancak, programlarına geçmeden önce, üzerinde durmayı kesinlikle gerekli gördüğümüz bir teorik nokta daha var. Bay Yujakov'un, halkın halk ekonomisini destekleyen toprak kiralaması hakkında vb. boş sözlerle, bu sözleri köylülerimizin ekonomik yaşamını anlamadığı gerçeğini örtmek için kullanarak sorunları nasıl geçiştirdiğini görmüştük. Bay Yujakov elsanatı sanayileri üzerinde durmuyor, büyük-ölçekli fabrika sanayiindeki büyümeye ilişkin verilerle yetiniyordu. Şimdi de Bay Krivenko, elsanatı sanayileri hakkında tam da aynı türden sözleri yineliyor. "Bizim halk sanayimiz"i, yani elsanatı sanayilerini, açıkça kapitalist sanayi ile karşılaştırıyor (n° 12, s. 180-81). "Halk üretimi" (*sic!*) diyor, "çoğu durumda doğal olarak doğar", oysa kapitalist sanayi "çoğu kez yapay bir biçimde yaratılır". Bir başka parçada, "küçük-ölçekli halk sanayii"ni, "büyük-ölçekli kapitalist sanayi" ile karşılaştırıyor. Eğer birincisinin ayırdedici özelliğinin ne olduğunu soracak olursanız, yalnızca bunun "küçük"* olduğunu ve emek aletlerinin üretici ile birleşmiş olduğunu öğrenirsiniz (bu ikinci tanımı Bay Mihaylovski'nin yukarda adı geçen makalesinden aldım). Ama bu,

* Öğreneceğiniz öteki tek şey şudur: "Bundan, gerçek (*sic!*) bir halk sanayii gelişebilir" diyor Bay Krivenko, "halkın dostları"nın bilinen bir hilesi de, gerçekliğin kesin ve doğrudan bir tanımını vermek yerine boş ve saçma sözler etmektir.

onun ekonomik örgütlenmesini tanımlamaktan kuşkusuz çok uzaktır, ve ayrıca, kesinlikle doğru değildir. Bay Krivenko, örneğin "küçük-ölçekli halk sanayiinin bugüne dek büyük-ölçekli kapitalist sanayiden çok daha büyük bir toplam üretim getirdiğini ve daha fazla insanı çalıştırdığını" söylüyor. Yazarın 4 milyon, ya da bir başka tahmine göre 7 milyon kadar olan elsanatçılarının sayısına ilişkin verilere değindiği ortadadır. Ama elsanatı sanayilerimizde egemen olan ekonomi biçiminin büyük-ölçekli üretimin ev sistemi olduğunu, elsanatçılarının çoğunluğunun üretimde bağımsız olmayan, tamamen bağımlı ve ikincil bir konuma sahip olduklarını, kendi malzemelerini değil, yalnızca elsanatçısına bir ücret ödeyen tüccarın malzemesini işlediğini kim bilmez? Bu biçimin ağır basmasına ilişkin veriler, legal yazında bile aktarılmıştır. Örneğin ünlü istatistikçi S. Harizomenov'un *Yuridiçeski Vestnik*'te[45] (1883, n° 11 ve 12) yayınlanmış olan kusursuz çalışmasından alıntılar yapalım. S. Harizomenov, merkezî eyaletlerdeki elsanatı sanayilerimize ilişkin yayınlanmış verileri özetleyerek, büyük-ölçekli üretimin ev sisteminin, yani sugötürmez bir kapitalist sanayi biçiminin, kesinlikle egemen olduğu sonucuna varıyor. Şöyle diyor: "Küçük-ölçekli bağımsız sanayiin ekonomik rolünü tanımlayarak aşağıdaki sonuçlara varırız: Moskova eyaletinde elsanatı sanayiinin yıllık iş hacminin %86,5'i büyük-ölçekli üretimin ev sistemiyle, yalnızca %13,5'i de küçük-ölçekli bağımsız sanayi ile açıklanır. Vladimir eyaletinin Aleksandrov ve Pokrov uyezdlerinde, elsanatı sanayiinin yıllık iş hacminin %96'sı büyük-ölçekli üretimin ev sistemine ve manüfaktüre düşer, yalnızca %4'ü ise küçük-ölçekli bağımsız sanayi ile açıklanır."

Bildiğimiz kadarıyla, hiç kimse bu olguları çürütmeye çalışmamıştır, zaten bunlar çürütülemezler. O halde insan bu olguları nasıl görmezlikten gelebilir ve onlar hakkında hiçbir şey söylemez, kapitalist sanayiin tersine, buna "halk"

sanayii adını verir ve bunun gerçek sanayie dönüşme olasılığından sözeder?

Olguların böyle doğrudan görmezlikten gelinmesinin yalnızca bir açıklaması olabilir, o da "halkın dostları"nın bütün Rus liberalleri gibi, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının ve Rusya'da çalışan halkın sömürülmesinin üstünü, bütün bunları yalnızca basit "kusurlar" diye sunarak, örtmeye olan genel eğilimleridir. Ama belki bir başka neden de, örneğin "Pavlovo bıçakçılık işini" — "yarı-zanaatçı nitelikte bir iş" diye adlandıran Bay Krivenko'nun ortaya koyduğu gibi, konu üzerinde böyle derin bir bilgi sahibi olmakta yatar. "Halkın dostları"nın tahriflerini nerelere vardırdıklarına insan şaşıp kalıyor! Pavlovo bıçakçıları sipariş üzerine değil de, pazar için üretirlerken, burada zanaat niteliğinden nasıl sözedilebilir? Yoksa Bay Krivenko, bir tüccarın, elsanatçısına eşya sipariş ettiği, sonra da bunları Nijni-Novgorod panayırına yolladığı bir sisteme, bir zanaatçı sanayii olarak mı bakıyor? İşin komiği, durum öyle gibi görünüyor. Aslında çatal-bıçak yapımı (öteki Pavlovo sanayilerine oranla) üreticilerinin (görünüşteki) bağımsızlığıyla, küçük-ölçekli elsanatı biçimini en az koruyan iştir. N. F. Annenski şöyle diyor: "Sofra bıçağı ve sınaî bıçak üretimi* daha şimdiden büyük ölçüde fabrika, ya da daha doğrusu manüfaktür biçimine yaklaşmaktadır." Nijni-Novgorod eyaletindeki 396 elsanatçısından yalnızca 62'si (%16) pazar için çalışır, 273'ü (%69) bir patron için** çalışır, ve 61'i (%15'i) ücretli-işçidir. Dolayısıyla, bunların yalnızca altıda-biri, bir patrona, doğrudan köle değildir. Bıçakçılık sanayiinin öteki dalına —katlanır bıçakların (çakıların) üretimine— gelince, aynı yazar şöyle diyor: "sofra bıçağı ile kilit arasında ortada bir

* 2.750.000 rublelik bir toplam üretim içinden 900.000 ruble değerinde mal üreten en büyük Pavlovo işi.

** Yani, elsanatçılarına malzemeleri sağlayan ve onlara emekleri için olağan ücretleri ödeyen tüccar için.

yer tutar: bu daldaki elsanatçılarının çoğunluğu bir patron için çalışmaktadır, ama onların yanısıra, hâlâ pazarlarla iş yapmak zorunda olan epeyce çok sayıda bağımsız elsanatçısı da vardır."

Nijni-Novgorod eyaletinde bu tür bıçak üreten 2.552 elsanatçısı vardır, bunun %48'i (1.236) pazar için çalışır, %42'si (1.058) bir patron için çalışır, ve %10'u (258) ücretli-işçidir. Dolayısıyla, burada da, bağımsız (!) elsanatçıları azınlıktadır. Ve pazar için çalışanlar, kuşkusuz, yalnız görünüşte bağımsızdırlar; aslında alıcıların *sermaye*sine daha az köle olmuş değillerdir. Çalışan 21.983 kişinin ya da *bütün çalışanların* %84,5'inin* sanayilerle uğraştığı Nijni-Novgorod eyaletine bağlı Gorbatov uyezdinin tümündeki sanayilere ilişkin verileri alırsak, aşağıdakileri elde ederiz (sanayiin ekonomisi üzerine tam veri, yalnızca 10.808 işçi için şu sanayilerde mevcuttur: metal, deri işleri, saraçlık, keçe ve kenevir eğirme): elsanatçılarının %35,6'sı pazar için çalışır, %46,7'si bir patron için çalışır ve %17,7'si ücretli-işçidir. Demek ki, *burada da, büyük-ölçekli üretimin ev sisteminin ağır bastığını, emeğin sermayeye köle olduğu ilişkilerin ağır bastığını görüyoruz.*

"Halkın dostları"nın bu tür olguları böyle serbestçe görmezlikten gelmelerinin bir başka nedeni de, kapitalizm kavramlarının, kapitalistin zengin ve eğitim görmüş bir patron olduğu yolundaki basmakalıp bayağı düşüncenin ötesine geçmemesi — ve terimin bilimsel içeriğini ele almayı reddetmeleridir. Önceki bölümde, Bay Yujakov'un basit elbirliği ve manüfaktürü atlayarak, kapitalizmi doğrudan makineli sanayiden başlattığını görmüştük. Bu, elsanatı sanayilerimizdeki kapitalist örgütlenmenin ihmal edilmesi sonu-

* Rus kapitalizmini fabrika işçilerinin sayısıyla ölçen (*sic!*) özel Rus ekonomistleri, bu çalışanları ve bunlara benzer pekçoklarını teklifsizce, sermayenin boyunduruğu altında değil de "halk sistemi" (???!!) üzerine yapay olarak yapılan baskı altında acı çeken tarımsal nüfusun bir parçası olarak sınıflandırıyorlar.

cunu da veren yaygın bir hatadır.

Söylemeye gerek yok ki, büyük-ölçekli üretimin ev sistemi, kapitalist bir sanayi biçimidir: burada onun bütün özelliklerini görmekteyiz — daha şimdiden yüksek bir gelişme düzeyinde olan meta ekonomisi, üretim araçlarının bireylerin elinde yoğunlaşması ve kendilerine ait üretim araçlarına sahip olmayan ve bu yüzden kendileri için değil, kapitalist için çalışarak emeklerini başkalarının üretim araçlarına uygulayan işçi yığınlarının mülksüzleştirilmesi. El-sanatı sanayiinin, örgütlenme biçimi bakımından, saf kapitalizm olduğu ortadadır; teknik bakımdan geri oluşuyla (esas olarak akılalmaz ölçüde düşük ücretler yüzünden) ve işçilerin ufacık çiftliklerini korumaları olgusuyla büyük-ölçekli makineli sanayiden ayrılır. Bu son durum, gerçek metafizikçilere yaraşan biçimde şu çıplak ve doğrudan karşıtlıklarla düşünmeye alışmış olan "halkın dostları"nı özellikle şaşırtmaktadır: "Evet, evet — hayır, hayır, ve bunlardan fazla olan her şeyden şeytanlık gelir."

Eğer işçilerin toprakları yoksa — kapitalizm vardır; eğer toprakları varsa — kapitalizm yoktur. Ve ekonominin toplumsal örgütlenmesinin bütününü gözden kaybederek ve toprak mülkiyetinin böyle başka "köylü" toprak sahipleri tarafından utanmazca soyulan bu toprak sahiplerinin korkunç yoksulluğunu hiç de ortadan kaldırmadığı yolundaki genellikle bilinen gerçeği unutarak bu yatıştırıcı felsefe ile yetiniyorlar.

Anlaşılan kapitalizmin —hâlâ nispeten düşük bir gelişme düzeyindeyken— hiçbir yerde işçiyi topraktan tamamıyla ayıramadığını bilmiyorlar. Marx, Batı Avrupa için, yalnızca büyük-ölçekli makineli sanayiin işçiyi ilk ve son kez olarak mülksüzleştireceği yasasını saptamıştı. Bu yüzden "halkın toprağı olduğundan" bizim ülkemizde kapitalizm olmadığı yolunda elde hazır tutulan iddianın tamamen saçma olduğu ortadadır, çünkü basit elbirliği ve manüfaktür

kapitalizmi, hiçbir yerde işçinin topraktan tam ayrılması ile bağıntılı olmamıştır ve, söylemeye gerek yok ki, bu yüzden kapitalizm olmaktan çıkmış da değildir.

Rusya'daki büyük-ölçekli makineli sanayiye gelince —ve bu biçim, sanayimizin en büyük ve en önemli dalları tarafından hızla benimsenmektedir— burada da, yaşamımızın kendine özgü tüm özelliklerine karşın, büyük-ölçekli makineli sanayi, tüm kapitalist Batının sahip olduğu niteliğe sahiptir, yani işçilerin toprakla bağlarını korumalarını kesinlikle hoşgörmeyecektir. Bu olgu, bu arada, Dementyev tarafından kesin istatistiksel malzeme ile tanıtlanmış ve Dementyev (Marx'tan tamamen bağımsız olarak) bu istatistiksel malzemeden makineli üretimin, işçinin topraktan tam ayrılmasıyla kopmaz bir biçimde bağlı olduğu sonucunu çıkarmıştır. Bu araştırma, Rusya'nın kapitalist bir ülke olduğunu, Rusya'da işçinin toprakla bağının çok zayıf ve hayalî olduğunu, ve mülk sahibi kişinin (para sahibi, alıcı, zengin köylü, imalâthane sahibi vb.) gücünün çok sağlam bir biçimde yerleşmiş olduğunu, "köylü"nün (?? çoktandır emek-gücünü satarak yaşayan) salt bir işçiye dönüşmesi için bir teknik ilerleme daha olmasının yeteceğini bir kez daha sergilemiştir.* Ama, "halkın dostları"nın elsanatı sanayilerimizin ekonomik örgütlenmesini anlamadaki başarısızlıkları bu kadarla da kalmıyor. İşin "bir patron için" yapıldığı sanayilere ilişkin düşünceleri bile, çiftçi hakkındaki düşünceleri kadar yüzeyseldir (bunu yukarda görmüş bulunuyoruz). Sırası gelmişken belirtelim, anlaşılan bütün bildikleri, dünyada çalışan insanlarla "birleştirilebilecek" olan —ki bu çok iyidir— ama aynı zamanda da onlardan "ayrılabilecek" olan —ki bu da çok kötüdür— üretim araçları diye bir şe-

* Büyük-ölçekli üretimin ev sistemi, yalnızca kapitalist bir sistem değil, ayrıca da en kötü kapitalist sistem türü, çalışan halkın en yoğun sömürüsü ile işçileri kurtuluşları için savaşıma götürme olanağını en az veren bir sistemdir.

yin bulunduğundan ibaret olan baylar için, bu durum çok doğaldır. Bu, sizi pek ileri götürmeyecektir.

Kapitalistleşen ve kapitalistleşmeyen ("küçük-ölçekli üretimin özgürce varolabildiği" yerlerde) sanayilerden sözederken, Bay Krivenko'nun söylediği şeylerden biri de, bazı dallarda "üretim için yapılan temel harcama"nın çok önemsiz olduğu ve bu yüzden küçük-ölçekli üretimin olanaklı olduğudur. Bay Krivenko örnek olarak tuğla sanayiini verir, bu sanayideki harcamanın, tuğla yapım yerlerinin yıllık iş hacminin onbeşte-biri olabileceğini söyler.

Bu, yazarın olgulara yaptığı tek gönderme olduğundan (yineliyorum, öznel toplumbilimin en tipik özelliği, gerçekliğin doğrudan ve kesin bir tanımından korkması, küçük-burjuvazinin... "idealler" dünyasında uçmayı yeğlemesidir), "halkın dostları"nın gerçekliği ne kadar yanlış kavradıklarını göstermek üzere bunu ele alalım.

Moskova zemstvosuna ait ekonomi istatistiklerinde, tuğla sanayiinin (beyaz topraktan tuğla yapımı) bir tanımını buluyoruz (*Sonuçlar*, c. VII, kitap 1, kısım 2, vb.). Sanayi, esas olarak, Bogorodskoye uyezdinin üç volostunda yoğunlaşmıştır, burada 1.402 işçi çalıştıran (567'si ya da %41'i aile işçileri* ve 835'i ya da %59'u tutulmuş işçiler), 357.000 ruble değerinde bir yıllık toplam ürüne sahip 233 kuruluş bulunmaktadır. Sanayi eskidir, ama son onbeş yıl içinde, pazarlamayı büyük ölçüde kolaylaştıran bir demiryolunun yapımı sayesinde özellikle gelişmiştir. Demiryolunun yapımından önce aile tipi üretim egemendi, ama şimdi bunun yerini ücretli-emeğin sömürülmesi alıyor. Bu sanayi de, küçük sanayicilerin pazarlama için daha büyük sanayicilere bağımlılığından arınmış değildir: "Sermaye yokluğu" yüzünden, birinciler, tuğlalarını (bazan "ham" — pişmemiş), hemen orada son derece düşük fiyatlarla ikincilere satarlar.

* "Aile" işçileri ile, ücretli işçilerden farklı olan patron ailesinin çalışan üyeleri kastediliyor.

Ama makaleye eklenmiş olan işçilerin sayısını ve her kuruluşa ait yıllık toplam ürünü gösteren elsanatçılarının evden eve sayımı sayesinde, bu bağımlılıktan başka, sanayiin örgütlenmesini de görebiliyoruz.

Meta ekonomisinin kapitalist ekonomi olduğu —yani belli bir gelişme aşamasında kaçınılmaz olarak bu ikinciye dönüştüğü— yasasının, bu sanayi için geçerli olup olmadığını anlamak için, kuruluşların sayısını karşılaştırmalıyız: sorun, tamı tamına, üründeki rollerine ve ücretli-emeği sömürmelerine göre küçük ve büyük kuruluşlar arasındaki ilişki sorunudur. İşçilerin sayısını temel alarak elsanatçılarına ait kuruluşları üç gruba bölüyoruz: (I) 1-5 işçi çalıştıran (gerek aile işçileri, gerek tutulmuş işçiler) kuruluşlar, (II) 6-10 işçi çalıştıranlar, ve (III) 10 işçiden fazla çalıştıranlar.

Her gruptaki kuruluşların büyüklüğünü, işçilerin tamamını ve üretim değerini ele alırsak, aşağıdaki verileri elde ederiz. [Bkz: Tablo 1.]

Bu rakamlara bir gözatın, sanayiin burjuva ya da aynı şey demek olan kapitalist örgütlenmesini göreceksiniz: kuruluşlar ne kadar büyükse, emeğin üretkenliği o kadar yüksek olur* (orta grup bir istisnadır), ücretli-emeğin sömürülmesi** ne kadar büyükse, üretimin yoğunlaşması o kadar büyüktür.***

Ekonomisini hemen tümüyle ücretli-emeğe dayandıran üçüncü grup, toplam kuruluş sayısının %10'unu oluşturur, ama toplam üretimin %44'ünü üstlenmiştir.

Çoğunluğun (ücretli-işçilerin) mülksüzleştirilmesiyle ilişkili olan üretim araçlarının azınlığın elinde toplanması, ge-

* İşçi başına düşen yıllık üretim grup I'de, 251 ruble; II'de, 249; III'te, 260 rubledir.

** Ücretli-emek kullanan kuruluşların oranı, grup I'de %25, II'de %90 ve III'te %100'dür; ücretli-işçi oranı, sırasıyla %19, %58, %91'dir.

*** Toplam kuruluşların %72'sini oluşturan grup I, toplam üretimin %34'ünü; II, sırasıyla %18 ve %22'sini; III, %10 ve %44'ünü sağlar.

[TABLO 1]

İşçilerin Sayısına Göre Elsanatçısı Grupları	Kuruluş Başına Ortalama İşçi Sayısı	Yüzde		İşçi Başına Düşen Yıllık Üretim (Ruble)	Yüzde Olarak Dağılım			Mutlak Rakamlar		
		Ücretli-İşçi Çalıştıran Kuruluşlar	Ücretli-İşçiler		Kuruluşlar	İşçiler	Toplam Üretim	Kuruluş Sayısı*	İşçi Sayısı	Toplam Üretim (Ruble)
I. 1-5 işçi çalıştıran	2,8	25	19	251	72	34	34	167/43	476/92	119.500
II. 6-10 işçi çalıştıran	7,3	90	58	249	18	23	22	43/39	317/186	79.000
III. 10'dan fazla işçi çalıştıran	26,4	100	91	260	10	43	44	23/23	609/557	158.500
T o p l a m	*6,0*	*45*	*59*	*254*	*100*	*100*	*100*	*233/105*	*1.402/835*	*357.000*

rek küçük üreticilerin alıcılara bağımlılığını (büyük sanayiciler aslında alıcıdırlar), gerek bu sanayide emeğin ezilmesini açıklar. O halde, görüyoruz ki, çalışan halkın mülksüzleştirilmesinin ve sömürülmesinin *nedeni*, bizzat üretim ilişkilerinde yatmaktadır.

Bildiğimiz gibi Rus narodnik-sosyalistleri karşı görüşte idiler ve elsanatı sanayilerinde, emeğin ezilmesinin nedeninin, (sömürüyü önleyen bir ilkeye dayandığı ilân edilen) üretim ilişkilerinde değil, başka bir şeyde — politikada, yani tarımsal ve malî politikada vb. yattığını düşünüyorlardı. Şu soru ortaya çıkıyor: şimdi hemen hemen bir

* Kesirler, ücretli-işçi çalıştıran kuruluşların sayısını ve ücretli-işçilerin sayısını gösterir. Bir sonraki tabloda da, kesir çizgisi aynı amaçla kullanılmıştır.

önyargının inatçılığını kazanmış olan bu görüşün devam etmesinin temeli neydi ve nedir? Acaba, elsanatı sanayilerindeki üretim ilişkilerine ait *farklı* bir kavramın hüküm sürmesi mi? Hayır, hiç değil. Bu görüşün devam etmesinin tek nedeni, *olguların, ekonomik örgütlenmenin gerçek biçimlerinin doğru ve kesin bir tanımını vermek için* hiçbir çaba harcanmamış olmasıdır, bunun devam etmesinin tek nedeni, üretim ilişkilerinin yalıtılarak bağımsız bir tahlilden geçirilmemesidir. Tek sözcükle, bunun devam etmesi, yalnızca, toplumsal bilimlerin tek bilimsel yönteminin, yani materyalist yöntemin anlaşılamaması yüzündendir. Biz, şimdi eski sosyalistlerimizin düşünce zincirini anlayabiliyoruz. Elsanatı sanayileri sözkonusu olduğu ölçüde, sömürünün nedenini üretim ilişkileri *dışında* yatan şeylere bağlıyorlar; büyük-ölçekli fabrika kapitalizmi sözkonusu olduğu ölçüde, *burada* sömürünün nedeninin, tamı tamına üretim ilişkilerinde yattığını görmemezlik edemiyorlardı. Sonuç, uzlaşmaz bir çelişki, bir aykırılıktır; elsanatı sanayilerindeki üretim ilişkilerinde (ki bu incelenmemiştir!) kapitalist olan hiçbir şey bulunmadığına göre, bu büyük-ölçekli kapitalizmin nereden gelmiş olabileceği kavrayışın ötesinde bir şeydi. Buradan doğal olarak şu sonuç çıkıyordu: elsanatı ve kapitalist sanayi arasındaki bağı anlayamadıklarından, birincisiyle ikincisini, "halk" sanayii ile "yapay" sanayi olarak karşı karşıya koyuyorlardı. Kapitalizmin "halk sistemi"mizle çeliştiği fikri ortaya çıkıyordu — bu, çok yaygın olan ve son zamanlarda Bay Nikolay-on[46] tarafından, Rus kamuoyuna, değiştirilmiş ve geliştirilmiş biçimde sunulan bir görüştür. Görüngüsel mantıksızlığına karşın bu görüş, kendiliğinden devam etmektedir: fabrika kapitalizmi, aslında gerçeklikte nasılsa öyle değerlendirildiği halde, elsanatı sanayii, "olabileceği" haliyle değerlendirilmektedir; birincisi, üretim ilişkilerinin bir tahliline dayanılarak, ikincisi ise, üretim ilişkilerini ayrı olarak incelemek için en küçük bir çaba bile har-

canmaksızın doğrudan politika alanına aktarılarak değerlendirilmektedir. "Halk sistemi"nin gelişmemiş bir durumda, rüşeym halinde de olsa, bu aynı kapitalist üretim ilişkilerinden oluştuğunu; —bütün elsanatçılarının eşit olduğu yolundaki safça önyargıyı reddedersek ve bunlar arasındaki farklılıkları tam olarak ortaya koyarsak— fabrika ve atelye "kapitalisti" ile "elsanatçısı" arasındaki farkın, bazan bir "elsanatçısı" ile öteki "elsanatçısı" arasındaki farktan daha az olduğunu; ve *kapitalizmin "halk sistemi" ile çeliş-mediği, ama onun dolaysız, hemen sonra gelen devamı ve gelişmesi olduğunu* görmek için, yalnızca bu üretim ilişkilerinin tahliline dönmemiz yeterlidir.

Ama belki de verilen örneğin uygun olmadığı iddia edilecek, bu durumdaki ücretli-işçi yüzdesinin genel olarak çok yüksek olduğu söylenecektir.* Ama aslında burada önemli olan şey, mutlak rakamlar değil, bunların açığa vurduğu *ilişkiler*, özünde burjuva olan ve, burjuva nitelikleri ister güçlü, ister zayıf bir biçimde belirsin, burjuva olmaktan çıkmayan ilişkilerdir.

İsterseniz bir başka örnek —zayıf burjuva niteliği için bilerek seçilmiş bir örnek— alayım. (Bay İsayev'in Moskova eyaletindeki sanayiler üzerine kitabından), profesörün deyimiyle "saf bir ev sanayii" olan çömlekçilik sanayiini ele alıyorum. Kuşkusuz bu sanayi, küçük-ölçekli köylü sanayilerinin temsilcisi olarak alınabilir: tekniği en basit tekniktir, gereçleri oldukça küçüktür ve ürettiği maddeler, evrensel ve yaşamsal kullanıma sahiptir. O halde, önceki durumda olduğu gibi burada da aynı ayrıntıları veren çömlekçilerin evden eve sayımları sayesinde, kuşkusuz, sayısız Rus küçük "halk" sanayilerinin çok tipik bir temsilcisi olan bu sanayideki ekonomik örgütlenmeyi de inceleyebilecek durumdayız. Elsanatçılarını gruplara ayırıyoruz: I) 1-3 işçi ça-

* Bu, Moskova eyaletindeki sanayiler için hemen hiç doğru değildir, ama belki de Rusya'nın daha az gelişmiş sanayileri için doğru olabilir.

lıştıranlar (aile ve tutulmuş); II) 4-5 işçi çalıştıranlar, ve III) 5'ten fazla işçi çalıştıranlar — ve aynı hesapları yapıyoruz. [Bkz: Tablo 2.]

[TABLO 2]

İşçilerin Sayısına Göre Elsanatçısı Grupları	Kuruluş Başına Ortalama İşçi Sayısı	Yüzde		İşçi Başına Düşen Yıllık Üretim (Ruble)	Yüzde Olarak Dağılım			Mutlak Rakamlar		
		Ücretli-İşçi Çalıştıran Kuruluşlar	Ücretli-İşçiler		Kuruluşlar	İşçiler	Toplam Üretim	Kuruluş Sayısı	İşçi Sayısı	Toplam Üretim (Ruble)
I. 1-3 işçi çalıştıran	2,4	39	19	468	60	38	36	72/28	174/33	81.500
II. 4-5 işçi çalıştıran	4,3	48	20	498	27	32	32	33/16	144/29	71.800
III. 5'ten fazla işçi çalıştıran	8,4	100	65	533	13	30	32	16/16	134/87	71.500
T o p l a m	*3,7*	*49*	*33*	*497*	*100*	*100*	*100*	*121/60*	*452/149*	*224.800*

Bu sanayideki ilişkilerin de —ve buna benzer sayısız örnekler verilebilir— burjuva olduğu ortadadır. Burada da, meta ekonomisinden doğan aynı parçalanmayı buluyoruz. Bu, bütün kuruluşların sekizde-birinin ve toplam işçilerin %30'unun toplam üretimin hemen hemen üçte-birini ürettiği ve emeğin üretkenliğinin ortalamanın epeyce üstünde olduğu üst grupta daha şimdiden başrolü oynayan ücretli-emeğin sömürülmesine yolaçan özellikle kapitalist bir parçalanmadır. Alıcıların ortaya çıkışı ve güçleri, yalnızca bu üretim ilişkilerini açıklamak için yeter. Daha büyük ve

daha kârlı kuruluşlara sahip olan ve başkalarının emeğinden bir "net" gelir alan (üst çömlekçiler grubunda, kuruluş başına ortalama 5,5 ücretli-işçi vardır) bir azınlık "tasarruf"larını artırırken, çoğunluğun nasıl mahvolduğunu ve (bırakın ücretli-işçileri) küçük sömürücülerin bile nasıl iki yakalarını biraraya getiremediklerini görmekteyiz. Bu sonuncuların birincilerin kölesi olacağı ortadadır ve kaçınılmazdır — tam da bu üretim ilişkilerinin kapitalist niteliği yüzünden kaçınılmazdır. Bu ilişkiler şunlardır: meta ekonomisi tarafından örgütlenen toplumsal emeğin ürünü, bireylerin ellerine geçer ve bunların elinde, çalışan insanları ezmenin ve köleleştirmenin bir aracı olarak, yığınları sömürerek kişisel zenginlik sağlamanın bir aracı olarak hizmet eder. Ve bu tür ilişkiler hâlâ pek az gelişmiş olduğu için, üreticilerin yıkılması ile birlikte giden *sermaye* birikimi önemsiz olduğu için, bu sömürünün, bu baskının daha az belirgin olacağını sanmayın. Tam tersine. Bu, yalnızca sömürünün daha kaba, serf biçimlerine yolaçar; henüz işçiye, onun emek-gücünü yalnızca değeri üzerinden satın alarak doğrudan boyun eğdirmeyen sermayenin, onu gerçek bir tefeci zorbalığı ağına sardığı, onu kulak yöntemleriyle bağladığı ve bunun sonucu olarak da yalnızca artı-değerin değil, ücretlerinin büyük bir bölümünü de soyduğu ve dahası "patronunu" değiştirmesini engelleyerek onu ezdiği ve sermayenin ona iş "vermesine" (*sic*!) bir lütuf gözü ile bakmaya zorlayarak onu aşağıladığı bir duruma yolaçar. Bir tek işçinin bile kendi durumunu, "gerçek", "halk" sanayiindeki "bağımsız" bir Rus elsanatçısınınkiyle değişmeye asla razı olmayacağı açıktır. Rus radikallerinin tüm gözde önlemlerinin de, ya çalışan halkın sömürülmesini ve sermayeye köle olmasını hiç etkilemeyeceği, ve tek tek deneyler olarak kalacağı (arteller), ya da çalışan halkın koşullarını kötüleştireceği (verilmiş-toprakların elden çıkarılamazlığı[47]), ya da son olarak, yalnızca mevcut kapitalist ilişkileri in-

celteceği, geliştireceği ve sağlamlaştıracağı (tekniğin gelişmesi, krediler vb.) aynı ölçüde ortadadır.

Ama, "halkın dostları", genel perişanlığına, nispeten küçük kuruluşlarına ve son derece düşük emek üretkenliğine, ilkel tekniğine, ve az sayıda ücretli-işçisine karşın, köylü sanayiinin *kapitalizm* olduğu gerçeğini asla kavrayamayacaklardır. Onlar, *sermayenin* insanlar arasında belli bir ilişki olduğunu, karşılaştırılan kategoriler ister daha yüksek, ister daha düşük bir gelişme düzeyinde olsun, aynı kalan bir ilişki olduğunu kavrayamamaktadırlar. Burjuva iktisatçıları bunu asla anlayamamışlardır, böyle bir sermaye tanımına her zaman karşı çıkmışlardır. Bunlardan birinin, *Ruskaya Mysl*'da Sieber'in kitabı hakkında (Marx'ın teorisi üzerine) yazarken, bu tanımı aktarışını ve sonra da hiddetle ünlem işaretleri koyuşunu anımsıyorum.

Burjuva rejimin kategorilerine öncesiz ve sonrasız ve doğal bir şey gözü ile bakmak, burjuva filozoflarının en tipik davranışıdır. İşte bu yüzden, sermaye için de, örneğin, gelecekteki üretime yarayan birikmiş emek gibi tanımları benimserler — yani onu, insan toplumunun öncesiz ve sonrasız bir kategorisi olarak tanımlar, böylece meta ekonomisince örgütlenen bu *birikmiş emeğin* çalışmayanların eline düştüğü ve başkalarının emeğini sömürmeye yaradığı o özel, tarihsel olarak belirli ekonomik örgütlenmeyi gözlerden gizlerler. İşte bu yüzden, belirli bir üretim ilişkileri sisteminin tahlili ve incelenmesi yerine, bize her sisteme uygulanabilen, küçük-burjuva ahlâkçılığının duygusal yavanlıklarıyla karışmış bir dizi bayağılıklar sunarlar.

Şimdi şuna bakın — "halkın dostları" bu sanayiye neden "halk" sanayii adını veriyorlar ve neden onu kapitalist sanayi ile karşılaştırıyorlar? Bunun tek nedeni, bu beylerin küçük-burjuva ideologları olmaları ve bu küçük üreticilerin bir meta ekonomisi sistemi altında yaşadıklarını ve çalıştıklarını (bunun için bunlara küçük-burjuva adını veri-

yorum) ve pazarla olan ilişkilerinin zorunlu ve kaçınılmaz olarak onları bir burjuvazi ve bir proletaryaya böldüğünü bile anlayamamalarıdır. Niçin bunların neye yol "açabilecekleri" hakkında süslü sözler etmek yerine, "halk" sanayilerimizin gerçek örgütlenmesini incelemeye çalışmıyorsunuz; o zaman, *Rusya'da kapitalist çizgiler üzerinde örgütlenmemiş olan, biraz olsun gelişmiş herhangi bir elsanatı sanayii dalı bulup bulamayacağınızı* görürdük.

Ve eğer üretim araçlarının bir azınlık tarafından tekel altına alınmasının, bunların çoğunluğunun elinden çıkmasının ve ücretli-emeğin sömürülmesinin (daha genel söylersek, kapitalizmin özü, meta ekonomisi tarafından örgütlenen toplumsal emeğin ürünün bireyler tarafından maledinilmesidir) bu kavramın zorunlu, yeterli özellikleri olduğuna katılmıyorsanız, o zaman, lütfen "kendi" kapitalizm tanımınızı ve "kendi" kapitalizm tarihinizi veriniz.

Aslında, bizim "halk" elsanatı sanayilerinin örgütlenmesi, kapitalizmin gelişmesinin genel tarihinin kusursuz bir örneğidir. Bu gelişmenin kaynağını, örneğin basit elbirliği biçiminde başlayışını (çömlekçilik sanayiinde üst grup) açıkça sergiler; ayrıca — meta ekonomisi sayesinde tek tek bireylerin elinde biriken "tasarruflar"ın nasıl *sermaye* haline geldiğini ve bu sermayenin, yalnızca bu "tasarruf" sahiplerinin toplam harcama için gerekli olan ve mallar uzak pazarlarda satılıncaya kadar beklemelerini mümkün kılan fonlara sahip olmaları olgusu yüzünden, nasıl önce pazarlamayı tekel altına aldığını ("alıcılar" ve tüccarlar); üstelik bu tüccar sermayesinin üreticiler yığınını nasıl köleleştirdiğini ve kapitalist manüfaktürü, büyük-ölçekli üretimin kapitalist ev sistemini nasıl örgütlendirdiğini; ve son olarak pazarın genişlemesinin ve artan rekabetin nasıl gelişmiş tekniklere yolaçtığını ve bu tüccar sermayesinin nasıl sanayi sermayesi haline geldiğini ve büyük-ölçekli makineli üretimi örgütlendirdiğini gösterir. Ve bu sermaye güçlendikten ve mil-

yonlarca çalışan insanı ve bütün bölgeleri köleleştirdikten sonra, açıkça ve arsızca hükümete baskı yapmaya başladığı ve onu kendi uşağı haline getirdiği zaman — bizim hünerli "halkın dostları"mız, "kapitalizmin aşılanması", "yapay olarak yaratılması" hakkında kıyameti koparırlar.

Gerçekten de pek zamanlı bir buluş!

Onun için, Bay Krivenko, gerçek, asıl vb. halk sanayiinden sözettiği zaman, yalnızca elsanatı sanayilerinin, çeşitli aşamalardaki kapitalizmden başka bir şey olmadığı gerçeğini gizlemeye çalışmaktadır. Köylü Reformunu incelemek yerine, çok büyük önem taşıyan *Bildirinin*[48] temel amacı hakkında vb. boş sözler eden; toprak kiralanmasını incelemek yerine, ona halkın kiralaması adını veren; ve kapitalizm için bir iç pazarın nasıl oluştuğunu incelemek yerine, kapitalizmin pazar yokluğu vb. yüzünden kaçınılmaz olarak çökeceği hakkında felsefe yürüten Bay Yujakov örneğinde bu yöntemleri zaten yeterince tanımış bulunuyoruz.

Bu "halkın dostları" olan bayların gerçekleri tahrif etmekte ne kadar ileri gittiklerini göstermek için bir örnek üzerinde daha duracağım.* Bizim öznel filozoflarımız, olgulara kesin atıflarda bulunmaya pek ender tenezzül ettiklerinden, onların en kesin atıflarından birini, yani Bay Krivenko'nun Voronej köylü bütçelerine yaptığı atfı (n° 1, 1894) ihmal etmek haksızlık olacaktır. Burada, onlar tarafından seçilen verilere dayanarak, gerçekliğe ilişkin hangi düşüncenin daha doğru olduğu konusunda tam bir açıklığa kavuşabiliriz — Rus radikallerinin ve "halkın dostları"nın düşüncesi mi, yoksa Rus sosyal-demokratların düşüncesi mi?

Bir Voronej zemstvo[49] istatistikçisi olan Bay Şçerbina,

* Bu örnek şimdiye kadar hakkında çok şey söylenmiş olan köylülüğün dağılması ile ilgili ise de, sosyal-demokratların gerçeklikle değil "gelecek hakkında kehanette bulunmakla" ilgilendikleri iddiasının ne küstahça bir yalan olduğunu ve bizimle tartışmalarında, bizim görüşlerimizin özünü görmezlikten geldikleri ve bu görüşleri anlamsız sözler diye bir yana bıraktıkları zaman, "halkın dostları"nın ne şarlatanca yöntemler kullandıklarını açıkça göstermek için, *onların kendi verilerini* tahlil etmeyi gerekli görüyorum.

Ostrogojsk uzeydindeki köylü çiftliği tanımına, 24 tipik köylü ailesinin bütçesini de ekliyor ve metinde tahlil ediyor.*

Bay Krivenko, yöntemlerinin köylü çiftçilerimizin ekonomisi hakkında bir fikir edinmek amacına hiç uygun düşmediğini göremeyerek, ya da, daha doğrusu, görmeyi reddederek bu tahlili aynen veriyor. Gerçek şudur ki, bu 24 bütçe, Bay Krivenko'nun kendisinin de belirttiği gibi (s. 159), tamamen farklı aileleri —zengin, orta ve yoksul— tanımlamaktadır; ama o da, Bay Şçerbina gibi, en farklı tipteki aileleri aynı kaba koyarak yalnızca *ortalama* rakamlar kullanmakta ve böylece bunlardaki farklılaşma olgusunu tamamen gizlemektedir. Oysa küçük üreticilerimizin farklılaşması, öyle genel, öyle büyük bir olgudur ki (sosyal-demokratlar çoktandır Rus sosyalistlerinin dikkatini buna çekiyorlar — Plehanov'un yapıtlarına bakınız), Bay Krivenko tarafından seçilen pek az veri ile bile çok açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bay Krivenko, köylülerin *çiftçiliğini* ele alırken, onları, çiftliklerinin büyüklüklerine ve çiftçilik tiplerine göre kategorilere bölmek yerine, Bay Şçerbina gibi, yasal kategorilere böler —eski devlet ve eski toprakbeyi köylüleri—, bütün dikkatini birincilerin ikincilere bakarak daha bolluk içinde oluşlarına yöneltir ve bu kategorilerdeki köylüler arasındaki farklılıkların kategoriler arasındaki farklılıklardan çok daha büyük olduğu gerçeğini gözden kaçırır.** Bunu tanıtlamak için bu 24 bütçeyi üç gruba ayırıyorum: (*a*) bolluk içinde 6 köylü, sonra (*b*) orta bollukta 11 köylü, (n° 7-10 ve Şçerbina'nın tablosunda

* *Voronej Eyaletine Ait İstatistiki Sonuçlar*, c. II, kısım II. *Ostrogojsk Uyezdindeki Köylü Çiftçiliği*, Voronej 1887. Bütçeler, eklerde, s. 42-49; tahlil ise, Bölüm XVIII'de "Köylü Ailelerinin Bileşimi ve Bütçeleri"nde verilmiştir.

** Kuşkusuz, yalnızca tarımsal uğraşlarla yaşayan ve bir emekçi çalıştıran bir köylünün çiftliği, tip olarak, bir çiftlik emekçisi olarak yaşayan ve kazancının beşte-üçünü çiftlik emekçiliği ile elde eden bir köylünün çiftliğinden farklıdır. Ve bu 24 köylü arasında, her iki tip de bulunmaktadır. Çiftlik emekçileriyle emekçi çalıştıran çiftçileri aynı kaba koyarsak ve bir genel ortalama kullanırsak ne tür bir "bilim" doğacağını varın siz değerlendirin.

16-22), ve (*c*) yoksul 7 köylü (n° 11-15, Şçerbina'nın bütçeler tablosunda 23 ve 24). Bay Krivenko, örneğin, eski devlet köylülerine ait çiftlik başına harcamanın 541,3 ruble, eski toprakbeyi köylülerine ait çiftlik başına harcamanın ise 417,7 ruble olduğunu söylüyor. Ama farklı köylülerin harcamalarının eşit olmaktan çok uzak olduğu gerçeğini unutuyor: örneğin eski devlet köylüleri arasında 84,7 rublelik bir harcamaya sahip biri, ve bundan *on kat daha fazla* —887,4 rublelik— bir harcamaya sahip bir başkası vardır (1.456,2 rublelik bir harcamaya sahip Alman kolonunu bir kenara bıraksak bile). Böyle büyüklüklerin aynı kaba konması ile elde edilen bir ortalama ne anlam ifade edebilir? Eğer benim verdiğim kategorilere bölmeyi alırsak, bolluk içindeki bir köylüye ait çiftlik başına ortalama harcamanın 855,86 ruble, bir orta köylüye ait çiftlik başına harcamanın 471,61 ruble, bir yoksul köylüye ait ortalama harcamanın ise 223,78 ruble olduğunu buluruz.*

Oran, kabaca 4 : 2 : 1'dir.

Devam edelim. Bay Krivenko, Şçerbina'nın izinden giderek, çeşitli hukuksal köylü kategorileri arasındaki kişisel gereksinmeler için yapılan harcamayı veriyor: örneğin, eski devlet köylüleri arasında sebze için yapılan yıllık kişi başına harcama 13,4 ruble, eski toprakbeyi köylüleri arasında ise 12,2 rubledir. Ama bunları ekonomik kategorilere göre ele alırsak, rakamlar şöyledir: *a*) 17,7; *b*) 14,5, ve *c*) 13,1. Et ve süt ürünleri için yapılan kişi başına harcama, eski toprakbeyi köylüleri arasında 5,2 ruble ve eski devlet köylüleri arasında 7,7 rubledir. Ekonomik kategorilere göre alınırsa, rakamlar sırasıyla 11,7, 5,8 ve 3,6'dır. Hukuksal kategorilere göre hesaplamaların yalnızca bu büyük farklılıkları gizlemeye yaradığı ortadadır. Bu yüzden de, bu hesaplama açıkça değersizdir. Bay Krivenko'nun dedi-

* Ortalama aile büyüklüğündeki dalgalanma çok daha azdır; aile başına: *a*) 7,83, *b*) 8,36 ve *c*) 5,28 kişi.

ğine göre eski devlet köylülerinin geliri, eski toprakbeyi köylülerinin gelirinden yüzde 53,7 daha fazladır: (24 bütçe için) genel ortalama 539 rubledir; ve iki kategori için sırasıyla, 600 rubleden fazla ve 400 ruble dolayındadır. Ama ekonomik güce göre derecelendirildiğinde, gelirler *a*) 1.053,2 ruble, *b*) 473,8 ruble, ve *c*) 202,4 rubledir, ya da 3 : 2'lik değil, 10 : 2'lik bir dalgalanma vardır.

Gene Bay Krivenko'nun dediğine göre, "bir köylü çiftliğinin sermaye değeri, eski devlet köylüleri arasında 1.060 ruble, eski toprakbeyi köylüleri arasında ise 635 rubledir". Ama ekonomik kategorileri ele alırsak*, rakamlar şöyledir: *a*) 1.737,91 ruble, *b*) 786,42 ruble, ve *c*) 363,38 ruble — gene, 3 : 2'lik değil, 10 : 2'lik bir dalgalanma, *köylülüğü* hukuksal kategorilere bölmesi, yazarın bu *köylülüğün* ekonomisi hakkında doğru bir değerlendirme yapabilmesini engellemiştir.

Ekonomik güçlerine göre çeşitli köylü tiplerine ait çiftlikleri incelersek, bolluk içindeki ailelerin 1.053,2 rublelik bir ortalama gelire ve 855,86 rublelik bir harcamaya, ya da 197,34 rublelik bir net gelire sahip olduklarını görürüz. Orta aile, 473,8 rublelik bir gelire ve 471,61 rublelik bir harcamaya, ya da çiftlik başına, 2,19 rublelik bir net gelire (krediler ve ödenmemiş borçlar hesaba katılmaksızın) sahiptir — orta ailenin ancak kıtıkıtına geçindiği ortadadır: 11 çiftlikten 5'inin açığı vardır. Alt, yoksul grup, çiftliğini doğrudan zararla işletir: 202,4 rublelik bir gelire karşılık harcamalar, 223,78 rubledir, bu da 21,38 rublelik bir açık anlamına gelir.** Açıktır ki, eğer çiftlikleri aynı kaba kor

* Sahip olunan aletlerin değerindeki farklılık daha da büyüktür. Ortalama, aile başına 54,83 rubledir. Ama hali-vakti yerinde köylüler arasında bu, iki katına, 111,80 rubleye çıkar ve yoksul köylüler arasında üçte-bire — 16,04 rubleye iner. Orta köylüler arasında, 48,44 rubledir.

** Çiftlik emekçilerinin bütçelerinin —yedi yoksul köylüden ikisi— hiç açık vermediğini belirtmek ilginç olacaktır: aile başına gelir 99 ruble, harcama ise 93,45. Çiftlik emekçilerinden biri patronu tarafından beslenmekte ve giydirilmektedir.

ve bir genel ortalama çıkarırsak (net gelir — 44,11 ruble), gerçek görünümü tamamıyla tahrif etmiş oluruz. O zaman, (Bay Krivenko'nun yaptığı gibi) bir net gelir sağlayan bolluk içindeki altı köylünün hepsinin çiftlik emekçileri çalıştırdığı (8 kişi) olgusunu — onlara bir net gelir getiren ve onları "sanayilere" ("*metier auxiliares*") başvurmak gereksinmesinden hemen tamamen kurtaran çiftçiliklerinin niteliğini (kapitalist çiftçi olma süreci içindedirler) açığa vuran bu olguyu görmemezlikten geliriz. Bu çiftçiler, hepsi birlikte, bütçelerinin yalnızca %6,5'ini sanayilerle kapatırlar (toplam 6.319,5 rubleden 412 rublesi); üstelik, bu sanayiler —Bay Şçerbina'nın bir yerde belirttiği gibi— "arabacılık", ya da hatta "koyunla uğraşmak" türünden, yani bağımlılığı göstermekten çok uzak olup, başkalarının sömürülmesini öngören (özellikle ikinci durumda: biriktirilmiş "tasarruflar", tüccar *sermayesine* dönüştürülür) sanayilerdir. Bu köylüler, 320 rublelik bir gelir getiren (toplamın %5'i) 4 sınaî kuruluşa sahiptir.*

Orta köylülerin ekonomisi, farklı bir tiptedir: bunlar, görmüş olduğumuz gibi, ancak kıtıkıtına geçinirler. Çiftçilik, gereksinmelerini karşılamaz ve bunların gelirlerinin %19'u sanayiler denen şeyden gelir. Bunların ne tür sanayiler olduğunu Bay Şçerbina'nın makalesinden öğreniyoruz. Bunlar 7 köylü için verilmiştir: yalnızca ikisi bağımsız sanayilerle (terzilik ve kömürcülük) uğraşırlar; geri kalan 5'i emek-güçlerini satarlar ("ovalara ekin biçmeye gider",** "bir damıtım evinde çalışır", "hasat zamanı gündelikçilik yapar", "koyun güder", "yerel malikânede çalışır"). Bunlar daha şimdiden yarı-köylü, yarı-işçidir. Yan uğraşlar, onları çiftliklerinden uzaklaştırır ve böylece çiftçiliği tamamen baltalar.

* Bkz: Ek 1. [Bkz: s. 199. —*Ed.*]

** Voronej eyaleti köylüleri, Don düzlüklerindeki zengin kazaklar için ücretli tırpancılık yapıyorlardı. —*Ed.*

Yoksul köylülere gelince, bunlar tamamen zararına çiftçilik yaparlar; "sanayiler"in bunların bütçelerindeki önemi daha da büyüktür (gelirlerinin %24'ünü sağlar) ve bu sanayiler hemen tümüyle (bir köylü hariç) emek-gücünün satışından ibarettir. Bu köylülerin ikisinde "sanayiler" (çiftlik emekçiliği) egemendir ve gelirlerinin üçte-ikisini sağlar.

Burada, üst grupların burjuvaziye, alt grupların ise proletaryaya dönüşmekte olduğu küçük üreticilerin tam farklılaşma sürecinin sözkonusu olduğu çok açıktır. Doğal olarak, genel ortalamaları alırsak, bunu hiç göremeyeceğiz ve kır ekonomisi üzerine hiçbir fikir edinemeyeceğiz.

Yazarın aşağıdaki yöntemi benimsemesini mümkün kılan tek şey, bu uydurma ortalamalarla yaptığı hesaplar olmuştur. Bay Şçerbina, bu tipik çiftliklerin bir bütün olarak uyezdin köylü çiftçiliğindeki yerini saptamak üzere, köylüleri, verilmiş-toprakların büyüklüğüne göre gruplandırıyor, ve seçilen 24 çiftliğin gönenç düzeyinin (genel ortalama), uyezd ortalamasından üçte-bir kadar daha yüksek olduğu ortaya çıkıyor. Bu hesaplamaya doyurucu gözü ile bakılamaz, çünkü hem bu 24 köylü arasında büyük farklılık vardır, hem de verilmiş-toprağın büyüklüğüne göre sınıflandırma, köylülükteki farklılaşmayı gizler: yazarın, "verilmiş-toprakların", köylünün "refahının baş nedeni olduğu" tezi kesinlikle yanlıştır. Herkes bilir ki, toprağın köy topluluğu içinde "eşit" dağılımı, topluluğun atı olmayan üyelerinin topraktan vazgeçmelerine, onu bırakmalarına, çalışmak için ayrılıp gitmelerine ve proleter haline gelmelerine hiçbir biçimde engel olmaz; ya da topluluğun birçok ata sahip üyelerinin, büyük toprak parçaları kiralamalarına ve büyük ve kârlı çiftlikler işletmelerine engel olmaz. Örneğin 24 bütçemizi ele alırsak, 6 desiyatinlik verilmiş-toprağa sahip olan bir zengin köylünün, 758,5 rublelik bir toplam gelire sahip olduğunu, 7,1 desiyatinlik verilmiş-toprağa sahip bir orta köylünün 391,5 rublelik, ve 6,9 desiyatinlik verilmiş-toprağa

sahip bir yoksul köylünün 109,5 rublelik bir toplam gelire sahip olduğunu göreceğiz. Genel olarak gördük ki, çeşitli grupların gelirlerinin oranı 4 : 2 : 1'dir. Oysa verilmiş-toprakların oranı 22,1 : 9,2 : 8,5'tir, bu da, 2,6 : 1,08 : 1'e eşittir. Bu, çok normaldir, çünkü örneğin, aile başına 22,1 desiyatinlik verilmiş-toprak sahibi olan zengin köylülerden herbiri, ek olarak 8,8 desiyatin daha kiraladığı halde, daha küçük verilmiş-topraklara sahip olan (9,2 desiyatin) orta köylülerin daha az —7,7 desiyatin— kiraladığını ve daha da küçük verilmiş-topraklara sahip olan (8,5 desiyatin) yoksul köylülerin yalnızca 2,8 desiyatin kiraladığını görmekteyiz.* Ve böylece, Bay Krivenko: "Ne yazık ki, Bay Şçerbina'nın sunduğu veriler, bırakın eyaletteki, uyezddeki genel durumun bile doğru bir ölçüsü olamazlar" dediği zaman — söyleyeceğimiz tek şey, bunların genel ortalamalar hesaplama biçiminde yanlış bir yönteme (Bay Krivenko'nun başvurmaması gereken bir yönteme) başvurduğumuz zaman bir ölçü görevi yapamayacağı, genel olarak konuşursak Bay Şçerbina'nın verilerinin çok kapsamlı ve değerli olduğu, öyle ki, doğru sonuçlara varmamızı mümkün kılacakları — ve eğer Bay Krivenko bunu yapmamışsa, bunun Bay Şçerbina'nın kabahati olmadığıdır.

Örneğin Bay Şçerbina, sayfa 197'de, köylülerin verilmiş-toprağa göre değil de, çeki hayvanlarına göre sınıflandırılmasını, yani hukuksal çizgilerle değil, ekonomik çizgilerle bir sınıflandırmayı veriyor — bu da, seçilmiş 24 tipik ailenin çeşitli kategorileri arasındaki oranların, bütün uyezddeki çeşitli ekonomik gruplar arasındaki oranlarla tamamen özdeş olduğunu öne sürmemiz için bize her nedeni sağlamaktadır.

* Kuşkusuz 24 çiftliğe ait verilerin, *tek başlarına*, verilmiş-toprakların birincil önem taşıdığı tezini çürütmek için yeterli olduğunu söylemek istemiyorum. Ama yukarda, birkaç uyezde ait, bunu tümüyle çürüten veriler aktarmıştık.[50]

Sınıflandırma şöyledir:* [Bkz: Tablo 3.]

Hiç kuşku yok ki, 24 tipik çiftliğin genel ortalamaları, uyezddeki köylü çiftliğinin genel gidişinden üstündür. Ama bu uydurma ortalamalar yerine ekonomik kategorileri alırsak, bir karşılaştırma mümkün olur.

Tipik çiftliklerdeki çiftlik emekçilerinin, hiç çeki hayvanı olmayan köylülerin biraz altında olduklarını, ama onlara çok yaklaştıklarını görürüz. Yoksul köylüler, bir çeki hayvanına sahip olanlara çok yakındırlar (bunların sahip oldukları sığır sayısı, 0,2 daha azdır —yoksul köylüler 2,8 ve tek atı olan köylüler 3,0 sığıra sahiptir— ama öte yandan da, gerek verilmiş, gerek kirayla tutulmuş olan toplam toprakları biraz daha fazladır — 10,7 desiyatine karşı 12,6 desiyatin). Orta köylüler, iki ya da üç çeki hayvanına sahip olanların ancak biraz üstündedir (biraz daha fazla sığıra ve biraz daha az toprağa sahiptirler), zengin köylüler ise, dört ve daha fazla çeki hayvanına sahip olanlara yakın olup, onların biraz *altındadırlar*. Bu yüzden, bir bütün olarak uyezdde, köylülerin en az onda-birinin, düzenli, kârlı tarımla uğraştıkları ve dışarı işine gerek duymadıkları sonucunu çıkarabiliriz. (Bunların gelirleri —bunu belirtmek önemlidir— para ile ifade edilir ve dolayısıyla ticarî nitelikte bir tarımı öngörür.) Tarımlarını, büyük ölçüde, tuttukları emekçilerin yardımıyla sürdürürler: ailelerin en az dörtte-biri düzenli çiftlik emekçileri çalıştırır, geçici gündelikçi çalıştıranların sayısı bilinmemektedir. Ayrıca, uyezddeki köylülerin yarısından çoğu çiftliklerini tam zararla sürdüren ve dolayısıyla sürekli olarak ve acımasızca mülksüzleştirilerek yıkıma sürüklenen yoksullardır (hemen hemen onda-altısı: atı olmayan ve bir atı olan köylüler, %26 + %31,3 = 57,3). Bunlar emek-güçlerini satmak zorun-

* 24 tipik ailenin, bütün uyezde ait çiftlik kategorileri ile karşılaştırılması için, Bay Şçerbina'nın 24 çiftlik ortalamasını, verilmiş-toprağın büyüklüğüne dayanan gruplarla karşılaştırırken kullandığı yöntemlerin aynısı kullanılmıştır.

[TABLO 3]
OSTROGOJSK UYEZDİ, VORONEJ EYALETİ

Sahip Olunan Çeki Hayvanlarının Sayısına Göre Aile Reisi Grupları	Sayı		Aile Başına			Ortalama Aile (Kişiler)	Aile Yüzdeleri					
	Aile Reisleri	Yüzde	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Verilmiş Toprak	Kirayla Tutulan Toprak		Çiftlik Emekçileri Olan	Ticari ve Sınai Kuruluşları Olan	Evi Olmayan	Çalışan Üyesi Olmayan	Hiç Toprak Ekmeyen	Hiç Aleti Olmayan
I. Hiç çeki hayvanı olmayan	8.728	26,0	0,7	6,2	0,2	4,6	0,6	4,0	9,5	16,6	41,6	98,5
II. Bir çeki hayvanı olan	10.510	31,3	3,0	9,4	1,3	5,7	1,4	5,4	1,4	4,9	2,9	2,5
III. 2 ya da 3 çeki hayvanı olan	11.191	33,3	6,8	13,8	3,6	7,7	8,3	12,3	0,4	1,3	0,4	—
IV. 4 ve daha fazla çeki hayvanı olan	3.152	9,4	14,3	21,3	12,3	11,2	25,3	34,2	0,1	0,4	0,3	—
Toplam	*33.581*	*100,0*	*4,4*	*11,2*	*2,5*	*6,7*	*5,7*	*10,0*	*3,0*	*6,3*	*11,9*	*23,4*
24 tipik aile içinden*: Çiftlik emekçileri			0,5	7,2	0,0	4,5						
Yoksul köylüler			2,8	8,7	3,9	5,6						
Orta köylüler			8,1	9,2	7,7	8,3						
Zengin köylüler			13,5	22,1	8,8	7,8						
Toplam			*7,2*	*12,2*	*6,6*	*7,3***						

dadır ve köylülerin dörtte-bir kadarı daha şimdiden geçimlerini tarımdan çok, ücretli-emekle kazanmaktadırlar. Geri kalanlar, dışarı kazançlarıyla kapatılan sürekli bir zararla çiftliklerini şöyle böyle yürüten ve dolayısıyla hiçbir ekonomik istikrara sahip olmayan orta köylülerdir.

Bay Krivenko'nun, gerçek durumu nasıl tahrif ederek yansıttığını göstermek için, bu veriler üzerinde kasten böyle ayrıntılı olarak durdum. Bay Krivenko hiç düşünmeden genel ortalamaları ele alıyor ve bunlarla çalışıyor. Doğal olarak, sonuç, bir uydurma bile değil, yanlışın ta kendisi

* [*Tablo 3'ün notu*] İki çiftlik emekçisi (Şçerbina'nın bütçelerinde n° 14 ve 15), burada, yoksul köylüler grubunun dışında bırakılmıştır, böylece yalnızca 5 yoksul köylü kalmıştır.

** [*Tablo 3'ün notu*] Bu tablo ile ilgili olarak belirtmek gerekir ki, burada da, verilmiş-topraktaki artışa *karşın*, kirayla tutulan toprak miktarının büyüyen gönençle orantılı olarak arttığını görüyoruz. Böylece bir başka uyezde daha ait olgular, verilmiş-toprakların birincil önem taşıdığı fikrinin yanlışlığını doğrulamaktadır. Tersine, verilmiş-toprağın, belli bir grubun elindeki toprağa oranının, grubun gönenci arttıkça, azaldığını görmekteyiz. Kirayla tutulan toprağa, verilmiş-toprağı ekleyerek ve verilmiş-toprağın toplam içindeki yüzdesini hesaplayarak, gruplara göre aşağıdaki rakamları elde ederiz: I) %96,8; II) %85,0; III) %79,3; IV) %63,3. Ve bu durum çok doğaldır. Kurtuluş reformu ile, Rusya'da toprağın bir meta haline geldiğini biliyoruz. Parası olan herkes, her zaman, toprak satın alabilir. Zengin köylülerin toprakları ellerinde topladıkları ve verilmiş-toprakların transferi üzerindeki ortaçağ kısıtlamaları yüzünden bu yoğunlaşmanın kirayla tutulan topraklarda daha belirgin olduğu ortadadır. Bu kısıtlamalardan yana çıkan "halkın dostları" bu anlamsız, gerici önlemin yalnızca yoksul köylülerin durumunu kötüleştirdiğini anlamamaktadır: Yıkıma uğrayan köylüler, hiç tarım aletleri olmadığından her durumda topraklarını kiraya vermek zorundadırlar ve bu kiraya verme (ya da satış) üzerindeki her yasaklama, ya toprağın gizlice ve dolayısıyla kiraya veren için en kötü koşullarla kiraya verilmesine ya da yoksul köylülerin bir hiç karşılığında topraklarını "köy topluluğuna", yani gene kulağa teslim etmesine yolaçacaktır.

Hurviç'in, bu pek övülen "elden çıkarılmayış" üzerine son derece doğru bir yorumunu aktarmadan geçemeyeceğim:

"Bu soru üzerinde aydınlığa kavuşmak için, köylülerin sattığı toprağın alıcılarının kimler olduğunu keşfetmemiz gerekir. *Quarterlık* payların yalnızca küçük bir bölümünün tüccarlar tarafından satın alındığını görmüştük. Bir kural olarak, soyluların sattığı küçük toprak parçalarına yalnızca köylüler sahip olmaktadır. Demek ki, sözkonusu soru, salt köylüler arasında çözümlenmiş olan, ne soyluların, ne de kapitalist sınıfın çıkarlarını etkilemeyen bir sorudur. Böyle durumlarda, köylülerin [narodniklerin] önüne bir lokma atmak, Rus hükümetinin pekâlâ hoşuna gidilebilir. Doğuya özgü babaca (*oriental pa-*

oluyor. Örneğin, gördük ki, bir zengin köylünün (tipik bütçeler arasından) net geliri (+ 197,34 ruble), *dokuz* yoksul ailenin açıklarını kapatmaktadır (— 21,38 × 9 = —192,42). Öyle ki, uyezddeki zengin köylülerin %10'u, yalnız yoksul köylülerin %57'sinin açıklarını kapamakla kalmayacak, üstelik belli bir artı bile bırakacaktır. Ve Bay Krivenko, 84 çiftliğin ortalama bütçesinden 44,14 rublelik —ya da kredi borçlarını ve ödenmemiş borçları çıkarırsak, 15,97 rublelik— bir artı elde ederek, orta ve ortanın altındaki köylülerin "çöküşünden" sözediyor. Oysa aslında, ancak belki orta köylüler-

ternalism) bir tavrın, acayip bir sosyalistçe devlet yasakçılığı ile bu uygunsuz birleşmesi (*mésalliance*), bundan yararlanacağı varsayılan kişilerin kendilerinin muhalefetiyle karşılaşacaktır. Çözülme sürecinin köyün dışından değil, içinden yayıldığı ortada olduğuna göre, köylü toprağının elden çıkarılmayışı, yalnızca, yoksulların topluluğun zengin üyelerinin çıkarı için bedavadan mülksüzleştirilmeleri anlamına gelecektir.

"Topraklarını elden çıkarma hakkından yararlanan *quarter* sahipleri[51] arasındaki göçmen yüzdesinin, ortaklaşa toprak sahibi olan eski devlet köylüleri arasındaki göçmen yüzdesinden çok daha büyük olduğunu görüyoruz; şöyle ki, Ranenburg bölgesinde (Ryazan eyaleti) birinciler arasında göçmen yüzdesi %17, ikinciler arasında ise %9'dur. Dankov bölgesinde, bu, birinciler arasında %12, ikinciler arasında ise %5'tir.

"Bu farklılığın nedeni nedir? Bir tek somut örnek, sorunu açıklığa kavuşturacaktır.

"1881'de, Grigoryev'in eski serfleri olan 5 ailelik küçük bir topluluk. Dankov bölgesindeki Bigildino köyünden göçetti. 30 desiyatinlik toprakları 1.500 ruble karşılığında zengin bir köylüye satılmıştı. Göçmenler kendi köylerinde geçinemiyorlardı ve çoğu yıllık emekçilerdi. (*İstatistikî Rapor*, Kısım II, s. 115, 247.) Bay Grigoryev'e göre (*Ryazan Eyaleti Köylülerinin Göçü*), 6 desiyatinlik ortalama bir köylü toprağının fiyatı olan 300 ruble, bir köylü ailesinin Güney Sibirya'da çiftçiliğe başlayabilmesi için yeterlidir. Böylece, kesinlikle yıkılan bir köylünün, ortaklaşa topraktaki payını satarak yeni ülkede bir çiftçi durumuna yükselmesi mümkün olmaktadır. Çok nazik bir bürokrasinin yardımcı eli de olmasa, atalarımızın kutsal geleneklerine bağlılık böyle bir günah eğilimi karşısında zor dayanırdı.

"Köylülerin göçü üzerine görüşlerim nedeniyle geçenlerde suçlandığım gibi (*Severni Vestnik*, 1892, n° 5, A. Bogdanovski'nin bir makalesinde), kuşkusuz gene kötümserlikle suçlanacağım. İzlenen olağan uslamlama yöntemi şöyle bir yol izliyor: sunulan durumun, olduğu gibi yaşama uyduğunu kabul edelim, (göçün) kötü sonuçları, gene de, köylülüğün bugünkü anormal durumu yüzündendir ve normal koşullar altında, itirazlar 'geçerli değildir'. Ama ne yazık ki, bu çok 'anormal' koşullar kendiliğinden gelişmektedir, 'normal' koşulların yaratılması ise, köylülüğün iyiliğini isteyenlerin yetkisinin ötesindedir." (*Op. cit.*, s. 137.[52])

le ilgili olarak bir çöküşten sözedilebilir,* yoksul köylüler yığını için ise, üstelik de, üretim araçlarının nispeten büyük ve sağlam çiftliklere sahip olan bir azınlığın elinde yoğunlaşmasının eşliğinde doğrudan *mülksüzleştirme* gözlemlemekteyiz.

Yazar, bu son durumu ihmal ettiği için, bu bütçelerin bir başka çok ilginç özelliğini, yani, bunların da *köylülükteki farklılaşmanın bir iç pazar yarattığını kanıtladığını* gözlemleyememiştir. Bir yandan, üst gruptan alt gruba geçtikçe, sanayilerden, yani emek-gücünün satışından gelen gelirin öneminin büyüdüğünü görürüz (zengin, orta ve yoksul köylülerin toplam bütçelerinin sırasıyla %6,5, %18,8 ve %23,6'sı). Öte yandan, alt gruplardan üst gruplara geçtikçe, tarımın meta (hatta daha fazlası, görmüş olduğumuz gibi *burjuva*) niteliğinin büyüdüğünü ve satılan ürünün oranının arttığını gözlemleriz: kategorilerin tarımdan gelen toplam geliri

$$a)\ \frac{3.861,7}{1.774,4}\quad b)\ \frac{3.163,8}{899,9}\quad c)\ \frac{689,9}{175,25}\text{'tir.}$$

Payda, üst kategoriden alt kategoriye doğru, sırasıyla, %49,9, %28,3 ve %25,4 olan gelirin parasal kısmını göstermektedir.**

Burada da gene, mülksüzleştirilen köylülerden alınan üretim araçlarının nasıl *sermayeye* dönüştüğünü görüyoruz.

Bay Krivenko'nu bu biçimde kullanılan —ya da, daha

* Bu bile pek az doğru olacaktır, çünkü çöküş, geçici ve raslansal bir istikrar kaybı anlamına gelir, oysa görmüş olduğumuz gibi orta köylüler her zaman bir istikrarsızlık durumunda, yıkımın eşiğindedirler.

** Tarımdan gelen parasal geliri bulmak için (Şçerbina bunu vermemektedir) oldukça karmaşık bir hesaplama gerekti. Yazara göre, hayvan yemi olarak kullanılan sap ve samandan gelen geliri, toplam ürün gelirinden çıkarmak zorunluydu. Yazarın kendisi de, XVIII. bölümde bunları çıkarmış, ama bu işleri verilen 24 aile için değil, uyezde ait toplam rakamlar için yapmıştır. Bu toplam rakamları alarak, (üründen, yani gerek tahıl, gerek sap ve samandan gelen toplam gelire oranla) tahıldan gelen gelir oranını saptadım ve bu temele dayanarak, mevcut durumda sap ve samanı dıştaladım. Bu oran, çavdar için %78,98, buğday için %72,67, yulaf ve arpa için %73,32, darı ve karabuğday için %77,78'dir. Sonra da, bizzat çiftlikte tüketilen miktar çıkarılarak satılan tahıl miktarı saptanmıştır.

doğrusu, yanlış kullanılan— malzemeden doğru sonuçlar çıkaramayacağı çok açıktır. Birlikte tren yolculuğu yaptığı o taraflı bir köylünün ona söylediklerine dayanarak, Novgorod eyaletindeki köylü tarımının parasal niteliğini tanımladıktan sonra, "özel yetenekler" "yetiştiren" ve şu tek uğraşa yolaçan şeyin tamı tamına bu durum olduğu, meta ekonomisi olduğu sonucunu çıkarmak zorunda kalmıştı: "onu (otu) elden geldiğince ucuza biçtirmek" ve "elden geldiğince pahalıya satmak" (s. 156).* Bu, "ticarî hünerleri harekete geçiren" (çok doğru!) ve "incelten" bir okul görevi yapar. "Yetenekli kişiler, Kolupayevler, Derunovlar[53] ve başka tipte kanemiciler** haline gelmek üzere ön plana geçerlerken, temiz kalpli, kendi halinde kişiler arka plana düşer, geriler, yoksullaşır ve çiftlik emekçileri safına katılırlar." (s. 156.)

Tümüyle farklı koşulların hüküm sürdüğü bir eyalete —tarımsal bir eyalete (Voronej)— ait veriler, bizi tamamen aynı sonuçlara götürür. Durum oldukça açık görünüyor: meta ekonomisi sistemi, genel olarak ülkenin ekonomik yaşamının ve özel olarak "topluluk" "köylülüğü"nün temel zemini olarak belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır; ayrıca, bu meta ekonomisini ve *yalnızca bunun,* "halk"ı ve "köylülük"ü, bir proletarya (bunlar yıkıma uğrar ve çiftlik emekçileri saflarına katılırlar) ve bir burjuvazi (kanemiciler) olarak böldüğü, yani kapitalist ekonomiye dönüştüğü gerçeği de ortaya çıkmaktadır. Ama "halkın dostları", *gerçeklere* doğrudan bakmaya, hiçbir zaman bir şeyi açıkça söylemeye (bu çok "sert" bir şey olacaktır) cesaret edemiyorlar. Ve Bay Krivenko şöyle akıl yürütüyor:

* Bay Krivenko, aynı parçada, çok doğru olarak şunu belirtiyor: "İşçi ucuza tutulmalı ve ondan azamî ölçüde yararlanılmalıdır."

** Bay Yujakov, nasıl oluyor bu! Meslektaşlarımız "yetenekli kişiler"in "kanemiciler" haline geldiğini söyledikleri halde, siz bize, insanların, yalnızca "eleştirel olmayan bir kafaya" sahip oldukları için bu hale geldikleri yolunda güvence vermiştiniz. Bir ve aynı dergide, birbiriyle böyle çelişkiye düşmek, işte bu olmadı beyler!

"Bazı kişiler bu durumu çok doğal sayıyorlar" (şunu da eklemeliydi: üretim ilişkilerinin kapitalist niteliğinin çok doğal bir sonucu. O zaman bu "bazı kişiler"in görüşlerinin doğru bir tanımı olurdu ve o zaman bu görüşleri boş tümcelerle geçiştirmek onun için olanaksız hale gelir, sorunun gerçek bir tahlilini yapmak zorunda kalırdı. Yazar, kasıtlı olarak "bu kişiler"le savaşmaya girişmediği zaman, bizzat kendisi, para ekonomisinin tamı tamına, "yetenekli" kanemiciler ve "temiz kalpli" çiftlik emekçileri üreten bir "okul" olduğunu kabul etmek zorundadır) "ve buna kapitalizmin karşı konulmaz bir misyonu gözüyle bakıyorlar." (Bakın şu işe! Savaşımın bu "okul"a ve idarî ve aydın uşaklarıyla birlikte ona egemen olan "kanemiciler"e karşı yürütülmesi gerektiğine inanmak, kapitalizmin yenilemeyeceğini kabul etmek oluyor! Ama kanemicileriyle birlikte bu "okul"u tam bir dokunulmazlık içinde bırakmak ve liberal yarı-önlemlerle onun kapitalist ürünlerini yoketmek istemek, gerçek bir "halkın dostu" olmak anlamına geliyor!) "Biz soruna biraz farklı bakıyoruz. Yukarda da belirttiğimiz gibi" (bununla kanemiciler ve çiftlik emekçileri hakkındaki söz kastediliyor), "kapitalizm, kuşkusuz burada önemli bir rol oynamaktadır, ama onun rolünün, ulusal ekonomide yer alan değişikliklerden başka etkenlerin sorumlu olmayacağı ve geleceğin başka bir çözüm getirmeyeceği kadar kapsamlı ve belirleyici olduğu söylenemez." (s. 160.)

Alın bakalım! Mevcut sistemin tam ve doğrudan bir tanımını vermek yerine, *köylülüğün* neden kanemiciler ve çiftlik emekçilerine bölündüğü sorusuna kesin bir yanıt vermek yerine, Bay Krivenko, sorunu boş tümcelerle geçiştiriyor. "Kapitalizmin rolünün belirleyici olduğu söylenemez." Ama bütün soru da budur: söylenebilir mi, söylenemez mi?

Görüşünüzü desteklemek üzere, başka hangi etmenlerin *belirleyici* olduğunu, sosyal-demokratların belirttiği çözümden, yani proletaryanın kanemicilere karşı savaşımından

başka hangi *çözümün* olabileceğini belirtmeniz gerekirdi.* Ama hiçbir şey belirtilmiyor. Yoksa yazar şu aşağıdakini bir belirtme mi sayıyor? Komik olabilir ama, "halkın dostları"ndan her şeyi bekleyebilirsiniz.

"Gücünü ilk yitirenler, görmüş olduğumuz gibi, toprak bakımından yoksul, zayıf çiftçilerdir" — yani beş desiyatinin altında verilmiş-toprağa sahip olanlar. "Ama devlet köylülerine ait 15,7 desiyatinlik verilmiş-toprağa sahip tipik çiftçiler, istikrarlı oluşlarıyla ayırdedilirler. ... Böyle bir gelir (80 rublelik bir gelir) sağlamak için, ek olarak bir beş desiyatin daha kiraladıkları doğrudur, ama bu yalnızca onların neye gereksindiklerini gösterir."

Ünlü "toprak yoksulluğu"nu kapitalizme bağlayan bu "düzeltme" nereye varmaktadır? Yalnızca şuna: Aza sahip olanlar, bu azı da kaybederken, çoğa sahip olanlar (herbiri 15,7 desiyatin) daha da çoğunu edinirler.** Ama bu, bazıları yıkıma uğrarken bazılarının zenginleştiği sözünün başka sözcüklerle anlamsızca yinelenmesinden başka bir şey değildir!! Hiç bir şeyi açıklamayan toprak yoksulluğu hakkındaki sözleri bırakmanın zamanıdır (çünkü köylülere topraklar karşılıksız verilmemiş, köylüler bunları satın almak zorunda kalmıştır); bu sözler, yalnızca bir süreci tanımlamakta, üstelik de hatalı bir biçimde tanımlamaktadır, çünkü yalnızca topraktan değil, genel olarak üretim araçlarından sözetmek ve köylülerin elinde bunlardan "az" bulunduğunu değil, köylülerin bunlardan *kurtarılmakta* olduğunu, büyüyen kapitalizm tarafından *mülksüzleştirilmekte oldukla-*

* Eğer, şimdiye kadar yalnızca kentsel fabrika işçileri, proletaryanın burjuvaziye karşı sınıf savaşımı fikrini özümleyebilmişlerken, kırsal "temiz kalpli ve kendi halinde" çiftlik emekçileri, yani aslında "toplumun çok eski temeli"ne ve "topluluk ruhuna" çok yakından bağlı olan bu sevimli niteliklerini yitirmiş olan kişiler, bunu yapamamışlarsa — bu, yalnızca, sosyal-demokratların, Rus kapitalizminin ilerici ve devrimci rolüne ilişkin teorilerin doğruluğunu tanıtlar.

** Eşit verilmiş topraklara sahip köylülerin eşit olduğu ve "kanemiciler" ve "çiftlik emekçileri" halinde de bölünmediği fikrinin saçmalığından ise sözetmiyoruz.

rını söylemek gerekir. Bay Krivenko felsefî söylevini bitirirken şöyle diyor: "Bütün koşullar altında tarımın 'doğal' kalması gerektiğini ve kalabileceğini, manüfaktür sanayiinden ayrılması gerektiğini ve ayrılabileceğini söylemek niyetinde değiliz" (alın bir laf daha! Değişimi ve dolayısıyla tarımın manüfaktür sanayiinden ayrılmasını öngören bir para ekonomisi okulunun daha şimdiden mevcut olduğunu daha demin kabul etmek zorunda kalan siz değil miydiniz? Ne olabilir, ne olmalıdır diye şapşalca sözlere gene ne gerek var?); "bütün söylediğimiz yapay bir biçimde ayrı bir sanayi yaratmanın akılcı olmadığı" (şunu bilmek ilginç olacaktır. Kimri ve Pavlovo elsanatçılarını sanayii "ayrı" mıdır ve onu kim, nasıl ve ne zaman yapay bir biçimde yaratmıştır"?), "ve emekçinin topraktan ve üretim araçlarından ayrılmasının, yalnızca kapitalizm tarafından değil, ondan önce gelen ve onu ilerleten başka etmenler tarafından da gerçekleştirildiğidir."

Çok olasıdır ki, burada gene, eğer emekçi, kanemicinin eline geçen topraktan ayrılmışsa, bunun nedeni, birincinin toprak bakımından "yoksul", ikincinin ise "zengin" olmasıdır yolundaki derin fikri gözönünde tutuyor.

Ve bu tür felsefe, kapitalizme belirleyici etmen gözü ile baktıkları için sosyal-demokratları "dargörüşlülük"le suçluyor... Sırf sosyal-demokratların sorunu nasıl gördüklerini ve nasıl açıkladıklarını açık-seçik ortaya çıkarmak zorunlu olduğu için, köylülerin ve elsanatçılarının farklılaşması üzerinde böyle ayrıntılı olarak bir kez daha durdum. Öznel filozofa, "köylüler yoksullaşırken", "para avcıları"nın ve "kanemiciler"inin "kendi yararlarına kârlar sağladığı"nı ifade eden olguların, materyaliste, bizzat meta üretiminin zorunlu kıldığı meta üreticilerinin burjuva farklılaşmasını ifade ettiğini göstermek gerekliydi. Mülk sahipleri ile mülksüzler arasındaki savaşımın yalnızca değirmenlerde ve fabrikalarda değil, en uzak köylerde bile, Rusya'nın her yerinde

sürdüğü ve bu savaşımın, her yerde, meta ekonomisinin bir sonucu olarak doğan burjuvazi ve proletarya arasındaki bir savaşım olduğu tezine (yukarda, Birinci Kısımda aktarılmıştır)* temel oluşturan olguları göstermek gerekliydi. Zemstvo istatistiklerinin sağladığı hayranlık verici malzeme sayesinde doğru bir biçimde tanımlanabilen köylülerimizin ve elsanatçılarımızın parçalanması ve köylülükten çıkması, tam da Rus gerçekliğine ilişkin sosyal-demokrat anlayışın, köylülerin ve elsanatçılarının, terimin "kesin" anlamıyla *küçük üreticiler*, yani *küçük-burjuvazi* olduğu yolundaki anlayışın doğruluğunun *olgusal* kanıtını sağlar. Bu teze, ne küçük üreticilerin içinde yaşadığı meta ekonomisi koşullarını, ne de bunların bu koşullardan doğan kapitalist farklılaşmasını anlamamış olan eski köylü sosyalizmine karşı, *İŞÇİ SINIFI SOSYALİZMİ*'nin merkezî noktası denilebilir. Bu yüzden de, her kim sosyal-demokrasiyi ciddî bir biçimde eleştirmek isterse, tezini bunun üzerinde yoğunlaştırması ve ekonomi politik açısından, Rusya'nın, bir meta ekonomisi sistemi olmadığını, köylülükteki parçalanmaya bunun yolaçmadığını ve nüfusun çoğunluğunun mülksüzleştirilmesinin ve çalışan halkın sömürülmesinin, toplumsal ekonomimizin (köylü dahil) burjuva, kapitalist örgütlenmesinden başka bir şeyle de açıklanabileceğini göstermesi gerekir.

Bir deneyiverin bakalım beyler!

Sosyal-demokrat teorinin örneklenmesinde, köylü ve elsanatı ekonomisine ilişkin verileri yeğlememin bir nedeni daha var. Eğer "halkın dostları"nın görüşlerini eleştirirken, onların fikirlerini marksist fikirlerle karşılaştırmakla yetinseydim, bu, materyalist yöntemden ayrılmak olurdu. Ek olarak, "narodnik" fikirlerin açıklanması, bunların mevcut toplumsal ekonomik ilişkilerimizdeki *MADDÎ* temelinin sergilenmesi de gerekmektedir. Köylülerimizin ve elsanat-

* Bkz: Bu kitapta s. 75. —*Ed.*

çılarımızın ekonomisine ait açıklamalar ve örnekler "halkın dostları"nın, ideoloğu olmak istedikleri bu "köylü"nün ne olduğunu göstermektedir. Bu örnekler kırsal ekonomimizin burjuva niteliğini sergiler ve böylece "halkın dostları"nın küçük-burjuva ideologları olarak sınıflandırılmasının doğruluğunu ortaya korlar. Ama hepsi bu değil, bunlar, bizim radikallerin fikirleri ve programları ile, küçük-burjuvazinin çıkarları arasında çok yakın bir bağ olduğunu da gösterirler; bu radikal fikirlerin, bizim "toplum"umuzda neden bu kadar yaygın olduğunu açıklayan şey, bunların programlarının ayrıntılı bir incelemesinden sonra daha da açıklığa kavuşacak olan bu bağdır; bu bağ, ayrıca, "halkın dostları"nın siyasal bakımdan köle ruhlu ve uzlaşmaya hazır oluşlarını da çok güzel açıklamaktadır.

Son olarak, toplumsal yaşamımızın, tam da kapitalizmin en az geliştiği ve narodniklerin genellikle teorileri için malzeme sağladıkları yanlarının ekonomisi üzerinde böyle ayrıntısıyla durmak için bir başka neden daha vardı. Bu ekonominin incelenmesi ve tanımlanması, sosyal-demokrasiye karşı burada halk arasında geçerli olan en yaygın itirazlardan birini özlü olarak yanıtlamanın en basit yoluydu. Radikallerimiz, kapitalizmin "halk sistemi" ile çeliştiği yolundaki alışılmış fikirden hareket ederek ve sosyal-demokratların büyük-ölçekli kapitalizmi ilerici saydıklarını, mevcut soygun rejimine karşı savaşmakta bunu kendilerine temel almak istediklerini görerek, daha incesine gitmeden, sosyal-demokratları köylü nüfusun çoğunluğunun çıkarlarını ihmal etmekle, "her mujiği fabrika potasından geçirmek" istemekle vb. suçluyorlar.

Bütün bu iddialar, kapitalizmin gerçekte ne olduğu, kırın ise ne "olabileceği" yolundaki şaşılacak ölçüde mantıksız ve tuhaf değerlendirme yöntemine dayanmaktadır. Doğal olarak, bunun en iyi yanıtı, onlara *gerçek* kırı ve kırın gerçek ekonomisini göstermektir.

Bu ekonomiyi tarafsızca ve bilimsel olarak inceleyen herkes, kırsal Rusya'nın, ayrı küçük bölgelerin toplumsal ve ekonomik yaşamını düzenleyen bir küçük ve dağınık parçalar (ya da merkezî bir pazarın küçük kolları) sistemi oluşturduğunu görecektir. Ve bu bölgelerin herbirinde, genel olarak, düzenleyicisi pazar olan toplumsal-ekonomik örgütlenmeye özgü bütün görüngüleri buluruz: bir zamanların eşit, ataerkil doğrudan üreticilerinin zengin ve yoksul olarak bölündüğünü görürüz; sermayenin, özellikle ağlarını çalışan halkın çevresinde ören ve onların kanını emen tüccar sermayesinin yükselişini görürüz. Bizim radikallerimizin verdiği köylü ekonomisi tanımlarını, kırsal ekonomik yaşamımıza ait kesin ilk-elden verilerle karşılaştırdığımız zaman, eleştirdiğimiz görüşler sisteminde, bu pazarların herbirinde kaynaşan bu küçük satıcılar yığınına, bütün bu pazarlıkçılara ve trampacılara, ya da farklı farklı yerlerde köylüler bunlara ne ad veriyorsa onlara, pazarlara egemen olan ve çalışan halkı acımasızca ezen bütün bu küçük sömürücüler yığınına hiç yer ayırmadığına şaşıp kalırsınız. Bunlar, şu sözlerle bir kenara itiverilmişlerdir — "bunlar artık köylü değil, satıcıdır". Evet, çok haklısınız: bunlar "artık köylü değil"dir. Ama, bütün bu "tüccarları", yani ekonomi politiğin kesin diliyle konuşursak, ticarî girişimle uğraşan ve ne ölçüde olursa olsun başkalarının emeğine elkoyanları ayrı bir grup olarak ele almaya çalışın; bu grubun ekonomik gücünü ve bölgenin ekonomik yaşamının tümünde oynadığı rolü kesin rakamlarla ifade etmeye çalışın; sonra da, emek-güçlerini pazara getirdikleri için, kendilerine değil başkalarına çalıştıkları için "artık köylü olmayanları" da karşıt bir grup olarak ele almaya çalışın — tarafsız ve ciddî bir araştırmanın bu ilk önkoşullarını yerine getirmeye çalışın, burjuva farklılaşmasının öyle canlı bir görünümünü elde edeceksiniz ki, "halk sistemi" efsanesinin izi bile kalmayacaktır. Bu küçük kırsal sömürücüler yığını, kor-

kunç bir gücü temsil ederler; özellikle korkunç, çünkü bunlar ayrı, tek başına kalmış çalışanı ezer, onu kendilerine bağlar ve onu bütün kurtuluş umutlarından yoksun bırakırlar; korkunç, çünkü bu sömürü, kırın tanımlanan sisteme özgü olan düşük emek üretkenliği ve iletişimin yokluğuna bağlı olan barbarlığı karşısında, yalnızca emeğin soyulmasını değil, ayrıca da kırlarda sürekli olarak karşılaşılan insan onurunun Asya'vari sömürüsünü de oluşturur. Şimdi bu *gerçek* kırı, kapitalizmimizle karşılaştırırsanız, kapitalizm, bu küçük dağınık pazarları ulus çapında bir pazar halinde topladığı zaman, bir alay küçük iyi niyetli kanemici yerine, bir avuç büyük "anayurdun temel direğini" yarattığı zaman, emeği toplumsallaştırdığı ve onun üretkenliğini artırdığı zaman, çalışan halkın yerel kanemicilerine boyun eğmesini yıkıp attığı ve onları büyük-ölçekli *sermayeye* boyun eğdirdiği zaman, sosyal-demokratların kapitalizmimizin işleyişine neden ilerici gözü ile baktıklarını anlayacaksınız. Bu boyun eğme, eskisine oranla —emeğin ezilmesinin, adım adım yokolmanın, vahşileşmenin, kadın ve çocukların sakatlanmalarının bütün dehşetine karşın ilericidir— çünkü *İŞÇİNİN ZİHNİNİ UYARMAKTA*, sessiz ve bağlantısız hoşnutsuzluğu bilinçli protestoya dönüştürmekte, dağınık, küçük, anlamsız başkaldırışı, bütün çalışan insanların kurtuluşu uğruna örgütlü bir sınıf savaşımına, gücünü bu büyük-ölçekli kapitalizmin varlığının koşullarından alan ve dolayısıyla kuşkusuz *KESİN BAŞARIYA* güvenebilen bir savaşıma dönüştürmektedir.

Sosyal-demokratlar köylülük yığınını ihmal etme suçlamasına yanıt olarak, Karl Marx'ın şu sözlerini aktarmakta çok haklı olacaklardır.

"Eleştiri, zinciri süsleyen hayalî çiçekleri, insan bu gerçek-dışı süslerden soyulmuş prangaları taşısın diye değil, zinciri fırlatıp atsın ve canlı çiçeğe uzansın diye koparmıştır."[54]

Rus sosyal-demokratlar, kırlarımızdan onu süsleyen hayalî çiçekleri koparıyor, idealleştirmelere ve fantezilere karşı savaşıyor ve "halkın dostları"nın onlardan dehşetli bir biçimde nefret etmesine yolaçan yıkıcı çalışmalarını, köylülük yığını bugünkü baskı, adım adım yokolma ve kölelik durumunda kalsın diye değil, proletarya, çalışan halkı, her yerde ne tür zincirlerin bağladığını anlayabilsin, bu zincirlerin nasıl dövüldüğünü anlayabilsin ve onlara karşı çıkabilsin, onları fırlatıp atabilsin ve gerçek çiçeğe uzanabilsin diye sürdürüyorlar.

Bu fikri, çalışan halkın temsilcilerine —ki durumları gereği sınıf bilinci edinebilecek ve sınıf savaşımı verebilecek yalnızca bunlardır— getirdikleri zaman, sosyal-demokratlar, mujiği fabrika potasından geçirmek istemekle suçlanıyorlar.

Suçlayıcılar kimler?

Çalışan halkın kurtuluşu için umutlarını, "hükümet"e ve "toplum"a, yani her yerde çalışan halkın ayağına zincir vuran burjuvazinin ta kendisinin organlarına bağlayan kişiler!

Ve bu yüreksiz yaratıklar, sosyal-demokratların hiçbir idealleri olmadığından sözetmeye cüret ediyorlar!

Şimdi kanımızca teorik görüşlerine çok fazla zaman ayırmış olduğumuz "halkın dostları"nın politik programlarına geçelim. Hangi araçlarla "yangını söndürmeyi" öneriyorlar. Yanlış olduğunu iddia ettikleri sosyal-demokratlarca önerilen çıkış yolunun yerine hangisini öneriyorlar?

Bay Yujakov "Tarım Bakanlığı" (*Ruskoye Bogatstvo*, n° 10) başlıklı bir yazıda şöyle diyor: "Köylü Bankasının yeniden örgütlenmesi, bir Yerleştirme Dairesinin kurulması, devlet topraklarının kiraya verilmesinin halk çiftçiliği yararına düzenlenmesi ... toprak kiralanmasının incelen-

mesi ve düzenlenmesi — halk tarımının eski haline konması ve gelişmeye başlayan zenginler takımının ekonomik şiddetinden" (*sic*!) "korunması için program işte böyledir." Ve "Ekonomik Gelişmenin Sorunları" başlıklı makalede, bu "halk tarımının eski haline konması" programı, şu aşağıdaki "ilk, ama yaşamsal adımlar"la bütünleniyor: "Bugün köy topluluğunu engelleyen bütün kısıtlamaların kaldırılması; vesayetten kurtarılması, ortak ekimin benimsenmesi (tarımın toplumsallaştırılması) ve topraktan elde edilen hammaddelerin ortaklaşa işlenmesinin geliştirilmesi." Ve Bay Krivenko ve Karişev ekliyorlar: "Ucuz kredi, çiftçilikte artel biçimi, güvenli bir pazar, patron kârından vazgeçme olanağı" (bunun üzerinde aşağıda ayrıca duracağız), "daha ucuz motorların ve öteki teknik iyileştirmelerin icadı", ve ensonu, "sergi yerleri, depolar ve komisyon acenteleri".

Bu programı inceleyin, göreceksiniz ki, bu beyler bütün ilerici önlemlerinin —ucuz kredi, gelişmiş makineler, bankalar vb.— yalnızca burjuvaziyi güçlendirmeye ve geliştirmeye yarayabileceğini anlamayarak, modern toplumun (yani farkında olmadan, kapitalist sistemin) durumunu bütünüyle ve tümüyle benimsiyorlar ve onu onararak, yamalayarak sorunları çözmek istiyorlar.

Nik.—on, bugünkü sistem altında reformların hiçbir işe yaramayacağını, ve kredinin, göçün, vergi reformunun, bütün toprakların köylülere devrinin hiçbir şeyi farkedilir ölçüde değiştirmeyeceğini, tersine, bugün aşırı "himaye", feodal vergi kalıntıları, köylülüğün toprağa bağlanması vb. tarafından geriletilmiş olan kapitalist ekonomiyi güçlendirmek ve geliştirmek zorunda olduğunu söylerken —bu onun, "halkın dostları"nın protesto etmeden yapamadığı en değerli tezlerinden biridir— kuşkusuz çok haklıdır. Nik.—on, kredinin yaygın gelişmesini isteyen Prens Vasilçikov gibi (görüşleriyle kesin bir "halkın dostu") iktisatçıların, liberal, yani burjuva iktisatçılarla aynı şeyi istediklerini ve "kapi-

talist ilişkilerin gelişmesi ve sağlamlaşması için çalıştıklarını" söylüyor. Bunlar, üretim ilişkilerimizin (öteki toplumsal tabakalar içinde olduğu gibi, köylülük içinde de) uzlaşmaz karşıt niteliğini anlamıyorlar ve bu uzlaşmaz karşıtlığı açığa çıkaracakları yerde, bu uzlaşmaz karşıtlığın bir sonucu olarak köleleştirilmiş olanlara katılacakları ve onların savaşıma girmelerine yardıma çalışacakları yerde, savaşımı herkesi hoşnut edecek önlemlerle durdurmayı, uzlaşma ve birlik sağlamayı düşlüyorlar. Bütün bu önlemler, doğal olarak, kaçınılmaz bir sonuca varıyor: bütün bu kredilerden,* iyileştirmelerden, bankalardan ve benzeri "ilerici" önlemlerden, yalnızca gereken biçimde işletilen ve yerleşmiş bir çiftliğe sahip, bazı "tasarrufları" bulunan kişilerin, yani önemsiz bir azınlığın temsilcisinin, küçük-burjuvazinin yararlanacağı kanısına varmak için, yukarda verilen farklılaşmaya ilişkin örnekleri anımsamak yeter. Ve Köylü Bankasını ve benzeri kuruluşları ne kadar yeniden düzenlerseniz düzenleyin, nüfusun çoğunluğunun mülksüzleştirildiği ve mülksüzleştirilmekte olduğu ve, bırakın gereken biçimde çiftlik yapma araçlarını, geçim araçlarından bile yoksun olduğu temel ve ana gerçeğini biraz olsun değiştiremeyeceksiniz.

Aynı şey, "arteller" ve "ortak ekim" için de söylenmelidir. Bay Yujakov ikincisine "tarımın toplumsallaştırılması" diyor. Elbette bu yalnızca komiktir, çünkü toplumsallaşma, üretimin bir tek köyün sınırlarından daha geniş bir çapta örgütlenmesini gerektirir ve çünkü üretim araçlarını tekellerine almış olan ve bugün Rus toplumsal ekonomisini yönlendiren "kanemiciler"in mülksüzleştirilmesini zorunlu

* Kapitalist ilişkilerin var olduğu yerlerde (ve gördüğümüz gibi "halkın dostları" bunların var olduklarını artık yadsıyamıyor), "halk tarımı"nı, yani küçük üreticiler tarımını geliştirmek üzere krediden yararlanma fikri — teorik ekonomi politiğin en basit doğrularını bile anlamaktaki yeteneksizliği açığa vuran bu anlamsız fikir, iki işi birden yapmaya kalkan bu beylerin öne sürdüğü teorinin ne kadar kaba olduğunu çok açık bir biçimde göstermektedir.

kılar. Ve bu, darkafalıca değersiz ahlâk dersi değil, savaşım, savaşım, gene savaşım gerektirir.

İşte bunun içindir ki, onların bu önlemleri, hayırsever burjuvazinin cömertliğine dayanarak güçbelâ varlığını sürdüren yumuşak, liberal yarı-önlemler haline dönüşürler ve sömürülenleri savaşım yolundan ayırarak, birkaç kişinin durumundaki olası bir iyileşmenin, genel kapitalist ilişkiler temeli üzerinde ancak yetersiz ve rizikolu olabilen bir iyileşmenin getirdiği yarardan çok daha fazla zarar verirler. Bu bayların Rus yaşamındaki uzlaşmaz karşıtlığı gizlemek için harcadıkları çabaların akılalmaz ölçüsünü —elbette mevcut savaşıma bir son vermek üzere en iyi niyetlerle, yani cehenneme giden yolu açan türden niyetlerle böyle yapıyorlardı— Bay Krivenko'nun aşağıdaki iddiası göstermektedir.

"Aydınlar fabrikatörlerin işletmelerini yönetiyorlar, halk sanayiini de yönetebilirlerdi."

Bütün felsefeleri, savaşım ve sömürü mevcuttur, ama eğer... eğer sömürücüler olmasaydı, bunlar da "olmayabilirdi" diye sızlanmaktan ibarettir. Gerçekten de yazar, bu anlamsız tümce ile ne demek istemiştir? Rus üniversitelerinin ve öteki eğitim kuruluşlarının, her yıl, tek derdi kendilerini besleyecek birini bulmak olan bir "aydın" (??) türü çıkardığı yadsınabilir mi? "Halkın dostları" burjuvaziden başkasına hizmet "edebilirler" dedi diye, Rusya'daki burjuva aydınlarının yok olacakları beklenebilir mi? Evet "edebilirlerdi", *eğer* burjuva aydınları olmasalardı. Burjuva aydınları "olmayabilirlerdi", "eğer" Rusya'da burjuvazi ve kapitalizm olmasaydı! Ve tüm yaşamlarını, salt, bu "eğer"leri ve "çünkü"leri yinelemekle harcamaktan hoşnutluk duyuyorlar. Dahası, bu beyler, yalnızca kapitalizme belirleyici bir önem vermekten kaçınmakla kalmıyorlar, kapitalizmde bir bozukluk görmeyi de tümüyle reddediyorlar. Eğer bazı "kusurlar" giderilirse, belki de kapitalizm altın-

da işler pek de kötü gitmeyecektir. Bay Krivenko'nun şu sözlerine ne buyrulur:

"Kapitalist üretim ve sanayilerin kapitalistleşmesi, hiç de manüfaktür sanayiinin içinden geçerek halktan yalnızca kopabileceği kapılar değildir. Kuşkusuz kopabilir, ama aynı zamanda da, halkın yaşamına girebilir ve tarıma ve hammaddeler sanayiine daha fazla yaklaşabilir. Buna çeşitli yollardan ulaşılabilir ve bu kapılar, ötekiler kadar, bu amaca hizmet edebilirler." (s. 161.) Bay Krivenko —Bay Mihaylovski'ye kıyasla— bazı çok iyi niteliklere sahiptir; örneğin açıklık ve dobra dobralık gibi. Bay Mihaylovski'nin, konuya hiç dokunmadan çevresinde dolanarak, düzgün ve akıcı tümcelerle sayfalarca dolduracağı yerlerde, ciddî ve pratik Bay Krivenko, açıkça vuruyor ve hiçbir vicdan azabı çekmeksizin, görüşlerinin tüm saçmalığını, okurun gözleri önüne sakınmadan seriyor. "Kapitalizm halkın yaşamına girebilir" — düşünün bir! Yani kapitalizm, çalışan halk üretim araçlarından ayrılmadan da mümkündür! İşte bu kesinlikle pek hoş! Hiç olmazsa şimdi, "halkın dostları"nın ne istedikleri konusunda tam bir açıklığa kavuştuk. Kapitalizmsiz meta ekonomisi — yalnızca, insancıl toprakbeylerinin ve liberal yöneticilerin kanatları altında barış içinde ot gibi yaşayan bir küçük-burjuvazi ile mülksüzleştirmesiz ve sömürüsüz kapitalizm istiyorlar. Ve Rusya'ya bir lütufta bulunmaya niyetlenen bir bakanlık memurunun ciddî havasıyla, kurtların doyacağı ve kuzuların postlarından olacağı planlar hazırlamaya girişiyorlar. Bu planların niteliği üzerinde bir fikir edinmek için, aynı yazarın n° 12'deki yazısına dönmeliyiz ("Bazı Aydınların Yalnızlığı Üzerine"): Bay Krivenko —anlaşılan, daha şimdiden, "pratik ekonomik sorunları çözmeye" "çağrıldığı" izlenimi altında— şöyle iddia ediyor: "sanayiin artel ve devlet biçimi, hiç de, mevcut durumda düşünülebilecek olan bir şey değildir. Örneğin aşağıdaki plan da mümkündür..."

Ve bir mühendisin, küçük birimler halinde (100 rubleyi aşmayan) hisselere sahip bir anonim şirketle Don bölgesinden teknik yararlanmaya ilişkin bir planla *Ruskoye Bogatstvo* yazıhanesini nasıl ziyarete geldiğini anlatarak devam ediyor. Planın yapıcısına bunu kabaca şöyle düzeltmesi öğütlenmiştir. "Hisseler özel kişilere değil, köy topluluklarına ait olacaktır; köy nüfusunun şirketin işletmelerinde çalıştırılan kısmı, olağan ücreti alacaklar, köy toplulukları onlara toprakla bağlarının korunacağına güvence verecekler."

Ne idarî deha, değil mi? Ne hayranlık verici bir yalınlık ve kolaylıkla, kapitalizm halkın yaşamına sokuluyor, ve bütün zararlı nitelikleri safdışı ediliyor! Bütün istenen, kır zenginlerinin topluluklar aracılığıyla hisse satın alması* ve toprakla olan bağları —topraktan bir geçim sağlamaya yetmeyen (aksi halde kim "olağan ücretler"le çalışmaya gider?), ama bir insanı bulunduğu yere bağlamaya, onu yerel kapitalist işletmeye köle etmeye ve onu patron değiştirmek olanağından yoksun bırakmaya yeten bir "bağ"— güvence altına alınan "nüfusun bir kesimi"nin çalıştırılacağı işletmeden bir kâr payı almasıdır. Çok haklı olarak buna patron, kapitalist diyorum, çünkü emekçiye *ücret* ödeyene başka bir şey denemez.

* Yazarın koyduğu hisselere toplulukların sahip olacağı koşuluna karşın, zenginler hisseleri satın alacaklar diyorum, çünkü ne de olsa hisselerin parayla satın alınmasından sözediyor, buna da yalnızca zenginler sahiptir. Bu yüzden, iş ister toplulukların aracılığıyla yürütülsün, ister böyle olmasın, yalnızca zenginler ödeme yapabileceklerdir, tıpkı toprağın, topluluk tarafından satın alınması ve kirayla tutulmasının, zenginleri bu toprağı tekelleri altına almaktan hiçbir şekilde alıkoyamaması gibi. Kâr payları da, ödeme yapanlara gitmelidir — aksi halde hisseler hisse olmayacaktır. Ve anladığıma göre, yazarın önerisi, kârların belli bir kısmının "işçilerin toprakla bağlarının güvence altına alınması" için bir kenara ayrılacağı anlamına gelmektedir. Eğer yazar (söylediğinden kaçınılmaz olarak bunun çıkmasına karşın), bunu demek istemiyor da zenginler hisseler için ödeme yapacak ve kâr payı almayacak demek istiyorsa, o zaman, bütün bu plan, zenginlerin yoksullarla paylaşacağı görüşüne varır. Bu, insana, önce sineği yakalayın, sonra da bir kabın içine kapayın — hemen ölecektir, diyen sinek öldürücüsü hakkındaki fıkrayı anımsatıyor.

Okur, üzerinde durmaya bile değmez gibi görünen böyle bir saçmalık üzerinde uzun uzun durduğum için belki de benden usanmış bulunuyor. Ama söylemem gerekir ki, bir saçmalık olmasına karşın, bu, incelenmesi yararlı ve zorunlu olan tipte bir saçmalıktır, çünkü Rusya'da gerçekte var olan toplumsal ve ekonomik ilişkileri yansıtmaktadır ve dolayısıyla sosyal-demokratların gelecekte uzun bir zaman uğraşmak zorunda kalacakları, ülkemizde çok yaygın olan toplumsal görüşlerden birini oluşturur. Sorun şu ki, Rusya'da feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçiş, çalışan halk açısından, topraktan bir geçim elde edemeyen ve *toprakbeyine toprak vergisi ödeyemeyen* (*bugün bile bunu ödemektedir*) köylünün, başlangıçta, eski günlerde, ya bağımsız uğraşlar (örneğin arabacılık), ya da bağımsız olmayan, ama bu tip işlerin az gelişmiş olması yüzünden nispeten iyi ödeme yapılan emek biçiminde "dışarı işleri"ne başvurmak zorunda kaldığı bir duruma yolaçmıştı. Bu koşullar altında, köylülük, bugünkü duruma oranla belli bir gönenci —yüzbin soylu polis şefinin ve Rusya topraklarının henüz oluş halindeki toplayıcılarının— burjuvazinin himayesi altında barış içinde bitkisel yaşam sürdüren serflerin gönencini güvence altına almış oluyordu.

Ve "halkın dostları" bu sistemi idealize ediyor, onun karanlık yanlarını görmezlikten geliyor, düş kuruyorlar — "düş" diyoruz, çünkü, bu sistem çoktandır var olmaktan çıkmış köylü çiftçilerin toptan mülksüzleştirilmelerine yolaçan ve eski "işleri", bol miktarda sunulan "kol emeği"nin azgın sömürüsüne dönüştüren kapitalizm tarafından yokedilmiştir.

Bizim küçük-burjuva şövalyelerimiz, köylülerin toprakla "bağ"larını korumak istiyorlar; ama bu bağı sağlayan tek şeyi, serfliği istemiyorlar; ki, serfliği yıkan ve bu bağı olanaksız kılan tek şey de, meta üretimi ve kapitalizm olmuştur. Köylüyü topraktan uzaklaştırmayan, —iş, pazar

için yapılırken— rekabete yolaçmayan, *sermaye* yaratmayan ve nüfusun çoğunluğunu ona köle etmeyen dışarı işleri istiyorlar. Toplumbilimdeki öznel yönteme bağlı kalarak, şurdan burdan iyi olanı "almak" istiyorlar, ama elbette ki, aslında bu çocukça istek yalnızca gerçekleri görmezlikten gelen gerici hayalciliğe, yeni sistemin gerçekten ilerici, devrimci yanlarının anlaşılması ve bunlardan yararlanılmasında yeteneksizliğe ve eski yarı-serf, yarı-özgür emek sistemini —sömürünün ve baskının bütün dehşetiyle dolu olan ve hiçbir kaçış olanağı vermeyen bu sistemi— sürdürecek önlemlere karşı bir sempatiye yolaçıyor.

"Halkın dostları"nı gericiler arasında sınıflandıran bu açıklamanın doğruluğunu tanıtlamak için iki örnek aktaracağım.

Moskova zemstvo istatistiklerinde Bayan K. adında birinin çiftliğine ilişkin (Podolsk uyezdinde) bir tanımlamayı okuyabiliriz; bu (tanımlama değil, çiftlik), gerek Moskova istatistikçilerinin, gerekse belleğim beni yanıltmıyorsa, Bay V. V.'nin (sanırım bir dergi makalesinde bu konuda yazmıştı) hayranlığını uyandırmıştı.

Bay V. Orlov, Bayan K.'nın bu ünlü çiftliğine "köylü çiftliğinin sağlam bir durumda olduğu yerlerde, özel toprak sahiplerinin çiftlikleri de daha iyi işletilmektedir" biçimindeki pek sevdiği tezinin "inadırıcı pratik doğrulaması" gözü ile bakmaktadır. Bu hanımın malikânesine ilişkin olarak Bay Orlov'un anlattıklarından, onun, çiftliğini, kışlık ödünç un vb. karşılığında toprağını işleyen yerel köylülerin emeğiyle işlettiği anlaşılmaktadır. Hanım, bu köylülere karşı son derece müşfiktir ve onlara yardım etmektedir, öyle ki, bunlar, şimdi Volost'un en gönençli köylüleridir ve "hemen hemen yeni hasata kadar dayanmalarına (eskiden St. Nikolas gününe kadar bile dayanamıyorlardı)" yetecek ölçüde tahıla sahiptirler.

Şu soru ortaya çıkıyor: "böyle bir düzenleme", Bay N.

Kablukov (c. V, s. 175) ve V. Orlov'un (c. II, s. 55-59 ve başka yerlerde) sandıkları gibi, "köylülerin ve toprak sahibinin çıkarlarının uzlaşmaz karşıtlığı"nı engeller mi? Besbelli ki hayır, çünkü, Bayan K., köylülerinin emeğiyle yaşamaktadır. Dolayısıyla sömürü hiç de ortadan kalkmış değildir. Bayan K.'yı, sömürenlere gösterdiği şefkatin arkasındaki sömürüyü göremediği için bağışlamak mümkün, ama sözkonusu durum karşısında kendinden geçerek, bir kapitalistin bir işçiye gösterdiği şefkat karşısında vecde gelen, fabrika sahibinin işçileriyle ilgilendiği, onlara, genel mağazalar, konutlar vb. sağladığı durumları aktaran Batıdaki *Menschenfreunde*'lerin* tutumunu benimseyen bir iktisatçı ve istatistikçi affedilemez. Böyle "olgu"ların varlığından (ve dolayısıyla "olanaklılığından") çıkarlar arasında hiçbir uzlaşmaz karşıtlık olmadığını çıkarmak, ağaçlar yüzünden ormanı görmemektir. Bu birinci nokta.

İkinci nokta ise şudur: Bay Orlov'un anlattıklarından öğreniyoruz ki, Bayan K.'nın köylüleri, "mükemmel ürünler sayesinde (toprak sahibi hanım onlara iyi tohum vermiştir), çiftlik hayvanları edinmişlerdir" ve "bollük içinde" çiftliklere sahiptirler. Bu "bolluk içindeki köylüler"in, "hemen hemen" değil, tamamen bolluk içinde olduklarını ve "çoğunluk"un değil, hepsinin, "hemen hemen" yeni hasata kadar değil, tam yeni hasata kadar yeterince tahıla sahip olduklarını varsayalım. Bu köylülerin şimdi yeterince toprağa sahip olduklarını —şimdiki durumda ellerinde olmayan (ne güzel gönenç!) ve Bayan K.'dan, emekle ödeme karşılığında kiraladıkları— "sığır geçişlerine ve otlaklara" sahip bulunduklarını da varsayalım. Bay Orlov, bu durumda —yani eğer köylü çiftçiliği gerçekten bolluk içinde ise— bu köylülerin, şimdiki gibi "Bayan K.'nın malikânesindeki bütün işleri tümüyle, zamanında ve çabucak yapmaya" razı olacaklarına gerçekten inanıyor mu? Ya da yoksa, bu

* Hayırseverler. —ç.

bolluk içindeki köylülerin kanını, böylesine bir ana şefkati ile emen bu nazik bayana duyulan şükran, ne de olsa otlaklar ve sığır geçişleri olmaksızın yapamayan köylülerin bugünkü durumunun umutsuzluğu kadar etkili bir dürtü mü olacaktır?

"Halkın dostları"nın fikirlerinin özünde aynı olduğu ortadadır: bunlar, gerçek, küçük-burjuva ideologları olarak sömürüyü ortadan kaldırmak değil, hafifletmek isterler, çatışma değil, uzlaşma isterler. Darkafalı sosyal-demokratlara karşı böylesine şiddetle ateş püskürürken dayandıkları o geniş idealleri, toprakbeyleri ve kapitalistlerin ona iyi davranmaları koşuluyla, toprakbeylerine ve kapitalistlere karşı "görevlerini" yerine getiren "bolluk içindeki" köylüden öteye geçmez.

Bir başka örnek alalım: Bay Yujakov, "Rusya'da Halkın Toprak Mülkiyeti İçin Paylar" (*Ruskaya Mysıl,* 1855, n° 9) başlıklı oldukça ünlü yazısında "halkın" toprak mülkiyetinin, yani liberallerimizin terminolojisi ile, kapitalizmi ve sömürüyü dıştalayan toprak mülkiyeti türünün boyutlarının ne olması gerektiği konusundaki görüşlerini açıklamıştır. Şimdi Bay Krivenko'nun verdiği kusursuz açıklamadan sonra, onun da sorunlara "kapitalizmi halkın yaşamına sokmak" açısından baktığını biliyoruz. Bay Krivenko, "halkın" toprak mülkiyetinin asgarî düzeyi olarak, "tahıl yiyeceklerini ve ödemeleri"* karşılayacak ölçüde verilmiş toprağı almış, geri kalanının ise bir "geçim kapısı"nda sağlanacağını söylemiştir... Bir başka deyişle, köylünün toprakla bağının korunmasıyla, çifte sömürüye —kısmen "verilmiş-toprak" üzerindeki toprakbeyinin, kısmen de "geçim ka-

* Bu harcamalarla köylü bütçesinin geri kalan kısmı arasındaki ilişkiyi göstermek için, gene, Ostrogojsk uyezdine ait 24 bütçeyi aktaracağım. Aile başına ortalama harcama 495,39 rubledir (ayni ve nakdi). Bunun 109,10 rublesi sığır bakımına gider, 135,80 ruble sebze ve vergi için harcanır, geri kalan 250,49 ruble de öteki harcamalara —sebze dışındaki gıdalara, giysilere, aletlere, kiraya vb.— gider. Bay Yujakov, otlakları ve öteki alanları sığır yetiştirilmesi için hesaba katıyor.

pısı"nda kapitalistin sömürüsüne— bağımlı olacağı bir durumu kabul etmiştir. Çifte sömürüye uğrayan, ve üstelik, ezilen sınıfın bırakın zafere ulaşmayı, savaşacağına dair bütün umutları öldürerek kaçınılmaz bir biçimde yılgın ve ezik bir ruh hali doğuran yaşam koşullarına sahip küçük üreticilerin bu durumu —bu yarı-ortaçağ durumu— "halkın dostları"nın görüş ve ideallerinin *nec plus ultra*'sıdır. Ve sonra, Rusya'nın tüm reform-sonrası tarihi boyunca görülmemiş bir hızla gelişen kapitalizm, eski Rusya'nın bu temel direğini —ataerkil, yarı-serf köylülüğü— eski yurtlarını terketmeye ve Rusya'da oradan oraya iş peşinde dolaşmaya zorlayarak, yerel "işveren"e kölelik zincirlerini kırarak ve genel olarak sömürünün, özel bir engerek tahribatından ayrı olarak sınıf sömürüsünün temelini açığa vurarak bu ortaçağ ve yarı-ortaçağ koşullarından çekip çıkarmak ve modern, salt kapitalist bir çevreye yerleştirmek üzere kökünden söktüğü zaman — kapitalizm, geri kalan yıldırılmış ve adeta sığır sürüsü düzeyine inmeye zorlanmış köylü nüfusunu yığın halinde, gitgide karmaşıklaşan toplumsal ve politik yaşamın girdabına çekmeye başladığı zaman, bizim şövalyeler, eski temel direkler devriliyor ve yokediliyor diye feryat figan etmeye başladılar. Ve eski iyi günler için feryat figan etmeyi bugün bile sürdürüyorlar, oysa bu yeni yaşam biçiminin devrimci yanını görmemek için, kapitalizmin nasıl eski sömürü rejimi ile hiçbir bağı olmayan ve onunla savaşacak bir konumda bulunan yeni bir toplumsal güç yarattığını görmemek için, kişinin kör olması gerek.

Ama "halkın dostları", mevcut sistemde herhangi bir radikal değişiklik için en küçük bir istek bile göstermiyorlar. Mevcut temele dayanan liberal önlemler onları tamamen hoşnut ediyor ve Bay Krivenko böyle önlemlerin icadında, gerçekten de, yerli bir telâşe memurunun idarî yeteneklerini ortaya koyuyor.

"Halk sanayiimizin ayrıntılı bir incelemesi ve radikal

dönüşümü"ne olan gereksinme hakkında şu iddiaları öne sürüyor: "Genel olarak konuşursak, bu sorun özel bir araştırma ve sanayilerin, halkın yaşamına uygulanabilen sanayiler" (*sic*!!) "ile uygulanmasında ciddî engellerle karşılaşılan sanayiler olmak üzere ayrılmasını gerektirir."

Bizzat Bay Krivenko, çeşitli sanayileri kapitalistleşmemiş olanlar, kapitalistleşmeyi daha şimdiden gerçekleştirmiş olanlar ve "varlıkları için büyük-ölçekli sanayi ile çarpışabilecek olanlar" diye ayırdığı zaman, bize, böyle bir ayrımın bir örneğini vermiş oluyor.

Bu yöneticinin kararına göre, "birinci durumda, küçük-üretim özgürce varolabilir" — ama bu, dalgalanmaları ile küçük üreticileri bir burjuvazi ve bir proletarya halinde bölen pazardan bağımsız olabilir mi? Yerel pazarların genişlemesinden ve bir büyük pazar halinde kaynaşmalarından bağımsız olabilir mi? Teknik ilerlemeden bağımsız olabilir mi? Yoksa bu teknik ilerlemenin —meta üretimi altında— kapitalist nitelikte olması koşul değil midir? Yazar, son durumda, "üretimin büyük-ölçekte örgütlenmesini de" istiyor: "Açıktır ki," diyor, "burada gerekli olan da üretimin büyük-ölçekte örgütlenmesidir, gerekli olan, sabit ve döner sermaye, makineler vb., ya da bu koşulları dengeleyecek başka bir şeydir: ucuz kredi, gereksiz aracıların kaldırılması, tarımda artel biçimi ve patron kârlarından vazgeçme olanağı, güvenli bir pazar, daha ucuz motorların icadı ve öteki teknik ilerlemeler, ya da ensonu, başka yararlarla karşılanmak koşuluyla ücretlerin bir miktar azaltılması."

Bu tür bir uslamlama, sözde geniş ideallere, aslında ise basmakalıp bir liberalizme sahip olan "halkın dostları"-nın çok tipik bir özelliğidir. Gördüğünüz gibi, filozofumuzun başlangıç noktası, patron kârlarından vazgeçme olanağından ve büyük-ölçekli tarım örgütlenmesinden ne daha az, ne de daha çok bir şeydir. Mükemmel. Sosyal-demok-

ratların istedikleri de *TAM* budur. Ama "halkın dostları" bunu nasıl başarmak istiyorlar? Büyük-ölçekli üretimi patronlar olmaksızın örgütlemek için, her şeyden önce, toplumsal ekonominin meta örgütlenmesini ortadan kaldırmak ve onun yerine, üretimin, bugün olduğu gibi pazar tarafından değil de, üreticilerin kendileri tarafından düzenlendiği ve üretim araçlarına özel kişilerin değil de, bütün toplumun sahip olduğu ortaklaşa, komünist örgütlenmeyi koymak gerekir. Özel *maledinme biçiminden* ortaklaşa *maledinme biçimine* böyle bir geçişin, *önce üretim biçiminin* değiştirilmesini, küçük üreticilerin ayrı, küçük, tek başına üretim süreçlerinin *bir tek toplumsal üretici süreç* halinde birleştirilmesini gerektirdiği, tek sözcükle, tam da kapitalizmin yarattığı maddî koşulları gerektirdiği ortadadır. Ama "halkın dostları" hiç de kapitalizme dayanmak niyetinde değillerdir. O halde nasıl hareket etmeyi öneriyorlar? Bunu söylemiyorlar. Meta ekonomisinin kaldırılmasının sözünü bile etmiyorlar: anlaşılan, geniş idealleri bu toplumsal üretim sisteminin sınırlarını pek aşamamaktadır. Üstelik, patron kârlarının kaldırılması için, "kârlarını" tam da üretim araçlarını tekellerine almış olmalarından ötürü elde eden patronların mülksüzleştirilmeleri gerekli olacaktır. Ve anayurdumuzun bu temel direklerini mülksüzleştirmek için, burjuva rejime karşı, devrimci bir halk hareketi, yalnızca bu rejimle hiçbir bağı olmayan işçi sınıfı proletaryasının* yapabileceği bir hareket gereklidir. Ama "halkın dostları" savaşımı hiç de akıllarından geçirmiyorlar ve bizzat patronların idarî organlarından ayrı olarak, başka tipte halk adamlarının da var ve gerekli olabileceğinden kuşku bile duymuyorlar. Açıktır ki, "patronların kârı"na karşı herhangi bir ciddî önlem almaya biraz olsun niyetleri yoktur. Bay Krivenko yalnızca düşünmeden laf etmiştir. Ve he-

* İngilizce metinde (s. 172) *"Working-class proletariat"*, Fransızca metinde (s. 183) *"Prolétariat ouvrier"*. —ç.

men de kendini düzeltmiştir: neden olmasın, "patron kârlarından vezgeçme olanağı" gibi bir şey — "başka bir şeyle", yani krediler, örgütlü pazarlama, teknik ilerlemeler — ile "dengelenebilir". Böylece her şey çok hoşnut edici bir biçimde düzenlenmiş oluyor: patron beyler açısından çok saldırgan bir işlem olan kutsal "kâr" hakkını kaldırmak yerine, yalnızca, kapitalizme daha iyi savaşım silahları sağlayacak olan ve yalnızca bizim küçük "halk" burjuvazisini güçlendirecek, sağlamlaştıracak ve geliştirecek olan yumuşak, liberal önlemler ortaya çıkıyor. Ve, "halkın dostları"nın yalnızca bu küçük-burjuvazinin çıkarlarının şampiyonluğunu yaptığı yolunda hiç kuşku bırakmamak istercesine, Bay Krivenko, şu olağanüstü açıklamayı ekliyor. Patron kârlarının kaldırılmasının "ücretlerde bir azalma ile" "dengelenebileceği" ortaya çıkmaktadır!!! İlk bakışta bu tam bir laf salatası gibi görünebilir. Ama hayır. Bu, küçük-burjuva fikirlerin tutarlı bir uygulamasıdır. Yazar, büyük ve küçük sermaye arasında savaşım gibi bir olgu gözlemlemekte ve gerçek bir "halkın dostu" olarak, kuşkusuz, küçük... *sermaye*nin yanını tutmaktadır. Küçük kapitalistin en güçlü silahlarından birinin ücret indirimi olduğunu da duymuştur — bu, işgününün uzatılmasına koşut olarak, Rusya'daki pek çok sanayide çok iyi biçimde gözlemlenmiş ve doğrulanmış bir olgudur. Ve böylece, ne pahasına olursa olsun, küçük... *kapitalistleri* kurtarmak isteyen Bay Krivenko, "başka yararlarla karşılanmak koşuluyla ücretlerde bir miktar azaltma" önermektedir? Başlangıçta "kârları" için bazı tuhaf şeyler söylenen patron beylerin kaygılanmasına gerek yoktur. Sanırım, patronlara *karşı* ücretlerde bir azaltma ile savaşmayı düşünen bu parlak yöneticiyi maliye bakanı makamına oturtmayı pek isterlerdi.

Herhangi bir pratik soru ile uğraşmaya başlar başlamaz, *Ruskoye Bogatstvo*'nun insancıl ve liberal yöneticile-

rinden safkan burjuvazinin nasıl başını uzattığına dair bir başka örnek daha aktarılabilir. *Ruskoye Bogatstvo*, n° 12'deki "İçişler Tarihçesi" başlıklı makale tekel konusunu ele almaktadır.

Yazar şöyle diyor: "Tekel ve sendika, gelişmiş sanayiin idealleri işte bunlardır." Ve, Rusya'da "kapitalistler arasında keskin bir rekabet" olmamasına karşın, burada da bu kuruluşların ortaya çıkışına şaştığını belirterek devam ediyor. "Ne şeker sanayii, ne de petrol sanayii henüz büyük ölçüde gelişmiştir. Buradaki şeker ve gazyağı tüketimini, öteki ülkelerinkiyle karşılaştırırsak, kişi başına düşen tüketimin önemsizliği, bu malların tüketimlerinin, hâlâ hemen hemen rüşeym halinde olduğunu gösterir. Öyle görünüyor ki, bu sanayi dallarının gelişmesi için daha çok geniş bir alan vardır ve bunlar hâlâ geniş miktarda sermaye emebilirler."

İş pratik bir soruya gelir gelmez, yazarın, *Ruskoye Bogatstvo*'nun iç pazarın daralmasına ilişkin gözde görüşünü unutması tipiktir. Bu pazarın, hâlâ, daralma değil, çok büyük bir gelişme umuduna sahip olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu sonuca, tüketimin daha büyük olduğu Batı ile yapılan bir karşılaştırmadan varmaktadır. Tüketim orada neden daha yüksektir? Kültür daha yüksek bir düzeyde olduğu için. Ama bu kültürün maddî temeli, kapitalist tekniğin gelişmesi, insanları birbirleriyle daha sık ilişki içine sokan ve ayrı ayrı yerlerin ortaçağ tecritini parçalayan meta ekonomisi ve değişimdeki büyüme değil de nedir? Örneğin Büyük Devrimden önce, yarı-ortaçağ köylülük, hâlâ, sonal olarak bir kırsal burjuvazi ve bir proletaryaya bölünmemişken, Fransa'daki kültür, bizimkinin üstünde olmayan bir düzeyde değil miydi? Ve eğer yazar, Rus yaşamını daha yakından incelemiş olsaydı, örneğin kapitalizmin gelişmiş olduğu yerlerde köylü nüfusun gereksinmelerinin, salt tarımsal bölgelerdekinden çok daha yüksek olduğunu

görmeden geçemeyecekti. Bu, elsanatı sanayilerimizin nüfusun tüm yaşamı üzerine sınaî bir damga vuracak ölçüde geliştiği bütün durumlarda, elsanatı sanayimizi araştıran herkes tarafından ittifakla belirtilmektedir.*

"Halkın dostları" böyle "önemsiz şeyler"e hiç dikkat etmiyorlar, çünkü onların açısından, bunun açıklanması, "yalnızca" kültür ya da genel olarak yaşamın büyüyen karmaşıklığıdır, ve onlar bu kültürün ve karmaşıklığın maddî temelini araştırmıyorlar bile. Oysa eğer en azından kırlarımızın ekonomisini incelemiş olsalardı, iç pazarı yaratan şeyin, köylülüğün bir burjuvazi ve bir proletarya halinde parçalanması olduğunu kabul etmek zorunda kalacaklardı.

Pazarın büyümesinin, hiç de burjuvazinin büyümesi anlamına gelmeyeceğini düşünüyor olmalılar. Yukarda sözü geçen iç politika tarihçisi şöyle devam ediyor: "Genel olarak üretimin düşük gelişme düzeyi ve girişim ve girişkenlik yokluğu karşısında, tekel, *ülkenin güçlerinin* gelişmesini daha da geciktirecektir." Yazar, tütün tekelinden sözederken, bunun "*halk* dolaşımından 154.000.000 ruble alacağını" hesaplıyor. Ekonomik sistemimizin temelinin, her yerde olduğu gibi, burada da, lideri burjuvazi olan meta ekonomisi olduğu gerçeği tümüyle gözden kaçırılmıştır. Ve yazar, tekelin engellediği burjuvaziden sözedeceği yerde, "ülke"den sözetmektedir; metadan, burjuva dolaşımından sözedeceği yerde, "halk"** dolaşımından sözetmektedir. Bir burjuva, ne kadar büyük olursa olsun, bu terimler arasındaki farkı asla ayırdedemez. Bu farkın gerçekte ne kadar açık olduğunu göstermek için, "halkın dostları"nın gözünde bir otorite olan bir dergiden, yani *Oteçestveniye Zapiski*'den aktarma yapa-

* Bir örnek olarak, çevre köylerdeki köylülere oranla, diyelim Pavlovo elsanatçılarına değineceğim. Grigoryev ve Annenski'nin yapıtlarına bakınız. Gene kasıtlı olarak, belli bir "halk sistemi"nin sözde var olduğu kıra ait bir örnek veriyorum.

** Yazar bu terimi kullandığı için, özellikle suçludur, çünkü *Ruskoye Bogatstvo*, "*burjuva*" sözcüğüne karşı olarak, "halk" sözcüğünü sevmektedir.

cağım. Bu derginin, 1872 tarihli 2. sayısında, "Plütokrasi ve Temeli" başlıklı makalede şunları okuyoruz.

"Marlo'ya göre plütokrasinin en önemli özelliği, liberal bir hükümet biçimine ya da her halükârda kazanma özgürlüğü ilkesine olan sevgisidir. Eğer bu özelliği ele alır ve sekiz ya da on yıl önce durumun ne olduğunu anımsarsak, liberalizm bakımından dev adımlar attığımızı göreceğiz. ... Hangi gazeteyi ya da dergiyi ele alırsanız alın, bunların hepsi azçok demokratik ilkeleri temsil ediyor görünmektedir, hepsi halkın çıkarlarının peşindedir. Ama bu demokratik görüşlerin yanısıra ve hatta bunlar paravana edilerek" (buna *dikkat*) "tekrar tekrar, isteyerek ya da istemeyerek, plütokratik emeller güdülmektedir."

Yazar, örnek olarak, St. Petersburg ve Moskova tüccarlarının maliye bakanına sundukları ve "Rusya'nın malî durumunu tek verimli öğe olan özel girişimin mümkün olan en geniş biçimde yayılmasına dayandırdığı" için Rus burjuvazisinin bu en saygıdeğer bölümünün kendisine duydukları şükranları ifade eden bildiriyi aktarıyor. Ve makalenin yazarı şu sonuca varıyor: "Plütokratik öğeler ve eğilimler kuşkusuz toplumumuzda vardır, hem de bol miktarda."

Gördüğünüz gibi, uzak geçmişteki öncelleriniz, (Bay Yujakov'un keşfettiği gibi, "halk" üretimi için barışçı ve uygun gelişme yolları açmış olması gereken, ama aslında yalnızca bir plütokrasinin gelişme yollarını açan) büyük kurtarıcı Reformun etkilerinin hâlâ canlı ve taze olduğu dönemde, Rusya'daki özel girişimin plütokratik, yani burjuva niteliğini kendileri de kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Bunu neden unuttunuz? "Halk" dolaşımından ve "girişim ve girişkenlik" sayesinde "ülkenin güçleri"nin gelişmesinden sözederken, bu gelişmenin uzlaşmaz karşıt niteliğine, bu girişimin ve girişkenliğin sömürücü niteliğine neden değinmiyorsunuz? Tekellere ve benzeri kuruluşlara karşı muhalefet elbette ifade edilebilir ve edilmelidir, çünkü bunlar,

kuşkusuz, çalışan halkın durumunu kötüleştirirler; ama unutulmamalıdır ki, bütün bu ortaçağ prangalarının yanısıra, çalışan halk daha da güçlü, modern, burjuva prangalara da vurulmuştur. Kuşkusuz, tekellerin kaldırılması tüm "halk" için yararlı olacaktır, çünkü burjuva ekonomisi, ülkenin ekonomik yaşamının temeli haline gelince, ortaçağ sisteminin bu kalıntıları, yalnızca, kapitalist dertlere daha da acı olan ortaçağ dertlerini eklerler. Kuşkuşuz, burjuva toplumunu, ona miras kalan yarı-feodal prangalardan kurtararak, işçi-sınıfının ellerinin bağını çözmek için, onun burjuvaziye karşı savaşımını kolaylaştırmak için, bunların kesinlikle ortadan kaldırılması gerekir — ve bu ne kadar hızlı ve ne kadar daha radikal bir biçimde olursa, o kadar iyi olur.

İşte, her şeyi kendi adıyla çağırarak —tekellerin ve her türlü öteki ortaçağ kısıtlamalarının (Rusya'da bunların adı lejyondur) kaldırılmasının burjuva sisteme karşı savaşımını kolaylaştırmak üzere işçi sınıfına kesinlikle gerekli olduğunu söyleyerek— böyle konuşmak gerekir. Hepsi bu kadar. Yalnızca tüm "halk"ın ortaçağa ait, feodal kuruluşlara karşı çıkar birliğini görüp de, bu "halk"ın içindeki burjuvazi ve proletarya arasındaki derin ve uzlaşmaz düşmanca karşıtlığı ancak bir burjuva unutabilir.

Sırası gelmişken belirtelim: "halkın dostları", örneğin kırların gereksinmelerine ilişkin olarak aşağıdaki gibi sözler ederlerken, yukardaki durumun onları utandıracağını düşünmek saçma olur.

Bay Krivenko bize şunları bildiriyor: "Birkaç yıl önce, bazı gazeteler, kırın hangi mesleklere ve hangi tipte aydınlara gereksindiğini tartıştıkları zaman, listenin çok uzun ve çeşitli bir liste olduğu ve hemen hemen her mesleği kucakladığı ortaya çıktı: kadın ve erkek doktorların ardından sağlık memurları geliyordu, sonra avukatlar, ardından öğretmenler, kütüphaneciler, kitapçılar, tarımcılar, ormancılık

uzmanları ve genel olarak tarım uzmanları, en çeşitli dallarda teknisyenler (bugüne kadar hemen hemen dokunulmamış çok geniş bir alan), kredi kuruluşlarının, eşya depolarının örgütleyicileri ve yöneticileri vb. geliyordu."

Örneğin faaliyetleri ekonomik alanla doğrudan ilgili olan "aydınlar"ı (??), bütün o orman uzmanlarını, tarım uzmanlarını, teknisyenleri vb. ele alalım. Bu insanlara kırda nasıl da bir gereksinme var! Ama *HANGİ* kırda? Söylemeye gerek yok ki, toprak sahiplerinin kırında, "tasarruf" sahibi olan ve Bay Krivenko'nun "aydınlar" demeyi pek sevdiği bütün bu "teknisyenler"in hizmetlerini ödeyebilecek olan girişimci mujiklerin kırında. *Bu* kır, gerçekten de çoktandır teknisyenlere, krediye, dükkânlara susamıştır: tüm ekonomik yazınımız bunu kanıtlamaktadır. Ama bir de çok daha büyük bir başka kır vardır, ve bu kırı biraz daha sık düşünmek "halkın dostları"na zarar vermeyecektir! Bu, yıkıma uğramış, pejmürde, yolunmuş, yalnızca "aydınlar"ın emeğini ödeyecek "tasarrufa" sahip olmamakla kalmayıp, kendilerini açlıktan ölmekten kurtarmaya yetecek ekmeğe bile sahip olmayan köylülerin kırıdır. Ve *eşya depolarıyla* yardım etmek istediğiniz kır, bu *kırdır*. Bizim tek atı olan ve atı olmayan köylülerimiz buralara ne koyacaklardır? Elbiselerini mi? Bunları daha 1891'de, o zamanlar sizin insancıl ve liberal reçetenizi gerçekleştirerek evlerinde, meyhanelerinde ve dükkânlarında düzenli "eşya depoları" kurmuş olan kırsal ve kentsel kulaklara rehin verdiler. Onlara kalan tek şey "kolları"dır; ama Rus bürokratları bile, şimdiye dek, bu tür bir meta için "eşya depoları" icat etmeyi başaramamışlardır...

Bu "demokratlar"ın kesin bayağılığının, köylülük arasındaki teknik ilerleme konusundaki duygusallıklarından ve tam da bu "köylülük"ün toptan mülksüzleştirilmesine gözlerini kapamalarından daha çarpıcı bir kanıtını düşünmek zor olacaktır. Örneğin *Ruskoye Bogatstvo,* n° 2'de ("Dene-

meler", kesim XII), Bay Karişev, liberal bir avanağın şevkiyle köylü çiftçiliğindeki "yetkinleştirme ve iyileştirme" örneklerinden —"köylü çiftliklerinde" Amerikan yulafı, Vasa çavdarı, clydesdale yulafı vb. gibi "gelişkin tohum türlerinin yayılması" örneklerinden— sözediyor. "Bazı yerlerde, köylüler, tohum için özel yerler ayırırlar ve dikkatli bir çift sürmeden sonra seçilmiş tahıl örneklerini elle ekerler." "Gelişmiş aletler ve makineler alanında"* kültivatörler, hafif pulluklar, harman dövme makineleri, harman savurma makineleri, tohum ayırıcılar gibi "çok daha çeşitli icatlar"a işaret edilmiştir. "Çck daha fazla çeşitte gübrelere" —fosfatlı gübre, tutkal artıkları, güvercin gübresi vb.— değinilmiştir. "Muhabirler, köylerde, fosfatlı gübre satışı için yerel zemstvo dükkânlarının açılması zorunluluğunu ısrarla belirtmektedirler" — ve Bay V. V.'nin *Köylü Tarımındaki İlerici Eğilimler* adlı kitabından (Bay Krivenko da bu kitaba atıfta bulunmaktadır) aktarmalar yapan Bay Karişev, bütün bu dokunaklı ilerlemelerden neredeyse aşka gelecek kadar etkilenmektedir.

"Yalnızca kısaca verebildiğimiz bu raporlar, yüreklendirici ama aynı zamanda da üzücü bir etki yapmaktadır. ... Yüreklendirici, çünkü bu yoksullaşmış, borca batmış, pek çoğu ata sahip olmayan insanlar, var güçleriyle çalışıyorlar, umutsuzluğa kapılmıyorlar, işlerini değiştirmiyorlar; geleceklerinin, güçlerinin, zenginliklerinin, toprakta, onun gereken biçimde işlenmesinde yattığını anlayarak toprağa bağlı kalıyorlar." (Ya, elbette! söylemeye gerek yok ki, fosfatlı gübreyi, tohum ayırıcıları, harman dövme makinelerini ve clydesdale yulaf tohumunu satın alan tam da bu yoksullaşmış ve atı olmayan mujiktir. *O, sancta simplici-*

* Okura bu gelişmiş aletlerin Novuzensk uyezdinde nasıl dağıldığını anımsatacağım: köylülerin %37'si (yoksullar) ya da 28.000 aileden 10.000'i, 5.724 aletin 7'sine, yani yüzde-birin sekizde-birine sahiptir! Aletlerin beşte-dördü, toplam ailelerin yalnızca dörtte-birini oluşturan zenginlerin tekelindedir.

*tas!** Ve bunu yazan, kolejli bir küçük hanım değil, bir profesör, bir Ekonomi Politik Doktorudur. Hayır, ne derseniz deyin, bunun tek nedeni kutsal saflık olamaz.) "Toprağın gereken biçimde işlenmesini başarma yollarını heyecanla arıyorlar, yeni yollar, ekim yöntemleri, tohumlar, aletler, gübreler, onları besleyen toprağa verimlilik katacak ve ergeç karşılık olarak yüz katını verecek olan her şeyi arıyorlar...** Üzücüdür, çünkü", (yoksa bu "halkın dostu"nun hiç olmazsa burada, toprağın girişimci mujiklerin elinde yoğunlaşmasına, *sermayeye, gelişmiş* çiftçiliğin temeli haline dönüştürülmesine eşlik eden ve yolaçan köylülüğün toptan mülksüzleştirilmesine — bütün bu harman dövme makinelerini, tohum ayırıcılarını ve harman savurma makinelerini kullanan yerli "girişim"in başarısını yaratan "özgür" ve "ucuz" "kolları" pazara fırlatan mülksüzleştirmeye değineceğini mi sanıyorsunuz? — Yok öyle şey!) "çünkü... harekete geçmesi gerekenler bizleriz. Çiftçiliğini iyileştirmeye çalışan mujiğe yardımımız hani? Elimizde bilim ve yazın, sergi yerleri, eşya depoları, komisyon acenteleri var." (Evet beyler, işte onları böyle koyuyor yanyana: "bilim" ve "komisyon acenteleri"... "Halkın dostları"nı sosyal-demokratlarla savaşırlarken incelememek gerek, çünkü bunlar böyle durumlarda, "babalarının idealleri"nin eskilerinden dikilmiş bir üniforma giyerler; onları günlük yaşamın işlerini ayrıntısıyla tartışırlarken, günlük

* Ey, kutsal saflık! —ç.

** Gelişmiş tarımın, "umutsuzluğa kapılmayan" ve "toprağa bağlı kalan" "insanlara", karşılık olarak bunun *yüz katını* vereceğini söylerken çok haklısınız saygıdeğer Bay Profesör. Ama, siz ey büyük Ekonomi Politik Doktoru, "mujik"in bütün bu fosfatlı gübreleri falan edinmek için, para sahibi oluşuyla, bu açlıktan ölen yoksul yığını arasından sıyrılması gerektiğini görmemişsiniz — ve para, ne de olsa, özel ellere düşen bir *toplumsal* emek ürünüdür; gelişmiş tarımın "ödülü"nün maledinilmesinin, *başka insanların* emeğinin maledinilmesi olduğunu görmemişsiniz; ve yalnızca burjuvazinin en aşağılık çanak yalayıcılarının, bu bol ödülün kaynağını "bütün gücüyle çalışan", "kendisini besleyen toprağı gübreleyen" çiftçinin kişisel çabasında görebileceğini görmemişsiniz.

giysileri içinde incelemeli. O zaman bu küçük-burjuva ideologlarının tam rengini ve çeşnisini elde edersiniz.) "Mujiğin elinde böyle bir şey var mıdır? Bunların ilk adımları vardır elbette, ama nasılsa bunlar pek yavaş gelişmektedir. Mujik bir örnek istiyor — deney tarlalarımız, model çiftliklerimiz nerede? Mujik yazılı bilgi istiyor — herkesçe anlaşılır tarım yazınımız nerede?... Mujik gübre, alet, tohum arıyor — bütün bu şeyler için zemstvo dükkânlarımız, toptan alım, satım ve dağıtım kolaylıklarımız nerede?... Özel girişiminizde ya da zemstvoların hizmetinde çalıştığınız ve zemstvo eylem adamları nerede? İlerleyin ve çalışın, bunun zamanı çoktandır olgunlaştı ve

> Rus halkı, içten teşekkürlerini,
> Sunacak size, ödül gibi!"[55]

N. Karişev
(*Ruskoye Bogatstvo*, n° 2, s. 19)

İşte, küçük-burjuva ilerlemeleri içinde coşan, "halk" küçük-burjuvazisinin dostları!

"Köylülüğü" uyumlu bir türdeş, tek bir bütün olarak betimlemenin saçmalığına inanmak için, bütün bu ilerlemenin burjuva niteliğine inanmak için, kırsal ekonomimizin tahlili bir yana, modern ekonomik tarihimizde bu çarpıcı olgunun —yani, "köylülüğün" büyük ölçüde mülksüzleştirilmesine koşut olarak köylü tarımındaki herkesin değindiği ilerlemenin— gözlemlenmesi yeterlidir diye düşünülecektir! Ama "halkın dostları" bütün bunlara kulaklarını tıkıyorlar. Eski toplumsal-devrimci Rus narodizminin iyi özelliklerini yitirip, onun en ağır hatalarından birine —köylülük içindeki uzlaşmaz sınıf karşıtlığını anlamayı başaramayışlarına— yapışıyorlar.

Hurviç yerinde olarak şöyle diyor: "Yetmişlerin narodniği, bizzat köylülük saflarındaki uzlaşmaz sınıf karşıtlığı konusunda hiçbir fikre sahip değildi, bu uzlaşmaz karşıt-

lığı, tümüyle, 'sömürücü' —kulak ya da *miroyed*— ve onun kurbanı komünist ruhla dolu olan köylü arasındaki ilişkilere indirgiyordu.* Bu evrensel düşü alaycı gülümsemesiyle karşılayan Gleb Uspenski, kuşkuculuğunda yalnız kalıyordu. O, köylülük konusundaki eksiksiz bilgisi ve görüngülerin ta içine işleyen olağanüstü usta yeteneğiyle, bireyciliğin, yalnızca tefeci ve borçlu arasında değil, geniş ölçüde köylüler arasında da ekonomik ilişkilerin temeli haline geldiğini görebilmişti. Bkz: "Bir Kalıba Sokmak ("Ravneniye pod Odno") başlıklı yazısı, *Ruskoye Mysıl*, 1882, n° 1." (*Op. cit.*, s. 106.)

Altmışlarda ve yetmişlerde, kırsal ekonomiye ilişkin nispeten doğru bilgilerin çok kıt olduğu bir zamanda ve köylülükteki farklılaşmanın henüz bu kadar belirgin hale gelmemiş olduğu bir zamanda, bu düşe kapılmak hoşgörülebilir ve doğaldır da, ama bugün bu farklılığı görmemek için insanın gözlerini kasten kapaması gerekir. Özellikle son zamanlarda, köylülüğün yıkımı, doruğuna ulaşmış gibi görünürken, her yerden, köylü tarımındaki ilerici eğilimlere ilişkin bir sürü söz duyulması son derece tipiktir. Bay V. V. (gene çok kesin bir "halkın dostu") bu konuda koca bir kitap yazmıştır. Ve olgulara ilişkin bir kusurdan dolayı onu suçlayamazsınız. Tersine, köylülüğün teknik ve fennî tarım yönünden ilerlemesi kuşku duyulmaz bir olgudur, ama köylülüğün topluca mülksüzleştirilmesi olgusu da öyledir. Ve işte —"halkın dostları" tüm dikkatlerini, "mujik"in heyecanla, kendisini besleyen toprağı gübrelemesine yardımcı olacak yeni ekim yöntemleri araması olgusunda yoğunlaştırıyorlar— madalyonun öteki yüzünü, yani tam da bu "mujik"in heyecanla topraktan koparılmasını gözden kaçırıyorlar. Gerçeklere doğrudan bakmamak için, köylünün ayrıl-

* Hurviç başka bir yerde (s. 104). "Köy topluluğu içinde karşıt toplumsal sınıflar doğmuştur" diyor. Hurviç'i, yalnızca yukarda verilen olguları desteklemek için aktarıyorum.

makta olduğu toprağın sermayeye dönüştürülmesi sürecine, bir iç pazarın yaratılma sürecine tanık olduklarını farketmemek için, devekuşları gibi kafalarını kuma gömüyorlar.* Köy topluluğumuz arasındaki bu iki karşıt sürecin *varlığını* çürütmeye kalkmak, bunları toplumumuzun burjuva niteliğinden başka bir şeyle *açıklamaya* kalkmak! Bu kadarı da fazla! Allaha şükretmek ve insancıl ve yardımsever sözler döktürmek, onların "biliminin", onların tüm politik "faaliyetlerinin" başı ve sonudur.

Ve hatta, mevcut düzenin bu ılımlı, liberal yamalanmasını düzenli bir felsefe düzeyine yükseltmektedirler. Bay Krivenko, derin bir havayla şöyle diyor: "Küçük, gerçek faaliyet, büyük faaliyetsizlikten çok daha iyidir." Ne yeni, ve ne zekice bir şey! Üstelik, "küçük faaliyet hiç de küçük amaçla aynı anlama gelmez" diyerek devam ediyor. Ve bu küçük iş, "uygun ve iyi" bir duruma geldiği zaman, böyle bir "faaliyet genişlemesi"nin örneği olarak bir hanımın yaptığı şu çalışmaları aktarıyor: okullar açma; köylüler arasında hilekâr dava vekillerini safdışı eden avukat faaliyetleri; kentten kente dolaşan mahkemelere, eyaletlere kadar eşlik eden ve savunma vekili olarak hareket eden avukatlara ilişkin plan, ve son olarak, daha önce işitmiş olduğumuz elsanatçıları için eşya depoları örgütlenmesi: bu durumda faaliyetin (büyük bir amaç boyutlarına ulaşarak) genişlemesi "en faal merkezlerdeki zemstvoların ortak çabalarıyla" eşya depoları açmak olacaktır.

Elbette bütün bunlar çok yüksek, insancıl ve liberal şeylerdir — "liberal"dir, çünkü bunlar, burjuva ekonomik sistemi bütün ortaçağ engellerinden kurtaracak ve böylece, işçinin, kuşkusuz bu tür önlemlerden zarar görecek yer-

* "Yeni ekim yöntemleri" aramanın "ateşli" bir duruma gelmesinin nedeni, girişimci mujiğin daha büyük bir çiftlik işletmek zorunda olması ve eski yöntemlerle bunu başaramamasıdır; tarım, gitgide daha çok, bir meta niteliği, burjuva nitelik kazandığı için, rekabet dolayısıyla yeni yöntemler aramak zorunda kalmıştır.

de kuvvetlenecek olan sistemin kendisi ile savaşmasını kolaylaştıracaktır; tüm liberal Rus basınında çoktandır bütün bunları okumaktayız. Eğer *Ruskoye Bogatstvo*'daki beyler bizi zorlamamış olsalardı, bunlara karşı çıkmaya değmezdi: bu "alçakgönüllüce liberalizm başlangıçlarını" sosyal-demokratlara *KARŞI* ileri sürmeye ve, ders olsun diye, bir yandan da onları "babalarının ideallerini" reddetmekle suçlamaya başladılar. Durum bu olunca, böyle alçakgönüllüce ve kılı kırk yaran liberal (yani burjuvaziye hizmet eden) faaliyete ilişkin öneriler ve telkinlerle sosyal-demokratların karşısına çıkmak en azından gülünçtür demek zorundayız. Babalarımıza ve onların ideallerine gelince, belirtmek gerekir ki, Rus narodniklerinin eski teorileri, ne kadar hatalı ve hayalci olursa olsun, her durumda böyle "alçakgönüllüce liberalizm başlangıçlarının" *KESİNLİKLE* karşısındaydı. Bu son deyimi Bay Mihaylovski'nin "K. Marx'ın Kitabının Rusça Baskısı Üzerine" yazısından (*Otecestveniye Zapiski*, 1872, n° 4) aldım — bu (bugünkü yazılarına oranla) çok canlı ve hareketli bir üslupla yazılmış ve genç liberallerimizi gücendirmeme önerisine şiddetle karşı çıkan bir yazıdır.

Ama bu çok önceydi, o kadar önce ki, "halkın dostları" onu tümüyle unutmayı başarmışlar ve politik kuruluşların materyalist eleştirisi yapılmadığı zaman ve modern devletin sınıf niteliği anlaşılmadığı zaman, politik radikalizmden politik oportünizme geçmeye bir adım kaldığını taktikleriyle parlak bir biçimde sergilemişlerdir.

İşte bu oportünizme ilişkin birkaç örnek:

Bay Yujakov şöyle söylüyor: "Devlet Malları Bakanlığının Tarım Bakanlığına dönüştürülmesi, ekonomik gelişmemizin seyrini derinden etkiliyebilir, ama memurların yer değiştirmesinden başka bir sonuç da vermeyebilir." (*Ruskoye Bogatstvo*, n° 10.)

Dolayısıyla her şey kimin "çağrılacağına" bağlıdır

— "halkın dostları" mı, yoksa toprakbeyleri ve kapitalistlerin çıkarlarını temsil edenler mi? Çıkarların kendisine ise dokunmaya gerek yok.

Aynı Bay Yujakov, aynı yazıda "Ekonomik açıdan zayıf olanların ekonomik açıdan güçlü olanlardan korunması, devlet müdahalesinin ilk doğal görevidir" diye devam ediyor ve *Ruskoye Bogatstvo,* n° 2'deki içişler tarihçisi de aynı sözlerle onu destekliyor. Ve bu iyilikseverlik saçmalığına* ilişkin yorumunun, değerli arkadaşları, Batı Avrupa liberal ve radikal küçük-burjuva ideologlarının yorumuyla aynı olduğunda hiç kuşku bırakmamak için hemen ekliyor:

"Gladstone'un Toprak Yasaları,[56] Bismarck'ın işçi sigortası, fabrika denetimi, bizim Köylü Bankası fikri, göçün örgütlenmesi, kulağa karşı önlemler — bütün bunlar, ekonomik açıdan zayıf olanların korunması için, bu aynı devlet müdahalesi ilkesini uygulama çabalarıdır."

Bu sözler hiç olmazsa açık olma meziyetine sahiptirler. Yazar, sözünü sakınmadan, Gladstone'lar ve Bismarck'lar gibi, mevcut toplumsal ilişkilere bağlı kalmak istediğini: onlar gibi, günümüz toplumuyla (burjuva toplumu — yazar, Gladstone'ların ve Bismarck'ların Batı Avrupalı izleyicilerinin anladığından daha başka bir şey anlamıyor bundan) savaşmak değil, onu yamamak ve onarmak istediğini söylüyor. Bununla tam bir uyum içinde olan temel teorik ilkeleri ise, temeli bugünkü toplumda olan ve onun egemen sınıflarının çıkarlarını koruyan bir organa —devlete— bir reform aleti gözü ile bakmalarıdır. Devletin her şeye kadir ve bütün sınıfların üstünde olduğuna kesinlikle inanmakta ve yalnızca çalışan halka "yardım etmek"le kalmayıp, (Bay Krivenko'dan duyduğumuz gibi) gerçek ve uygun bir sistem

* Bu saçmalıktır, çünkü "ekonomik olarak güçlü" olanın gücü, başka şeylerin yanında, politik güce sahip olmasında yatar. Bu olmaksızın, ekonomik egemenliğini sürdüremez.

yaratacağını da ummaktalar. Ama elbette bu durumda, onlardan, bu gerçek küçük-burjuva ideologlarından, başka bir şey beklenemez. Çünkü, küçük-burjuvazinin temel ve tipik özelliklerinden biri de —sırası gelmişken belirtelim, onu gerici bir sınıf yapan bir özellik— bizzat üretim koşullarından dolayı birleşmemiş ve yalıtılmış ve belli bir yere, belli bir sömürücüye bağlanmış olan küçük üreticilerin acısını çektikleri ve bazan en az proleter kadar acısını çektikleri sömürünün ve baskının sınıf niteliğini anlayamamalarıdır; burjuva toplumda devletin de bir sınıf devleti olmak zorunda olduğunu anlayamamaktadırlar.*

Çok değerli "halkın dostları", o halde neden şimdiye kadar —ve tam da bu kurtarıcı Reformdan bu yana özel bir enerjiyle— hükümetimiz yalnızca burjuvaziyi ve kapitalizmi "desteklemiş, korumuş ve yaratmıştır"? Bu mutlak, sözde sınıflar-üstü hükümetin böylesine yakışıksız davranışı, neden tam da, ülkenin iç yaşamında meta ekonomisinin, ticaretin ve sanayiin gelişmesiyle nitelenen bir tarihsel döneme raslamıştır? Bu son değişikliklerin toplumun çok derinlerinde olmasına, öyle ki hükümetin bunların farkına bile varmamasına ve önlerine sayısız engeller çıkarmasına karşın ve bu aynı "mutlak" hükümetin, iç yaşamın başka koşullarında, başka bir sınıfı "desteklemesine", "korumasına" ve yaratmasına karşın, niçin iç yaşamdaki bu değişiklikleri sonuç, hükümetin siyasetini ise neden sayıyorsunuz?

* "Halkın dostları", Rusya'nın tüm tarihi ve iç politikası devletimizin görevinin yalnızca feodal beyleri ve büyük burjuvaziyi korumak ve *"ekonomik açıdan zayıf olanların"* haklarını savunmak için giriştikleri her çabayı en vahşi bir biçimde cezalandırmak olduğunu tanıtladığı halde, ekonomik açıdan güçsüz olanları korumanın devletin doğal görevi olduğunu (yani onların bayağıca kocakarı ahlâk anlayışına göre böyle *olması gerekir*) söyledikleri zaman "halkın dostları"nın en büyük gericiler olmalarının nedeni işte budur. Ve kuşkusuz, yukarda ilk söylenenler devletin *doğal* görevidir, çünkü mutlakiyet ve bürokrasi, iliklerine kadar feodal-burjuva ruhla doludur, ve çünkü ekonomik anlamda burjuvazi, bölünmemiş bir egemenliğe sahiptir ve işçileri "kuzu gibi sessiz" tutmaktadır.

Ah, "halkın dostları" böyle sorularla hiç ilgilenmezler! Bütün bunlar, gördüğümüz gibi, materyalizmdir, diyalektiktir, "hegelcilik"tir, "gizemcilik ve metafizik"tir. Onlar yalnızca sanıyorlar ki, eğer bu hükümete yeterince kibar ve yeterince boyun bükerek yalvarırsanız, her şeyi düzeltecektir. Boyun bükmeye gelince, *Ruskoye Bogatstvo*'nun hakkını vermek gerek: gerçekten de Rus liberal basını arasından bile, en küçük bir bağımsızlık gösterme yeteneksizliğiyle sivrilmiştir. Kendiniz değerlendirin:

"Tuz vergisinin kaldırılması, baş-vergisinin kaldırılması ve toprak bedeli ödemelerinin[57] azaltılması" Bay Yujakov tarafından "halk çiftliği için önemli bir rahatlama" olarak tanımlanmaktadır. Evet, elbette! Ama tuz vergisinin kaldırılmasına bir dizi yeni dolaylı verginin konması ve eski vergilerdeki bir artış eşlik etmemiş miydi? Baş-vergisinin kaldırılmasına eski devlet köylülerini de bedel ödeme temeline dayandırmak kisvesi altında bunların yaptıkları ödemelerdeki bir artış eşlik etmemiş miydi? Bedel ödemelerindeki ünlü azaltmadan sonra (hükümet bununla bedel verme işlemlerinde sağladığı kârı bile köylülere geri vermemiştir), şimdi bile, ödemelerle topraktan gelen gelir arasında bir ayrılık, yani feodal bağışıklık vergisinin [*quitrent*] doğrudan bir kalıntısı mevcut değil midir? Boş verin! Önemli olan, gördüğünüz gibi "ilk adım"dır, "ilke"dir. Geri kalanına gelince... geri kalan için daha sonra yalvarabiliriz!

Ama bunlar yalnızca çiçeklerdir. Şimdi meyvesine gelelim.

"Seksenler, halkın yükünü hafifletti" (yani yukardaki önlemlerle!) "ve böylece onları kesin yıkımdan kurtardı."

Bu, utanmazca boyun eğişi ile örnek oluşturan, ancak örneğin Bay Mihaylovski'nin hâlâ bir proletarya yaratmak zorunda olduğumuz yolundaki yukarda aktarılan sözleriyle yanyana konabilecek bir tümcedir. Bununla ilgili olarak

insan, Şçedrin'in Rus liberalinin[58] evrimine ilişkin zekice tanımını anımsamadan edemiyor! Bu liberal, yetkililerden "mümkün olduğu kadar" reform bahşetmelerini rica etmekle işe başlıyor, sonra "eh, hiç olmazsa bir şeyler" için yalvararak devam ediyor ve "ne kadar aşağılık olursa olsun, herhangi bir şeyin" tarafını ebediyen ve sarsılmaz bir biçimde tutarak bitiriyor. Hükümetin önce bir seyyar satıcı cimriliği, sonra da bir seyyar satıcı korkaklığı tavrını gösterdiğini, milyonlarca insanı etkileyen bir kıtlığın izlenimleri taze iken hükümetin halkı kesin yıkımdan kurtardığını yazılı olarak söyledikleri zaman, "halkın dostları" için bu ebedî ve sarsılmaz tutumu benimsediklerini söylemekten başka ne denebilir!! Köylülüğün daha da hızlı mülksüzleştirilmesiyle göze çarpan birkaç yıl daha geçecek, hükümet bir tarım bakanlığı kurulmasına ek olarak, bir ya da iki dolaysız vergiyi kaldıracak ve birkaç yeni dolaylı vergi koyacak; sonra kıtlık 40 milyon insanı etkileyecek — ve bu beyler aynı eski biçimde yazacaklar: görüyorsunuz, 50 milyon değil, 40 milyon açlıktan kırılıyor, bunun nedeni, hükümetin halkın yükünü hafifletmiş ve onları kesin yıkımdan kurtarmış olmasıdır; bunun nedeni, hükümetin "halkın dostları"na kulak vermiş ve bir tarım bakanlığı kurmuş olmasıdır.

Bir başka örnek:

Ruskoye Bogatstvo, n° 2'de, Rusya'nın "bereket versin (*sic*!) ekonomik sistemini dayanışma* ilkesine dayandırmasını mümkün kılan öğeleri korumuş olan" geri bir ülke olduğunu iddia eden içişler tarihçisi, onun bu yüzden "uluslararası sorunlarda ekonomik dayanışmanın bir temsilcisi olarak" hareket edebileceğini ve yadsınmaz "politik gücünün" Rusya'nın bu şansını artırdığını söylüyor!!

* Kimler arasında? Toprakbeyi ile köylü, girişimci mujik ile serseriler, fabrika sahibi ile işçi arasında mı? Bu klasik "dayanışma ilkesi"nin ne anlama geldiğini anlamak için, patron ile işçi arasındaki dayanışmanın "ücretlerdeki bir azaltma" ile sağlandığı anımsanmalıdır.

Avrupa'nın jandarması, yurdunda kendisi de ezilen Rus halkını, Batı halklarını ezmekte bir alet görevi yapmak gibi utanç verici bir duruma düşüren, tüm gericiliğin bu sürekli ve en güvenilir kalesi — ekonomik dayanışmanın bir temsilcisi olarak tanımlanan işte bu jandarmadır!

Bu gerçekten de tüm sınırların ötesindedir! "Halkın dostları" beyler, bütün liberalleri geçecekler. Yalnızca hükümete yalvarmakla kalmıyorlar, onu övmekle kalmıyorlar, ona kesinlikle secde ediyorlar, öyle bir saygıyla, öyle bir şevkle secde ediyorlar ki, yabancı biri, onların sadık alınlarının taşlara çarpıp kırılırken çıkardığı sesten ürkmeden edemez.

Bir darkafalının Alman tanımını anımsıyor musunuz?

Was ist der Philister?
Ein hohler Darm,
Voll Furcht und Hoffnung,
Dass Gott erbarm.*

Bu tanım bizim işlerimize pek uymuyor. Tanrı... Tanrı bizde ikinci plana itilmiştir. Ama yetkiler... İşte bu başka bir şey. Ve eğer bu tanımda, "Tanrı" sözcüğü yerine "yetkililer" sözcüğünü koyarsak, insancıl ve liberal Rus "halkın dostları"nın ideolojik sermayelerinin, ahlâk düzeylerinin ve medenî cesaretlerinin, tam bir tanımını elde etmiş oluyoruz.

"Halkın dostları" bu kesinlikle akılalmaz hükümet görüşüne, sözde "aydınlar"a karşı takındıkları buna uygun düşen bir tutumu da ekliyorlar. Bay Krivenko şöyle yazıyor: "Yazın, görüngüleri, toplumsal anlamlarına göre değerlendirmeli ve iyiye doğru her etkin çabayı isteklendirmelidir. Öğretmen, doktor, teknisyen eksikliği üzerinde",

* Nedir bir darkafalı?
Boş bir bağırsaktır bu,
Korkuyla ve Tanrının
Lütfu umuduyla dolu.
(*Gœthe*). —ç.

(çok az teknisyen vardır), "insanların hasta ve yoksul, eğitimsiz vb. oldukları üzerinde ısrarla durmuştur; ve eğer kumar masalarında oturmaktan, özel amatör piyeslerine katılmaktan ve Soyluların Mareşalleri tarafından verilen partilerde mersinbalığı köfteleri yemekten bıkmış ve ender görülen bir özveriyle ve sayısız engeller karşısında çalışmaya koyulmuş" (düşünün bir, kumar masalarını, amatör piyeslerini ve mersinbalığı köftelerini feda etmişler!) "insanlar öne çıkarsa, yazın onları sevinçle karşılamalıdır."

İki sayfa sonra, deneyin olgunlaştırdığı eski bir bürokratın ciddî havasıyla, "yeni yönetmelikler altında zemski naçalnikler,[59] kent valileri, ya da zemstvo kurulları başkanı ya da üyesi olarak görev kabul etmek ya da etmemek sorunuyla karşılaşınca duraksayanları" paylamaktadır. "Gelişmiş bir yurttaşlık gerekleri ve görevleri bilincine sahip bir toplumda" (gerçekten de beyler, bu, Baranovlar ve Kosiçler gibi ünlü Rus telâşe memurlarının konuşmaları kadar iyi bir konuşma!), "böyle bir duraksama ve sorunlara karşı takınılan böyle bir tutum düşünülemez, çünkü bu toplum, biraz olsun canlı bir yanı bulunan her reformu, kendine özgü bir biçimde soğuracak, yani reformun uygun yanlarından yararlanacak ve bunları geliştirecek; istenmeyen yanlarına gelince, bunları hükümsüz hale getirecek ve eğer reformda canlı hiçbir şey yoksa, tümüyle ona yabancı bir vücut olarak kalacaktır."

Ne demeye geliyor yani bu! Ne berbat bir beş para etmez oportünizm, ne kendini beğenme düşkünlüğü! Yazının görevi, kötü kişiler olan marksistler hakkındaki bütün salon dedikodularını toplamak, halkı kesin yıkımdan kurtardığı için hükümetin önünde eğilmek ve yaltaklanmak, kumar masalarında oturmaktan bıkan kişileri sevinçle karşılamak, "halk"a, zemski naçalnik mevkii gibi mevkilerden bile kaçmamayı öğretmek... Nedir bu okuduğum — *Nedelya*[60] ya da *Novoye Vremya* mı? Hayır, bu *Ruskoye Bogatstvo*'-

dur, ileri Rus demokratlarının organı...

Ve bu beyler "babalarının idealleri"nden sözediyorlar, Fransa'nın tüm Avrupa'ya sosyalizm fikirlerini boşalttığı[61] günlere ait —ve bu görüşlerin özümlenmesinin Rusya'da Herzen ve Çernişevski'nin teori ve öğretilerini yarattığı günlere ait— gelenekleri, kendilerinin, yalnız kendilerinin koruduğunu iddia ediyorlar. Bu tam bir rezalettir ve eğer *Ruskoye Bogatstvo* böyle son derece eğlendirici olmasaydı, eğer bu tip bir derginin sütunlarında çıkan böyle sözler yalnızca bir kahkahaya yolaçmasaydı, kesinlikle çirkin ve saldırgan bir şey de sayılabilirdi. Evet, aslında siz bu idealleri kirletiyorsunuz! İlk Rus sosyalistlerinin, Kautsky'nin çok yerinde olarak "orada her sosyalist bir ozan ve her ozan bir sosyalistti" sözleriyle tanımladığı dönemin sosyalistlerinin idealleri gerçekte ne idi.

Özel bir toplumsal düzene, Rus yaşamının komünal sistemine inanç; dolayısıyla *—bir sosyalist köylü devriminin olanaklılığına inanç—* işte onlara ilham veren, düzinelerce ve yüzlerce insanı hükümete karşı kahramanca bir savaşım vermeye sevkeden şey budur. Ve sizler, sizler, sosyal-demokratları, onların zamanlarının bu en kusursuz insanlarının büyük tarihsel hizmetlerinin değerini bilmemekle, onların anısına derinden saygı duymamakla suçlayamazsınız. Ama sorarım size, şimdi bu inanç nerededir? Yokolup gitmiştir. Öyle kesinlikle yokolmuştur ki, Bay V. V., geçen yıl, köy topluluğunun, halkı ortak çaba yolunda eğittiğini, ve fedakârca duyguların bir merkezi olduğunu vb. iddia etmeye kalktığı zaman,[62] bu Bay Mihaylovski'nin vicdanına bile sığmamış ve mahcup düşen Bay Mihaylovski, Bay V. V.'ye ders vermeye ve "hiçbir *araştırmanın* köy topluluğumuzla fedakârlık arasında bir bağ göstermediğini" belirtmeye başlamıştı.[63] Ve gerçekten de, hiçbir araştırma bunu göstermemiştir. Ama gene de insanların, hiçbir araştırma yapmaksızın inanç sahibi, zımnî bir inanç sahibi olduğu bir dönem vardı.

Nasıl? Niçin? Neye dayanarak?...

"Her sosyalist bir ozan ve her ozan bir sosyalistti."

Aynı Bay Mihaylovski, üstelik diye ekliyor, bütün vicdan sahibi araştırmacılar, kırın parçalandığını, bir yandan bir proleter yığınının, öte yandan da nüfusun geri kalan kısmını ayakları altında tutan bir avuç "kulak"ın doğduğunu kabul ediyorlar. Gene haklıdır: kır gerçekten de parçalanıyor. Üstelik kır çoktandır tamamen parçalanmış bulunuyor. Ve eski Rus köylü sosyalizmi de, bir yandan işçi sosyalizminin yolunu açarak, öte yandan da kaba küçük-burjuva radikalizmi halinde yozlaşarak onunla birlikte parçalanmıştır. Bu değişiklik, yozlaşmadan başka bir şey olarak tanımlanamaz. Köylü yaşamının özel bir toplumsal düzen olduğu ve ülkemizin istisnaî bir gelişme yolu tuttuğu öğretisinden, meta ekonomisinin ekonomik gelişmemizin temeli haline geldiğini ve kapitalizme dönüştüğünü artık yadsıyamayan, ama bütün üretim ilişkilerinin burjuva niteliğini görmeyi reddeden, bu sistem altında sınıf savaşımının zorunluluğunu görmeyi reddeden bir tür sulandırılmış seçmecilik doğmuştur. *Köylülüğü* sosyalist devrim için *modern toplumun temellerine karşı harekete geçirmek üzere* hesaplanmış olan bir politik programdan,* *modern toplumun temelleri korunurken* köylülüğün durumunu "iyileştirmek", düzeltmek üzere hesaplanmış olan bir program doğmuştur.

Sözcüğün tam anlamıyla, bütün bunlar, sosyal-demokratları "yıkmaya" giriştikleri zaman *Ruskoye Bogatstvo*'daki bu beylerden, ne tür bir "eleştiri" beklenebileceği hakkında bir fikir vermeye zaten yetecektir. Sosyal-demokratların Rus gerçekliklerini anlayışlarına ilişkin dürüst ve vicdanlı bir açıklama yapmak için (eğer ekonomik yana özel

* Örneğin bakuninci ve isyancılarınkinden,[64] narodniklerinkine ve ensonu köylülerin ezici bir sosyalistler çoğunluğunu gelecekteki bir Zemski Sobor'a[65] göndereceği inancına, düşüncelerinde hiç de küçük olmayan bir yer veren Narodovoltsi'ye kadar bütün eski devrimci programlarımız esas olarak buna varıyordu.

bir ağırlık verseler ve tüm "polemikleri"ni yürütürlerken kullandıkları genel, kısmen de mecazlı sözlerle kalsalardı, bunu pekâlâ yapabilirler ve sansürden geçebilirlerdi) ve bu anlayışın özüne karşı çıkmak, ondan çıkarılan pratik sonuçların doğruluğuna karşı çıkmak için en küçük bir çaba harcamamaktadırlar. Bunun yerine soyut planlara ve bunlara duyulan inanca ilişkin, her ülkenin bu aşamadan geçmek zorunda olduğu kanısına... ve Bay Mihaylovski'de zaten yeterince tanışık hale geldiğimiz benzeri saçmalıklara ilişkin en aptalca sözlerle yetinmeyi yeğlemektedirler. Sık sık da doğrudan doğruya tahriflerle karşılaşmaktayız. Örneğin Bay Krivenko, Marx'ın, "eğer isteseydik" (?!! Demek ki, *Marx'a göre* toplumsal ve ekonomik ilişkilerin evrimi, insan iradesine ve bilincine bağlıdır?? Nedir bu — koyu bir bilisizlik mi, yoksa eşi görülmemiş bir yüzsüzlük mü?!), "ve eğer buna göre hareket etseydik, kapitalizmin olaylarından kaçınabileceğimizi ve farklı ve daha uygun bir yoldan ilerleyebileceğimizi (*sic*!!!)" kabul ettiğini ilân ediyor.

Şövalyemiz böyle saçmalıkları kasıtlı bir tahrifata dalarak söyleyebilmiştir. Ünlü "K. Marx'ın Mektubu"ndan (*Yuridiçeski Vestnik,* 1888, n° 10), Marx'ın, Rusya'nın "kapitalist sistemin işkencelerinden geçmemesinin" mümkün olduğunu düşünen Çernişevski'ye karşı büyük saygısından sözettiği parçayı aktaran Bay Krivenko, tırnakları kapıyor, yani Marx'ın gerçekte söylediklerinin (bunun son sözcükleri şöyledir: "O [Çernişevski] bu son çözümün lehine konuşmaktadır") aktarılmasını bitiriyor — ve ekliyor: "Ve ben, diyor Marx, bu görüşleri *paylaşıyorum.*" (italikler Krivenko'ya aittir). (s. 186, n° 12.)

Marx'ın aslında söylediği ise şudur: "Ve sayın eleştirmenim, bu 'büyük Rus bilgini ve eleştirmenine' duyduğum saygıdan, onun bu soruna ilişkin görüşlerini paylaştığım anlamını çıkarmakta, en azından, Rus 'yazın adamı'na ve

panslavistlere[66] polemiğimden onları reddettiğim sonucunun çıkarılmasındaki kadar haklıdır." (*Yuridiçeski Vestnik,* 1888, n° 10, s. 271.)

Böylece Marx, Bay Mihaylovski'nin ona Rusya'nın özel gelişme çizgisi fikrinin bir muhalifi gözü ile bakmaya hiçbir hakkı olmadığını, çünkü kendisinin bu fikri paylaşanlara da saygı duyduğunu söylüyor; ama Bay Krivenko, bunu, Marx'ın bu özel gelişme çizgisini "kabul ettiği" anlamında yorumluyor. Bu tam bir tahrifattır. Marx'ın yukarda aktarılan sözleri onun böyle bir soruda kaçındığını açıkça göstermektedir: "Bay Mihaylovski bu iki çelişkili sözden herhangi birini temel alabilirdi; yani genel olarak Rus sorunları üzerine görüşlerime ilişkin sonuçlarını bunlardan herhangi birine dayandırmakta hiçbir nedene sahip değildi." Bu sözlerin yanlış yorumlama fırsatı yaratmaması için Marx, bu aynı "mektup"ta, teorisinin Rusya'ya nasıl uygulanabileceği sorusuna doğrudan bir yanıt da vermiştir. Bu yanıt, Marx'ın böyle bir soruya karşılık vermekten sakındığını, sorunu çözecek tek şey olan Rus verilerini incelemekten sakındığını açıkça göstermektedir: "Eğer Rusya, diye yanıtlamaktadır, Batı Avrupa ülkeleri modelinde bir kapitalist ulus olmaya meylediyorsa —ve son yıllarda bu bakımdan epeyce yolalmıştır— önce köylülerin önemli bir bölümünü proleter haline dönüştürmeden bunu başaramayacaktır."[67]

Kanımca bu tamamen açıktır: soru, Rusya'nın kapitalist bir ulus olmaya meyledip meyletmediği, köylülerin yıkımının kapitalist bir sistemin, kapitalist bir proletaryanın yaratılma süreci olup olmadığıdır; ve Marx demektedir ki, "eğer" o buna meylediyorsa, köylülerinin önemli bir bölümünü proleterlere dönüştürmesi gerekir. Bir başka deyişle, Marx'ın teorisi, bazı ülkelerin ekonomik sistemini araştırmak ve açıklamaktır ve bunun Rusya'ya "uygulanması" yalnızca *MATERYALİST* yöntemin ve *TEORİK* ekonomi po-

litiğin yerleşmiş uygulamaları *KULLANILARAK*, Rus üretim ilişkilerinin ve bunların evriminin *ARAŞTIRILMASI* olabilir.*

Yeni bir yöntembilim ve ekonomi politik teorisinin geliştirilmesi, toplumbilimde öylesine dev bir ilerleme, sosyalizm için öyle büyük bir ileri gidiş ortaya çıkardı ki, *Kapital*'in çıkışının hemen ardından, "Rusya'da kapitalizmin yazgısı", Rus sosyalistleri için baş teorik sorun haline geldi; en ateşli tartışmalar, bu sorun çevresinde yapıldı ve en önemli program maddeleri buna göre belirlendi. Ve dikkate değer ki, (on yıl kadar önce) Rusya'nın evriminin kapitalist olup olmadığı sorusuna olumlu yanıt veren ve bu yanıtı Rus ekonomik gerçekliğinin verilerine dayandıran ayrı bir sosyalistler grubu ortaya çıktığı zaman, sözkonusu nokta üzerinde hiçbir doğrudan ve kesin eleştiriyle, aynı genel yöntemsel ve teorik ilkeleri kabul eden ve verilerin farklı bir açıklamasını sunan hiçbir eleştiriyle karşılaşmadı.

Marksistlere karşı gerçek bir haçlı seferi açan "halkın dostları" da, davalarını olguları inceleyerek savunmuyorlar. Birinci makalede gördüğümüz gibi, sorunu sözle geçiştiriyorlar. Bay Mihaylovski üstelik de marksistlerin oybirliğine sahip olmadıkları ve kendi aralarında görüş birliği sağlamayı başaramadıkları konusunda ince zekâsını göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmıyor. Ve "bizim ünlü" N. K. Mihaylovski, "gerçek" ve "gerçek-olmayan" marksistlere ilişkin kendi şakasına gülmekten kırılıyor. Marksistler arasında tam bir görüş birliği olmadığı doğrudur. Ama, Bay Mihaylovski, birincisi, bu olguyu yanlış sunuyor; ikincisi de, bu olgu, Rus sosyal-demokrasisinin zayıflığını değil, gücünü ve canlılığını gösteriyor. Son dönemin özellikle tipik bir özelliği, sosyalistlerin sosyal-demokrat görüşlere çeşit-

* Yineliyorum, *Komünist Manifesto*'yu, *Felsefenin Sefaleti*'ni ve *Kapital*'i okumuş olan herhangi bir kimse için bu sonuç apaçıktır ve özel bir açıklama, yalnızca Mihaylovski için gereklidir.

li yollardan varmaları ve bu nedenle Rusya'nın feodal sistemin içinden büyüyen bir burjuva toplum olduğu, siyasal biçiminin ise bir sınıf devleti olduğu ve çalışan halkın sömürülmesini sona erdirmenin tek yolunun proletaryanın sınıf savaşımından geçtiği yolundaki temel ve baş tez üzerinde koşulsuz anlaşırlarken —gerek tartışma yöntemlerinde, gerek Rus yaşamındaki şu ya da bu görüngünün ayrıntılı yorumundaki çeşitli özel sorunlarda— birbirlerinden ayrı düşünmeleridir. Bu nedenle, yukarda sözü edilen tüm sosyal-demokratlar için ortak ve temel olan tezin sınırları içinde, bu gelişigüzel notlarda değinilmiş olan sorunlar üzerinde de, örneğin köylü reformu, köylü tarımının ve elsanatı sanayileri ekonomisi, toprak kiralama vb. üzerinde de görüş ayrılıklarının var olduğunu önceden söyleyerek Bay Mihaylovski'yi sevindirebilirim. Köylü reformunun, Rusya'ya uygun gelişmenin barışçı yollarını *açabileceği*; devletin, kapitalist çıkarların temsilcilerini değil, "halkın dostları"nı göreve *çağırabileceği*; köy topluluğunun, tarımı ve elsanatçıları tarafından büyük-ölçekli üretim halinde *geliştirilebilecek* olan manüfaktür sanayiini *toplumsallaştırabileceği*; *halk*ın kirayla toprak tutmasının, *halk* tarımını desteklediği gibi "yüksek gerçekler"in oybirliğiyle kabulü ile yetinen kişilerin oybirliği — bu dokunaklı ve etkileyici oybirliği, yerini, belirli bir üretim ilişkileri sistemi olarak Rusya'nın, *gerçek, mevcut* ekonomik örgütlenmesine bir açıklama arayan, onun *gerçek* ekonomik evrimine, siyasal ve diğer üstyapılarına bir açıklama arayan kişiler arasındaki anlaşmazlığa bırakmıştır.

Ve eğer böyle bir çalışma —insanları çeşitli açılardan, kuşkusuz ortak siyasal eylemi zorunlu kılan ve dolayısıyla onu kabul eden herkese kendini *"SOSYAL-DEMOKRAT"* diye adlandırma hakkını ve görevini bahşeden ortak bir tutumun kabul edilmesine götürürken— çeşitli çözümlere açık, bir dizi özel sorun üzerindeki görüş ayrılıkları için gene de

geniş bir alan bırakıyorsa, bu, elbette, yalnızca Rus sosyal-demokrasisinin gücünü ve canlılığını gösterir.*

Üstelik, bu çalışmanın yapıldığı koşullardan daha zor bir şey düşünmek güç olacaktır: çalışmanın çeşitli yönlerini birleştirecek bir organ yoktur, olamaz da; hüküm süren polis koşulları altında, özel ilişki son derece güçtür. Sosyal-demokratların ayrıntılar üzerinde gereken biçimde tartışamamaları ve görüş birliğine ulaşamamaları, birbirleriyle çelişmeleri çok doğaldır...

Bu, gerçekten de komik değil mi?

Bay Krivenko'nun sosyal-demokratlara karşı "polemik"inde, "yeni-marksistler"e yaptığı göndermeler bir karışıklığa yolaçabilir. Bazı okurlar, sosyal-demokratlar arasında bir bölünme niteliğinde bir şeyin yer aldığını ve "yeni-marksistler"in eski sosyal-demokratlardan koptuğunu düşünebilirler. Yoktur öyle bir şey. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde, hiç kimse, marksizmin açık bir savunmasında Rus sosyal-demokrasisinin teorilerini ve programını eleştirmiş ya da herhangi bir başka tür marksizmi savunmuş değildir. Gerçek şu ki, Krivenko ve Mihaylovski beyler, marksistler hakkındaki salon dedikodularını dinlemişler, marksizmi, liberal anlamsızlıklarını gizlemek için kullanan çeşitli liberalleri gözlemlemişler ve tipik zekâları ve incelikleriyle, bu sermayeyle marksistleri "eleştirmeye" başlamışlardır. Bu "eleştiri"nin, düzenli bir saçmalıklar ve çirkin saldırılar zincirinden oluşması şaşırtıcı değildir.

Bay Krivenko şöyle iddia ediyor: "Tutarlı olmak için

* Bu sorunlar için, *şimdiye kadar hiç bir çözümün bulunmamış olması* gibi basit bir nedenden dolayı. Gerçekten de, "halkın toprak kiralaması, halk tarımını destekler" iddiasına ya da toprakbeyinin toprağını köylülerin aletleriyle işleme sistemine ilişkin aşağıdaki tanıma, toprak kiralama sorununun bir çözümü gözüyle bakamazsınız: "Köylü, bağımsızlığım, bağımsız köylünün yararı için feda etmiş olan toprakbeyinden daha güçlü çıkmıştır"; "köylü büyük-ölçekli üretimi, toprakbeyinin elinden çekip almıştır"; "tarımsal teknik biçimi uğruna savaşımın galibi halktır". Bu boş liberal gevezelik, "bizim ünlü" Bay V. V.'nin yapıtı olan *Kapitalizmin Yazgısı*'nda görülebilir.

buna" (şu soruya: "kapitalist sanayiin gelişmesi için çalışmamız gerekmez mi?") "olumlu bir yanıt vermeliyiz," ve "köylülerin topraklarını satın almaktan ya da dükkânlar ve meyhaneler açmaktan çekinmemeliyiz"; "bir sürü han sahibinin Dumadaki başarısından sevinmeli ve köylülerin tahılını satın alan daha da çok sayıdaki alıcılara yardım etmeliyiz."

Bu gerçekten de eğlendiricidir. Böyle bir "halkın dostu"na, Rusya'nın her yerinde çalışan halkın sömürülmesinin, niteliği gereği kapitalist olduğunu, köylülükteki parçalanmanın burjuva niteliğini tanıtlayan şu politik-ekonomik özelliklerinden dolayı, girişimci mujiklerin ve alıcıların kapitalizmin temsilcileri arasında sınıflandırılmaları gerektiğini anlatmaya çalışın — aman, bir yaygara koparacak, bunu çok çirkin, sapkın bir düşünce diye adlandıracak, Batı-Avrupa formüllerinin ve şemalarının ayrım yapılmadan alınması hakkında bağırıp çağıracaktır (aynı zamanda da, "sapkın" iddianın gerçek anlamından büyük bir dikkatle kaçınacaktır). Ama kötü kalpli marksistlerin yolaçtığı "korkunç şeyler"i resmetmek gerekince, yüksek bilim ve saf idealler bir yana bırakılabilir ve köylülerin tahılını ve köylülerin toprağını alan alıcıların gerçekte, yalnızca, başkalarının mallarının "özlemini çekenler" değil, kapitalizmin temsilcileri oldukları kabul edilebilir.

Bu "halkın dostu"na, yalnızca Rus burjuvazisinin daha şimdiden üretim araçlarının yalnızca onların elinde yoğunlaşması sayesinde her yerde halkın emeğini denetim altına almakla kalmayıp, ayrıca hükümet politikasının burjuva niteliğini harekete geçirerek, zorlayarak ve belirleyerek hükümet üzerinde bir baskı yarattıklarını kanıtlamaya çalışın — aman, gerçek bir öfkeye kapılacak, hükümetimizin her şeye kadirliği hakkında, onun, "halkın dostları"nı değil de, hep kapitalizmin çıkarlarının temsilcilerini "göreve çağırmasına" yolaçan önüne geçilmez yanlış anlama ve uğursuz

talih hakkında, onun kapitalizmi yapay olarak yerleştirdiği hakkında bağırıp çağırmaya başlayacaktır... Oysa kendileri sezdirmeden, Dumadaki han sahiplerini, yani sınıflar-üstü olduğu varsayılan bu hükümetin öğelerinden birini, kapitalizmin temsilcileri olarak tanımak zorunda kalmışlardır. Ama beyler, Rusya'daki kapitalizmin çıkarları, yalnızca "Duma"da ve yalnızca "han sahipleri" tarafından mı temsil edilmektedir?

Çirkin saldırılara gelince, zaten Bay Mihaylovski'de bunlarla yeterince karşılaştık ve örneğin, nefret edilen sosyaldemokrasiyi yoketme hevesiyle "bazıları tek amaçlarının kapitalist süreci hızlandırmak olduğunu öne sürerek (elbette teknisyen ya da büro işçisi olarak hafif işler alabildikleri zamanlar) fabrikalara gidiyorlar" diye anlatan Bay Krivenko'da da gene bunlarla karşılaşıyoruz. Kuşkusuz böyle kesinlikle yakışıksız sözleri yanıtlamaya hiç gerek yok. Yapabileceğimiz tek şey, buraya bir nokta koymaktır.

Siz bu kafada devam edin beyler, cesaretle devam edin! İmparatorluk hükümeti, demin bize söylediğiniz gibi, daha şimdiden halkı kesin yıkımdan kurtarmak için (kusurlu da olsa) önlemler almış olan bu hükümet, bayağılığınızı ve cehaletinizi sergilemekten kurtarmak için, hem de bu kez hiç kusuru olmayan önlemler alacaktır. "Kültürlü toplum", şimdiye kadar olduğu gibi, mersinbalığı köfteleri ile kumar masaları arasında, "insan kardeşleri" hakkında konuşmaya ve onun durumunu "düzeltmek" için insancıl projeler hazırlamaya hoşnutlukla devam edecektir; bu toplumun temsilcileri, sizden, zemski naçalnikler, ya da köylülerin cüzdanlarını denetleyen başka kişiler olarak görev almakla, yurttaşlık gerekleri ve görevlerine ilişkin gelişmiş bir bilinç gösterdiklerini öğrenerek sevineceklerdir. Devam edin! Yalnızca rahat bırakılacağınızdan değil... Bay Bureninlerin ağzından onay ve övgü alacağınızdan da emin olabilirsiniz.

Bitirirken, muhtemelen daha şimdiden birden fazla okurun aklına gelmiş olan bir soruyu yanıtlamak belki de yerinde olacaktır. Bu beylerle böyle uzun uzun tartışma yarar sağlamış mıdır? Polemik adını vermekten hoşlandıkları, sansür tarafından korunan bu liberal pislik selini ciddî olarak yanıtlamaya değer miydi?

Kanımca değerdi, kuşkusuz onların hatırı için ya da "kültürlü" halkın hatırı için değil, Rus sosyalistlerinin bu şiddetli saldırıdan çıkarabilecekleri ve çıkarmaları gereken ders için. Bu, Rusya'nın, demokrasi ve sosyalizmin bölünmez ve ayrılmaz bir bütün halinde kaynaştığı (örneğin Çernişevski'nin zamanında olduğu gibi) toplumsal gelişme döneminin bir daha geri gelmemek üzere geçtiği konusunda en çarpıcı ve en inandırıcı kanıtı sağlamaktadır. Rus sosyalistlerinin şurada burada hâlâ yapıştığı ve onların teorilerini ve pratik çalışmasını en zararlı biçimde etkileyen, Rusya'da demokratların fikirleriyle sosyalistlerin fikirleri arasında hiçbir derin nitel farklılık olmadığı yolundaki düşüncenin, bugün kesinlikle hiçbir temeli yoktur.

Tam tersine; geniş bir uçurum, bu fikirleri ayırmaktadır ve Rus sosyalistlerinin bunu anlamalarının, demokratların görüşlerinden *TAM* ve *KESİN* bir *KOPMA*nın *KAÇINILMAZ* ve *ZORUNLU* olduğunu anlamalarının zamanı gelmiştir.

Rus demokratının, bu görüşün doğmasına yolaçan günlerde gerçekte ne olduğuna ve şimdi ne hale geldiğine bakalım. "Halkın dostları" böyle bir karşılaştırma için yeterince malzeme sağlamaktadır.

Bununla ilgili olarak son derece ilginç bir şey, Bay Krivenko'nun, bir Alman yayınında Bay Nik.—on'un ütopyacılığına karşı çıkan Bay Struve'ye saldırısıdır (Bay Struve'nin "Rusya'daki Kapitalist Gelişme Üzerine", ("*Zur Beurtheilung der kapitalischen Entwicklung Russlands*") başlıklı yazısı, *Sozialpolitisches Centralblatt*,[68] III, n° 1, 2

Ekim 1893'te yayınlanmıştır). Bay Krivenko, Bay Struve'nin "köy topluluğu ve verilmiş-topraktan yana çıkanlar"ın fikirlerini "ulusal sosyalizm" olarak (Struve bunun "salt ütopik nitelikte" olduğunu söylemektedir) sınıflandırdığını söyleyerek işe başlamaktadır. Bu, sosyalizmle ilgilenmek biçimindeki korkunç suçlama, değerli yazarımızı müthiş bir öfkeye sürüklüyor.

"Köy topluluğunu ve verilmiş-toprağı savunan başkaları" (Herzen, Çernişevski ve narodniklerin dışında) "yok muydu?" diye bağırıyor, "Köylüler için yönetmeliği hazırlayanlar, topluluğu ve köylülerin ekonomik bağımsızlığını, Reformun temeli yapanlardan ne haber; tarihimizin ve çağdaş yaşamımızın bu ilkeleri destekleyen araştırmacılarından ve gene bu ilkeleri destekleyen hemen tüm ciddî ve saygıdeğer basınımızdan ne haber — bütün bunlar da 'ulusal sosyalizm' denen hayalin kurbanları mıdır?"

Sakin olun çok değerli "halkın dostu"! Sosyalizmle ilgilenmek biçimindeki müthiş suçlamadan o kadar korkmuşsunuz ki, Bay Struve'nin "ufak makalesini" dikkatlice okumak zahmetine bile girmemişsiniz. Gerçekten de, "köy topluluğu ve verilmiş-toprak"tan yana olanları, sosyalizmle ilgilenmekle suçlamak ne açık bir haksızlık olurdu! Çok rica ederim, bunda sosyalistçe ne vardır? Sosyalizm, bildiğimiz gibi, çalışan halkın sömürülmesine karşı protesto ve savaşıma, bu sömürünün tam olarak kaldırılması uğruna savaşıma verilen addır — oysa "verilmiş-topraktan yana çıkmak", köylülerin eskiden kendi kullanımlarında olan tüm topraklar için bedel parası ödemelerini desteklemek anlamına gelir. Ama toprak bedeli ödenmesinden yana değil de, köylülerin Reformdan-önce sahip oldukları toprakları parasız olarak ellerinde tutmalarından yana bile çıkılsa, bunda sosyalistçe hiçbir şey yoktur. Çünkü, bizde, Rusya'da olduğu gibi,* Batının her yerinde de burjuva toplumunun temeli ol-

* Kanıt — köylülüğün parçalanması.

muş olan şey, (feodal dönem sırasında gelişmiş olan) bu köylü toprak mülkiyetidir. "Köy topluluğundan yana çıkmak", yani toprak dağıtımındaki geleneksel yöntemlere polis müdahalesini protesto etmek — çalışan halkın sömürülmesinin bu topluluk içinde pekâlâ var olabileceğini ve doğabileceğini herkes bilirken, bunda sosyalistçe bir şey var mıdır? Bu, "sosyalizm" sözcüğünü her anlama gelebilecek biçimde sündürmektir; belki Bay Pobedonostsev'in[69] de bir sosyalist olarak sınıflandırılması gerekecek!

Bay Struve, hiç de böyle bir haksızlığın sorumlusu değildir. O, *narodniklerin* "ulusal sosyalizminin ütopyacılığından" sözetmektedir ve Plehanov'un *Farklılıklarımız*'ına narodniklere karşı bir polemik olarak gönderme yapmasından, kimleri narodnik olarak sınıflandırdığını anlayabiliriz. Kuşkusuz Plehanov, sosyalistlere karşı, "ciddî ve saygıdeğer" basınla hiçbir ortak yanı olmayan kişilere karşı polemik yapmıştır. Bu yüzden, Bay Krivenko'nun, narodnikler için kastedilen şeyi kendisine uygulanıyor gibi ele almaya hiç hakkı yoktur. Ama eğer, kendisinin bağlı olduğu eğilim hakkında Bay Struve'nin görüşünü öğrenmeye pek meraklı idiyse, neden Bay Struve'nin makalesindeki aşağıdaki parçaya hiç dikkat etmemiştir ve bunu *Ruskoye Bogatstvo* için çevirmemiştir, şaşıyorum.

Yazar şöyle diyor: "Kapitalist gelişme ilerledikçe, az önce tanımlanan felsefe" (narodnik felsefe) "temelini yitirmeye mahkûmdur, ya gelişmeye elverişli başlangıçları çoktandır gözlemlenen, uzlaşmaya yetenekli ve uzlaşma arayan oldukça renksiz reformist bir akıma* dönüşecek (*wird herabsinken*), ya da gerçek gelişmenin kaçınılmaz olduğunu kabul edecek ve bunu zorunlu olarak izleyen teorik ve pratik sonuçları çıkaracak — bir başka deyişle, ütopyacı olmak-

* *Ziemlich blasse kompromissfähige und kompromissüchtige Reformrichtung.* — Sanırım bunun Rusça karşılığı *kültürniçeski oportünizm* ["saf" kültürel oportünizm] olarak verilebilir.

tan çıkacaktır."

Eğer Bay Krivenko, yalnızca uzlaşmaya muktedir olan akımın başlangıçlarının, Rusya'nın neresinde bulunabileceğini kestiremiyorsa, ona, *Ruskoye Bogatstvo*'ya, bu derginin, narodnik öğretinin parçalarıyla Rusya'nın kapitalist gelişmesinin kabulünü birleştirmek biçimindeki acınacak bir girişimi temsil eden teorik görüşlerine, ve mevcut kapitalist sisteme dayanarak küçük üreticiler ekonomisini geliştirmeyi ve onarmayı amaçlayan politik programına bir gözatmasını öğütleyeceğim.*

Son zamanlardaki toplumsal yaşamımızın en tipik ve önemli görüngülerinden biri, genel olarak konuşursak, narodizmin küçük-burjuva oportünizmi halinde yozlaşmasıdır.

Gerçekten de, *Ruskoye Bogatstvo*'nun programının özünü ele alırsak —göçün düzenlenmesi, kirayla toprak tutma, ucuz kredi, sergi yerleri, eşya depoları, teknik gelişme, arteller, ortaklaşa toprak ekimi ve bütün ötekiler— bunun

* Bay Krivenko, Bay Struve'ye savaş açmaya yeltenmesiyle tamamen üzücü bir izlenim bırakıyor. Gerçekten geçerli herhangi bir itiraz öne sürmekte çocukça bir sinirlilik gösteriyor. Örneğin Bay Struve, Bay Nik.—on'un bir "ütopyacı" olduğunu söylemekte ve ona bu adı vermek için çok açık nedenler ileri sürmektedir: *1)* çünkü, Bay Nik.—on "Rusya'mn gerçek gelişmesini" görmezlikten gelmektedir, ve 2) çünkü, devletimizin sınıfsal niteliğini anlamamakta ve "toplum"dan ve "devlet"ten yardım istemektedir. Bay Krivenko, buna karşı hangi iddiaları getiriyor? Gelişmemizin gerçekten de kapitalist olduğunu yadsıyor mu? Bunun başka türden bir gelişme olduğunu mu söylüyor? Bizimkinin bir sınıf devleti olmadığını mı söylüyor? Hayır. Bu sorulardan tümüyle kaçınmayı ve kendi icadı olan "basmakalıp modellere" karşı komik bir öfkeyle savaşmayı yeğliyor. Bir başka örnek. Bay Struve, Bay Nik.—on'u, sınıf savaşımını anlamamakla suçlamanın yanısıra, "salt ekonomik olgular" alanındaki ağır hatalardan ötürü de kınamaktadır. Başka şeyler arasında, Bay Nik.—on'un, tarım-dışı nüfusun küçüklüğünden sözetmekle, "Rusya'nın kapitalist gelişmesinin, %80 ile [Rusya'nın kırsal nüfusu] %44 [Amerika'nın kırsal nüfusu] arasındaki bu farkı hafifleteceğini" anlayamadığını, "bunun, kapitalizmin tarihsel görevi olduğunun söylenebileceğini" belirtmektedir. Bay Krivenko, önce, işin aslı kapitalizmin kırsal nüfusu azaltma eğilimi göstermesi olduğu halde, "bizim" (?) köylüyü topraktan yoksun bırakma görevimizden sözederek bu pasajı tahrif ediyor, ikinci olarak da sorunun özüne (kırsal nüfusun azalmasına yolaçmayan bir kapitalizmin mümkün olup olmadığına) ilişkin bir tek söz etmeden, öğretiler vb. hakkında bol bol saçmalıyor. Bkz: Ek II [Bkz: s. 206. —*Ed.*]

gerçekten tüm "ciddî ve saygıdeğer basın"da, yani tüm liberal basında, feodal toprakbeylerinin organı olmayan ve o sefil basına[70] dahil olmayan yayınlarla çok geniş bir biçimde yayıldığını göreceğiz. Bütün bu önlemlerin, zorunlu, yararlı, ivedi, "zararsız" olduğu fikri, tüm aydınlar arasında iyice kökleşmiştir ve son derece yaygındır. Küçük ve normal boyda eyalet gazetelerinde, tüm zemstvo araştırmalarında, özetlerinde, tanımlarında vb., vb. bu fikirle karşılaşacaksınız. Eğer *buna,* narodizm gözü ile bakılacak olursa, kuşkusuz başarısı büyük ve tartışma götürmezdir.

Ancak bu, hiç de (terimin eski, alışılmış anlamıyla) narodizm değildir ve başarısı ve son derece yaygın niteliği, liberalizmimize şiddetle karşı olan toplumsal-devrimci narodizmin, bu liberalizmle kaynaşan ve yalnızca küçük-burjuvazinin çıkarlarını ifade eden oportünizme dönüştürülmesi pahasına elde edilmiştir.

Buna inanmak için, yukarda verilen köylüler ve elsanatçıları arasındaki farklılaşma tablolarına dönmemiz yeter — ve bu tablolar, hiç de tek tek ve yeni olguları tanımlamazlar; bunlar yalnızca kırlarımızdaki varlığı muhaliflerimiz tarafından bile yadsınmayan o "kanemiciler" ve "çiftlik emekçileri" "okul"unu, ekonomi politiğe dayanarak resmetme yolunda girişimlerdir. Söylemeye gerek yok ki, "narodnik" önlemler, yalnızca küçük-burjuvaziyi güçlendirmeye yarar; ya da berbat, etkisiz önlemler olmaya (arteller ve ortak ekim), salt "okul"un kendisini biraz bile olsun etkilemeyeceklerinden dolayı, liberal burjuvazinin Avrupa'nın her yerinde büyük bir incelikle beslediği türden acınacak deneyimler olarak kalmaya mahkûmdurlar. Aynı nedenle, Bay Yermolovlar ve Vitteler[71] bile bu tür bir ilerlemeye itiraz edemezler. Tam tersine. Bize bu iyiliği yapın beyler! Eğer bunlar "aydınları" (uzlaşmaz karşıtlığı vurgulayan, bunu proletaryaya açıklayan, bu uzlaşmaz karşıtlığı doğrudan siyasal savaşım alanına getirmeye çalışan) devrimci

çalışmadan ayırıp, uzlaşmaz karşıtlığın, böyle düzeltilmesine, uzlaşmaya ve birleşmeye saptıracaksa, "deneyimler için" size para bile vereceklerdir. Aman bize bu iyiliği yapın!

Narodizmin (halkçılığın) bu yozlaşmasına yolaçan sürecin üzerinde biraz duralım. Narodizm ilk doğduğunda, özgün biçimiyle oldukça iyi kurulmuş bir teoriydi: halka ait özel bir yaşam biçimi görüşünden hareket ederek, "komüncü" köylünün komünist içgüdülerine inanıyor ve bu nedenle köylülüğe sosyalizmin doğal bir savaşçısı gözü ile bakıyordu. Ama bir yandan teorik işlenmişlikten ve Rus yaşamının olgularının doğrulanmasından, öte yandan da köylünün bu varsayılan niteliklerine dayandırılmış bir siyasal programı uygulamak deneyiminden yoksundu.

Bu yüzden teorinin gelişmesi iki çizgi boyunca ilerledi: teorik ve pratik çizgiler. Teorik çalışma, esas olarak, komünizmin ilk adımlarını görmek istedikleri toprak *mülkiyeti* biçimini incelemeye yöneltilmişti; ve bu çalışma, en çeşitli türden zengin bir olgusal malzeme sağladı. Ama esas olarak, toprak *mülkiyeti* biçimiyle ilgili olan bu malzeme, kırın *ekonomisini* araştırmacıların gözlerinden tümüyle gizliyordu. Bu durum, daha da doğal bir hale geliyordu, çünkü birincisi, araştırmacılar, toplumbilimde sağlam bir teoriden, üretim ilişkilerini ayırmanın ve özel bir biçimde incelemenin gereğini gösteren bir teoriden yoksundular; ve ikinci olarak da, toplanan olgusal malzeme, köylülüğün ivedi gereksinmelerine, köylü ekonomisini güçsüz bırakan ivedi güçlüklere ilişkin doğrudan kanıt sağlıyordu. Bütün araştırmacıların dikkati bu güçlüklerde —toprak yetersizliği, yüksek ödemeler, hakların olmayışı ve köylülerin ezik ve mağdur durumda olmaları— yoğunlaşmıştı. Bütün bunlar, öyle bir malzeme zenginliğiyle, öyle küçük ayrıntılarla tanımlanıyor, inceleniyor ve açıklanıyordu ki, eğer bizimki bir sınıf devleti olmasaydı, eğer politikası egemen sınıfların çıkarlarıyla değil de, "halkın gereksinmeleri"nin tarafsızca tartışılmasıy-

la belirlenmiş olsaydı, elbette ki, devlet, bu güçlüklerin yokedilmesi gereğine binlerce kez inandırılmış olurdu. Toplumu ve devleti "inandırma" olasılığına inanan saf araştırmacılar, tamamıyla, topladıkları olguların ayrıntılarına dalmışlar, bir şeyi, kırın politik ve ekonomik yapısını, bu ivedi güçlükler altında gerçekten ezilmekte olan ekonominin esas temelini gözden kaçırmışlardı. Sonuç, doğal olarak, toprak yetersizliği vb. altında ezilen bir ekonominin çıkarlarının savunulmasının, bu ekonomiyi elinde tutan sınıfın, topluluk *içindeki* mevcut toplumsal ve ekonomik ilişkiler altında, ülkenin mevcut ekonomik sistemi altında varlığını sürdürebilecek ve gelişebilecek tek sınıfın çıkarlarının savunulması haline gelmesi oldu.

Sömürünün kaldırılması için temel ve destek görevi yapacak kuruluşun incelenmesine yönelik teorik çalışma, küçük-burjuvazinin, yani bu sömürü sisteminin dayandığı sınıfın kendisinin çıkarlarını ifade eden bir programın hazırlanmasına yolaçtı.

Aynı zamanda, pratik devrimci çalışma da oldukça beklenmedik bir doğrultuda gelişti. Mujiğin komünist içgüdülerine inanış, doğal olarak sosyalistlerden politikayı bir kenara bırakmalarını ve "halkın arasına gitmelerini" istedi. Son derece enerjik ve yetenekli birçok insan bu programı gerçekleştirmeye koyuldu, ama pratik, onları mujiğin içgüdülerinin komünist olduğu fikrinin saflığına inandırdı. Bu arada mujikle değil, hükümetle uğraşmaları gerektiğine karar verildi — ve o zaman tüm faaliyet hükümete karşı bir savaş, o zamanlar yalnızca aydınlar tarafından verilen bir savaş üzerinde yoğunlaştırıldı; *işçiler* de bazan onlara katılıyordu. Önceleri bu savaş, sosyalizm adına veriliyor ve halkın sosyalizm için hazır olduğu ve salt iktidarın ele geçirilmesiyle, yalnızca politik değil, toplumsal bir devrimin gerçekleştirilmesinin de olanaklı olduğu yolundaki teoriye dayandırılıyordu. Son zamanlarda bu teori, anlaşılan tamamen göz-

den düşmekte ve Narodivoltsi'nin hükümete karşı giriştiği savaşım, radikallerin siyasal özgürlük uğruna savaşımına dönüşmektedir.

Demek ki, bu durumda da, çalışma, hareket noktasının tam karşıtı sonuçlara yolaçtı, bu durumda da, yalnızca radikal burjuva demokrasisinin çıkarlarını ifade eden bir program doğdu. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu süreç henüz tamamlanmış değildir, ama kanımca, daha şimdiden açıkça belirlenmiştir. Narodizmin bu gelişmesi bütünüyle doğal ve kaçınılmazdı, çünkü öğreti, köylü ekonomisinin özel (komünal) bir sistem olduğu yolunda salt efsanevî bir fikre dayanıyordu, efsane gerçeklikle ilişkiye girdiği zaman yıkıldı ve köylü sosyalizmi küçük-burjuva köylülüğün radikal demokratik temsiline dönüştü.

Demokratın evriminden örnekler verelim:

Bay Krivenko şöyle iddia ediyor: "Tam bir insan yerine, yalnızca iyi duyguların belirsiz bir karışımıyla doldurulmuş, ama ne gerçek özveriye ne de yaşamda kalıcı bir şey yapmaya muktedir bir Rus şaşkını elde etmemek için gerekeni yapmalıyız." Vaız mükemmel, ama neye uygulandığını görelim. Bay Krivenko devam ediyor: "İkincisi ile ilgili olarak şu üzücü gerçeği öğrenmiş bulunuyorum": Güney Rusya'da "en iyi niyetlerle ve soydaşlarına karşı sevgi ile dolu olan bazı genç insanlar yaşıyordu; bunlar mujiğe en büyük dikkat ve saygıyı gösteriyorlardı; ona onur konuğu işlemi yapıyor, aynı kaptan yiyor, reçel ve bisküviler sunuyorlardı; mujiğe, ötekilerin ödediğinden daha yüksek fiyat ödüyor — borç olarak, bahşiş olarak, ya da hiçbir neden olmaksızın para veriyorlar, ona Avrupa'daki kuruluşlardan ve işçi birliklerinden vb. sözediyorlardı. Aynı yerde, bir malikânenin kâhyası, ya da daha doğrusu, yalnızca bir bahçıvan olan Schmidt adında genç bir Alman, hiçbir insancıl fikre sahip olmayan gerçek, dar, biçimci bir Alman (*sic*??!!) yaşıyordu" vb.. Üç-dört yıl geçti, ve bu insanlar ayrıldılar,

farklı yollara gittiler. Bir yirmi yıl daha geçti ve yazar, bu yeri yeniden ziyaret ettiğinde, "Bay Schmidt'in" (yararlı faaliyetlerinin ödülü olarak, bahçıvan Schmidt, Bay Schmidt'liğe terfi etmişti) köylülere üzüm yetiştirmeyi öğrettiğini, köylülerin bundan şimdi yılda 75-100 rublelik "bir gelir" elde ettiğini ve bu nedenle Bay Schmidt hakkında "iyi anılara" sahip olduklarını, oysa "yalnızca mujiğe karşı iyi duygular besleyen, ama onun için elle tutulur (!) bir şey yapmamış olan beylerin anısının bile hissedilmediğini" öğrendi.

Bir hesaplama, anlatılan olayların 1869-1870 dolaylarında, yani kabaca, Rus narodnik sosyalistlerin, Rusya'ya "Avrupa kuruluşları"nın en ilerisi ve en önemlisi —Enternasyonali— getirmeye çalıştıkları bir zamanda[72] geçtiğini gösterecektir.

Açıkçası, Bay Krivenko'nun anlattıklarının yarattığı izlenim biraz fazlaca serttir. Onun için Bay Krivenko hemen bir koşul koymaktadır:

"Elbette Schmidt'in bu beylerden daha iyi olduğunu ileri sürmüyorum. Yalnızca bütün kusurlarına karşın, orada ve halk üzerinde daha kalıcı bir izlenim bıraktığını belirtiyorum" (Onun daha iyi olduğunu ileri sürmüyorum, yalnızca daha kalıcı bir izlenim bıraktığını belirtiyorum — ne saçmalık?!) "Önemli bir şey yaptığını da söylemiyorum; tersine, onun yaptığı şeyi, kendisine hiçbir şeye malolmayan ama herkes için kuşkusuz yaşamsal olan çok küçük, raslansal bir hareketin örneği olarak veriyorum."

Koyulan koşul, görüyorsunuz ki, çok belirsizdir, ama sorun, onun belirsizliği değil, yazarın, bir faaliyetin verimsizliğini ötekinin başarısıyla karşılaştırırken, bu iki tip faaliyet arasında temel bir eğilim farkı olduğundan, anlaşılan, hiç kuşkulanmaması olgusudur. Çağdaş demokratın fizyonomisinin tanımlanmasında, öyküyü böyle tipikleştiren tüm sorun budur.

Mujiğe "Avrupa'daki kuruluşlardan ve işçi birliklerin-

den" sözeden genç insanlar, herhalde mujikte toplumsal yaşam biçimlerini değiştirmek için bir istek uyandırmak istiyorlardı (çıkardığım sonuç, bu durumda yanlış olabilir, ama sanırım herkes bunun meşru bir sonuç olduğunu kabul edecektir, çünkü Bay Krivenko'nun öyküsünden ister istemez bu çıkmaktadır), her tür liberal ilerleme karşısında genel bir sevinç gösterisiyle birlikte böylesine utanç verici bir sömürüyü ve çalışan halkın ezilmesini doğuran çağdaş topluma karşı bir toplumsal devrime girişmesi için onu harekete geçirmek istiyorlardı. Öte yandan, gerçek bir çiftçi olan "Bay Schmidt", yalnızca işlerini düzenlemelerinde başkalarına yardım etmek istemişti — bundan öte bir şey değil. İyi ama, taban tabana karşıt amaçlara sahip olan bu iki faaliyet tipi nasıl yanyana konabilir, karşılaştırılabilir? Bu, belli bir yapıyı yıkmaya çalışmış olan insanın başarısızlığını, onu güçlendirmeye çalışmış olan birinin başarısıyla karşılaştırmaya girişmek gibidir! Herhangi bir anlam taşıyan bir karşılaştırma yapmak için, köylüleri devrime isteklendirmek üzere halkın arasına giren genç erkek ve kadınların çabalarının, neden böylesine başarısız olduğunu —içinde bir proleter ve bir burjuva sınıf oluşmakta olduğu için köylülük tek bir sınıf oluşturmadığı halde (belki de, köylülüğün gerçekten de bir *sınıf* olarak, ama feodal toplumun bir sınıfı olarak öne çıktığı serfliğin yıkılma döneminden yansıyan etkiyle açıklanabilecek bir hayaldir bu), yanılgıya düşerek, "köylülüğün" çalışan halkı ve sömürülen sınıfı gerçekten temsil ettiğine inanmalarının bunun nedeni olup olmadığını araştırması gerekirdi—, tek sözcükle, eski sosyalist teorileri ve bu teorilere ilişkin sosyal-demokrat teorileri incelemesi gerekirdi. Bay Krivenko, bunun yerine "Bay Schmidt'in" çalışmasının "kuşkusuz yaşamsal" olduğunu tanıtlamak için yeri göğü birbirine katıyor. Ama afedersiniz çok değerli "halkın dostu", açık bir kapıyı çalmaya ne gerek var? Kimin kuşkusu var bundan? Bir üzüm bağı hazır-

lamak ve bundan 75-100 ruble arasında bir yıllık gelir elde etmek — bundan daha yaşamsal ne olabilir?*

Ve yazar, eğer yalnızca bir tek köylü bağ hazırlayacak olursa bunun yalıtılmış bir faaliyet olduğunu, ama birkaçı bunu yaparsa, bunun, *örneğin tıpkı* A. N. Engelhardt'ın[73] yalnızca kendi malikânesinde fosfatlı gübre kullanmakla kalmayıp başkalarının da bunları kullanmasını sağlaması gibi, küçük bir işi gerçek ve yerinde bir çalışmaya çeviren ortak ve yaygın bir faaliyet olduğunu açıklayarak devam ediyor.

Şimdi bu demokrat, gerçekten de, harika değil mi?

Bir başka örnek, köylü reformu üzerine düşüncelerden bir örnek alalım. Demokrasi ve sosyalizmin birbirlerinden ayrılmamış olduğu çağın bir demokratı olan Çernişevski'nin bu konudaki tutumu neydi? Düşüncesini açıkça ifade edemeyen Çernişevski *sustu,* ama tasarlanan reforma ilişkin aşağıdaki yuvarlak tanımı verdi:

"Yemeğinizin yapıldığı erzağı korumak için önlemler almakla ilgilendiğimi varsayalım. Söylemeye gerek yok ki, eğer ben, size karşı duyduğum sempatiden ötürü bunu yapmaya kalkışmışsam, bu çabam, erzağın size ait olduğu ve bunlardan hazırlanan yemeğin sağlığa uygun ve sizin için yararlı olacağı varsayımına dayanmaktadır. O halde, erzağın hiç de size ait olmadığını ve hazırlanan her yemek için sizden y a l n ı z c a y e m e ğ i n m a l i y e t i a l ı n m a k l a k a l m a y ı p" (bu, Reformdan *önce* yazılmıştır. Oysa Bay Yujakov'lar *şimdi,* Reformun temel ilkesinin köylülere güvenlik sağlamak olduğunu iddia etmekteler!!) *"ü s t e l i k d e b ü y ü k g ü ç l ü k l e r e k a t l a n m a k s ı z ı n ö d e y e m e y e c e ğ i n i z bir fiyat isten-*

* Bu "yaşamsal" çalışma önerinizi, mujiğe Avrupa kuruluşlarından sözeden o genç insanlara benimsetmeye çalışmanız gerekirdi! Sizi ne güzel karşılarlar, ne şahane yanıtlarlardı! Şimdi materyalizmden ve diyalektikten korktuğunuz gibi, onların fikirlerinden de müthiş korkardınız!

diğini öğrenince neler hissedeceğimi düşünün. Böyle tuhaf keşifler yaptığım zaman aklıma neler gelir? ... Yararlığını sağlamak için koşullar mevcut olmadığı halde, bu sorun için kendimi üzmekle nasıl da aptallık etmişim! Önce mülkiyeti o ellerin alacağı, ve elverişli koşullarda alacağı kanısına varmadan, mülkiyet bazı ellerde tutulsun diye, budalalardan başka kim kendini üzer? ... Eğer bütün bu erzak yitirilmişse, çok daha iyi ya, çünkü bunlar aziz arkadaşlarıma yalnızca zarar verecekler dir! Bütün iş başarısızlığa uğramışsa çok daha iyi ya, çünkü bu iş, yalnızca yıkımınıza yolaçacaktır!"

Çernişevski'nin zamanının gerçeklerini nasıl derinliğine ve kusursuz bir biçimde anladığını, köylü ödemelerinin önemini nasıl anladığını, Rusya'daki toplumsal sınıflar arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı nasıl anladığını çarpıcı bir biçimde gösteren parçaları vurguladım. Ayrıca, ondaki, böyle salt devrimci fikirleri sansürlü basında açıklama yeteneğini belirtmek de önemlidir. Aynı şeyi gizli yapıtlarında da yazmıştır, amaç dolambaçlı sözler kullanmaksızın. *Önsöze Önsöz*'de Volgin (Çernişevski fikirlerini onun ağzından koymaktadır) şöyle diyor:

*"Bırakın köylünün kurtuluşu, toprakbeyleri partisinin eline teslim edilsin. Fazla fark etmeyecektir."** Konuştuğu kişinin, tersine, farklılık çok büyük olacaktır, çünkü toprakbeylerinin partisi köylülere toprak verilmesine karşıdır yolundaki sözlerine karşı da, kesin bir ifade ile şu yanıtı veriyor:

"Hayır çok büyük değil, önemsiz olacaktır. Eğer köylüler toprağı bedel ödeme olmaksızın alacak olsalardı, büyük olurdu. Bir adamdan bir şeyi almakla bunu ona bırakmak arasında bir fark vardır, ama ona ödeme yaptırırsam

* Plehanov'un *Sotsial-Demokrat*'taki[74] "N. G. Çernişevski" başlıklı makalesinden aktarma yapıyorum.

ikisi de aynı kapıya çıkar. Toprakbeyleri partisinin planı ile ilericilerinki arasındaki tek fark, birincisinin daha yalın ve daha kısa olmasıdır. İşte bunun için de o daha iyidir. Daha az kırtasiyecilik ve her olasılıkta köylüler üzerinde daha az yük. Parası olan köylüler toprağı satın alacaklardır. Olmayanlara gelince — onları toprak satın almaya zorlamanın hiç yararı yoktur. Bu onları yalnızca yıkacaktır. Bedel ödeme, satın almadan başka bir şey değildir."

Köylü Reformunun daha henüz piyasaya sürülmüş olduğu (Batı Avrupa'da bile henüz gereken biçimde açıklanmadığı) bir zamanda, onun esas olarak burjuva niteliğini böylesine açık bir biçimde anlamak için, daha o zamanlar Rus "toplum"unda ve Rus "devlet"inde çalışan halka uzlaşmaz bir biçimde düşman olan ve köylülüğün yıkımını ve mülksüzleştirilmesini kuşkusuz önceden belirlemiş olan toplumsal sınıfların egemen olduğunu ve hükümet ettiğini anlamak için, Çernişevski gibi birinin dehası gerekliydi. Üstelik Çernişevski, uzlaşmaz karşıt nitelik taşıyan toplumsal ilişkilerimizin üstünü örten bir hükümetin varlığının, çalışan halkın durumunu çok daha kötüleştiren korkunç bir belâ olduğunu da anlamıştı.

Volgin devam ediyor: *"Doğrusunu söylemek gerekirse, toprak olmaksızın kurtarılmış olsalardı daha iyi olurdu."* (Yani bu ülkede feodal toprakbeyleri çok güçlü oldukları-na göre, serf sahipleri olarak, çıkarlarını ikiyüzlü mutlak bir hükümetin uzlaşmaları ardında gizleyecek yerde, açıkça, dobra dobra hareket etselerdi ve akıllarından geçen her şeyi söyleselerdi daha iyi olurdu.)

"Sorun öyle bir biçimde konmuştur ki, köylüleri, liberaller mi, yoksa toprakbeyleri mi kurtaracak diye heyecanlanmayı bırakın, köylüler kurtarılıyor mu, kurtarılmıyor mu konusu üzerinde bile heyecanlanmak için bir neden görmü-

yorum. Bana göre hepsi aynı kapıya çıkar. Bu işi toprakbeyleri yaparsa daha da iyi olur."

İşte "Sahipsiz Mektuplar"dan bir parça: *"Köylüleri kurtarın diyorlar. ... Bunun için gerekli güçler nerede? Bu güçler henüz mevcut değildir. Gerçekten güçler yokken bir işe girişmek yararsızdır. Ama işlerin nasıl gittiğini görüyorsunuz. Kurtarmaya başlayacaklar. Ama bunun sonucu ne olacak? Eh, gücünüzün ötesinde bir işle uğraşmaktan ne çıkacağına kendiniz karar verin. O işi bozuyorsunuz — sonuç da aşağılık bir şey oluyor."*[75]

Çernişevski, feodal, bürokratik Rus devletinin köylüleri kurtarmaya, yani feodal serf sahiplerini yıkmaya muktedir olmadığını, yalnızca "aşağılık" bir şey, liberallerin çıkarlarıyla (bedel ödeme, satın almadan başka bir şey değildir), toprakbeylerinin çıkarları arasında acınacak bir uzlaşma, köylüleri aldatmak için güvenlik ve özgürlük hayalini kullanan, ama aslında onları mahveden ve tamamen toprakbeylerinin eline teslim eden bir uzlaşmaya muktedir olduğunu anlamıştı. Ve Reformu protesto etti, lânetledi, başarısızlığa uğramasını istedi, hükümetin liberallerle toprakbeyleri arasında yaptığı cambazlıkta bocalamasını istedi ve Rusya'yı açık sınıf savaşımı yoluna çıkaracak bir patlamanın olmasını istedi.

Ama Çernişevski'nin parlak kehanetlerinin bir gerçek haline geldiği, son otuz yılın tarihinin tüm ekonomik ve politik aldatmacaları ortaya çıkardığı *bugün* bile, çağdaş "demokratlar"ımız Reforma övgüler düzüyorlar, ona "halk" üretimini zorlayan bir şey gözü ile bakıyorlar, ondan, çalışan halka düşman toplumsal sınıflardan *kurtulmak* için bir yol bulma olanağının kanıtını çıkarmaya çalışıyorlar. Yineliyorum, köylü Reformuna karşı tutumları, demokratlarımızın nasıl tamamen burjuva haline geldiklerinin en çarpıcı kanıtıdır. Bu beyler hiçbir şey öğrenememişler, ama çok, çok fazla şeyi unutmuşlardır.

Karşılaştırma için, 1872 yılına ait *Oteçestveniye Zapiski*'yi ele alacağım. Rus toplumunun "büyük kurtarıcı" Reformdan sonraki ilk on yıl içinde (plütokratik çıkarların üstünü örten) liberalizm açısından kazandığı başarılar üzerinde duran "Plütokrasi ve Temeli" başlıklı yazıdan pasajlar aktarmıştım.

Aynı yazarın aynı yazıda yazdığına göre, eskiden reformlardan yakınan ve eski iyi günler için hayıflanan insanlarla sık sık karşılaşılabildiği halde, bunlar artık görülmemektedir. "Herkes yeni düzenden hoşnuttur; herkes mutludur ve tatmin olmuştur." Ve yazar, devam ederek, bizzat yazının, "demokrasi örtüsü altında" plütokrasinin çıkarlarını ve emellerini savunarak nasıl "plütokrasinin bir organı haline gelmekte olduğunu" gösteriyor. Bu iddiayı biraz daha yakından inceleyin. Yazar, yeni düzenin açık uzlaşmaz karşıtlıktaki burjuva niteliklerine karşın, "herkesin" Reformun getirdiği yeni düzenden hoşnut olmasından, "herkesin" (doğaldır ki, çalışan halkın değil, "toplum"un ve "aydınlar"ın temsilcilerinin) mutlu ve tatmin olmuş olmasından hoşnut değildir: halk, liberalizmin yalnızca "maledinme", doğaldır ki, çalışan halk yığınının zararına ve aleyhine olarak maledinme "özgürlüğü"nü gizlediğini anlayamamaktadır. Ve yazar protesto ediyor. İddiasında değerli olan şey, sosyaliste özgü olan şey, işte bu protestodur. Demokrasi örtüsü altına gizlenmiş bir plütokrasiye karşı yapılan bu protestonun derginin genel teorisiyle çeliştiğini gözlemleyin: çünkü onlar, köylü Reformunda herhangi bir burjuva nitelik, öğe, ya da çıkar olduğunu yadsırlar; Rus aydınlarının ve Rus devletinin sınıf niteliğini yadsırlar; Rusya'da kapitalizm için bir temel olduğunu yadsırlar — ama, gene de, kapitalizmi ve burjuvalığı hissetmeden ve sezmeden de geçemiyorlar. Ve *Oteçestveniye Zapiski,* Rus toplumundaki uzlaşmaz karşıtlığı hissederek, burjuva liberalizmi ve burjuva demokrasisi ile savaştığı ölçüde — bu uzlaşmaz

karşıtlığı anlayamamış olsalar da, onun varlığının farkına varmış ve ona yolaçan toplumsal örgütlenmeye karşı savaşmak istemiş olan bütün öncü sosyalistlerimiz için ortak bir dava uğruna savaştığı ölçüde, bu ölçüde, *Oteçestveniye Zapiski* ilericiydi (proletaryanın görüş açısından elbette). "Halkın dostları", bu uzlaşmaz karşıtlığı unutmuşlar, bu ülkede, Kutsal Rusya'da da safkan burjuvazinin "demokrasi örtüsü altında" gizlendiği olgusunu hiç sezemez hale gelmişlerdir; işte bunun için de, artık (proletaryaya göre) gericidirler, çünkü uzlaşmaz karşıtlığın üstünü örtmekte, ve savaşımdan değil, uzlaşmacı "yüce" oportünizmden sözetmektedirler.

Ama beyler, altmışlarda plütokrasinin demokratik temsilcisi olan Rusya'nın açık alınlı liberali, salt alnı yurttaşların acılarıyla gölgelendi diye, doksanlarda, burjuvazinin ideoloğu olmaktan çıkmış mıdır?

Büyük-ölçekte "maledinme özgürlüğü", büyük krediler, büyük sermaye, büyük teknik ilerlemeler elde etme özgürlüğü, mevcut toplumsal-ekonomik ilişkiler değişmeden kalırken, salt yerlerini küçük krediler, küçük sermaye, küçük teknik ilerlemeler elde etme özgürlüğü aldı diye, liberal, yani burjuva olmaktan çıkar mı?

Yineliyorum. Onlar, radikal bir görüş değişikliğinin, ya da düzenimizdeki radikal bir değişikliğin etkisi altında düşüncelerini değiştirmiş değillerdir. Hayır, yalnızca unutmuşlardır.

Bir zamanlar öncellerini —teorilerinin kesin çürüklüğüne ve gerçekliğe, saf ve ütopyacı bir biçimde bakmalarına karşın— ilerici yapan tek özelliği de kaybettikten sonra, "halkın dostları", bütün bu zaman içinde kesinlikle hiçbir şey öğrenmemişlerdir. Oysa Rusya gerçeklerinin siyasal ve ekonomik tahlili bir yana, Rusya'nın son otuz yıllık siyasal tarihinin bile, tek başına, onlara çok şey öğretmiş olması gerekirdi.

O zamanlar, *60 yıllarında,* feodal toprakbeylerinin gücü

tükenmişti: yenilgiye uğramışlardı, bu yenilgi tam değildi, doğru, ama öyle belirleyici idi ki, sahneden çekilmek zorunda kaldılar. Liberaller, tersine, başkaldırıyorlardı. İlerleme, bilim, iyilik, haksızlığa karşı savaşım, halkın çıkarları, halkın vicdanı, halkın güçleri vb., vb. hakkında liberal süslü sözler sel gibi aktı — şimdi bile, özel bunalım anlarında, radikal mızmızlarımız kendi salonlarında, liberal lafebelerimiz ise yıldönümü yemeklerinde ve dergi ve gazetelerin sütunlarında bu aynı tümceleri kusuyorlar, Liberaller yeni düzeni —tümüyle değil elbette, ama uygun ölçüde— kendi anlayışlarına göre biçimlendirecek kadar güçlü olduklarını gösterdiler. Her ne kadar, o zamanlar Rusya'da "açık sınıf savaşımının parlak ışığı" parlamamış idiyse de, şimdikinden daha fazla ışık vardı, öyle ki, çalışan halkın, bu sınıf savaşımına ilişkin en küçük bir kavrama bile sahip olmayan ve mevcut kötü durumu *açıklamak* yerine, daha iyi bir geleceği düşlemeyi yeğleyen ideologları bile, liberalizmin plütokrasinin bir örtüsü olduğunu, ve yeni düzenin bir burjuva düzeni olduğunu görmeden edemiyorlardı. Bunun görülmesini sağlayan şey, dikkati günün daha da belirgin kötülüklerinden saptırmayan ve yeni düzenin (nispeten) saf biçimiyle gözlemlenmesini engellemeyen toprakbeylerinin sahneden uzaklaştırılması oldu. Her ne kadar o zamanki demokratlarımız plütokratik liberalizmi nasıl yereceklerini biliyorduysalar da, onu anlayamıyorlar ve bilimsel olarak açıklayamıyorlardı, onun toplumsal ekonomimizin kapitalist örgütlenmesi altında kaçınılmaz olduğunu anlayamıyorlardı; eski, feodal sisteme oranla yeni yaşam sisteminin ilerici niteliğini anlayamıyorlardı; onun yarattığı proletaryanın devrimci rolünü anlayamıyorlardı; onun için bu "özgürlük" ve "insanlık" sistemine "homurdanmakla" yetindiler, onun burjuva niteliğinin raslansal olduğunu sandılar ve başka tür toplumsal ilişkilerin "halk sistemi"nde kendini göstermesini beklediler.

Ve sonra tarih onlara bu öteki ilişkileri gösterdi. Çıkarlarına uygun olarak çok fazlasıyla değiştirilmiş olan Reformla tamamen ezilmeyen feodal toprakbeyleri, (bir süre için) canlandılar, burjuva olmayan bu öteki toplumsal ilişkilerimizin ne olduğunu gösterdiler. Öylesine taşkın, görülmemiş bir duygusuzlukla ve zalimce bir gericilik biçiminde gösterdiler ki, demokratlarımız korkuya kapıldılar, diz çöktüler, ilerlemek ve —burjuvanın ne olduğunu sezebilmiş ama anlayamamış olan— safça demokrasilerini, sosyal-demokrasi halinde yeniden biçimlendirmek yerine, geriye, liberallere doğru gittiler ve şimdi ağlamalarını —yani teorilerini ve programlarını demek istiyorum— "tüm ciddî ve saygıdeğer basının" paylaşmasından onur duymaktadırlar. Verilen dersin çok etkileyici olduğu düşünülecektir: eski sosyalistlerin halkın özel yaşam biçimine, halkın toplumsal içgüdülerine kapitalizmin ve burjuvazinin raslansal niteliğine ilişkin hayalleri iyice açığa çıkmıştır: şimdi gerçeklere doğrudan bakılabilir, Rusya'da, burjuva ve cançekişen feodal ilişkilerden başka hiçbir toplumsal ekonomik ilişkinin mevcut olmamış olduğu ve mevcut olmadığı ve bu yüzden de işçi sınıfı hareketi dışında sosyalizme giden bir yol olamayacağı açıkça kabul edilebilir diye düşünülecektir. Ama bu demokratlar hiçbir şey öğrenmemişlerdir ve küçük-burjuva sosyalizmine ilişkin safça hayalleri küçük-burjuva ilerlemesinin pratik ılımlılığına yolaçmıştır.

Bugün, çalışan halkın çıkarlarının sözcüleri olarak öne çıktıklarında, bu küçük-burjuva ideologlarının teorileri açıkça gericidir. Bunlar, Rusya'nın çağdaş toplumsal-ekonomik ilişkilerindeki uzlaşmaz karşıtlığın üstünü örtmekte ve sanki, "yükseltme", "iyileştirme" vb. için alınan ve her şeye uygulanabilir genel önlemlerle işler düzeltilebilirmiş gibi, ve bunları uzlaştırmak ve birleştirmek mümkünmüş gibi tartışmaktadırlar. Devletimizi sınıflar-üstü ve dolayısıyla sömürülen halka ciddî ve dürüst yardımda bulunmaya uygun

ve buna muktedir bir şey gibi tanımlarken gericidirler.

Son olarak, bir savaşımın, bizzat çalışan halkın kurtuluşu uğruna müthiş bir savaşımın zorunlu olduğunu anlayamadıkları için gericidirler. Örneğin, "halkın dostları" her şeyi kendilerinin yönetebileceklerini sanıyor gibiler. İşçilerin meraklanmasına gerek yok. Değil mi ama, mühendisin biri *Ruskoye Bogatstvo* bürosuna bile geldi ve orada "kapitalizmi halkın yaşamına sokmak" için bir "plan"ı hemen tamamen hazırladılar. Sosyalistler bütün küçük-burjuva fikirlerden ve teorilerden *KESİNLİKLE* ve *TAM OLARAK* kopmalıdır — bu kampanyadan çıkartılacak *BAŞLICA YARARLI DERS BUDUR.*

"Halkın dostları"ndan ya da onların görüşlerinden değil de, küçük-burjuva fikirlerden kopmaktan sözettiğime dikkat etmenizi rica ederim — çünkü, hiçbir zaman herhangi bir bağlantı kurulmamış olan bir şeyden kopmak sözkonusu olamaz. "Halkın dostları", yalnızca küçük-burjuva sosyalist fikirlerin bu tür eğilimlerinden birinin temsilcilerinden biridir. Ve eğer, bu durum dolayısıyla küçük-burjuva sosyalist fikirlerden, *genel olarak* eski Rus köylü sosyalizminin fikirlerinden kopmanın zorunlu olduğu sonucunu çıkartıyorsam, bunun nedeni, eski fikirlerin temsilcilerinin, marksizmin yaygınlaşmasından korkarak, marksistlere karşı açtığı kampanyanın, onları, küçük-burjuva fikirlerin özellikle tam ve canlı bir ifadesine itmiş olmasıdır. Bu fikirleri çağdaş sosyalizmle ve çağdaş Rus gerçekliğinin olgularıyla karşılaştırırsak, bu fikirlerin nasıl eskidiğini, bütün halindeki bir teorik temelin tüm izlerini nasıl yitirmiş olduğunu ve acınacak bir seçmeciliğe ve en sıradan bir oportünist yüceltme programı düzeyine nasıl düştüğünü görürüz. Bunun, genel olarak eski sosyalist fikirlerin değil, kimsenin sosyalist olarak sınıflandırmayı düşünmediği bu beylerin suçu olduğu söylenebilir; ama böyle bir iddia bana pek temelsiz geliyor. Eski teorilerdeki böyle bir yozlaşmanın ka-

çınılmaz olduğunu her yerde göstermeye çalıştım. Her yerde, özel olarak bu beylerin eleştirisine elden geldiğince az yer ayırmaya, eski Rus sosyalizminin genel ve temel öğretilerine ise elden geldiğince çok yer ayırmaya çalıştım. Ve eğer sosyalistler bu öğretileri, yanlış, ya da kesin olmayan bir biçimde tanımladığımı, ya da söylenmedik bir şey bıraktığımı düşünecek olurlarsa, ancak şu çok alçakgönüllü istemle karşılık verebilirim: lütfen beyler, onları siz kendiniz tanımlayın, tam olarak ve gereken biçimde anlatın.

Gerçekten de sosyalistlerle bir polemiğe girme fırsatına kimse sosyal-demokratlardan fazla sevinemez.

Sanıyor musunuz ki, bu beylerin "polemikleri"ni yanıtlamaktan hoşlanıyoruz, ya da doğrudan, sürekli ve kesin bir meydan okumaya girmeselerdi, bu işi üstlenecektik?

Sanıyor musunuz ki, basmakalıp liberal lafebeliğinden ve darkafalı ahlâkçılıktan oluşan bu iğrenç karışımı, okumak, yeniden okumak ve anlamını kavramak için kendimizi zorlamıyoruz?

Elbette ki, şimdi, bu fikirleri koruma ve yorumlama işini yalnızca bu beylerin üstlerine almalarında bizim bir suçumuz yok. *Sosyalizm* hakkındaki küçük-burjuva teorilerden kopma gereğinden sözettiğime de dikkat etmenizi rica ederim. İncelemiş olduğumuz küçük-burjuva teoriler, sosyalist teoriler olduklarını iddia ettikleri *ÖLÇÜDE, KESİNLİKLE* gericidirler.

Ama eğer, aslında, bunlarda sosyalistçe kesinlikle hiçbir şey olmadığını, yani bütün bu teorilerin çalışan halkın sömürülmesini açıklamada tam bir başarısızlığa uğradığını ve bu yüzden halkın kurtuluşu için bir araç görevi yapamayacağını, işin aslında bütün bu teorilerin küçük-burjuvazinin çıkarlarını yansıttığını ve desteklediğini anlarsak — o zaman, onlara karşı farklı bir tutum takınmamız ve şu soruyu sormamız gerekir: *işçi sınıfının küçük-burjuvaziye ve onun programına karşı tutumu ne olmalıdır*? Ve bu so-

ru, bu sınıfın ikili niteliği hesaba katılmadıkça yanıtlanamaz (Rusya'da bu ikilik, büyük burjuvazi ile küçük-burjuvazi arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın daha az gelişmiş olmasından ötürü, özellikle belirgindir). Küçük-burjuvazi, genel demokratik istemler koyduğu, yani ortaçağın ve serfliğin tüm kalıntılarına karşı savaştığı ölçüde ilericidir; bir küçük-burjuvazi olarak durumunu korumak için savaştığı ve ülkenin burjuva çizgilerdeki genel gelişmesini geciktirmeye, geriye döndürmeye çalıştığı ölçüde gericidir. Verilmiş-toprakların ünlü elden çıkarılmayışı gibi bu tür gerici istemlerin üstü ve, ayrıca köylüler üzerinde vesayeti amaçlayan diğer pek çok tasarının üstü, genellikle, çalışan halkı korumak yolunda görünüşte akla-uygun sözlerle örtülmüştür, ama elbette ki aslında bunlar yalnızca çalışan halkın durumunu kötüleştirir, aynı zamanda da kurtuluş uğruna savaşımında onu engeller. Küçük-burjuva programının bu iki yanı arasında kesin bir ayrım yapılmalı ve bu teorilerin herhangi bir açıdan sosyalist nitelikte olduğu reddedilirken, ve bunların gerici yönleriyle savaşılırken demokratik yanları unutulmamalıdır. Her ne kadar marksistler, küçük-burjuva teorileri tamamen reddediyorlarsa da, bunun, onları demokrasiyi programlarına koymaktan alıkoymadığını, tersine demokrasi üzerinde daha da fazla durmalarını gerektirdiğini göstermek için bir örnek vereceğim. Her zaman, küçük-burjuva sosyalizmi temsilcilerinin teorik sermayesini oluşturan üç ana teze, yani toprak yetersizliği, yüksek ödemeler ve yetkililerin zulmüne yukarda değinmiştik. Bu kötülüklerin kaldırılması isteminde, kesinlikle sosyalist hiçbir şey yoktur, çünkü bunlar mülksüzleştirmeyi ve sömürüyü biraz bile olsun açıklamazlar ve bunların yokedilmesi emeğin sermaye tarafından ezilmesini biraz bile olsun etkilemeyecektir. Ama bunların yokedilmesi, bu ezilmeyi, onu ağırlaştıran ortaçağ süprüntülerinden kurtaracak ve işçilerin sermayeye karşı doğrudan savaşımını kolaylaştıracak, bu nedenle de, demok-

ratik bir istem olarak işçilerin çok enerjik bir desteğini görecektir. Genel olarak konuşursak, ödemeler ve vergiler sorunu, yalnızca küçük-burjuvazinin herhangi bir özel önem yüklediği bir sorundur; ama Rusya'da, köylülerin yaptıkları ödemeler, birçok bakımlardan yalnızca serfliğin kalıntılarıdır. Örneğin hemen ve koşulsuz olarak kaldırılması gereken toprak bedeli ödemeleri böyledir; yalnızca köylülerin ve küçük kasabalar halkının ödedikleri, ama "soyluların" bağışık tutulduğu vergiler de böyledir. Sosyal-demokratlar, ekonomik ve politik durgunluğa yolaçan bu ortaçağ ilişkisi kalıntılarını ortadan kaldırma istemini her zaman destekleyeceklerdir. Aynı şey toprak yetersizliği için de söylenebilir. Bu konudaki hayıflanmaların burjuva niteliğini uzun uzadıya tanıtlamıştım. Ama, hiç kuşku yok ki, köylü Reformu, örneğin toprakların kopartılıp alınmasına[76] izin vermekle, köylüleri toprakbeylerinin yararına olarak kesinlikle soymuş, ve gerek doğrudan (köylülerden toprak kaçırarak), gerek dolaylı olarak (verilmiş-toprakların sınırlarının çizilmesindeki zekice yolla) bu büyük güce hizmet etmiştir. Ve sosyal-demokratlar, alınan toprakların köylülere hemen geri verilmesi ve toprak mülkiyetinin —feodal kurumların ve geleneklerin bu kalesinin— tamamen kaldırılması üzerinde bütün çabalarıyla ısrar edeceklerdir. Toprağın ulusallaştırılmasıyla çakışan bu son nokta, sosyalistçe hiçbir şeyi içeremez, çünkü ülkemizde daha şimdiden biçimlenmekte olan kapitalist tarım ilişkileri bu durumda yalnızca daha hızlı ve daha yaygın gelişecektir; ama bu, toprak sahibi soyluların gücünü tam olarak kırabilecek tek önlem olarak, demokratik açıdan son derece önemlidir. Son olarak, elbette ki, yalnızca Yujakov'lar ve V. V.'ler, köylülerin haklarının olmayışından, mülksüzleştirilmelerinin ve sömürülmelerinin nedeni olarak sözedebilirler. Köylülüğün yetkililerce ezilmesine gelince, bu yalnızca sugötürmez bir gerçek değil, salt baskının da ötesinde bir şeydir; bu, köylülere, toprak sahibi

soylulara bağlılığı doğal sayılan, genel yurttaşlık hakları ancak özel bir lütuf olarak verilen (örneğin göç*) ve her memurun, sanki onlar ıslahevi sakinleriymiş gibi iş yükleyebileceği "aşağılık bir ayaktakımı" işlemi yapmaktır. Ve sosyal-demokratlar, köylülerin yurttaşlık haklarının tam olarak verilmesi, soyluların tüm ayrıcalıklarının tam olarak kaldırılması, köylüler üzerindeki bürokratik vesayetin kaldırılması ve köylülerin kendi işlerini idare etmek hakkına sahip olması istemi etrafında koşulsuz olarak birleşirler.

Genel olarak, Rus komünistleri, marksizm yanlıları, herkesten fazla kendilerine *SOSYAL-DEMOKRAT* adını vermelidirler ve faaliyetlerinde, *DEMOKRASİ*nin büyük önemini asla unutmamalıdırlar.**

Rusya'da, ortaçağa ait, yarı-feodal kurumlar (Batı Avrupa'ya oranla) hâlâ öylesine güçlüdürler ki, proletarya ve genel olarak halk üzerinde, tüm tabaka ve sınıflarda siyasal düşüncenin büyümesini geciktiren öyle ezici bir boyunduruk halindedir ki, tüm feodal kurumlara, mutlakiyete, kast sistemine ve bürokrasiye karşı savaşımın işçiler için taşıdığı büyük önem üzerinde ısrar etmemek olanaksızdır. Bu kurumların ne korkunç bir gerici güç olduğunu, emeğin sermaye tarafından ezilmesini nasıl yoğunlaştırdığını, çalışan halk üzerinde ne alçaltıcı bir etki yaptığını, sermayeyi, emeğin sömürüsü bakımından modern sınaî biçimler almaktan geri kalmayan, ama kurtuluş uğruna savaşın yoluna korkunç güçlükler çıkararak bu sömürüyü artıran ortaçağ biçimlerinde

* Burada, şimdi, tarım bakanı olan Bay Yermolov'un *Kötü Ürünler ve Halkın Üzüntüsü* adlı kitabında göçe karşı çıkarken gösterdiği salt Rus feodal kendini bilmezliğini anımsamadan geçemiyoruz. Yazar, Avrupa Rusyasındaki toprakbeyleri hâlâ bir emek kıtlığı çekerlerken, devletin açısından göçe akılcı bir şey gözüyle bakılamayacağını söylüyor. Gerçekten de, köylüler, aylak toprakbeylerini ve onların "yüksek mevkilerdeki" uşaklarını beslemek için yaşamıyorlar da, ne için yaşıyorlar?

** Bu, çok önemli bir noktadır. Plehanov, devrimcilerimizin "iki düşmanı" olduğunu söylerken çok haklıdır; "bir yandan, henüz tümüyle yokedilmemiş olan eski önyargılar, öte yandan da yeni programa ilişkin dar bir anlayış". [Bkz: Ek III, s. 227. —*Ed.*]

nasıl tuttuğunu işçilere göstermek gerekir. İşçiler bilmelidirler ki, gericiliğin bu temel direkleri* yıkılmadıkça burjuvaziye karşı başarılı bir savaşım vermeleri kesinlikle olanaksız olacaktır, çünkü bunlar varoldukça, desteği işçi sınıfının başarısı için esas koşul olan Rus kır proletaryası, mağdur ve yılgın olmaktan kurtulamayacak, zekice ve sürekli bir protesto ve savaşım değil, yalnızca kasvetli bir umutsuzluk gösterebilecektir. İşte bunun içindir ki, radikal demokrasiyle yanyana mutlakiyete, gerici toplumsal tabaka ve kurumlara karşı savaşmak, işçi sınıfının doğrudan görevidir — sosyal-demokratlar bütün bu kurumlarla savaşımın yalnızca burjuvaziye karşı savaşımı kolaylaştırmakta bir araç sıfatıyla gerekli olduğunu, işçinin genel demokratik istemlerin gerçekleştirilmesine, yalnızca çalışan halkın baş düşmanına karşı niteliği gereği salt demokratik olan bir kuruma karşı, Rusya'da demokrasiyi feda etmeye ve işçileri ezmek, işçi sınıfı hareketinin doğuşunu daha çok engellemek üzere gericilerle ittifaka girmeye özellikle eğilimli olan *sermayeye* karşı zafere giden yolu açmak için gereksinme duyduğunu, işçilere anlatmayı bir an için elden bırakmaksızın, yukardaki görevi de işçilere anlatmalıdırlar.

Kanımca söylenenler, sosyal-demokratların mutlakiyete

* Devrimcilerimizin nispeten az önem verdiği özellikle heybetli bir gerici kuruluş da Rus devletini *de facto* [fiilen —ç.] yöneten *bürokrasimizdir*. Esas olarak orta sınıf aydınlarından oluşan bürokrasi, gerek kaynağı açısından, gerek faaliyetlerinin amacı ve niteliği açısından tamamen burjuvazidir; ama mutlakiyet ve toprak sahibi soyluların büyük politik ayrıcalıkları, bu bürokrasiye özellikle zararlı nitelikler vermiştir. Bürokrasi, toprakbeyinin çıkarlarıyla burjuvazinin çıkarlarını birleştirmeyi kendisi için yüce bir görev sayan hep hareket halindeki bir rüzgâr fırıldağıdır. Bu feodal sempatilerini ve bağlantılarını işçileri aldatmak için kullanan ve çalışan halkı feodal toprakbeylerinin eline teslim ederek ve burjuvaziye karşı iyice savunmasız bırakarak, onları "aşağılık ayaktakımı" durumuna düşüren önlemleri uygulamak için "ekonomik bakımdan zayıf olanları koruma" ve kulağa ve tefeciye karşı "muhafızları" olarak hareket etme bahanesinden yararlanan Joduşkadır.[77] Bürokrasi, Batı Avrupa'nın şampiyon gericilerinin deneyimini emmiş ve Arakçeyev[78] planlarını, halkı sevmeye dair sözlerin örtüsü ardında başarıyla saklayan en tehlikeli ikiyüzlüdür.

ve siyasal özgürlüğe karşı ve ayrıca da son zamanlarda özellikle güçlenen ve siyasal özgürlüğün kazanılması için bütün devrimci grupların "karışması"nı ve "ittifakı"nı amaçlayan eğilime[79] karşı tutumunu tanımlamak için yeterlidir.

Bu eğilim oldukça tuhaf ve tipiktir.

Tuhaftır çünkü, "ittifak" önerileri belli bir gruptan ya da şu ya da bu noktada çakışan belli programlara sahip belli gruplardan gelmemektedir. Eğer öyle olsaydı, ittifak sorunu her ayrı durum için bir sorun, birleşen grupların temsilcileri tarafından çözümlenecek somut bir sorun olurdu. O zaman hiçbir özel "karışma" eğilimi olamazdı. Ama böyle bir eğilim vardır ve yalnızca eskiden kopmuş ve yeni hiçbir şeye bağlanmamış insanlardan gelmektedir. Anlaşılan mutlakiyete karşı savaşanların şimdiye kadar dayandıkları teori, çökmekte ve savaşım için esas olan dayanışma ve örgütlenme koşullarını yoketmektedir. Bu durumda da, bu "karışımcılar" ve "ittifak savunucuları", böyle bir teorinin yaratılması için en kolay yolun, sosyalist ve sosyalist olmayan bütün öteki sorunlardan kaçınarak, bu yolun mutlakiyete karşı bir protesto ve bir siyasal özgürlük istemi düzeyine indirilmesi olduğuna inanıyor gibiler. Söylemeye gerek yok ki, böyle bir birlik için girişilen ilk çabada bu safça aldatmaca kaçınılmaz olarak paramparça olacaktır.

Ama tipik olan şu ki, bu "karışma" eğilimi, militan, devrimci narodizmin siyasal bakımdan radikal demokrasiye dönüşmesi sürecindeki, yukarda özetlemeye çalıştığım bu süreçteki son aşamalardan birini temsil eder. Bütün sosyal-demokrat olmayan devrimci kuruluşların sözü edilen bayrak altında sürekli olarak karışması, ancak eski Rus istisnacılığının önyargılarına bir son verecek *demokratik* istemlere ilişkin sürekli bir program hazırlandığı zaman mümkün olacaktır. Elbette, sosyal-demokratlar böyle bir demokratik partinin oluşmasının ileri doğru atılmış yararlı bir adım olacağına inanırlar; onların narodniklere karşı faaliyeti bu adı-

mı ilerletecek, bütün önyargıların ve efsanelerin sökülüp atılmasını, sosyalistlerin marksizm bayrağı altında toplanmasını ve öteki gruplar tarafından bir demokratik partinin oluşturulmasını kolaylaştıracaktır.

İşçilerin ayrı bir işçi partisi içinde bağımsız örgütlenmesini esas kabul eden sosyal-demokratlar elbette böyle bir partiye "karışamazlar", ama işçiler, demokratların gerici kurumlara karşı verdikleri bütün savaşımları en güçlü biçimde destekleyeceklerdir.

Narodizmin en sıradan küçük-burjuva radikal teorisi halinde yozlaşması —"halkın dostları", bunun (yozlaşmanın) en çarpıcı kanıtını verirler—, işçilere, toplumsal ilişkilerimizdeki, burjuva ideologlarının da siyasal özgürlükten yana çıkmalarına neden olan uzlaşmaz karşıt niteliği açıklamadan —tüm çalışan halkın kurtuluşu için çalışan bir savaşçı olarak Rus işçisinin tarihsel rolünü açıklamadan— işçiler arasında mutlakiyete karşı savaşmak fikirlerini yayanların ne büyük bir hata işlediklerini gösterir.

Sosyal-demokratlar çoğu kez Marx'ın teorisini tekellerine almakla suçlanırlar, oysa iddia edildiğine göre onun ekonomik teorisi bütün sosyalistlerce kabul edilmektedir. Ama şu soru ortaya çıkıyor: Eğer Rusya'da çalışan halkın sömürülmesi, genel olarak ve herkes tarafından, toplumsal ekonominin burjuva örgütlenmesi ile değil de, örneğin toprak yetersizliği, bedel ödemeleri ya da yetkililerin zulmü ile açıklanıyorsa, işçilere değer biçimini, burjuva sistemin yapısını, ve proletaryanın devrimci rolünü anlatmanın ne anlamı var?

Eğer bu teori işçinin patronla ilişkisini bile açıklamıyorsa (bizim kapitalizmimiz, hükümet tarafından yapay olarak yerleştirilmiştir), işçiye sınıf savaşımı teorisini açıklamanın ne anlamı var? Tam olarak belirginleşmiş fabrika işçileri sınıfına dahil olmayan "halk" yığınına değinmedik bile.

Eğer ülkemizdeki insanlar, kapitalizmin ve onun yarat-

tığı proletaryanın aracılığının dışında komünizme giden yollar bulmaya çalışıyorlarsa, Marx'ın ekonomik teorisi ve onun gerekli sonucu —kapitalizm yoluyla komünizmin örgütleyicisi olarak proletaryanın devrimci rolü— nasıl kabul edilebilir?

Açıktır ki, bu koşullar altında, işçiyi siyasal özgürlük için savaşmaya çağırmak, ilerici burjuvazi hesabına başını belâya sokmak olacaktır, çünkü, siyasal özgürlüğün esas olarak burjuvazinin çıkarlarına yarayacağı ve işçilerin durumunu kolaylaştırmayacağı, ama... yalnızca onların... *tam da bu burjuvaziye karşı* savaşım koşullarını kolaylaştıracağı yadsınılamaz (işin tipik yanı, narodniklerin ve Narodovoltsi'lerin bile bunu yadsımamış olmasıdır). Bunu, sosyal-demokratların teorisini kabul etmezken, yalnızca işçiler arasında devrimci öğeler bulunacağına ampirik olarak inanıp, ajitasyonlarını işçiler arasında sürdüren sosyalistlere karşı söylüyorum. Bu sosyalistlerin teorisi, pratikleri ile çelişmektedir ve bunlar, işçilerin zihnini *SOSYALİST BİR İŞÇİ PARTİSİ ÖRGÜTLEMEK* biçimindeki doğrudan görevlerinden başka tarafa çekerek, çok ciddî bir hata işlemektedirler.*

Bu hata, burjuva toplumunun uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının hâlâ pek gelişmemiş olduğu ve serflik tarafından örtbas edildiği, bu sonuncusunun tüm aydınların oybirliğiyle protestosuna ve savaşımına yolaçtığı ve böylece aydınlarımızda kendine özgü demokratik bir şey olduğu ve liberal-

* İşçinin mutlakiyete karşı harekete geçirilmesi gerektiği sonucuna iki yoldan varılabilir: *ya* işçiye sosyalist sistem için savaşımın tek savaşçısı gözü ile bakarak ve bu yüzden siyasal özgürlüğü, onun savaşımını kolaylaştıran koşullardan biri olarak görerek; bu, sosyal-demokratların görüşüdür; *ya da* ona yalnızca mevcut sistemde en çok acı çeken, kaybedecek daha fazla şeyi olmayan ve mutlakiyete karşı savaşta en büyük kararlılığı gösterebilen biri olarak başvurarak. Ama bu, işçiyi, tüm "halkın" mutlakiyete karşı dayanışması ardında, burjuvazi ile proletarya arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı görmeyi reddeden burjuva radikallerinin dümen suyuna girmeye zorlamak anlamına gelecektir.

lerin fikirleriyle sosyalistlerin fikirleri arasında derin bir uçurum olmadığı hayalini yarattığı bir zamanda doğal olarak doğmuş olan bir hatadır. Ekonomik gelişmemizin, eskiden Rusya'da kapitalizm için bir temel olduğunu yadsıyanların bile kapitalist gelişme yoluna girmiş olduğumuzu kabul edecekleri kadar çok ilerlediği bugün ise — bu konudaki tüm hayaller artık olanaksızdır. "Aydınlar"ın bileşimi, tıpkı maddî değerlerin üretimiyle uğraşan toplumun bileşimi kadar açık bir biçime bürünmüştür; toplum, kapitalistler tarafından yönetilir ve hükümet edilirken, hızla büyüyen bir kariyeristler ve burjuva uşakları sürüsü aydınlar arasında, hoşnut ve doygun, bütün çılgınca fantezilere yabancı ve ne istediklerini çok iyi bilen "aydınlar" modası yaratmıştır. Radikallerimiz ve liberallerimiz, bu gerçeği yadsımak şöyle dursun, onu güçlü bir biçimde vurguluyorlar ve onun ahlâka aykırılığını tanıtlamak, onu mahkûm etmek için çaba harcıyor, onu lânetlemeye, utandırmaya... ve yoketmeye çalışıyorlar. Burjuva aydınlarını burjuvalıklarından *utandırma* yolundaki bu safça çabalar, küçük-burjuva iktisatçılarımızın, burjuvazimizi ("büyük kardeşler"in deneyimini anımsatarak), halkın yıkımına, yığınların yoksulluğu, işsizliği ve açlığına doğru gittiğini söyleyerek korkutma çabaları kadar gülünçtür; burjuvazinin ve onun ideologlarının bu yargılanışı, insana, nehre atılmaya mahkûm edilen turnabalığının yargılanışını anımsatıyor. Bu sınırların ötesinde, ilerleme, bilim, gerçek, halk vb. hakkında sayısız sözler döktüren ve hiçbir uyumsuzluğun, bunalımın, karamsarlığın ve tembelliğin olmadığı, tüm kalplerin demokrasi aşkıyla yandığı altmışların geçip gitmesine yakınmayı seven liberal ve radikal "aydınlar" başlar.

Bu beyler kendilerine özgü basitlikleriyle, o zamanlar hüküm süren oybirliğinin nedeninin, o zamanlar varolan, ama bir daha geri gelmemek üzere geçip gitmiş bulunan maddî koşullar olduğunu anlamayı reddediyorlar: o zaman-

lar, serflik, herkesi — biraz para biriktirmiş olan ve rahat yaşamak isteyen serf-kâhyayı; haraç aldığı, işine karıştığı ve onu işinden kopardığı için beyden nefret eden girişimci mujiği; proleterleşmiş malikâne-serfini ve tüccara köle olarak satılan yoksullaşmış mujiği eşit ölçüde eziyordu, serflik, imalâtçı tüccara ve işçiye, zanaatçı-ustaya ve esnafa acı getirmişti. Bütün bu insanları birbirine bağlayan tek bağ, serfliğe karşı düşmanlıklarıydı, bu görüş birliğinin ötesinde en keskin ekonomik uzlaşmaz karşıtlıklar başlıyordu. Bu uzlaşmaz karşıtlığı, bugün, böylesine büyük ölçüde gelişmiş olduğu bir zamanda bile görmemek için, durumun savaşım gerektirdiği, *İSTEYEREK* ya da *İSTEMEYEREK* burjuvazinin yardakçılığını yapmak istemeyen herkesin proletaryadan yana tutum takınmasını gerektirdiği bir zamanda, eski görüş birliği günlerinin geri gelmesi uğruna gözyaşı dökmek için, insanın nasıl da tatlı hayallerle uyutulmuş olması gerek.

Eğer "halkın çıkarları"na ilişkin tumturaklı sözlere inanmayı reddeder ve daha derine inmeye çalışırsanız, küçükburjuvazinin (kendi deyişlerince "halkın") ekonomisini çeşitli masum ilerici önlemlerle geliştirme, destekleme ve onarmayı düşleyen ve hüküm süren üretim ilişkileri altında bu tür ilerici önlemlerin tek etkisinin yığınları daha da proleterleştirmek olacağını anlamak yeteneğinden tümüyle yoksun olan, tam anlamıyla küçük-burjuva ideologlarıyla uğraştığınızı görürsünüz. Aydınlarımızın sınıfsal niteliğini açığa vurmakta bu kadar çok iş yaptıkları için ve böylece küçük üreticilerimizin küçük-burjuva oldukları yolundaki marksist teoriyi güçlendirdikleri için, "halkın dostları"na minnet duymadan edemeyiz. Onlar, eskiden beri, Rus sosyalistlerinin kafalarını karıştırmış olan eski hayal ve efsanelerin dağılmasını kaçınılmaz olarak hızlandırmak zorundadırlar. "Halkın dostları" bu teorileri öylesine hırpalamışlar, tüketmişler ve kirletmişlerdir ki, bu teorileri savunan Rus sosyalistleri, şu karşı konulmaz ikilemle karşı karşıyadırlar: ya bunları

düzeltmek, ya da tümüyle terketmek ve kendini beğenmiş bir ciddiyetle, *urbi et orbi*,* zengin köylülerin gelişmiş aletler satın aldığını ilân eden ve ciddî bir edayla, kumar masalarında oturmaktan bıkmış kişileri sevinçle karşılamamız gerektiğine inandırmaya çalışan beylerin kullanımına bırakmak. Ve işte bu çabayla, "halkın dostları", bir "halk sistemi"nden ve aydınlardan sözetmekte — yalnızca ciddî bir havayla değil, ayrıca gösterişçi, heybetli tümceler kullanarak geniş ideallerden, yaşam sorunlarının ideal bir biçimde ele alınmasından sözetmekteler!...

Sosyalist aydınlar ancak hayallerini terkettikleri ve Rusya'nın istenen değil, gerçek gelişmesinde, mümkün olan değil, gerçek toplumsal ekonomik ilişkilerinde destek aramaya başladıkları zaman verimli bir çalışma yapmayı umabilirler. Dahası, onların *TEORİK* çalışmaları, *Rusya'daki ekonomik uzlaşmaz karşıtlıkların bütün biçimlerinin ve ardıl gelişmelerinin incelenmesine* yöneltilmelidir; *siyasal tarihin, hukuksal sistemin özelliklerinin, ya da yerleşmiş teorik önyargının onu gizlediği her yerde bu uzlaşmaz karşıtlığı açığa çıkarmaları* gerekir. *Gerçekliklerimizin belli bir üretim ilişkileri sistemi olarak bütün bir görünümünü sunmaları, çalışan halkın sömürülmesinin ve mülksüzleştirilmesinin bu sistem altında esas olduğunu göstermeleri ve ekonomik gelişme tarafından belirtilen bu sistemden çıkış yolunu göstermeleri* gerekir.

Rusya tarihinin ve gerçeklerinin ayrıntılı bir incelemesine dayanan bu teori, proletaryanın istemlerine yanıt vermelidir — ve eğer bu teori bilimin gereklerini yerine getirirse, proletaryanın protestocu düşüncesinin her uyanışı, bu düşünceyi kaçınılmaz olarak sosyal-demokrasi mecrasına itecektir. Bu teorinin geliştirilmesinde ne kadar ilerleme gösterilirse, sosyal-demokrasi o kadar hızlı büyüyecektir; çün-

* Her yana. —ç.

kü mevcut sistemin en usta muhafızları bile proletarya düşüncesinin uyanışını engelleyemez, bizzat bu sistem zorunlu ve kaçınılmaz olarak üreticilerin en yoğun mülksüzleştirilmesini, proletaryanın ve onun yedek ordusunun sürekli büyümesini öngörür — bu, toplumsal zenginliklerin ilerlemesine, üretici güçlerdeki dev büyümeye, ve emeğin kapitalizm tarafından toplumsallaştırılmasına paralel olur. Bu teoriyi geliştirmek için ne kadar çok şey yapılması gerekirse gereksin, bunu, sosyalistler yapacaklardır; bunun güvencesi, tek bilimsel yöntem olan ve her programın gerçek sürecin kesin bir formülasyonu olmasını gerektiren materyalizmin onlar arasında yayılmasıdır; bunun güvencesi, bu fikirleri benimseyen sosyal-demokrasinin başarısıdır — bu başarı, liberallerimizi ve demokratlarımızı öyle canlandırmıştır ki, bir marksistin dediği gibi, aylık dergileri sıkıcı olmaktan çıkmıştır.

Sosyal-demokratların teorik çalışmasının gerekliliğini, önemini ve genişliğini böyle vurgularken, hiç de, bu çalışmanın *PRATİK* çalışmadan önde geleceğini* söylemek istemiyorum — hele, bu sonuncusunun, birincisi tamamlanıncaya kadar ertelenmesi gerektiğini hiç söylemiyorum. Ancak "öznel toplumbilim yöntemi"nin hayranları, ya da ütopik sosyalizmin izleyicileri böyle bir sonuca varabilirler. Elbette, sosyalistlerin görevinin ülke için (gerçek olandan) "farklı" "gelişme yolları" aramak olduğu varsayılırsa, o zaman, doğal olarak, pratik çalışma, ancak, felsefî dehalar, bu "farklı yolları" bulduğu ve gösterdiği zaman olanaklı olur ve, tersine olarak da, bu yollar bir kez bulundu ve belirtildi mi, teorik çalışma biter ve "anayurt"u "yeni keşfedilen"

* Tersine, propaganda ve ajitasyon pratik çalışması her zaman önde gelmektedir, çünkü, birinci olarak, teorik çalışma yalnızca pratik çalışmanın öne sürdüğü sorunlara yanıt sağlar ve ikinci olarak da, sosyal-demokratlar ellerinde olmayan nedenlerle öyle sık teorik çalışma ile kendilerini sınırlamak zorunda kalmışlardır ki, pratik çalışmanın olanaklı olduğu her ana, büyük değer verirler.

"farklı yollar"da yönlendirecek olanların çalışması başlar. Sosyalistlerin görevi, *gerçek* toplumsal ve ekonomik gelişme yoluna çıkan fiilî ve gerçek düşmanlarına karşı gerçek savaşımında proletaryanın ideolojik önderleri olmak olduğu zaman durum tümüyle farklıdır. Bu koşullar altında teorik ve pratik çalışma, kıdemli Alman sosyal-demokratı Liebknecht tarafından yerinde olarak şöyle tanımlanan tek bir çalışma içinde kaynaşır:

Studieren, Propagandieren, Organisieren.*

Yukarda değinilen teorik çalışma olmaksızın ideolojik lider olamazsınız, bu çalışmayı davanın gereksinmelerini karşılamaya yöneltmeden, ve bu teorinin sonuçlarını işçiler arasında yaymadan ve onların örgütlenmesine yardımcı olmadan ideolojik lider olamayacağınız gibi.

Görevin böyle sunulması, sosyal-demokrasiyi, sosyalist grupların çoğu kez acısını çektikleri kusurlardan, yani dogmatizm ve sekterlikten korumaktadır.

Bir öğretinin en üst ve tek ölçütünün gerçek toplumsal ve ekonomik gelişme sürecine uygunluğu olduğu yerde, dogmatizm olamaz; görev, proletaryanın örgütlenmesini ilerletmek olduğu zaman ve, bu yüzden de, "aydınların" rolünün, aydınlar arasından özel liderler çıkmasını gereksiz kılmak olduğu zaman, sekterlik olamaz.

Dolayısıyla, çeşitli teorik sorular üzerinde marksistler arasında farklılıklar olmasına karşın, siyasal faaliyet yöntemleri, grup kurulduğundan beri hep aynı kalmıştır.

Sosyal-demokratların siyasal faaliyeti, Rusya'daki işçi sınıfı hareketinin gelişme ve örgütlenmesini ilerletmek, bu hareketi, içinde bulunduğu yönlendirici bir fikirden yoksun, dağınık protesto, "isyan" ve grev girişimleri durumundan çıkararak, *TÜM* Rusya işçi *SINIFININ*, burjuva rejime kar-

* İnceleme, Propaganda, Örgütlenme. —ç.

şı yöneltilmiş ve mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesine ve çalışan halkın ezilmesine dayanan toplumsal sistemin kaldırılmasına çalışan örgütlü bir savaşıma dönüşmektedir. Bu faaliyetlerin altında yatan şey, marksistlerin, Rus işçisinin, Rusya'nın tüm çalışan ve sömürülen halkının tek ve doğal temsilcisi olduğuna ilişkin ortak kanılarıdır.*

Doğal diyoruz, çünkü serf ekonomisinin cançekişen kalıntılarını hesaba katmazsak, Rusya'da çalışan halkın sömürülmesi *her yerde kapitalist niteliktedir*; ama üretici yığınlarının sömürülmesi küçük-ölçekli, dağınık ve gelişmemişken, fabrika proletaryasının sömürülmesi büyük-ölçekli, toplumsallaşmış ve yoğunlaşmıştır. Birinci durumda, sömürü, hâlâ, çalışan halkın ve ideologlarının çalışan halkı ezen sistemin özünü görmesine, bu sistemden çıkış yolunun nerede ve nasıl bulunabileceğini görmesine engel olan ortaçağ biçimlerine, çeşitli siyasal, hukuksal ve geleneksel tuzaklara, hile ve oyunlara sarılmıştır. İkinci durumda ise, tersine, sömürü tamamen gelişmiştir ve hiçbir zihin karıştıran ayrıntı olmaksızın saf biçimiyle ortaya çıkmaktadır. İşçi, *sermaye* tarafından ezildiğini, savaşımının burjuva *sınıfa* karşı verilmesi gerektiğini görmeden edemez. Ve ekonomik gereksinmelerinin karşılanmasını, maddî koşullarının iyileştirilmesini amaçlayan bu savaşım, kaçınılmaz olarak işçilerin örgütlenmesi isteminde bulunur ve, kaçınılmaz olarak, bireylere karşı değil, bir *s ı n ı f a*, çalışan halka, yalnız fabrikalarda değil, her yerde baskı ve zulüm yapan sınıfa karşı bir savaşım haline gelir. İşte bunun için, fabrika işçisi, tüm sömürülen nüfusun en önde gelen temsilcisinin ta kendisidir. Örgütlü, sürekli bir savaşımdaki bu temsilcilik işlevini yerine getirebilmesi için, onu "umutlar"la şevke ge-

* Rusya'nın gelecekteki insanı mujiktir — köylü sosyalizminin temsilcileri, sözcüğün en geniş anlamıyla narodnikler böyle düşünüyorlardı. Rusya'nın gelecekteki insanı işçidir — sosyal-demokratlar böyle düşünüyorlar. Bir elyazmasında, marksist görüş böyle formüle edilmişti.

tirmek hiç de gerekli değildir; gereken tek şey, yalnızca *onun kendi durumunu anlamasını sağlamak,* onu ezen sistemin siyasal ve ekonomik yapısını ve bu sistem altında uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının zorunlu ve kaçınılmaz olduğunu anlamasını sağlamaktır. Fabrika işçisinin, genel kapitalist ilişkiler sistemi içindeki bu durumu, onu, işçi sınıfının kurtuluşu uğruna savaşımın tek savaşçısı yapar, çünkü yalnızca kapitalizmin gelişmesinin daha yüksek aşaması, büyük-ölçekli makineli sanayi, bu savaşım için gerekli maddî koşulları ve toplumsal güçleri yaratır. Kapitalist gelişme biçimlerinin düşük olduğu başka her yerde, bu maddî koşullar mevcut değildir, üretim binlerce küçük işletme arasında dağılmıştır (ve bunlar en eşitlikçi ortaklaşa toprak *mülkiyet* biçimleri altında bile, dağınık *işletmeler* olmaktan çıkmazlar), çünkü sömürülenlerin çoğu, hâlâ küçük işletmelere sahiptir ve böylece savaşım vermeleri gereken burjuva sisteme bağlanmışlardır; bu, kapitalizmi kaldırabilecek toplumsal güçlerin gelişmesini geciktirir ve engeller. Dağınık, bireysel, küçük sömürü, çalışan halkı bir yere bağlar, onları böler, sınıf dayanışması bilincine ulaşmalarını engeller; baskıya özel bir bireyin değil, tüm ekonomik sistemin neden olduğunu anlar anlamaz birleşmelerini engeller. Büyük-ölçekli kapitalizm ise, tersine, tüm işçilerin, eski toplumla, belli bir yerle ve belli bir sömürüyle olan bağlarını koparır; onları birleştirir, düşünmeye zorlar ve örgütlü bir savaşıma başlamalarını olanaklı kılan koşullar içine sokar. Bundan dolayı da, sosyal-demokratlar tüm dikkatlerini ve tüm faaliyetlerini işçi sınıfı üzerinde yoğunlaştırırlar. Onun ileri temsilcileri, bilimsel sosyalizm fikirlerini, Rus işçisinin tarihsel rolü fikrini iyice kavradıkları zaman, bu fikirler yaygınlaştığı zaman, ve işçilerin bugünkü dağınık ekonomik savaşını bilinçli sınıf savaşımına dönüştürmek üzere işçiler arasında sağlam örgütler kurulduğu zaman — Rus *İŞÇİSİ,* tüm demokratik öğelerin başını çekerek mutlakiyeti devirecek ve

RUSYA PROLETARYASINI (*BÜTÜN ÜLKELERİN* proletaryasıyla yanyana) *açık siyasal savaşımın düz yolundan KOMÜNİST DEVRİMİN ZAFERİNE* götürecektir.

1894 *S o n*

EK I

EKLİ tablo, metinde değinilen 24 bütçeye ait verileri içermektedir.

Ostrogojsk uzeydindeki 24 tipik köylü ailesinin bileşimi ve bütçeleri — Özet.

TABLO İÇİN AÇIKLAMA

1° İlk 21 sütun tümüyle İstatistikî Özet'ten alınmıştır. Sütun 22, Özet'teki şu sütunları birleştirmektedir: çavdar, buğday, yulaf ve arpa, akdarı ve karabuğday, öteki tahıllar, patates, sebze ve saman (8 sütun). Saman ve sap hariç olmak üzere, tahıldan gelen gelirin (sütun 23) nasıl hesaplandığı, metinde açıklanmıştır. Sütun 24, Özet'teki şu sütunları birleştirmektedir: at, sığır, koyun, domuz, kümes hayvanları, post ve yün, yağ ve et, süt ürünleri, tereyağı (9 sütun). Sütun 25-29, tümüyle Özet'ten alınmıştır. Sütun 30-34, Özet'teki şu sütunları birleştirmektedir: çavdar, buğday, akdarı ve karabuğday, patates, sebze, tuz, tereyağı, yağ ve et, balık, süt ürünleri, votka ve çay için harcamalar (12 sütun). Sütun 35, Özet'teki şu harcamalara ilişkin sütunları birleştirmektedir: sabun, gazyağı, mum, giysi, ve kap-kacak (4 sütun). Geri kalan sütunlar için bir açıklama gerekmez.

2° Sütun 8, desiyatin olarak, kirayla tutulmuş topraklara verilmiş-toprak içindeki ekilebilir toprağın (Özet'te bunun için özel bir sütun vardır) eklenmesiyle bulunmuştur.

3° "Gelir Kaynakları" ve "Harcama Dağılımı" sütunlarındaki alt rakamlar dizisi, *gelir ve harcamanın parasal kısmını* gösterirler. 25-28 ve 37-42 sütunlarda, gelir (ya da harcama) tümüyle parasaldır. Parasal kısım (yazar bunu ayrı olarak göstermiyor) gayri safî gelirden, ev halkının kendisinin tükettiği miktar çıkarılarak hesaplanmıştır.

[TABLO 4a]

Aile Kategorileri ve Sayıları		Kadın-Erkek İşçi Sayısı	Çalışan İnsan Sayısı, Erkek	Çiftlik Emekçileri	
				Çiftlik Emekçilerine Sahip Aileler	Sayı (Kadın-Erkek)
		1	2	3	4
6 Zengin Aile	Toplam	47	11	6	8
	Aile başına ortalama	7,83	1,8	—	—
11 Orta Aile	Toplam	92	26	2	2
	Aile başına ortalama	8,36	2,4	—	—
7 Yoksul Aile	Toplam	37	10	2	2
	Aile başına ortalama	5,28	1,4	—	—
Toplam 24 Aile	Toplam	176	47	10	12
	Aile başına ortalama	7,33	1,9	—	—
(Yoksul Aileler Arasına Dahil Edilen) 2 Çiftlik Emekçisi	Toplam	9	2	—	—
	Aile başına ortalama	4,5	1	—	—

Verilmiş Toprak (Des.)	Kiraya Verilen Toprak		Toplam Çift Sürme	Yapı Sayısı	Sınai Kuruluş Sayısı	Tarım Aletleri Sayısı	Hayvan (Baş)	
	Aileler	Desiyatin					Çeki Hayvanları	Sığır Cinsinden Toplam
5	6	7	8	9	10	11	12	13
132,6	6	52,8	123,4	52	4	224	35	81
22,1	—	8,8	20,6	8,6	—	37,3	5,8	13,5
101,2	10	85,5	140,2	70	—	338	40	89,1
9,2	—	7,7	12,7	6,4	—	30,7	3,6	8,1
57,8	4	19,8	49,8	31	—	108	7	15,3
8,5	—	2,8	7,1	4,4	—	15,4	1	2,2
291,6	20	158,1	313,4	153	4	670	82	185,4
12,1	—	6,6	13	6,4	—	27,9	3,4	7,7
14,4	—	—	6,6	6	—	11	—	1,1
7,2	—	—	3,4	3	—	5,5	—	0,5

[TABLO 4b]

Aile Kategorileri ve Sayıları		Ruble Olarak Değer						
		Yapılar	Öteki Taşınmaz Mallar	Aletler	Kap-kacak	Giysi	Çiftlik Hayvanı ve Arılar	Toplam
		14	15	16	17	18	19	20
6 Zengin Aile	Toplam	2.696	2.237	670,8	453	1.294,2	3.076,5	10.427,5
	Aile başına ortalama	449,33	372,83	111,80	75,5	215,7	512,75	1.737,91
11 Orta Aile	Toplam	2.362	318	532,9	435,9	2.094,2	2.907,7	8.650,7
	Aile başına ortalama	214,73	28,91	48,44	39,63	190,38	264,33	786,42
7 Yoksul Aile	Toplam	635	90	112,3	254	647,1	605,3	2.543,7
	Aile başına ortalama	119,28	12,85	16,04	36,29	92,45	86,47	363,38
Toplam 24 Aile	Toplam	5.893	2.645	1.316	1.142,9	4.035,5	6.589,5	21.621,9
	Aile başına ortalama	245,55	110,21	54,83	47,62	168,14	274,56	900,91
(Yoksul Aileler Arasına Dahil Edilen) 2 Çiftlik Emekçisi	Toplam	155	25	6,4	76,8	129,3	9,1	401,6
	Aile başına ortalama	77,5	12,5	3,2	38,4	64,65	4,55	200,8

Tahsil Edilmemiş Alacaklar (Ruble)	Gelir Kaynakları							
	Tarımdan							
	Toplam	Tahıldan Gelen	Hayvan Yetiştiriciliğinden	Arıcılık ve Bahçecilikten	Sanayilerden	Kuruluşlardan	Çeşitli Kaynaklardan	Toplam (Ruble)
21	22	23	24	25	26	27	28	29
80	61,2% 3.861,7 1.774,4	2.598,2 1.774,4	15,4% 972,6 396,5	4,3% 271	6,5% 412	5% 320	7,6% 482,2	100% 6.319,5 3.656,1
13,3	643,6	—	162,1	45,2	68,6	53,3	80,4	1.053,2 609,3
357	60,7% 3.163,8 899,9	2.203,8 899,9	16,1% 837,5 423,2	0,7% 36,1	18,8% 979,3	—	3,7% 195,5	100% 5.212,2 2.534
32,4	287,7	—	76,1	3,2	89	—	17,8	473,8 230
233,6	48,7% 689,9 175,25	502,06 175,24	22,9% 324,2 216,6	1,9% 27	23,8% 336,8	—	2,7% 39	100% 1.416,9 794,64
33,4	98,5	—	46,3	3,9	48,1	—	5,5	202,4 113,5
670,6	59,6% 7.715,4 2.849,54	5.304,8 2.849,54	16,5% 2.134,3 1.036,3	2,6% 334,1	13,3% 1.728,1	2,5% 320	5,5% 716,7	100% 12.948,6 6.984,74
27,9	321,5	—	88,9	13,9	72	13,3	29,9	539,5 291,03
50	59,5 3	—	5,7 4,8	—	128,8	—	4	198 140,6
25	29,75	—	2,85	—	64,4	—	2	99 70,3

[TABLO 4c]

Aile Kategorileri ve Sayıları		Harcama					
		Yiyecek					
		Toplam	Sebze	Diğerleri	Diğerlerinin Bölünümü		Giysiler ve Ev Gereksinmeleri
					Süt, Et vb.	Tuz, Votka, Çay	
		30	31	32	33	34	35
6 Zengin Aile		29,2%					8,2%
	Toplam	1.500,6	823,8	676,8	561,3	115,5	423,8
		218,7			103,2		58,6
	Aile başına ortalama	250,1	—	—	—	—	70,63
11 Orta Aile		37,6%					10,6%
	Toplam	1.951,9	1.337,3	614,6	534,3	80,3	548,1
		257,7	33,4		144		49,5
	Aile başına ortalama	177,45	—	—	—	—	49,83
7 Yoksul Aile		42,1%					14,6%
	Toplam	660,8	487,7	173,1	134,4	38,7	229,6
		253,46	160,96		53,8		26,8
	Aile başına ortalama	94,4	—	—	—	—	32,8
Toplam 24 Aile		34,6%					10,1%
	Toplam	4.113,3	2.648,8	1.464,5	1.230	234,5	1.201,5
		729,86					134,9
	Aile başına ortalama	171,39	110,37	61,02	51,25	9,77	50,06
(Yoksul Aileler Arasına Dahil Edilen) 2 Çiftlik Emekçisi	Toplam	81,7	72,1	9,6	6,1	3,5	14,9
		50,7	42,5		4,7		4,6
	Aile başına ortalama	40,85	—	—	—	—	7,45

Dağılımı								
Çiftlik Hayvanlarının Bakımı	Aletler ve Çiftlik Hayvanları	Emekçiler ve Çobanlar İçin	Kira	Vergi ve Resimler	Papazlara Yapılan Ödemeler	Çeşitli	Toplam (Ruble)	Fazla (+) Açık (—)
36	37	38	39	40	41	42	43	44
24,9% 1.276,6	9,4% 484,5	13,5% 691,7	6,5% 332	4,9% 253,5	1,1% 56	2,3% 116,5	100% 5.135,2 2.211,5	+ 1.184,3
212,76	80,75	115,29	55,33	42,25	9,33	19,42	855,86 368,6	+ 197,34
21,2% 1.098,2	5% 256	0,9% 47.6	6,8% 351,7	254,9	1,3% 69,9	11,7% 609,4	100% 5.187,7 1.896,7	+ 24,5
99,84	23,27	4,33	31,97	23,17	6,35	55,4	471,6 172,5	+ 2,19
15,6% 243,7	7,1% 110,6	1,6% 24,3	6% 94,5	6,5% 101,8	1,8% 28	4,7% 73,2	100% 1.566,5 712,66	— 149,6
34,81	15,8	3,47	13,5	14,54	4	10,46	223,78 101,8	— 21,38
22,2% 2.618,5	7,1% 851,1	6,4% 763,6	6,5% 778,2	5,1% 610,2	1,3% 153,9	6,7% 799,1	100% 11.889,4 4.820,86	+ 1.059,2
109,1	35,46	31,82	32,43	25,43	6,41	33,29	495,39 200,87	+ 44,11
8	53,2	0,4	—	22,6	2,8	3,3	186,9 137,6	+ 11,1
4	26,6	0,2	—	11,3	1,4	1,65	93,45 68,8	+ 5,55

EK II

BAY Struve, çok haklı olarak, "Marx'ın sınıf savaşımı ve devlet öğretisi, Rus ekonomi-politikçisine tamamen yabancıdır" tezini, Nik.—on'u eleştirisinin temel taşı yapıyor. Bay Struve'nin bu tek yazısını (dört sütunluk), Bay Krivenko gibi onun görüş sisteminin değerlendirilmesinde temel alacak kadar cüretkâr değilim (Bay Struve'nin öteki yazılarını bilmiyorum); ve onun söylediği her şeye katılmadığımı da belirtmem gerekir; bu yüzden, bir bütün olarak yazısını değil, ancak öne sürdüğü bazı temel önermeleri destekleyebilirim. Ama her durumda, değinilen durum doğru olarak değerlendirilmiştir: Bay Nik.—on'un *temel hatası*, gerçekten de, kapitalist toplumun doğasında bulunan sınıf sava-

şımını anlayamamasıdır. Bu tek yanılgının düzeltilmesi, onun teorik önermelerinden ve araştırmalarından bile sosyal-demokrat sonuçlar çıkarılmasını sağlamaya yetecektir. Sınıf savaşımını gözden kaçırmak, gerçekten de marksizm konusunda büyük bir yanlış anlamayı —Marx'ın ilkelerinin sıkı bir taraftarı olarak geçinmeye pek meraklı olduğuna göre, Bay Nik.—on'un daha da fazla suçlu sayılacağı bir yanlış anlamayı— açığa vurur. Birazcık olsun Marx bilgisi olan bir kimse, sınıf savaşımı öğretisinin onun tüm görüşler sisteminin ekseni olduğunu yadsıyabilir mi?

Bay Nik.—on, elbette ki, Marx'ın teorisini, örneğin Rusya tarihinin ve gerçekliğinin olgularına uymadığı gerekçesiyle, bu husus dışında kabul edebilirdi. Ama o zaman, her şeyden önce, Marx'ın teorisinin bizim sistemimizi açıkladığını söyleyemezdi; bu teorinin ve kapitalizmin sözünü bile edemezdi, çünkü teoriyi yeniden biçimlendirmek, uzlaşmaz karşıt ilişkileri ve sınıf savaşımını doğasında taşımayan farklı bir kapitalizm kavramı geliştirmek gerekli olurdu.

Her durumda açık bir koşul koyması ve marksizmin A'sını kabul ettikten sonra, B'sini kabul etmeyi neden reddettiğini açıklaması gerekirdi. Bay Nik.—on, bu tür bir şey yapmaya hiç girişmemiştir.

Ve Bay Struve, çok haklı olarak, sınıf savaşımını anlayamamanın Bay Nik.—on'u bir *ütopyacı* yaptığı sonucuna varmıştır, çünkü kapitalist toplumdaki sınıf savaşımını görmezlikten gelen biri *eo ipso,** bu toplumun toplumsal ve siyasal yaşamının tüm gerçek içeriğini de görmezlikten gelir ve özlemini gerçekleştirmeye çabalarken, zararsız istekler alanında dolaşıp durmaya kaçınılmaz olarak mahkûm olur. Sınıf savaşımını anlayamamış olması onu bir *gerici* yapar, çünkü "topluma" ve "devlete", yani burjuva ideologlarına ve politikacılarına başvurmalar, yalnızca sosyalistlerin ka-

* Kendisi tarafından. —ç.

fasını karıştırabilir ve proletaryanın en kötü düşmanlarını müttefikler olarak kabul etmelerine yolaçabilir, işçilerin kurtuluş savaşımını güçlendirerek açıklığa kavuşturacak ve örgütlenmesini geliştirecek yerde, *yalnızca* bu savaşımı engelleyebilir.

Bay Struve'nin yazısına değindiğimize göre, Bay Nik.—on'un *Ruskoye Bogatstvo,* n° 6'daki yanıtının üzerinde durmadan geçemeyiz.*

Bay Nik.—on, fabrika işçilerinin sayısındaki yavaş artışa, nüfustaki büyümenin gerisinde kalan artışa ilişkin veriler aktararak şöyle iddia ediyor: "Anlaşıldığına göre, ülkemizde kapitalizm, bırakın 'tarihsel görevini' yerine getirmeyi, kendi gelişmesini kendisi sınırlamaktadır. Sırası gelmişken belirtelim, işte bu nedenle 'anayurtları için Batı Avrupa'nın izlediğinden ve halen izlemekte olduğundan farklı bir gelişme yolu' arayanlar bin kez haklıdırlar." (Ve bunu, Rusya'nın tam da bu kapitalist yolu izlediğini kabul eden bir adam yazıyor!) Bu "tarihsel görev"in yerine getirilmemesinin nedeni, Bay Nik.—on'a göre, "köy topluluğuna düşman ekonomik eğilimin (yani kapitalizmin), Batı Avrupa'ya özgü olan ve Kuzey Amerika'da da özel bir güçle kendini göstermeye başlayan birleştiriciliğin bir nebzesini bile sağlamadan kendi varlığının temellerini yoketmekte olmasıdır."

Bir başka deyişle, burada, kapitalizme bakış açısı, "kapitalizmin halkın yaşamına sokulması" biçimindeki devlet sorununu çözen bir devlet memurunun bakış açışı gibi olan

* Genel olarak söylersek, Bay Nik.—on, *Ruskoye Bogatstvo*'daki yazılarıyla, anlaşılan, küçük-burjuva radikalizminden hiç de sanıldığı kadar uzak olmadığını; kendisinin de bir köylü burjuvazisinin büyümesinde (n° 6, s. 118 — "Köylüler" arasında gelişmiş aletlerin, fosfatlı gübrelerin vb. kullanılması) "bizzat *köylülüğün*" (topluca mülksüzleştirilen köylülük mü?) "içinde bulunduğu durumdan bir çıkış yolu bulma zorunluluğunu anladığını" gösteren belirtiler görebileceğini tüm gücüyle tanıtlamaya çalışıyor.

ünlü Bay V. V. tarafından icat edilen sosyal-demokratlara karşı standart bir iddia ile karşı karşıyayız — eğer "görevi"ni yerine getiriyorsa bırakın girsin; getirmiyorsa "dışarda tutun". Bu zekice iddianın bütün öteki üstünlükleri bir yana, kapitalizmin "görevi"nin kendisi de, Bay V. V. tarafından çekilmez ve akılalmaz bir biçimde yanlış ve dar bir tarzda anlaşılmıştır ve, anlaşılan, Bay Nik.—on da bunu öyle anlamaktadır. Ve elbette, gene, bu beyler, teklifsizce, kendi anlayışlarının darlığını, yasal yayın onlara kapalı tutulduğu için tıpkı ölüler gibi yerilebilecek olan sosyal-demokratların üstüne atmaktalar!

Marx'ın görüşüne göre, kapitalizmin ilerici ve devrimci rolü, onun, emeği toplumsallaştırarak aynı zamanda tam da bu süreç mekanizmasıyla "işçi sınıfını eğitmesi, birleştirmesi ve örgütlemesinden", onları savaşım için eğitmesinden, "başkaldırmalarını" örgütlemesinden, onları "mülksüzleştirenleri mülksüzleştirmek", siyasal gücü almak ve üretim araçlarını "birkaç gaspedici"nin elinden alarak toplumsallaştırmak üzere birleştirmesinden ibarettir. (*Kapital*, s. 650).[80]

Marx, bunu, işte böyle formüle ediyor. Elbette ki, burada "fabrika işçilerinin sayısı" üzerine hiçbir şey söylenmemiş: Marx üretim araçlarının yoğunlaşmasından ve emeğin toplumsallaşmasından sözetmektedir. Bu ölçütlerin "fabrika işçilerinin sayısı" ile hiçbir ortak yanı olmadığı çok açıktır.

Ama bizim istisnacı Marx yorumcularımız, bunu, yanlış bir biçimde, kapitalizm altında emeğin toplumsallaşmasının fabrika işçilerinin bir çatı altında emek harcamasından ibaret olduğu, ve bu yüzden kapitalizmin yaptığı işin ilericiliğinin... fabrika işçilerinin sayısıyla ölçüleceği anlamında yorumluyorlar!!! Eğer fabrika işçilerinin sayısı artıyorsa, kapitalizm ilerici işini iyi yapmaktadır; eğer bu sayı azalıyorsa "tarihsel görevini kötü bir biçimde yerine getirmek-

tedir" (Bay Nik.—on'un yazısında, s. 103) ve bu durumda "aydınlar"a "yurtları için farklı yollar aramak" düşer.

Ve böylece, Rus aydınları "farklı yollar" aramaya koyulurlar. Bu aydınlar, yıllardan beri, var güçleriyle kapitalizmin "yanlış" bir gelişme yolu olduğunu, çünkü işsizliğe ve bunalımlara yolaçtığını tanıtlamaya* çalışarak bu yolları aramakta ve bulmaktadırlar. 1880'de bir bunalımla karşılaştık derler, 1893'te gene bir bunalım; artık bu yolu bırakmak zamanı geldi, çünkü açıktır ki, bizde işler kötü gidiyor.

Oysa Rus burjuvazisi, öyküdeki kedi gibi, "dinler, ama yemeye devam eder:"[81] elbette, efsanevî kârlar artık kazanılamadığı zaman işler "kötü" gitmektedir. Onun için liberallerin ve radikallerin söylediği türküyü yineler ve eldeki mevcut ve daha ucuz sermaye sayesinde, enerjik bir biçimde yeni demiryolları yapımına girişir. İşler "bizde" kötü gitmektedir, çünkü "biz" eski yerlerde halkı zaten iyice yolmuşuzdur ve şimdi bizi tüccar sermayesi kadar zenginleştirmeyecek olan sınaî sermaye alanına girmemiz gerekmektedir. Ve onun için, "biz", yüzde-yüz kâr getiren "ilk birikimin" hâlâ olanaklı olduğu, köylülükteki burjuva farklılaşmanın tamamlanmış olmaktan hâlâ çok uzak olduğu Avrupa Rusyasının doğu ve kuzey sınır bölgelerine gideceğiz. Aydınlar bütün bunları görecek ve aralıksız olarak "bizim" gene bir iflâsa doğru gittiğimize dair gözdağı vereceklerdir. Ve gerçekten de yeni bir iflâsla karşı karşıya geliriz. Pek çok küçük kapitalist büyük kapitalistlerce ezilmekte, pek çok köylü, gitgide daha çok burjuvazinin eline geçmekte olan tarımdan atılmaktadır; yoksulluk, işsizlik ve açlık deryası

* Kanıtlar boşunadır, yanlış oldukları için değil —halkın yıkımı, yoksullaşması, açlığı, kapitalizmin sugötürmez ve kaçınılmaz sonuçlarıdır— havaya söylenmiş sözler oldukları için. "Toplum", demokrasi örtüsü altında bile, plütokrasinin çıkarlarını savunur ve elbette ki plütokrasi de kapitalizme karşı harekete geçecek değildir. "Hükümet"... — bir muhalifin, Bay Mihaylovski'nin yorumunu aktaracağım: hükümetimizin programlarını ne kadar az bilirsek bilelim, diye yazmıştı bir keresinde, "emeğin toplumsallaştırılmasının" bunlar içinde yer almadığından emin olacak kadar biliyoruz.

sınırsızca genişlemekte — ve "aydınlar", vicdan rahatlığı içinde, kehanetlerine işaret etmekte ve dış pazarların yokluğunu kapitalizmimizin istikrarsızlığının kanıtı olarak ileri sürerek, durmadan bu yolun yanlışlığından yakınmaktadırlar.

Oysa Rus burjuvazisi, "dinler, ama yemeye devam eder". "Aydınlar" yeni yollar ararlarken, burjuvazi, burjuva sisteminin çekiciliklerini genç ülkelere sokarak ve oralarda da görülmemiş bir hızla sınaî ve tarımsal bir burjuvazi yaratarak ve üreticiler yığınını müzmin bir açlık çeken işsizlerin safına fırlatarak, kendisi için bir pazar yarattığı kolonilerine giden demiryollarının yapımı için dev projelere girişir.

Sosyalistler yanlış yollar hakkında yakınmakla yetinmeye ve... fabrika işçilerinin sayısındaki yavaş artışla kapitalizmin istikrarsız olduğunu tanıtlamaya çalışmaya gerçekten de devam edecekler midir!!?

Bu çocukça fikri* tartışmadan önce, Bay Nik.—on'un, Bay Struve'nin yazısındaki eleştirdiği parçayı çok eksik bir biçimde aktardığını söylemeden geçemeyeceğim. Bu yazı harfi harfine şöyle demektedir:

"Yazar (yani Bay Nik.—on) Rusya'daki ve Amerika'daki nüfusun meslekî bileşimlerindeki farka işaret ederken —Rusya için, kârlı bir biçimde çalıştırılan toplam nüfusun (*erwerbsthätigen*) %80'i, Birleşik Devletler'de ise yalnızca %44'ü tarımla uğraşıyor şeklinde ele alınmıştır— Rusya'nın kapitalist gelişmesinin, %80 ve %44 arasındaki bu farkı gideceğini; bunun, denilebilir ki, onun tarihsel görevi olduğunu görmemektedir."

"Görev" sözcüğünün burada çok yersiz olduğu düşünü-

* Kapitalizmin ilerici etkinliği, emeğin toplumsallaştırılma derecesi ile değil de, ulusal emeğin *tek bir* kolundaki gelişmenin böyle dalgalanan bir indeksi ile değerlendirildiği zaman, bu fikre çocukça denmez de ne denir! Herkes bilir ki, kapitalist üretim tarzı altında, işçilerin sayısı son derece istikrarsız bir sayıdan başka bir şey olamaz ve bunalımlar, yedek ordunun büyüklüğü, emeğin sömürülme derecesi, yoğunluk dereceşi vb., vb. gibi bir dizi ikincil etkene dayanır.

lebilir, ama Bay Struve'nin fikri açıktır: Bay Nik.—on, Rusya'nın kapitalist gelişmesinin (bu gelişmenin gerçekten de kapitalist bir gelişme olduğunu kendisi de kabul etmektedir) kırsal nüfusu azaltacağını görmemiştir, oysa aslında bu, kapitalizmin genel bir yasasıdır. Dolayısıyla bu itirazı çürütmek için, Bay Nik.—on'un *ya 1)* kapitalizmin bu eğilimini görmezlikten gelmediğini, *ya da 2)* kapitalizmin böyle bir eğilime sahip olmadığını göstermesi gerekirdi.

Bay Nik.—on, bunun yerine, fabrika işçilerimizin sayısıyla ilgili verileri (onun tahminine göre nüfusun %1'i) tahlil etmeye girişmektedir. Ama Bay Struve fabrika işçilerinden mi sözediyordu? Rusya'da nüfusun %20'si, Amerika'da %50'si fabrika işçilerini mi temsil ediyor? "Fabrika işçileri" terimi ile "tarımla uğraşmayan nüfus" terimi, aynı şey midir? Tarımla uğraşan nüfus oranının Rusya'da da azalmakta olduğu yadsınılabilir mi?

Bay Krivenko, aynı dergide bu pasajı zaten tahrif etmiş olduğu için daha da gerekli gördüğüm bu düzeltmeyi yaptıktan sonra, Bay Nik.—on'un fikrine geçelim — "kapitalizm görevini kötü bir biçimde yerine getirmektedir".

Birincisi, *Denemeler*'in* yazarının yaptığı gibi, fabrika işçilerinin sayısını kapitalist üretimle uğraşan işçilerin sayısıyla bir tutmak saçmadır. Bu, büyük-ölçekli makine sanayiini, kapitalizmin tam da başlangıcı yapan Rus küçükburjuva iktisatçılarının yanılgısını yinelemek (*ve hatta ağırlaştırmak*) demektir. Tüccarların malzemesi ile ve olağan ücretler karşılığında tüccarlar için çalışan milyonlarca Rus elsanatçısı, kapitalist üretimle uğraşmıyor mu? Tarımdaki düzenli çiftlik emekçileri ve gündelikçiler, patronlarından ücret almıyorlar mı? (Reformdan bu yana ülkemizde hızla gelişmiş olan) yapı sanayiindeki işçiler, kapitalist sömürüye bağımlı değiller mi? Ve bunun gibi.**

* N. F. Danielson. *Reform-Sonrası Toplumsal Ekonomimiz Üzerine Denemeler*, St. Petersburg 1893. —*Ed.*

İkincisi, fabrika işçilerinin sayısını (1.400.000), toplam nüfusla karşılaştırmak ve oranı bir yüzde olarak ifade etmek saçmadır. Bu, yalnızca karşılaştırılmaz şeyleri karşılaştırmak olur: çalışabilir nüfusu çalışamaz durumdakilerle karşılaştırmak vb.. Fabrika işçilerinin herbiri, ailelerindeki belli bir sayıda çalışmayan üyeyi beslemiyor mu? Fabrika işçileri —patronlarından ve bütün bir tüccarlar güruhundan başka— bu aşure çorbasını fabrika nüfusu ile karşılaştırırken tarımsal nüfusa dahil ettiğimiz askeri, memuru ve benzeri bir sürü takımı da beslemiyorlar mı? Sonra, Rusya'da, gene fabrika sanayii ile karşılaştırılmaları ve tarımla birleş-

** Burada, Bay Nik.—on'un, "kapitalizmin birleştirici anlamı"nı fabrika işçilerinin sayısıyla değerlendirmek yolundaki *yöntemini* eleştirmekle yetiniyorum. Rakamların bir tahliline giremiyorum, çünkü elimin altında Bay Nik. —on'un kaynakları bulunmamaktadır. Ancak, onun bu kaynakları seçerken pek talihli olmadığını belirtmeksizin geçmek de olanaksızdır, Önce 1865'e ait verileri *Askeri İstatistiki Özet*'ten, 1890'a ait olanları ise 1894, *Fabrikalar ve Atelyeler Kılavuzu*'ndan alıyor. Bulduğu işçi sayıları, (maden işçileri hariç) sırasıyla 829.573 ve 875.764'tür, %5,5'lik artış, nüfustaki artıştan (61.420.000 olan, 91.000.000'a, ya da %48,1) çok daha azdır. Ama *bir sonraki sayfada* farklı rakamlar alınıyor: gerek 1865 için, gerekse 1890 için 1833 *Kılavuz*'undan. Bu verilere göre, işçilerin sayısı sırasıyla 392.716 ve 716.792'dir — %82'lik bir artış. Ama bu, dolaylı vergi ödeyen sanayileri içermemektedir, bu sanayilerdeki işçilerin sayısı (s. 104) 1865'te 186.053 ve 1890'da 144.332 idi. Bu rakamları öncekilere eklersek aşağıdaki toplam işçi sayılarını buluruz (maden işçileri hariç): 1865'te 578.771 ve 1890'da 861.124. %48,1'lik bir nüfus artışı ile %48,7'lik bir artış. Demek ki, beş sayfalık bir yer içinde, yazar, %5'lik bir artış gösteren başka verileri kullanıyor! Ve böyle çelişkili rakamlara dayanarak da kapitalizmimizin istikrarsız olduğunu buluyor!

Ve sonra, yazar, neden *Denemeler*'de aktarılan (Tablo XI ve XII), ve işçi sayısının, *üç yılda* (1886-1889), nüfustaki büyümeyi çok aşan bir artışla %12-13 arttığını bize gösteren, işçi sayısına ait verileri ele almamıştır? Yazar, belki de, zaman aralığının çok kısa olduğunu söyleyebilir. Ama bu durumda, birincisi, bu veriler türdeş, karşılaştırılabilir ve daha güvenilir verilerdir; ikincisi de, kısa zaman aralığına karşın, yazarın kendisi de fabrika sanayiinin büyümesine ilişkin bir yargıya varabilmek için bu verileri kullanmamış mıdır?

Açıktır ki, eğer, ulusal emeğin yalnızca bir dalının durumunu belirtmek üzere, işçi sayısı gibi böyle dalgalanan bir indeks kullanılmışsa, bu veriler ancak sallantı veriler olabilir. Ve umutlarını —çaresizlikten doğan ve, kararlı bir savaşım olmaksızın kapitalizmimizin çökeceği, kendiliğinden un-ufak olacağı umutlarını— böyle verilere dayandırmak için ve bu verileri, kapitalizmin ulusal emeğin bütün dallarındaki tartışılmaz egemenliğinden ve gelişmesinden kuşku duymakta kullanmak için insanın gerçekten de saf bir hayalperest olması gerekir!

tirilmeleri saçma olan balıkçılık vb. gibi sanayiler yok mu? Eğer Rusya'daki nüfusun meslekî bileşimi hakkında bir fikir edinmek istediyseniz, birincisi, maddî değerlerin üretimiyle uğraşan nüfusu özel bir grup olarak ayırmanız (dolayısıyla bir yandan çalışan nüfusu, öte yandan askerleri, memurları, papazları vb. buna katmamanız) gerekirdi; ikincisi de, bunları, ulusal emeğin çeşitli dalları arasında bölmeye çalışmanız gerekirdi. Eğer bunun için veriler yoksa, nüfusun %1'inin (??!!) fabrika sanayiinde çalışması hakkında saçmasapan konuşacağınız yerde, böyle hesaplamalara*

* "Son zamanlarda Avrupa Rusyasının 50 eyaletindeki özgür işçilerin toplam sayısını saptamak için bir girişim yapılmıştır. (S. A. Korolenko, *Ücretle Tutulmuş Emek*, St. Petersburg 1892.) Tarım Bakanlığının yaptığı bir araştırma, Avrupa Rusyasının 50 eyaletindeki sağlam kırsal nüfusu, 35.712.000 olarak hesaplamaktadır, oysa tarımda ve manüfaktürde, madencilikte, ulaşım ve öteki sanayilerde gerekli olan toplam işçi sayısı 30.124.000'dir. Demek ki, kesinlikle fazla olan işçilerin sayısı 5.588.000 gibi büyük bir rakama ulaşmaktadır. bunlar, aileleriyle birlikte, kabul edilen standarda göre, en az 15.000.000 kişiyi bulacaklardır." (s. 341'de yinelenmiştir.)

Eğer bu "araştırma"ya dönersek, yalnızca toprakbeylerinin çalıştırdığı ücretle tutulmuş emeğin "araştırılmış" olduğunu görürüz: Bay S. Korolenko bu araştırmayı, Avrupa Rusyasının "tarımsal ve sınaî" bir taramasıyla tamamlamıştır. Bu taramada, (bir "araştırma"ya dayanılarak değil, eski mevcut verilere dayanılarak) Avrupa Rusyasının çalışan nüfusunu mesleğe göre sınıflandırmak için bir girişim yapılmıştır. Bay S. A. Korolenko'nun ulaştığı sonuçlar şöyledir. Avrupa Rusyasının 50 eyaletindeki toplam işçi sayısı 35.712.000'dir. Bunlar şöyle dağılırlar:

tarım	27.435.400	30.124.500
özel ürünlerin ekimi	1.466.400	
fabrika ve madencilik sanayii	1.222.700	
Yahudiler	1.400.400	
kerestecilik	2.000.000	kadar
hayvan yetiştiriciliği	1.000.000	"
demiryolları	200.000	"
balıkçılık	200.000	"
yerel ve dışarı işleri, avcılık, tuzakçılık ve diğer çeşitli işler	787.200	"
T o p l a m	*35.712.100*	

Böylece, Bay Korolenko (doğru ya da yanlış) *tüm* işçileri, mesleğe göre sınıflandırmış oluyor, ama Bay Nik.—on keyfi olarak ilk üç başlığı alıyor ve 5.588.000 "kesinlikle fazla" (??) işçiden sözediyor!

Bu kusur bir yana, Bay Korolenko'nun tahminlerinin son derece kaba ve hatalı olduğunu da belirtmeden geçemeyiz: tarım işçilerinin sayısı, tüm Rusya için tek bir genel standarda göre hesaplanmıştır: üretici olmayan nüfus, ayrı olarak sınıflandırılmamıştır (Bay Korolenko, bu başlık altın-

girişmekten kaçınmanız gerekirdi.

Üçüncüsü —ve bu, kapitalizmin ilerici ve devrimci rolü konusunda Marx'ın teorisinin esas ve en rezilce tahrifidir— "kapitalizmin birleştirici anlamının" yalnızca fabrika işçilerini birleştirmekle ifade edildiği fikri, nereden aklınıza geldi? Marksizm fikrinizi *Oteçestveniye Zapiski*'nin emeğin toplumsallaştırılmasına ilişkin makalelerinden alıyor olmayasınız? Siz de bunu bir çatı altında çalışmakla bir tutuyor olmayasınız?

Ama hayır. Nik.—on'un bununla suçlanamayacağı anlaşılacaktır, çünkü o, *Ruskoye Bogatstvo*, n° 6'daki yazısının ikinci sayfasında, emeğin, kapitalizm tarafından toplumsallaştırılmasını eksiksiz bir biçimde tanımlamakta, bu toplumsallaştırmanın her iki özelliğini de doğru olarak belirtmektedir: *1)* bütün toplum için çalışma, ve 2) ortak emeğin ürününü elde etmek üzere tek tek emekçilerin birleştirilmesi. Ama eğer durum buysa, bu "görev", kapitalizmin gelişmesi ve genel olarak emeğin toplumsallaştırılması ile, fabrika işçilerinin yalnızca ön saftakiler rolünü, öncü rolünü oynadığı genel olarak bir proletaryanın yaratılmasıyla yerine getirilirken, kapitalizmin "görevi"ni fabrika işçilerinin sayısı ile değerlendirmek niye? Elbette ki, proletaryanın devrimci hareketinin bu işçilerin sayısına, yoğunlaşmasına, gelişme derecelerine vb. bağlı olduğundan kuşku duyulamaz; ama bütün bunlar, bize, *kapitalizmin "birleştirici anlamı"nı fabrika işçilerinin sayısına eşitlemek* hakkını biraz olsun vermez. Böyle yapmak, Marx'ın fikrini olanaksız bir biçimde darlaştırmak olurdu.

Size bir örnek vereceğim. Friedrich Engels *Zur Wohnungsfrage** broşüründe, Alman sanayiinden sözeder ve başka

da, resmî anti-semitizme uyarak... *Yahudileri* sınıflandırıyor! 1.400.000'den daha fazla üretici olmayan işçi olmalıdır: tacirler, dilenciler, serseriler suçlular vb.): elsanatçılarının sayısı (son başlık — dışarı ve yerel işler) akılalmaz bir biçimde düşüktür vb.. Böyle tahminleri hiç aktarmamak daha iyi olacaktır.

* Konut Sorunu —ç.

hiçbir ülkede —yalnızca Batı Avrupa'ya değinmektedir— bir bahçeye ya da bir toprak parçasına sahip bu kadar çok ücretli işçinin bulunmadığını belirtir. "... *bahçecilik ya da küçük tarımın yanısıra yürütülen kırsal ev sanayii, Almanya'nın yeni büyük sanayiinin geniş tabanını oluşturmaktadır*" der. Bu ev sanayii, Alman küçük köylüsünün büyüyen dertleriyle birlikte, gitgide daha çok büyür (Rusya'da olduğu gibi diye ekleyelim), ama sanayiin tarımla *BİRLEŞTİRİLMESİ*, ev üreticisinin, elsanatçısının *GÖNENCİNİN* değil, tersine, daha da çok *EZİLMESİNİN* temelidir. Bulunduğu yere bağlı olduğunda, her fiyatı kabul etmek zorundadır ve bu yüzden kapitaliste yalnızca artı-değeri değil, ücretlerin büyük bir kısmını da teslim eder (büyük-ölçekli üretimin ev sistemindeki çok büyük gelişmesiyle Rusya'da da durum budur). Engels devam eder: *"Bu, sorunun bir yüzüdür, ama bunun bir de öteki yüzü vardır. ... Ev sanayiinin gelişmesiyle birbiri ardından köylük bölgeler günümüz sanayi hareketinin içine sürüklenmektedir. Almanya'da sanayi devrimini İngiltere ve Fransa'dakinden çok daha geniş bölgelere yayan, kırsal bölgelerin ev sanayii tarafından bu şekilde köklü bir biçimde değişikliğe uğratılmasıdır. ... Bu, İngiltere ve Fransa'nın tersine, Almanya'da devrimci işçi sınıfı hareketinin yalnızca kentsel merkezlerde kısıtlanacak yerde, ülkenin büyük bir kısmında neden böyle çok büyük ölçüde yayıldığını açıklamaktadır. Ve gene bu, hareketin sessiz, emin ve karşı konmaz ilerlemesini de açıklamaktadır. Besbelli ki, Almanya'da, başkentte ve öteki büyük kentlerde başarılı bir ayaklanmanın, ancak daha küçük kentlerin çoğunluğu ve kırsal bölgelerin büyük bir bölümü devrimci değişiklik için olgun hale geldiği zaman mümkün olabilecektir."*[82]

O halde görüyorsunuz ki, yalnızca kapitalizmin "birleştirici anlamı" değil, işçi sınıfı hareketinin başarısı da, yalnızca fabrika işçilerinin sayısına değil... *elsanatçılarının* sa-

yısına da bağlıdır! Oysa bizim istisnacılar, Rus elsanatı sanayilerinin geniş çoğunluğunun saf kapitalist örgütlenmesini görmezlikten gelerek, bunları bir tür "halk" sanayii olarak kapitalizmin karşısına koyuyorlar ve "kapitalizmin doğrudan hizmetinde olan nüfus oranını" fabrika işçilerinin sayısı ile değerlendiriyorlar! Bu, Bay Krivenko'nun şu iddiasını anımsatıyor: marksistler, tüm dikkatin fabrika işçilerine çevrilmesini istiyorlar; ama 100 milyon insan içinde bunlar yalnızca bir milyon olduğuna göre, yaşamın ancak ufak bir köşesini oluşturmaktadırlar ve insanın, kendini buna vermesi, tıpkı loncavari kurumlarda ya da yardım kurumlarında çalışmakla yetinmesi gibi bir şeydir. (*Ruskoye Bogatstvo*, n° 12.) Yapımevleri ve fabrikalar, loncavari kurumlar ve yardım kurumları kadar yaşamın küçük bir parçasıdır!! Ne büyük bir dehasınız Bay Krivenko! Hiç kuşku yok ki, tüm toplum için mal üretenler, bu loncavari kurumlardır? Hiç kuşku yok ki, çalışan halkın sömürülmesini ve mülksüzleştirilmesini açıklayan şey, loncavari kurumlardaki durumlardır? Hiç kuşku yok ki, proletaryanın, işçi sınıfının kurtuluşu bayrağını yükseltebilecek ileri temsilcileri bu loncavari kurumlarda aranmalıdır.

Önemsiz burjuva filozoflarının ağzından böyle şeyler duymak şaşırtıcı değildir, ama ne yazık ki, bu tür bir şeyi Bay Nik.—on'un yazılarında da okumak zorunda kalıyoruz. *Kapital*'in 393. sayfasında,[83] Marx, İngiltere nüfusunun bileşimine ait rakamları aktarıyor. 1861'de İngiltere ve Galler'de toplam 20 milyon insan vardı. Bunun 1.605.440 kişisi fabrika sanayiinin ana dallarında çalıştırılıyordu.* Ayrıca,

* Tekstil, çorap ve dantel sanayilerinde 642.607 kişi çalışıyordu (bizim ülkemizde, çorap ve dantel yapımıyla uğraşan onbinlerce kadın, çalıştıkları "tüccar kadınlar" tarafından inanılmaz bir biçimde sömürülmektedir. Ücretler bazan günde *üç* (*sic*!) kopek kadar düşüktür! Bay Nik.—on, bunların "kapitalizmin doğrudan hizmetinde" olmadıklarını mı söylemek istiyorsunuz?), ek olarak da 565.835 kişi kömür ve maden cevheri ocaklarında ve 396.998 kişi de tüm metal atelyeleri ve manüfaktürlerinde çalışıyordu.

hizmetçi sınıfının 1.208.648 üyesi vardı; ikinci baskının bir dipnotunda Marx, bu sınıftaki çok hızlı büyümeye değinmektedir. Şimdi, İngiltere'de, "kapitalizmin birleştirici anlamı"nı değerlendirmek için 1.600.000'i 20.000.000'a bölen "marksistler" olduğunu hayal edin bir!! Sonuç %8 olacaktır — *onikide-birden az*!!! Kapitalizm, nüfusun onikide-birini bile birleştirememişken, ve üstelik — tam bir "ulusal emek" kaybını temsil eden, "ev köleleri" sınıfında, "biz", İngilizlerin "yanlış yol" izlediğini gösteren daha hızlı bir artış varken, kapitalizmin "görevi"nden nasıl sözedilebilir! "Bizlerin", "anayurdumuz için farklı", kapitalist olmayan "gelişme yolları aramamız" gerektiği açık değil midir?!

Bay Nik.—on'un iddiasında bir başka nokta daha var: kapitalizmin, burada "Batı Avrupa'ya çok özgü olan ve Kuzey Amerika'da özel bir güçle kendini göstermeye başlayan" birleştirici anlamı taşımadığını söylerken, anlaşılan işçi sınıfı hareketini kastetmektedir. Ve demek ki, kapitalizm, burada bir işçi sınıfı hareketine yolaçmadığı için farklı yollar aramamız gerekir. Bana öyle geliyor ki, bu iddia Bay Mihaylovski tarafından ortaya atılmıştı. Bay Mihaylovski, Marx hazır bir proletarya ile iş görüyordu diyerek, marksistleri azarlıyordu. Ve bir marksist, Mihaylovski'ye, onun sefalette gördüğü tek şeyin sefalet olduğunu söylediği zaman yanıtı şu olmuştu: bu söz de, her zaman olduğu gibi, aynen Marx'tan alınmıştır. Ama, diye ekliyordu, *Felsefenin Sefaleti*'ndeki bu pasaja dönersek, bunun bizim durumumuz için geçerli olmadığını ve bizim sefaletimizin yalnızca sefalet olduğunu görürüz. Ama işin aslında, *Felsefenin Sefaleti*'nde, gene de sizi destekleyecek hiçbir şey bulamayacaksınız. Marx, orada, eski okulun komünistlerinden sözederken, onların, sefaletin, eski toplumu yıkacak devrimci, yıkıcı yanını görmeksizin, sefalette, sefaletten başka bir şey görmediklerini söyler.[84] Anlaşılan, Bay Mihaylovski, bir işçi sınıfı hareketinin herhangi bir "belirtisi"nin olmayışını, bu-

nun bizim durumumuz için geçerli olmadığı iddiasına dayanak yapıyor. Bu iddia ile ilgili olarak, önce şunu belirtelim: ancak olguların en yüzeysel bir biçimde bilinmesi, Marx'ın hazır bir proletarya ile iş gördüğü fikrini doğurabilir. Marx'ın komünist programı 1848'den önce hazırlanmıştı. O zaman Almanya'da hangi işçi sınıfı hareketi* vardı? O zamanlar siyasal özgürlük bile yoktu ve komünistlerin faaliyeti (bugün ülkemizde olduğu gibi) gizli gruplarla sınırlanmıştı. Kapitalizmin devrimci ve birleştirici rolünü herkese açıkça anlatan sosyal-demokrat işçi hareketi, yirmi yıl sonra bilimsel sosyalizm öğretisi kesinlikle biçimlendiği zaman, büyük-ölçekli sanayi daha yaygın hale geldiği ve bu öğretiyi işçi sınıfı arasında yayan yetenekli ve enerjik pek çok kişi ortaya çıktığı zaman başladı. Filozoflarımız, tarihsel olguları sahte bir ışık altında sunmalarına ve sosyalistlerin işçi sınıfı hareketine bilinç ve örgütlenme getirmek için yaptıkları büyük çalışmaları unutmalarına ek olarak, Marx'a en anlamsız yazgıcı görüşleri yakıştırıyorlar. Marx'ın görüşüne göre işçilerin örgütlenmesi ve toplumsallaşması kendiliğinden olur ve dolayısıyla eğer kapitalizmi görüyor da, bir işçi sınıfı hareketi görmüyorsak, bunun nedeni, işçiler arasında örgütlenme ve propaganda sorununda hâlâ pek az şey yapıyor olmamız değil, de, kapitalizmin, görevini yerine getirmemesidir diye bize güvence veriyorlar. İstisnacı filozoflarımızın bu korkakça küçük-burjuva hilesini çürütmeye bile değmez: bütün ülkelerdeki sosyal-demokratların tüm faaliyetleri bunu çürütmektedir; herhangi bir marksistin topluluk önünde yaptığı her konuşma bunu çürütmektedir. Sosyal-demokrasi —Kautsky'nin çok haklı olarak belirttiği gibi— işçi sınıfı hareketi ile sosyalizmin bir kaynaşmasıdır. Ve kapitalizmin

* O zamanlar ki, işçi sınıfının küçüklüğü, *27 yıl sonra*, 1875'te Marx'ın "Almanya'daki çalışan halkın çoğunluğu proleterlerden değil, köylülerden oluşur"[35] diye yazmasıyla değerlendirilebilir. İşte "hazır bir proletarya ile iş görmek (??)" denen şey budur!

ilerici etkinliğinin bu ülkede de kendini "gösterebilmesi" için, sosyalistlerimizin en büyük enerjiyle işe girişmeleri gerekir; Rusya'nın tarihinin ve bugünkü durumunun marksist kavranışını daha da ayrıntılı olarak ortaya çıkarmaları gerekir ve Rusya'da özellikle karmaşık ve üstü örtülü olan bütün sınıf savaşımı ve sömürü biçimlerinin daha somut bir araştırmasını yapmaları gerekir. Ayrıca bu teoriyi halkın anlayabileceği biçime sokmaları ve işçiye tanıtmaları gerekir; işçinin onu özümlemesine ve *sosyal-demokrat fikirleri yaymak ve işçileri bir siyasal güç halinde sıkıca birleştirmek için bizim koşullarımız altında en UYGUN olan örgütlenme biçimini* bulmasına yardımcı olmaları gerekir. Ve Rus sosyal-demokratları, işçi sınıfı ideologlarına düşen bu görevin zaten tamamlanmış, yerine getirilmiş olduğunu söylemek bir yana, (bu çalışmanın sonu yoktur), bu göreve daha yeni başladıklarını ve biraz olsun kalıcı bir şey yaratmak için, çok, pek çok kişinin yoğun çabasının gerektiğini her zaman vurgulamışlardır.

Kapitalizmimizde ilerici çalışma olmadığı yolundaki bu genel itiraz, marksist teorinin yetersiz bir biçimde ve inanılmaz bir darlıkta kavranmasının yanısıra, efsanevî bir "halk sistemi"ne ilişkin saçma fikre de dayanmaktadır.

Ünlü "köy topluluğu"ndaki "köylüler", yoksullar ve zenginler olarak, proletaryanın ve sermayenin (özellikle tüccar sermayesinin) temsilcileri olarak bölünürlerken, onlar, bunun, ortaçağa ait tohum halinde kapitalizm olduğunu görmeyi reddediyor ve kırın siyasal ekonomik yapısından kaçınarak sanki bizzat "eşitlikçi köy topluluğu"nun içinde, köylülüğün saf bir burjuva farklılaşması tam gelişme halinde değilmiş gibi, "anayurt için farklı yollar" ararken bağışlanmaz bir biçimde ekonomik örgütlenme biçimiyle karıştırdıkları köylü toprak *mülkiyeti* biçimindeki değişiklikler hakkında gevezelik ediyorlar. Ve, bu kapitalizmin, toprağın feodal gücünü kırarak ve çoktandır iyice soyulmuş ve aç

kalmış olan köylüyü, muzaffer kulaklar arasında eşitlikçi bir biçimde pay edilmesi için toprağını köy topluluğuna bırakmaya, evini terketmeye, günlerce işsiz kalıp tüm Rusya'yı yaya olarak dolaşmaya ve bugün bir toprakbeyi, yarın bir demiryolu üstencisi için, sonra da bir kent emekçisi olarak, ya da bir zengin köylüye çiftlik emekçisi olarak vb. ücretle çalışmaya zorlayarak gelişmekte ve ortaçağa ait köy kapitalizminin dar biçimlerini terketmekte olduğu bir zamanda; Rusya'nın her tarafında efendi değiştiren bu "köylü"nün nereye giderse gitsin en utanmazca bir biçimde soyulduğunu gördüğü; kendisi gibi öteki yoksulların da soyulduğunu; onu soyanın mutlaka "bey" olmadığını, eğer emek-gücü satın alacak parası varsa "mujik kardeşi"nin de bunu yaptığını gördüğü; hükümetin, işçilerin haklarını kısıtlayarak ve en ilkel haklarını korumak üzere yaptıkları her girişimi isyan diye ezerek, nasıl her zaman efendilerine hizmet ettiğini gördüğü; Rus işçisinin emeğinin gitgide daha çok çetin hale geldiğini, ve işçilerin koşulları sürekli olarak kötüleşir, mülksüzleştirme daha da yoğunlaşır ve işsizlik olağan bir şey olurken, zenginlik ve lüksün gitgide daha hızlı büyüdüğünü gördüğü bir zamanda — işte böyle bir zamanda, bizim marksizm eleştirmenlerimiz anayurt için farklı yollar arıyorlar; işte böyle bir zamanda fabrika işçileri sayısındaki büyümenin ne kadar yavaş olduğunu gördükten sonra, kapitalizmin yaptığı işin ilerici olduğunu kabul edip edemeyeceğimiz ve "tarihsel görevini kötü, çok çok kötü yerine getirdiği" için, kapitalizmimizi reddetmemizin ve yanlış bir yol saymamızın gerekip gerekmediği biçimindeki derin soru üzerinde düşünüp taşınmakla uğraşıyorlar.

Ne yüksek ve geniş ölçüde insancıl bir uğraş, değil mi?

Ve bu kötü kalpli marksistler, çalışan halkın kapitalist sömürüsü tüm Rusya'da mevcutken, anayurt için farklı yollar aramak, gerçekliklerden kaçıp düş dünyasına sığınmak anlamına gelir dedikleri zaman; görevini kötü bir biçimde

yerine getirenin kapitalizmimiz değil, Rus sosyalistleri olduğunu, Rus toplumundaki uzlaşmaz karşıt sınıfların eskiden beri süren ekonomik savaşımının yokolacağını düşlemenin manilovizme[86] batmakla aynı şey olduğunu anlamayı reddeden ve bu savaşıma, örgütlenme ve anlayış getirmeye çaba harcamamız ve bu amaçla sosyal-demokratik çalışmaya girişmemiz gerektiğini anlamayı reddeden sosyalistler olduğunu gördükleri zaman nasıl da darkafalı doktrinerler olmaktadırlar.

Bitirirken, Bay Nik.—on'un, bu aynı sayıda, *Ruskoye Bogatstvo,* n° 6'da, Bay Struve'ye yaptığı bir başka saldırıyı da belirtmeden geçemeyiz.

Bay Nik.—on şöyle diyor: "Bay Struve'nin tartışma yöntemlerindeki belli bir özelliğe dikkati çekmeden edemiyoruz. Alman kamuoyu için, ciddî bir Alman dergisinde yazıyordu; ama kullandığı yöntemler çok uygunsuz görünmektedir. Yalnızca Alman değil, Rus kamuoyunun da rüştünü tanıtladığını, ve bu makalede bol bol bulunan bütün bu 'umacılar'dan etkilenmeyeceğini kabul edebiliriz. 'Ütopya', 'gerici program' ve benzeri ifadelere her sütunda raslanıyor. Ama bugün, ne yazık ki, bu 'korkunç sözcükler', anlaşılan Bay Struve'nin hesaba kattığı etkiyi yaratmamaktadır." (s. 128.)

Bay Nik.—on ve Struve arasındaki bu tartışmada "uygunsuz yöntemler" kullanılıp kullanılmadığını ve kullanılmışsa kim tarafından kullanıldığını incelemeye çalışalım.

Bay Struve, ciddî bir yazıda, kamuoyunu "umacılar" ve "korkunç sözcükler" kullanarak etkilemeye çalıştığı gerekçesiyle "uygunsuz yöntemler" kullanmakla suçlanmaktadır.

"Umacılar" ve "korkunç sözcükler" kullanmak, bir muhalifi, açık ve tam olarak gerekçesi gösterilmemiş ve yaza-

rın görüş açısının (kesinlikle belirtilmiş bir görüş açısının) kaçınılmaz sonucu olmayan, yalnızca kötüleme, azarlama isteğini ifade eden sert suçlayıcı sözlerle tanımlamak anlamına gelir.

Açıktır ki, salt bu son özellik bile, suçlayıcı sıfatları "umacılar"a dönüştürür. Bay Slonimski, Bay Nik.—on için sert konuşmuştu, ama mevcut düzenin burjuva niteliğini kesinlikle anlayamayan sıradan bir liberale özgü görüş açısını açıkça ve kesinlikle formüle ettiğinden ve şaşırtıcı savlarını çok açık formüle ettiğinden, aklınıza gelen her şeyle suçlanabilir ama "uygunsuz yöntemler"le suçlanamaz. Bay Nik.—on da, kendi açısından, Bay Slonimski için sert konuşmuştu, bu arada yetişmesi ve öğrenmesi için, Marx'ın —(Bay Nik.—on'un kabul ettiği gibi) "bizim ülkemizde de doğrulanmış" olan— Bay Slonimski'nin istediği küçük elsanatı sanayii ve küçük köylü toprak mülkiyetinin savunulmasının *gerici* ve *ütopik* niteliğine ilişkin sözlerini aktarmış ve onu "darkafalılık", "*saflık*" ve benzeri şeylerle suçlamıştı. Bakın, Bay Nik.—on'un yazısı da, Bay Struve'ninkinde olduğu gibi, aynı (altı çizili) sıfatlarla doludur; ama bu durumda "uygunsuz yöntemler"den sözedemeyiz, çünkü hepsinin gerekçesi vardır, hepsi yazarın kesin görüş açısının ve yanlış olabilen, ama kabul edilirse, insanın muhalifini saf, darkafalı ve gerici bir ütopyacı olarak görmesine yolaçan görüş sisteminin bir sonucudur.

Bay Struve'nin makalesinde durumun ne olduğuna bakalım. Bay Struve, Bay Nik.—on'u, kaçınılmaz olarak gerici bir programa yolaçan ütopyacılıkla ve saflıkla suçlayarak, onu böyle bir görüşe iten nedenleri çok açıkça gösteriyor. Birincisi: "üretimin toplumsallaştırılmasını" isteyen Bay Nik.—on "topluma (*sic*!) ve devlete başvuruyor". Bu, "Marx'ın sınıf savaşımı ve devlet öğretisinin, Rus ekonomi politikçisine tamamen yabancı olduğunu tanıtlamaktadır". Bizim devletimiz "egemen sınıfların temsilcisi"dir. İkincisi: "Eğer *ger-*

çek kapitalizmin karşısına, yalnızca biz *istediğimiz* için gelmesi *gereken hayalî* bir ekonomik sistemi koyarsak, bir başka deyişle, kapitalizm olmaksızın üretimin toplumsallaştırılmasını istersek, bu, yalnızca tarihe uymayan saf bir anlayışı tanıtlar." Kapitalizmin gelişmesi, doğal ekonominin yokedilmesi ve kırsal nüfusun azalması ile, "ataerkil zamanlarımızda hâlâ bürünmüş olduğu (Rusya'dan sözediyoruz) alacakaranlıktan çıkacak, açık sınıf savaşımının aydınlık ışığına adım atacak ve üretimin toplumsallaştırılması için başka güçlerin ve etkenlerin aranması gerekecektir."

Pekâlâ, bu, yeterince açık ve kesin bir gerekçe değil midir? Bay Struve'nin, yazarın fikirlerine ilişkin belirli göndermelerinin doğruluğundan kuşku duyulabilir mi? Bay Nik.—on kapitalist toplumun yapısında bulunan sınıf savaşımını gerçekten hesaba katmış mıdır? Katmamıştır. Toplumdan ve devletten sözetmekte ve bu savaşımı unutmakta, dıştalamaktadır. Örneğin devlet, köy topluluğu aracılığıyla emeği toplumsallaştıracağı yerde kapitalizmi destekledi vb. diyor. Anlaşılan, devletin şu ya da bu yolda davranabileceğine ve dolayısıyla *sınıflar üstü* olduğuna inanıyor. Bay Struve'yi "umacılar"a başvurmakla suçlamanın, *apaçık* bir haksızlık olduğu ortada değil midir? Devletimizin bir sınıf devleti olduğuna inanan bir adamın, emeğin toplumsallaştırılması, yani egemen sınıfların kaldırılması için o devlete çağrıda bulunan birine, ancak saf ve gerici bir ütopyacı olarak bakabileceği açık değil midir? Dahası, bir insan, muhalifini "umacılar"a başvurmakla suçladığı ve onun düşüncesini dayandırdığı görüşler hakkında, bu görüşleri açıkça formüle etmiş olmasına karşın, *hiçbir şey söylemediği*; ve üstelik onu, bu görüşlerin çıkamayacağı sansürlü bir dergide suçladığı zaman — asıl buna "kesinlikle uygunsuz bir yöntem" gözü ile bakmamız gerekmez mi?

Devam edelim. Bay Struve'nin ikinci savı da, en az öteki kadar açıkça formüle edilmiştir. Kapitalizmden ayrı ola-

rak, köy topluluğu aracılığıyla emeğin toplumsallaştırılmasının hayalî bir sistem olduğundan kuşku duyulamaz, çünkü gerçeklikte bu mevcut değildir. Bu gerçeklik, Bay Nik.—on'un kendisi tarafından şöyle tanımlanmıştır: 1861'den önce üretici birimler "aile" ve "köy topluluğu" idi (*Denemeler*, s. 106-107). Bu "küçük, dağınık, kendi kendine yeten üretim, önemli ölçüde gelişemezdi, bu yüzden de, son derece tekdüze niteliği ve düşük üretkenliği onun tipik özelliğiydi". Daha sonra olan değişiklik, "toplumsal işbölümünün gitgide daha çok derinleştiği" anlamına geliyordu. Bir başka deyişle, kapitalizm, daha önceki üretken birimlerin dar sınırlarını kırdı ve bütün toplumda emeği toplumsallaştırdı. *Bay Nik.—on da, emeğin kapitalizmimiz tarafından bu toplumsallaştırılmasını kabul etmektedir.* Bu yüzden, emeğin toplumsallaştırılmasını, *zaten emeği toplumsallaştırmış olan* kapitalizme değil de, *çöküşü, t ü m t o p l u m d a i l k k e z o l a r a k emeğin toplumsallaştırılmasına yolaçan* köy topluluğuna dayandırmak istemekle, gerici bir ütopyacı olmaktadır. Bu, Bay Struve'nin görüşü. Bu yanlış ya da doğru bulunabilir, ama onun Bay Nik.—on'a ilişkin sert yorumunun, bu düşüncenin mantıken kaçınılmaz bir sonucu olduğu ve bu yüzden de "umacılar"dan sözetmeye yer olmadığı yadsınılamaz.

Dahası, Bay Struve, emeğin toplumsallaştırılmasını istediğini, bunun kapitalizm aracılığıyla olmasını istediğini ve bu yüzden de "açık sınıf savaşımı"nın aydınlık ışığında görünebilecek güçlere dayanmak istediğini açıkça belirtmesine karşın, Bay Nik.—on, muhalifine köylülüğü topraktan yoksun bırakmak isteğini atfederek tartışmasını bitirdiği zaman ("eğer ilerici bir programla köylülüğün topraktan yoksun bırakılması kastediliyorsa ... o zaman *Denemeler*'in yazarı bir tutucudur") — buna, ancak, gerçeğe taban tabana karşıt bir tanımlama denebilir. Ve eğer, Bay Struve'nin sansürlü basında açık sınıf savaşımının aydınlık ışığında öne çı-

kan güçlerden sözedemeyeceğini ve dolayısıyla Bay Nik.--on'un muhalifinin ağzına tıkaç sokulduğunu gözönünde tutarsak, Bay Nik.—on'un yönteminin tümüyle "uygunsuz" olduğu hiç yadsınılamaz.

EK III

MARKSİZMİN dar bir biçimde anlaşılmasından sözettiğim zaman, marksistlerin kendilerini düşünüyorum. Bununla ilgili olarak, liberallerimiz ve radikallerimiz yasal basının sayfalarında marksizmi yorumlamaya giriştikleri zaman, marksizmin en korkunç biçimde darlaştırıldığını ve tahrif edildiğini belirtmeden geçemeyiz. Ne yorumlamadır o! Düşünün bir. Rus sansürünün Procrustes'un* yatağına sığması için bu devrimci öğretinin nasıl da kuşa çevrilmesi gerekti! Oysa bizim yayıncılarımız bu ameliyatı gönül rahatlığıy-

* Eski Yunan'da efsanevî bir haydut. Bu haydut, yakaladığı kurbanlarını demirden bir yatağa yatırır, kurbanın boyu, yataktan uzunsa bacaklarından keserek kısaltır; kısa ise, kol ve bacaklarından gerdirerek uzatırdı. —ç.

la yapıyorlar. Marksizm, onların yorumladıkları biçimde, hemen hemen, mal sahibinin emeğine dayanan bireysel mülkiyetin kapitalist sistem altında nasıl bir diyalektik gelişmeye uğradığı, nasıl yadsınmasına dönüştüğü ve sonra da toplumsallaştırıldığı öğretisine indirgenmiştir. Ve ciddî bir edayla marksizmin toplumbilimsel yönteminin bütün belirli özelliklerini, sınıf savaşımı öğretisini ve araştırmanın doğrudan amacını, yani proletaryanın bunları kaldırmasına yardımcı olmak için tüm uzlaşmaz karşıtlık ve sömürü biçimlerini açığa çıkarmak amacını görmezlikten gelerek, marksizmin tüm içeriğinin bu "plan"da yattığını varsaymışlardır. Sonucun böylesine soluk ve dar bir şey olması yüzünden, radikallerimizin zavallı Rus marksistleri için yas tutmaya başlamaları şaşırtıcı değildir. Böyle olacağını düşünmeliydik! Eğer Rus mutlakiyeti ve Rus gericiliği varken, marksizmin ayrıntılı, doğru ve tam bir açıklamasını vermek, hiçbir koşul koymaksızın sonuçlarını ortaya sermek mümkün olsaydı, Rus mutlakiyeti ve Rus gericiliği, mutlakiyet ve gericilik olmazdı! Ve eğer liberallerimiz ve radikallerimiz, marksizmi, (yalnızca Alman yazınından bile olsa) doğru dürüst bilselerdi, onu sansürlü bir basının sayfalarında böyle tahrif etmekten utanırlardı. Eğer bir teori açıklanamıyorsa — susun, ya da onun tam olmaktan çok uzak bir açıklamasını verdiğinizi, en önemli özelliklerini dahil etmediğinizi söyleyin; ama onu yalnızca bölük-pörçük açıklamak ve sonra da dar oluşundan yakınmak niye?

Sınıf savaşımı üzerine, kapitalist toplumun yapısında zorunlu olarak bulunan uzlaşmaz karşıtlık üzerine, ve bu uzlaşmaz karşıtlığın gelişmesi üzerine hiçbir fikri olmayan insanlara; proletaryanın devrimci rolüne ilişkin hiçbir kavrama sahip olmayan insanlara; hatta, özellikle marksist sayılabilmeleri için bir Bay Mihaylovski'nin tüm aydın derinliğini gerektiren "para ekonomisi", bunun "zorunluluğu" gibi sloganlar ve benzeri ifadeler içermesi koşuluyla, salt

burjuva tasarılar öne süren insanlara marksist gözü ile bakılması biçimindeki yalnızca Rusya'da mümkün olan saçmalığın tek açıklaması gerçekten de budur.

Öte yanda ise, Marx, teorisinin tüm değerinin, "özünde eleştirel* ve devrimci"[87] olmasında yattığını kabul ediyordu. Ve bu son nitelik gerçekten de tam ve koşulsuz olarak *marksizmin* yapısında vardır, çünkü bu teori, modern toplumdaki bütün uzlaşmaz karşıtlık ve sömürü biçimlerini *açığa çıkarma,* bunların evrimini izleme, geçici niteliklerini, farklı bir biçime dönüşmelerinin kaçınılmazlığını gösterme ve *böylece tüm sömürüyü elden geldiğince çabuk ve kolayca sona erdirmesinde bir araç olarak proletaryaya hizmet etme* görevini doğrudan doğruya önüne koymuştur. Tüm ülkelerdeki sosyalistleri kendine çeken bu teorinin dayanılmaz çekiciliği, tam da, kesinlikle ve en üstün biçimde bilimsel olmak (toplumsal bilimde son söz olmak) niteliği ile devrimci olmak niteliğini birleştirmiş olması olgusunda yatar, bunları rasgele ve yalnızca öğretinin kurucusu kendi kişiliğinde bir bilimcinin ve bir devrimcinin niteliklerini birleştirmiş olduğu için değil, kendi yaradılışı gereği ve ayrılmaz bir biçimde birleşmiştir. Gerçekten de, teorinin görevi, bilimin amacı, burada, gerçek ekonomik savaşımında ezilen sınıfa yardım olarak tanımlanmıştır.

"Biz dünyaya demiyoruz ki: savaşımı bırak — tüm savaşımınız anlamsızdır. Biz, ona, doğru bir savaşım sloganı sağlamak istiyoruz."[88]

Demek ki, Marx'a göre bilimin doğrudan görevi, doğru bir savaşım sloganı sağlamak, yani bu savaşımı, belli bir

* Marx'ın burada, bilimsel gözü ile baktığı tek eleştiri olan materyalist eleştiriden — yani siyasal, hukuksal, toplumsal, geleneksel ve öteki olguları, ekonomi ile, üretim ilişkileri sistemi ile, tüm uzlaşmaz karşıt toplumsal ilişkiler temeli üzerinde kaçınılmaz olarak biçimlenen, sınıf çıkarları ile karşılaştıran eleştiriden sözettiğine dikkat edin. Rus toplumsal ilişkilerinin uzlaşmaz karşıt olduğundan hemen hiç kuşku duyulamaz. Ama henüz hiç kimse bunları *böyle bir* eleştirinin temeli olarak almaya çalışmamıştır.

üretim ilişkileri sisteminin ürünü olarak nesnel bir biçimde sunmak, bu savaşımın zorunluluğunu, içeriğini, seyrini ve gelişme koşullarını *anlayabilmektir*. Savaşımın genel niteliğini ve genel amacını, yani tüm sömürü ve baskının tam ve kesin olarak kaldırılmasını gözden kaçırmadan, herhangi bir anda durumu tanımlayabilmek için, her ayrı savaşım biçimini inceden inceye incelemedikçe, savaşımın her aşamasını bir biçimden ötekine geçişi sırasında izlemedikçe, bir "savaşım sloganı" sağlamak olanaksızdır.

Marx'ın "eleştiren ve devrimci" teorisini, "bizim ünlü" N. K. Mihaylovski'nin "eleştiri"sinde açıkladığı ve sonra da savaştığı renksiz süprüntü ile karşılaştırın, kendilerine "çalışan halkın ideologları" gözüyle bakan ve yayıncılarımızın, içinde canlı olan ne varsa yokederek, marksist teoriyi dönüştürdükleri... o "geçmez akçe" ile yetinen insanların gerçekten de varolabileceğine şaşıp kalacaksınız.

Bu teorinin istemlerini, her şeye karşın, çalışan halkın ideolojik sözcüsü olmak isteğiyle hareket eden narodnik yazınımızla, genel olarak, ekonomik sistemimizin ve özel olarak köylülüğün tarihine ve bugünkü durumuna ayrılmış olan yazınla karşılaştırın, sosyalistlerin, çekilen acıları incelemek ve tanımlamakla ve bu konuda ahlâk dersleri vermekle kendini sınırlayan bir teoriyle tatmin olabileceklerine şaşıp kalacaksınız. Serflik, şu ya da bu sömürüye, şu ya da bu uzlaşmaz karşıt sınıflara, bazı siyasal, hukuksal ve öteki sistemlere yolaçmış olan belli bir ekonomik örgütlenme biçimi olarak değil, yalnızca toprakbeyleri tarafından kötüye kullanmalar ve köylülere yapılan haksızlıklar olarak tanımlanmıştır. Köylü Reformu, belli ekonomik biçimlerin ve belli ekonomik sınıfların arasında bir çatışma olarak değil de, çok iyi niyetlerine karşın, yanlışlıkla "yanlış bir yol" "seçmiş olan" yetkililerin aldığı bir önlem olarak tanımlanmıştır. Reform-sonrası Rusya, belirli bir gelişmeye sahip uzlaşmaz karşıtlıktaki üretim ilişkilerinin belli bir sistemi

olarak değil de, çalışan halkın çektiği acıların eşlik ettiği doğru yoldan bir sapma olarak tanımlanmıştır.

Ama şimdi, hiç kuşku yok ki, bu teori saygınlığını yitirmiştir ve Rus sosyalistleri, mevcut bilgi düzeyinde, marksizmden başka devrimci teori olamayacağını ne kadar çabuk anlarlarsa, tüm çabalarını bu teorinin teorik ve pratik olarak Rusya'ya uygulanmasına ne kadar çabuk hasrederlerse — devrimci çalışmanın başarısı o kadar emin ve çabuk olacaktır.

Gerçek ve doğru dürüst bir sanayi vb. "yaratmak" üzere, "halkın" üzerinde kültürel bir etki yapmaları için aydınlara yaptıkları çağrıyla, "halkın dostları"nın, bugünün "yetersiz Rus düşüncesinde" yolaçtıkları çürümenin açık bir örneğini vermek için — bizimkilerden kesinlikle farklı görüşlere sahip kişilerin, yani "Narodopravtsi"nin, Narodovoltsi'nin doğrudan ve yakın döllerinin düşüncesini aktaralım. Narodnoye Pravo partisi tarafından 1894'te yayınlanmış olan *İvedi Bir Görev* başlıklı broşüre bakınız.

"Hiç bir koşul altında, geniş özgürlük koşuluyla bile, Rusya, çalışan halka üretimde bağımsız bir yer güvenceleyen (!) ekonomik örgütlenmesini bırakmamalı," ve "bizim gereksindiğimiz şey siyasal reformlar değil, sistemli ve planlı ekonomik reformlardır" diyen türden narodnikleri kusursuz bir biçimde kanıtlarla çürüttükten sonra, Narodopravtsi devam ediyor:

"Biz, burjuvazinin savunucuları değiliz, onların idealleri nin hayranı hele hiç değiliz; ama kaderin kötü bir oyunu, halka, onları burjuvazinin saldırılarından büyük bir çabayla koruyan zemski naçalniklerin koruması altında 'planlı ekonomik reformlar' ile siyasal özgürlük temeli üzerinde, yani halka, çıkarlarının örgütlü bir biçimde savunulmasını *güvenceleyen* koşullar altında burjuvazinin kendisi arasında

bir seçim yapmayı sunarsa — kanımızca, açıktır ki, halk, ikincisini seçmekle kazançlı çıkacaktır. Şu anda, halkı sözde bağımsız ekonomik örgütlenmesinden yoksun etmekle tehdit eden 'siyasal reformlar'a sahip değiliz; sahip olduğumuz şey, herkesin her yerde burjuva siyaseti gözüyle bakmaya alışık olduğu, halkın emeğinin en kötü biçimde sömürülmesini ifade eden şeydir. Ne geniş, ne de dar özgürlüğe sahip değiliz; sahip olduğumuz şey, bir anayasaya sahip ülkelerin tarımcılarının ve kapitalistlerinin hayal etmekten vazgeçtiği kast çıkarlarının korunmasıdır. 'Burjuva parlamentarizmi'ne sahip değiliz — toplumun, yönetim makinesinin menzili içine girmesine bile izin verilmemektedir; sahip olduğumuz şeyi, kendileri için desiyatin başına 100 rubleye varan bir miktarda açık kredi isteyecek kadar ileri giden, 'sadık soylularımız'ın temsilcileri ile yanyana kendi çıkarlarını korumak için bir Çin Seddinin kurulmasını isteyen Bay Naydenovlar, Morozovlar, Kaziler ve Byelovlardır.[89] Bunlar komisyonlarda görev almaya çağrılmakta, saygı ile dinlenmektedirler ve ülkenin ekonomik yaşamını etkileyen ana sorunlarda belirleyici bir söz hakkına sahiptirler. Bu arada halkın çıkarlarını kim, nerede savunmaktadır? Zemski naçalnikler mi? Tarımsal işçi ekipleri, halk için tasarlanmış değil midir? Vologda valisinin genelgelerinden birinde dediği gibi, halka toprak verilmesinin tek nedeninin, onların vergi ödemesini ve hizmet sunmasını mümkün kılmak olduğu, horgörüye varan bir açıklıkla kısa bir süre önce ilân edilmemiş midir? Bu vali yalnızca otokrasinin ya da daha doğrusu bürokratik mutlakiyetin öldürücü bir biçimde izlediği siyaseti formüle ediyor ve yüksek sesle ifade ediyordu."

Narodopravtsi'lerin, çıkarlarını savunmak istedikleri "halk"a ve emeğin çıkarlarının korunması için güvenilir bir organ olarak bakmaya devam ettikleri "toplum"a ilişkin fikirleri ne kadar bulanık olursa olsun, Narodnoye Pravo partisinin oluşmasının ileri bir adım, "anayurt için farklı yol-

lar"a ilişkin aldatmacaların ve hayallerin tümüyle terkedilmesine doğru, gerçek yolların korkusuzca tanınmasına doğru, bu temele dayanarak devrimci bir savaşım için unsurlar aranmasına doğru atılmış ileri bir adım olduğunu kabul etmek gerekir. Burada demokratik bir parti oluşturmak için bir çabayı açıkça görüyoruz. Yalnızca bir çabadan sözediyorum, çünkü ne yazık ki, Narodopravtsi temel tezini tutarlı bir biçimde yürütmemektedir. İşçileri salt siyasal radikalizme çekmenin olsa olsa işçi aydınlarını işçi yığınlarından koparmaya ve işçi sınıfı hareketini güçsüzlüğe mahkûm etmeye yarayacağını anlamayı reddederek, hâlâ sosyalistlerle karışmak ve ittifak kurmaktan sözetmektedirler; işçi sınıfı hareketi, ancak işçi sınıfının çıkarlarını tam olarak ve her yoldan savunmakla, sermayeye karşı ekonomik savaşıma, sermayenin uşaklarına karşı siyasal bir savaşıma, kopmaz bağlarla bağlı olan bir savaşıma girişmekle güçlü olabilir. Tüm devrimci öğelerin "karışması"nın farklı çıkarların temsilcilerinin ayrı ayrı örgütlenmesiyle,* ve özel durumlarda iki partinin ortak eylemleriyle çok daha iyi başarılabileceğini anlamayı reddetmektedirler. Partilerine "toplumsal devrimci" parti demeye hâlâ devam ediyorlar (bkz: Narodnoye Pravo partisinin 19 Şubat 1894 tarihli bildirisi), aynı zamanda da yalnızca siyasal reformlarla yetiniyor ve "lânetli" sosyalist sorunlarımızdan çok büyük bir dikkatle kaçınıyorlar. Hayallere karşı böylesine hararetli bir biçimde savaş çağrısında bulunan bir parti, "bildiri"sinin daha ilk sözcükleriyle, başkalarında hayaller uyandırmamalıdır; *anayasacılık*tan başka bir şey sözkonusu değilken, *sosyalizm*den

* Aydınların mucize yaratan güçlerine inanmayı kendileri de protesto ediyorlar; halkın kendisini savaşıma çekmek gereğinden kendileri de sözediyorlar. Ama bu, savaşımın belli günlük çıkarlarla bağlı olmasını ve dolayısıyla farklı çıkarlar arasında bir ayrım yapılmasını ve bunların savaşıma ayrı ayrı çekilmesini gerektirir... Ama eğer bu ayrı ayrı çıkarların üstü, yalnızca aydınların anladığı yalın siyasal istemlerle örtülmüşse, bu, gene geri dönmek, gene her şeyi, yalnızca güçsüzlüğü daha demin kabul edilmiş olan aydınların savaşımı ile sınırlamak anlamına gelmez mi?

sözetmemelidir. Ama yineliyorum, Narodovoltsi'den kaynaklandıkları akılda tutulmadıkça, Narodopravtsi'nin doğru bir değerlendirmesi yapılamaz. Bu nedenle —sosyalizmle ilgisi olmayan— tamamen siyasal bir savaşımı, tamamen siyasal bir programa dayandırmakla ileri doğru bir adım attıkları kabul edilmelidir. Sosyal-demokratlar, içtenlikle, Narodopravtsi'ye başarı diliyorlar, partilerinin büyümesini ve gelişmesini, mevcut ekonomik sistemin yanında* yerlerini alan ve *günlük* çıkarları gerçekten de *demokrasiye* çok yakından bağlı olan toplumsal öğelerle daha yakın bağlar kurmalarını diliyorlar.

"Halkın dostları"nın uzlaşmacı, korkak, duygusal ve düşsel halkçılıkları (narodizmleri), her iki yandan da saldırıya uğrayınca çok dayanamayacaktır: bürokrasiye güven ifade edebildikleri için ve siyasal savaşımın kesin zorunluluğunu anlamadıkları için, siyasal radikallerin saldırılarına; ve sosyalizmle en küçük bir ilgileri olmadığı ve çalışan halkın ezilmesinin nedenlerine ya da şimdi ilerlemekte olan sınıf savaşımının niteliğine ilişkin en küçük bir sezgileri olmadığı halde kendilerini âdeta sosyalistler gibi sunmaya kalkıştıkları için sosyal-demokratların saldırılarına.

1894 ilkyazı ve yazında yazıldı.
1894'te teksir edildi.

* (Yani kapitalist sistemin) — bu sistemin mutlaka reddedilmesinin ve ona karşı amansızca bir savaşım verilmesinin yanında değil.

[1] Lenin'in kitabı *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?* (*Ruskoye Bogatstvo*'da Yayınlanmış Marksistlere Karşı Makalelere Bir Yanıt) 1894'te (birinci kısım nisanda, ikinci ve üçüncü kısımlar yazın) yazılmıştı. Lenin, 1892-1893'te, Samara'da, bu kitap üzerinde çalışmaya başlamıştı. Samara marksist çevresinde, anti-marksist liberal narodnikler olan V. V. (Vorontsov), Mihaylovski, Yujakov ve Krivenko'yu ağır bir biçimde eleştirdiği konferanslar vermişti. Bu konferanslar, kitap için hazırlık çalışması görevini yaptı.

1894 güzünde, Lenin, *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?* başlıklı yapıtını St. Petersburg marksist çevresinin üyelerine okudu.

Lenin'in kitabı ayrı kısımlar halinde basıldı. Birinci Kısım, Haziran 1894'te St. Petersburg'da hektografla çoğaltıldı ve orada

ve diğer kentlerde gizli olarak dağıtıldı. Birinci baskısı Temmuz 1894'te çıktı. Birinci ve ikinci kısımlardan 100 kadar nüsha, A. A. Gonskin tarafından, ağustosta Gorki'de (Vladimir eyaleti) ve eylülde Moskova'da basıldı. Aynı yılın eylülünde, A. A. Vaneyev, St. Petersburg'da, hektografla birinci bölümden 50 nüsha (bu dördüncü baskıydı), üçüncü bölümden de yaklaşık olarak bir o kadar nüsha bastı. Kitabın bu baskısının kapağında şu not bulunuyordu: "Taşradaki bir grup sosyal-demokrat tarafından basılmıştır." Kitabın illegal koşullar altında çıkarılması böyle bir notu gerekli kılıyordu. Yerel örgütler, bazı kısımları elyasıyla, bazılarını daktiloyla vb. yazarak Lenin'in yapıtını çeşitli yollardan çoğalttılar. Çernigov eyaletinin Borzna uyezdinde bir grup sosyal-demokrat, 1894'te, kitabı hektografla çoğalttı, bu baskının nüshaları Çernigov, Kiev ve St. Petersburg'da elden ele dolaştı. Kitap, 1894 sonunda, Vilno'da 1895'te Penza'da ve hemen hemen aynı dönemde Vladimir'de okunuyordu. 1895-96'da Tomsk'taki marksist öğrenciler arasında dolaştırılıyordu.

Lenin'in kitabı, Emeğin Kurtuluşu Grubu ve dışardaki öteki Rus sosyal-demokrat örgütler tarafından da çok iyi biliniyordu.

Kitabın birinci ve üçüncü kısımlarının hektografla çoğaltılmış nüshaları 1923 başlarında, Berlin sosyal-demokratlarının arşivlerinde ve hemen hemen aynı zamanda Leningrad'daki Devlet Saltikov-Şçedrin Halk Kütüphanesinde bulundu.

1936'da Marksizm-Leninizm Enstitüsü, hektografla basılmış 1894 baskısının bir kopyasını daha elde etti. Bu kopya dışında basılmak üzere hazırlandığı anlaşılan bir sureti Lenin tarafından yapılan pek çok düzeltmeyi içermektedir.

Elinizdeki baskıdaki *"Halkın Dostları" Kimlerdir?* metni, enstitünün 1936'da elde ettiği hektografla basılmış kopyanın metnine uygundur, düzeltmeler de gözönüne alınmıştır. Resmî kopyaya göre, bazı pasajlarda tırnak yerine italik konurken, metinde parantez içinde olan birkaç yorum dipnot olarak verilmiştir. Daha önceki baskılarda çıkartılmış olan Lenin'in tablo açıklaması (Ek I) da verilmiştir.

Kitabın ikinci kısmı hâlâ bulunamamıştır. — 3.

[2] *Ruskoye Bogatstvo* ("Rus Zenginliği"). — 1876'dan 1918 ortalarına kadar St. Petersburg'da yayınlanan aylık bir dergi. 1890'ların başında, liberal narodniklerin organı haline geldi ve S. N. Krivenko ve N. K. Mihaylovski tarafından yönetildi. Dergi, çarlık hükümetiyle uzlaşmayı savunmuş ve marksizme ve Rus marksistlerine karşı sert bir savaşım vermiştir. — 7.

[3] Değinilen makale, N. K. Mihaylovski'nin *Ruskoye Bogatstvo*, n° 10, 1893'te yayınlanmış olan "Yazın ve Yaşam" başlıklı makalesidir. Marksistler, Mihaylovski'ye yazdıkları mektuplarda makale üzerine görüşlerini bildirdiler. Mektuplardan bazıları *Byloye* ("Geçmiş") dergisi, n° 23, 1924'te yayınlandı. — 7.

[4] Değinilen makale, N. K. Mihaylovski'nin *Oteçestveniye Zapiski* ("Anavatan Notları"), n° 10 Ekim 1877'de yayınlanmış olan "Y. Jukovski Karl Marx'ı Yargılıyor" başlıklı makalesidir. — 10.

[5] Bkz: Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, "Almanca Birinci Baskıya Önsöz", Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 13. — 11.

[6] *Spencer, Herbert* (1820-1903). — İngiliz filozofu, psikolog ve toplumbilimci. — 12.

[7] Lenin'in yaptığı aktarma, Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya "Önsöz"ündendir. Bkz: Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 25-26. — 14.

[8] *Contrat Social* — Jean-Jacques Rousseau'nun baş yapıtlarından biri. Tam başlığı, *Du Contrat Social ou Principes du droit politique* ("Toplumsal Sözleşme ya da Siyasal Hukukun İlkeleri")'dir. 1762'de Amsterdam'da basılmıştır. Kitabın temel fikri, her toplumsal sistemin, özgürce bir anlaşmanın, insanlar arasında bir sözleşmenin sonucu olması gerektiğiydi. Temelde idealist olmasına karşın, 18. yüzyılda Fransız burjuva devriminin arifesinde öne sürülmüş olan "toplumsal sözleşme" teorisi, devrimci bir rol oynadı. Burjuva eşitliği, feodal tabakaların ayrıcalıklarının kaldırılması ve bir burjuva cumhuriyeti kurulması istemini yansıtıyordu. — 15.

[9] Bkz: Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 403, not. — 23.

[10] Karl Marx'ın *"Otoçestveniye Zapiski" Yazıkuruluna Mektubu*, 1877'nin sonunda, N. K. Mihaylovski'nin "Y. Jukovski Karl Marx'ı Yargılıyor" başlıklı makalesi ile ilgili olarak yazılmıştı. Mektup, Marx'ın ölümünden sonra Engels tarafından kopya edilmiş ve Rusya'ya gönderilmişti. Engels, bu mektubun, "uzun bir süre Rusya'da Fransızca orijinalinden elyazısıyla kopya edilmiş nüshalar halinde dolaştığını ve sonra, mektubun Rusça bir çevirisinin 1886'da Cenevre'de, *Vestnik Narodnoy Voli*'de ("Halk İradesinin Habercisi") [n° 5, —*Ed.*], sonra da Rusya'da yayınlandığını" söyler. "Bu mektup, Marx'ın kaleminden çıkan her şey gibi, Rus çevrelerinde büyük bir ilgi uyandırmıştır." (*Internationales aus dem Volkstaat 1871-1875*, Berlin 1894, s. 68.) Mektup, Rusya'da ilk kez, *Yuridiçeski Vestnik* ("Yasal Haberci"), n° 10, 1888'de yayınlandı. (Bkz: Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Moscow 1965, s. 275.) — 23.

[11] Bkz: Engels, *Anti-Dühring, Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor* (İkinci Kısım — Ekonomi Politik, Birinci Bölüm — Konu ve Yöntem), Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 249-250. — 23.

[12] Burada, 1845-1846 yıllarında Marx ve Engels tarafından ortaklaşa yazılan *Alman İdeolojisi*'ne değiniliyor.

Hemen hemen 800 sayfaya varan elyazması iki cilt halindeydi. Birinci cilt esas olarak tarihsel materyalizmin temel tezlerinin geliştirilmesine, ve Ludwig Feuerbach, B. Bauer ve M. Stirner'in felsefî görüşlerinin eleştirisine ayrılmıştı.

1846-1847'de Marx ve Engels, Almanya'da, çalışmalarını yayınlayacak bir yayımcı bulmak için üstüste girişimlerde bulundular. Ama polisin engeller çıkarması ve kendileri de ilgili taraflardan olan yayımcıların Marx ve Engels'in savaştığı eğilimlerin savunuculuğunu yapıyor olmaları ve işi almayı reddetmeleri yüzünden başarılı olamadılar. Marx ve Engels hayatta iken yalnızca bir bölüm yayımlandı. Bu bölüm, *Alman İdeolojisi*, c. II'nin *Das Westphälische Dampfboot* dergisinde, Ağustos ve Eylül 1847'de yayınlanmış olan bir bölümüydü. Elyazması yıllarca Alman Sosyal-Demokrat Partisinin arşivlerinde kaldı. Almanca metin, ilk kez, 1932'de, Marksizm-Leninizm Enstitüsü tarafından tam olarak yayınlandı. Bunun Rusça bir çevirisi 1933'te çıktı. — 23.

[13] Bkz: Friedrich Engels, "Birinci Baskının Önsözü", *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 15. — 25.

[14] *Toplumun gentilice, Klan Örgütlenmesi.* — Bu, ilkel komünizm sistemi, ya da insanlık tarihindeki ilk toplumsal ekonomik biçimlenme idi. Klan sistemi, modern insan tipi tam olarak oluştuğu zaman, biçimlenmeye başladı. Klan topluluğu, kan bağına dayanan, ekonomik ve toplumsal bağlarla birleşmiş kolektif bir birimdi. Gelişimi içinde klan sistemi, anaerkillik ve ataerkillik olmak üzere iki aşamadan geçti. Ataerkillik, ilkel topluluk, sınıf toplumu haline gelince sona erdi ve devlet ortaya çıktı. İlkel komünal sistemde üretim ilişkilerinin temeli, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti ve ürünlerin eşit dağılımı idi. Esas olarak bu, üretici güçlerin düşük gelişme düzeyine ve o dönemdeki niteliklerine uygun düşüyordu. Taş aletler ve daha sonra da ok ve yay insanların doğal güçlere ve vahşî hayvanlara karşı bireysel olarak savaşım vermeleri olasılığını yok etti.

İlkel komünizm sistemi üzerine bkz: Marx'ın, *L. H. Morgan'ın "Eski Toplum"unun Özeti* ve Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni.* — 28.

[15] *Fief (Pomestye, Timar) Sistemi.* — Rusya'da ortaya çıkan ve 15. ve özellikle 16. yüzyıllarda kesinlikle yerleşen kendine özgü bir feodal toprak mülkiyeti sistemi. Fief (pomestye, timar) sistemi, merkezî bir devletin oluşmasına sıkı sıkıya bağlıydı. Feodal hükümdarın mülkü sayılan timar toprakları, hükümet tarafından, silahlı kuvvetlerde ya da sarayda hizmet edenlere dağıtılırdı. Verilen toprak miktarı, toprağı alanın görevlerine göre belirlenirdi. Boyarın mutlak ve mirasla geçen toprak mülkiyeti olan *votçina*'dan farklı olarak, timar, hizmet sunan bir soylunun koşullu ve geçici mülkü idi.

16. yüzyılın ortalarından itibaren, timar, giderek mirasla geçen bir malikâne haline dönüştü ve gitgide daha çok *votçina*'ya benzedi. 17. yüzyılda bu iki feodal toprak sahipliği biçimi arasındaki fark ortadan kalktı ve votçina ve timar sahiplerinin feodal hakları özdeş hale geldi. I. Peter'in 1714'te yayınlanan miras fermanından sonra, timar, kesin olarak toprak sahibi soylulukların özel mülkü haline geldi. Rusya'da timar (*pomestye*) terimi, tüm feodal dönem boyunca kullanılmaya devam edildi. — 31.

[16] *Birinci Enternasyonal — Uluslararası İşçi Birliği.* — Proletaryanın ilk uluslararası örgütü, 1864'te Londra'da, İngiliz ve Fransız işçilerinin topladığı bir uluslararası işçi konferansında Karl Marx tarafından kurulmuştur. Birinci Enternasyonal, Marx ve Engels'in devrimci bir işçi sınıfı partisi kurmak için yaptıkları yıllar süren sıkı çalışmanın sonucu oldu. Lenin'in belirttiği gibi, Birinci Enternasyonal, "sermayeye karşı bir girişim için işçilerin uluslararası örgütlenmesinin temelini attı", "sosyalizm uğruna proleter, enternasyonal bir savaşımın temelini attı". (Bkz: *Collected Works*, c. 29, s. 306, 307.)

Birinci Enternasyonalin merkezî yönetim organı, Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi idi, Marx, bu konseyin hayat boyu üyesiydi. Marx, Genel Konseyin en bilinçli üyelerini (F. Lessner, E. Dupont ve H. Jung dahil) çevresine toplayarak, o zamanlar işçi sınıfı hareketinde hüküm süren küçük-burjuva etkileri ve sekter eğilimleri (İngiltere'de meslek sendikacılığı, ve Latin ülkelerindeki prudonculuk ve anarşizm) yenmeye çalıştı. Birinci Enternasyonal, çeşitli ülkelerin işçilerinin ekonomik ve politik savaşımlarını yönetti ve aralarındaki dayanışma bağlarını güçlendirdi. Marksizmin yayılmasında, işçi sınıfı hareketine sosyalizmin getirilmesinde büyük bir rol oynadı.

Paris Komününün yenilgisinden sonra, işçi sınıfı, Birinci Enternasyonalin öne sürdüğü ilkelere dayanan ulusal yığın partileri-

ni örgütleme göreviyle karşı karşıya kaldı. "... Avrupa koşullarına bakıyorum da, resmî Enternasyonal örgütünün şimdilik arka plana geçmesine izin vermek oldukça yararlı olacak." (Marx ve Engels, *Selected Correspondence,* Moscow 1965, s. 286). 1876'da Philadelphia'da toplanan bir konferansta Birinci Enternasyonal resmen feshedildi. — 33.

[17] Lenin, gerici *Novoye Vremya*'nın yazarlarından V. Burenin'in adını, dürüst olmayan tartışma yöntemleriyle eş anlamda kullanmıştır. — 34.

[18] Burada, 1871 Paris Komününe, Paris'teki proleter devrimin yarattığı devrimci işçi sınıfı hükümetine (1871), 18 Marttan 28 Mayısa kadar varlığını sürdüren proletarya diktatörlüğünün ilk hükümetine değinilmektedir. (Bkz: Marx-Engels-Lenin, *Paris Komünü Üzerine,* Sol Yayınları, Ankara 1977.) — 34.

[19] *Novoye Vremya* ("Yeni Zamanlar"). — 1868'den 1917'ye kadar St. Petersburg'da çıkan bir günlük gazete: farklı zamanlarda farklı yayımcılara ait olmuş ve politik çizgisini tekrar tekrar değiştirmiştir. Önce ılımlı liberal çizgideydi, ama 1876'dan sonra aristokrasi ve bürokrasi arasındaki gerici çevrelerin organı haline geldi. 1905'ten sonra Kara-Yüzlerin organı oldu. 1917 Şubat burjuva demokratik devriminden sonra, burjuva Geçici Hükümetinin karşı-devrimci politikasını bütünüyle destekledi ve bolşeviklere karşı ateşli bir kampanya yürüttü. Kasım (28 Ekim) 1917'de, Petrograd Sovyeti Devrimci Askerî Komitesi tarafından kapatıldı. Lenin, *Novoye Vremya*'dan, satın alınabilir basının tipik bir örneği olarak sözeder.

V. Burenin, *Noveye Vremya*'nın 4 Şubat 1894 tarihli sayısında yayımlanan "Eleştirel Notlar" başlıklı parçada, marksistlerle savaştığı için Mihaylovski'yi övmüştü. — 37.

[20] Bu sözler A. Krilov'un "Fil ve Fino Köpeği" başlıklı masalından alınmıştır. — 37.

[21] Bkz: Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* "Birinci Baskıya Önsöz", s. 13-14. — 40.

[22] Bkz: Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, s. 19. — 40.

[23] Burada, Paris'te Marx ve Ruge'ın editörlüğü altında Almanca olarak yayınlanan *Deutsch-Französische Jahrbücher* ("Alman-Fransız Yıllıkları") adlı dergiye değiniliyor. Şubat 1844'teki iki sayı birarada olmak üzere, yalnızca bir sayı çıktı. Yayına devam edilmemesinin nedeni, Marx'ın, burjuva radikali Ruge'la ilke farklılıklarına sahip olmasıydı. — 41.

[24] Lenin. Marx'ın Ruge'a yazdığı (Eylül 1843 tarihli) mektup-

tan aktarma yapıyor. — 41.

[25] Üçlü (Yunanca, *Trias*). — Bu, felsefede, üç-aşamalı gelişmenin formülüdür. Üç-aşamalı gelişme fikri ilk kez neo-platonik Yunan filozoflarınca, özellikle Prochus tarafından formüle edilmiş ve Alman idealist filozofları Fichte ve Schelling'in yapıtlarında ifade edilmiştir. Ama her gelişme sürecinin üç-aşamadan, tez-antitez-sentezden geçtiğini düşünen Hegel'in idealist felsefesinde, üçlü, en tam biçimde gelişmiştir. İkinci aşama, ikinci aşamaya geçmekle kendi karşıtına dönüşen birinci aşamanın yadsımasıdır. Üçüncü aşama, ikincinin yadsınması, yani yadsımanın yadsınmasıdır; bu, şimdi yeni bir içerikle zenginleşmiş olan ve daha yüksek bir düzeyde bulunan başlangıçtaki biçime dönüş anlamına gelir. Hegel'in üçlüsü gerçekliğin yapay bir biçimde uydurulduğu bir şemaydı; üçlü şemasının rasgele kurulması, doğa ve toplumdaki gerçek gelişmeyi çarpıtıyordu. Marx, Engels ve Lenin, Hegel'in diyalektiğindeki rasyonel öğelere çok değer vermişler, ama onun diyalektik yöntemini eleştirici bir biçimde yeniden biçimlendirmişler ve nesnel dünyanın ve insan düşüncesinin gelişiminin en genel yasalarını yansıtan materyalist diyalektiği yaratmışlardır. — 42.

[26] Bkz: Friedrich Engels, *Anti-Dühring* (Birinci Kısım — Felsefe, Onüçüncü Bölüm — Diyalektik. Yadsımanın Yadsınması). — 43.

[27] Marksist diyalektik yöntemin sistemli bir yorumu ve daha da geliştirilmesi Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm, Felsefe Defterleri, Karl Marx* vb. adlı yapıtlarında verilmiştir. — 45.

[28] *Vestnik Yevropi* — Liberal burjuvazinin görüşlerini yansıtan aylık tarihsel, siyasal ve edebî bir dergi, 1866'dan 1918'e kadar St. Petersburg'da çıktı ve devrimci marksistlere karşı makaleler yayınladı. — 45.

[29] Makalenin yazarı (İ. K. -n) St. Petersburg üniversitesinden Profesör İ. İ. Kaufman'dı. Marx'ın görüşüne göre, makale, diyalektik yöntemin en iyi yorumlarından biriydi. (Bkz: Karl Marx, "Almanca İkinci Baskıya Sonsöz", *Kapital*, Birinci Cilt, s. 23-25.) — 45.

[30] Lenin aşağıda Engels'in *Anti-Dühring*'inden bir parça aktarır: (Birinci Kısım — Felsefe, Onüçüncü Bölüm — Diyalektik. Yadsımanın Yadsınması, s. 224-242). — 49.

[31] Bkz: Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 99-100. — 51.

[32] Bkz: Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 802-805. — 52.

[33] Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, "Almanca İkinci Baskıya Sonsöz"e değinilmektedir. — 55.

[34] *Oteçestveniye Zapiski* ("Anavatan Notları"). — 1820'de St.

Petersburg'da yayınlanmaya başlanan edebî-siyasal bir dergi, 1839'dan sonra zamanın en ilerici yayını haline geldi. Yazarları arasında da V. G. Biyelinski, A. İ. Herzen, T. N. Granovski ve N. P. Ogaryov bulunuyordu. 1846'da Biyelinski'nin yazıkurulundan ayrılmasından sonra, *Oteçestveniye Zapiski* önemini yitirmeye başladı. 1868'de dergi N. A. Nekrasov ve M. Y. Saltikov-Şçedrin'in yönetimine girdi. Bu, derginin, Rusya'daki devrimci-demokrat aydınları etrafına toplayarak yeniden geliştiği bir dönemin başlangıcı oldu. Nekrasov ölünce (1877'de) narodnikler dergiye egemen oldular.

Otoçestveniye Zapiski, sürekli olarak sansüre uğramış ve Nisan 1884'te çarlık hükümeti tarafından kapatılmıştır. — 56.

[35] *Postoronni* ("Yabancı") — N. K. Mihaylovski'nin takma adı. — 56.

[36] Marx ve Engels'in *Komünist Parti Manifestosu*'nda formüle ettikleri şu teze değiniliyor:

"Komünistlerin vardıkları teorik sonuçlar, hiçbir biçimde, şu ya da bu sözde dünya reformcusu tarafından icat olunmuş ya da keşfedilmiş düşüncelere ya da ilkelere dayandırılmamıştır.

"Bunlar, yalnızca, varolan bir sınıf savaşından, gözlerimizin önünde cereyan eden tarihsel bir hareketten doğan ilişkilerin genel ifadeleridir." [Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 146. —*Ed.*] — 60.

[37] Bkz: Friedrich Engels, *Anti-Dühring* (Birinci Kısım — Felsefe, Dokuzuncu Bölüm — Ahlâk ve Hukuk. Ölümsüz Hakikatler), s. 174-175. — 61.

[38] N. K. Mihaylovski'nin, "Karl Marx'ın Kitabının Rusça Baskısı Hakkında" (*Oteçestveniye Zapiski*, n° 4, Nisan 1872) ve "Y. Jukovski Karl Marx'ı Yargılıyor" (*Oteçestveniye Zapiski*, n° 10, Ekim 1877) başlıklı makalelerine değiniliyor. — 64.

[39] Lenin, Marx'ın Ruge'a yazdığı (Eylül 1843 tarihli) mektubundan aktarma yapıyor. — 67.

[40] Lenin "*Halkın Dostları*" *Kimlerdir*?'in ikinci kısmında siyasal ve iktisadî görüşlerini daha özel bir biçimde eleştirdiği S. N. Yujakov'u kastediyor. Bu kitabın ikinci kısmının ne elyazması, ne hektografla basılmış bir kopyası bulunabilmiştir. — 68.

[41] 1883'te Cenevre'de G. V. Plehanov tarafından kurulan ve ilk Rus marksist grubu olan Emeğin Kurtuluşu Grubu kastediliyor. Plehanov'dan başka, P. B. Akselrod, L. G. Deutsch, V. İ. Zasuliç ve V. N. İgnatov da bu gruba dahildi.

Emeğin Kurtuluşu Grubu, Rusya'da, marksizmin yayılma-

sında büyük bir rol oynadı. Grup, marksizmin kurucularının yapıtlarını Rusçaya çevirdi, yurt-dışında bastırdı ve Rusya'da dağıttı: Marx ve Engels, *Komünist Parti Manifestosu*; Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye*; Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* vb.. Plehanov ve grubu, narodizme ağır bir darbe indirdi. 1883 ve 1885'te Plehanov, Rus sosyal-demokratları için iki program tasarısı yazdı, bunlar Emeğin Kurtuluşu Grubu tarafından basıldı. Bu, Rusya'da bir sosyal-demokrat parti için zemin hazırlamakta ve böyle bir partiyi kurmakta ileri doğru atılmış önemli bir adımdı. Marksist görüşlerin Rusya'da yayılmasında Plehanov'un şu makaleleri de önemli bir rol oynadı: *Sosyalizm ve Siyasal Savaşım* (1883), *Farklılıklarımız* (1885) ve *Birci Tarih Görüşünün Gelişmesi* (1895). Ama Emeğin Kurtuluşu Grubu ciddî hatalar işledi; narodnik görüşlerin kalıntılarına sarıldı, köylülüğün devrimci niteliğini azımsadı ve liberal burjuvazinin rolünü abarttı. Bu hatalar, Plehanov'un ve grubun öteki üyelerinin tohumlarını içerir. Emeğin Kurtuluşu Grubunun işçi sınıfı hareketiyle pratik bağları yoktur. Lenin, Emeğin Kurtuluşu Grubunun, "yalnızca sosyal-demokrat hareketin teorik temellerini hazırladığını ve işçi sınıfı hareketine doğru ilk adımı attığını" belirtmiştir. (Lenin, *Collected Works*, c. 20, s. 278.)

RSDİP'nin Ağustos 1903'te toplanan İkinci Kongresinde, Emeğin Kurtuluşu Grubu, bir grup olarak faaliyetini durdurduğunu açıkladı. — 78.

[42] *Narodovolizm.* — Gizli Zemlya i Volya (Toprak ve Özgürlük) derneğindeki bölünmenin ardından Ağustos 1879'da ortaya çıkan gizli narodnik terörist politik örgüt Narodnaya Volya'nın (Halkın İradesi) adından gelme bir terim. Narodnaya Volya'nın başında, A. J. Jelyabov, A. D. Mihaylov, M. F. Frolenko, N. A. Morozov, V. N. Figner, S. L. Perovskaya, A. A. Kvyatkovski'nin dahil olduğu bir yürütme komitesi bulunuyordu. Narodnaya Volya'nın ilk amacı çarlık otokrasisinin devrilmesiydi; programları genel oy temeli üzerinde seçilmiş "sürekli bir temsilî halk organı"nın örgütlenmesini; demokratik özgürlüklerin ilanını; toprağın halka verilmesini ve fabrikaların işçilerin eline geçmesi için önlemler alınmasını öneriyordu. Ama Narodovoltsi halk yığınlarına giden yolu bulamadı ve siyasal komplolara ve bireysel teröre saptı. Narodovoltsi'nin terörist savaşımı yığınsal bir devrimci hareket tarafından desteklenmiyordu, böylece hükümet şiddetli bir baskı, ölüm cezaları ve provokasyonla örgütü ezmek olanağını buldu.

1881'den sonra Narodnaya Volya darmadağın oldu. 1880'lerde

örgütü canlandırmak için yapılan üstüste girişimler başarısızlığa uğradı. Örneğin, 1886'da A. İ. Ulyanov (V. İ. Lenin'in kardeşi) ve P. Y. Şeriyov başkanlığında, bu gelenekleri izleyen bir terörist grup örgütlenmişti. Aleksandır III'e yapılan başarısız bir suikast girişiminden sonra grup açığa çıkarıldı ve aktif üyeleri idam edildi.

Lenin, Narodovoltsi'nin yanlış, ütopik programını eleştirirken, çarlığa karşı fedakârca savaşımlarına büyük saygı duyduğunu da ifade etmiştir. 1899'da "Rus Sosyal-Demokratlarının Protestosu"nda, "eski Narodnaya Volya üyelerinin, bu birkaç kahramanı yalnızca dar bir toplumsal tabakanın desteklemesine karşın ve hareketin bayrağının hiç de devrimci bir teori olmamasına karşın, Rusya tarihinde büyük bir rol oynamayı başardıklarını" belirtmiştir. (Bkz: Lenin, *Collected Works*, c. 4, s. 181.) — 83.

[43] *Yayımcının Notu.* — Lenin'in *"Halkın Dostları" Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?* kitabının birinci kısmının birinci baskısına sonsöz. — 86.

[44] *Bu Baskıya Not.* — *"Halkın Dostları" Kimlerdir?*'in birinci kısmının ikinci baskısına sonsöz, Temmuz 1894'te yazılmıştır. — 87.

[45] *Yuridiçeski Vestnik* ("Yasal Haberci"). — 1867'den 1892'ye kadar Moskova'da yayınlanmış olan burjuva-liberal eğilimde aylık bir dergi — 90.

[46] *Nikolay-on.* — Rus iktisatçısı ve yazarı N. F. Danielson'un (1844-1918) takma adı. 1880'lerde ve 1890'larda liberal narodniklerin ideologlarından biriydi. — 98.

[47] *Verilmiş-Topraklar.* — 1861'de Rusya'da serfliğin kaldırılmasından sonra köylülerin kullanımına bırakılan toprak parçaları. Bunlar köy topluluklarının elinde bulunuyor ve düzenli olarak köylüler arasında yeniden dağıtılıyordu. — 101.

[48] Rusya'da serfliği kaldıran Bildiri, Çar Aleksandır II tarafından 19 Şubat 1861'de imzalandı. — 104.

[49] *Zemstvo.* — Kırsal bölgelerdeki, yerel özerk hükümet organları bu adla bilinirdi; bunlar 1864'te çarlık Rusyasının merkezî eyaletlerinde kurulmuşlardı. Zemstvolara soylular egemendi ve zemstvoların yetkisi salt yerel ekonomik ve kamu işleriyle (hastane ve yol yapımı, istatistikler, sigorta vb.) sınırlıydı. Eyalet valileri ve içişleri bakanlığının denetimi altında iş görürler ve bunlar hükümetin istemediği zemstvo kararlarını engelleyebilirdi. — 104.

[50] Lenin'in değindiği, köylülüğün farklılaşması ile ilgili, birkaç uyezde ait veriler, *"Halkın Dostları" Kimlerdir?*'in (henüz bulunamamış olan) ikinci kısmındadır.

Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nde özellikle "Köylülüğün Farklılaşması" başlıklı ikinci bölümde, bu sorun üzerinde ayrıntısıyla durur. — 110.

[51] 16. ve 17. yüzyıllarda Muskovi devletinin sınır topraklarında yerleşmiş alt-kademeden hizmetkârların torunları olan eski devlet köylüleri kategorisine çarlık Rusyasında verilen ad. Devletin sınırlarını korumak hizmeti karşılığında, buralara yerleşenlere (Kazaklar ve askerler), küçük toprak parçalarından soydan soya ya da geçici olarak yararlanma hakkı verilirdi. Böyle bir toprak parçasının alanı, çeyrek (1,35 akr) denen bir büyüklüğe ulaşırdı. 1719'dan sonra, bu kişilere *odnodvortsi* (yani yalnızca kendi çiftliklerine sahip olanlar) adı verildi. Önceleri bunların çeşitli ayrıcalıkları ve köylü sahibi olmak hakları vardı, ama 19. yüzyılda adım adım bu haklardan yoksun bırakıldılar ve sıradan köylüler durumuna düşürüldüler. 1866 yılında çıkarılan bir yasayla, çeyrek toprak parçaları eski *odnodvortsi*'nin özel mülkü sayıldı. — 114.

[52] Burada ve bu baskının diğer yerlerinde, Lenin, I. A. Hurviç'in 1822'de New-York'ta yayınlanan *The Economics of the Russian Village* ("Rus Köyünün Ekonomisi") adlı kitabından aktarma yapmaktadır. Bu kitabın Rusça bir çevirisi 1896'da çıktı. Hurviç'in değerli olgusal malzemeler içeren bu kitabına, Lenin çok değer verirdi. — 114.

[53] *Kolupayev ve Derunov.* — Rus hicivcisi M. Y. Saltikov-Şçedrin'in yapıtlarındaki dolandırıcı kapitalist tipleri. — 116.

[54] Lenin, Karl Marx'ın *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı* adlı yapıtından aktarma yapıyor. (Bkz: Marx-Engels, *Gesamtaussgabe,* Bd. I, Abt. I, *Erster Halbband,* s. 608.) — 123.

[55] Rus ozanı N. A. Nekrasov'un "Ekincilere" başlıklı şiirinden. — 145.

[56] *Gladstone'un Toprak Yasaları.* — 1870'lerde ve 1880'lerde İngiltere'de Gladstone'un liberal kabinesince kabul edilen toprak yasaları. Gladstone hükümeti, kiracı çiftçilerle toprakbeyleri arasındaki savaşımı yatıştırmak ve birincilerin oylarını almak amacıyla, kiracı yığınlarını topraktan sürüp atmış olan toprakbeylerinin zulmünü sınırlayan önemsiz önlemler getirdi. Hükümet ayrıca kiracıların ödenmemiş borçlar sorununu düzenlemeyi, âdil kiralar saptayacak özel toprak mahkemeleri kurmayı vb. vaadetti. Gladstone'un Toprak Yasaları, liberal burjuvazinin toplumsal demagojisinin tipik bir örneğiydi. — 149.

[57] *Bedel Ödemeleri.* — Köylülerin, serfliği kaldıran 19 Şubat 1861 Yasaları uyarınca aldıkları toprak parçaları için toprakbey-

lerine yapmak zorunda oldukları ödemeler. Bedel ödemeleri toprak parçalarının gerçek değerinin epeyce üstündeydi. Köylüler, bununla, yalnızca çok eskiden beri kullanmakta oldukları topraklar için toprakbeylerine ödeme yapmış olmakla kalmıyor, kurtuluşları için de ödeme yapmış oluyorlardı. — 151.

[58] Lenin Saltikov-Şçedrin'in *Liberal* adlı öyküsüne değiniyor. — 152.

[59] Toprakbeylerinin köylüler üzerindeki egemenliğini güçlendirmek isteyen çarlık hükümeti, 1889'da idarî bir makam olan zemski naçalnikliği getirdi. Toprak sahibi yerel soylular arasından atanan zemski naçalniklere, köylülerle ilgili gerek idarî gerek hukukî çok büyük yetkiler verilmişti. Bu yetkilerin içine köylüleri tutuklamak ve bedenî ceza vermek de dahildi. — 154.

[60] *Nedelya* ("Hafta"). — Siyasal ve edebî, liberal-narodnik bir gazete, 1866'dan 1901'e kadar St. Petersburg'da yayınlandı. Otokrasi ile savaşmaya karşıydı; "önemsiz işler" teorisi denen şeyi savunuyor, yani aydınlara devrimci savaşımdan kaçınmaları ve "kültürel faaliyetlerle" uğraşmaları için çağrıda bulunuyordu. — 154.

[61] Burada 19. yüzyılın başında çok yaygın olan ve zamanın temel ideolojik akımlarından biri olan Fransız ütopik sosyalizmi kastedilmektedir.

Fransız ütopik sosyalizminin kaynaklandığı toplumsal-ekonomik temel, çalışan yığınların artan bir biçimde sömürülmesi, proletarya ve burjuvazi arasında uzlaşmaz çelişkilerin ortaya çıkmasıydı. Fransız ütopik sosyalizminin en önde gelen temsilcileri, görüşleri, yalnızca Fransa'da değil, öteki ülkelerde de yaygın bir biçimde savunulan Saint-Simon ve Charles Fourier idi. Ama, Fransız ütopik sosyalistleri kapitalist ilişkilerin özünü ve kapitalist sömürüyü tutarlı bir biçimde açıklayamadılar; kapitalist üretim biçiminin temel çelişkisini keşfedemediler. Toplumsal ve politik ideallerinin ütopik niteliğine uygun olarak, toplumun sosyalist yeniden örgütlenmesi için duyulan gereksinmeyi, cehaleti yenmek için akla, yalanı yenmek için gerçeğe olan gereksinmeye dayandırdılar. Görüşlerinin hamlığı, dönemlerinin toplumsal koşullarıyla, büyük-ölçekli kapitalist sanayideki ve sanayi proletaryasındaki yetersiz gelişmeyle açıklanabilir. Fransız sosyalizminin daha ayrıntılı bir anlatımı için, Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* ve *Anti-Dühring* adlı yapıtlarına bakınız. Lenin, genel olarak, devrimci Fransız öğretilerinden sözederken, Fransız ütopik sosyalistlerin öğretilerini, marksizmin kaynaklarından biri olarak tanımlamıştır.

Rus devrimci demokratları A. I. Herzen, V. G. Biyelinski, N.

G. Çernişevski ve N. A. Dobrolyubov, Fransız Aydınlıkçılarının fikirlerini kabul etmişler, ama otokrasiyi devirmek için yığın savaşımı fikrini, bir köylü devrimi fikrini savunmakla, ütopik sosyalizmin birçok Batı Avrupa akımlarının temsilcilerinden ayrılmışlardır. Ama onlar da yanılgıya düşerek sosyalizme giden yolun yarı-feodal köylü topluluğundan geçtiğini sanmışlardır. Rusya'nın ekonomik gelişmesi hâlâ zayıf olduğundan, Çernişevski'nin başını çektiği Rus devrimci demokratları, sosyalist toplumun kurulmasında işçi sınıfının belirleyici rolünü görememişlerdir. — 155.

[62] Burada V. V.'nin (U. P. Vorontsov'un) 1893'te yayınlanmış olan *Eğilimlerimiz* adlı yapıtına değiniliyor. — 155.

[63] N. K. Mihaylovski, *Ruskoye Boğatstvo,* n° 10, 1893'te yayınlanan "Yazın ve Yaşam" başlıklı makalesinde V. V.'yi yanıtlamıştı. — 155.

[64] *Bakuninci ve isyancılar.* — Anarşizmin ideoloğu ve marksizmin ve bilimsel sosyalizmin kesin düşmanı M. A. Bakunin'in (1814-1876) destekleyicileri ve izleyicileri. Bakuninciler marksist teoriye ve işçi sınıfı hareketinin taktiklerine karşı inatçı bir savaşım verdiler. Bakuninci platformun ana maddesi, proletarya diktatörlüğü de dahil olmak üzere, her tür devlet biçiminin tam reddi idi. Bakuninciler, proletaryanın çığır açan rolünü anlamıyorlardı. Bakunin, sınıfların "bir düzeye getirilmesi", tabandan "özgür birlikler" örgütlenmesi fikrini ileri sürdü. Bakunincilerin görüşüne göre, "önde gelen" bireylerden oluşmuş gizli bir devrimci dernek, hemen gerçekleşecek olan halk isyanlarını yönetecekti. Böylece, bakuninciler, Rusya'da köylülüğün hemen ayaklanmaya hazır olduğuna inanıyorlardı. Komplolar, acele isyanlar ve terörizm biçimindeki taktikleri, maceracı nitelikteydi ve ayaklanmaya ilişkin marksist öğretiye karşıydı, bakunincilik narodizmin ideolojik kaynaklarından biriydi.

Bakunin ve bakunincilerle ilgili olarak Marx ve Engels'in *L'Association Internationale des Travailleurs et L'Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste* ("Uluslararası İşçi Birliği ve Sosyalist Demokrasinin Uluslararası İttifakı"), Engels'in *Die Bakunisten on Der Arbeit* ("Bakuninciler İş Başında") ve *Flüchtlins Literatür* ("Göçmen Yazını") ve Lenin'in *Geçici Devrim Hükümeti Üzerine* adlı yapıtlarına ve öteki yapıtlarına bakınız. — 156.

[65] Merkezî bir temsilci meclis kastediliyor. Birçok Rus devrimcisi, bir Zemski Sobor'un toplanmasını çarlık hanedanının yıkılmasıyla bir tutuyordu. Bir anayasa hazırlamak üzere tüm yurttaşları temsil eden bir Zemski Sobor'un toplanması. Rus sosyal-demokra-

sisinin programındaki istemlerden biriydi. — 156.

[66] N. G. Çernişevski ve A. I. Herzen kastediliyor. K. Marx'ın *Oteçestveniye Zapiski* yazıkuruluna yazdığı mektuba bakınız (Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Moscow 1965, s. 311-12). — 158.

[67] Bkz: Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, Moscow 1965, s. 313. — 158.

[68] *Sozialpolitisches Centralblatt* ("Merkezî Toplumsal-Siyasal Gazete"). — Sağ-kanat Alman sosyal-demokrasisinin organı. İlk kez 1892'de çıkmıştır. — 164.

[69] *Pobedonostsev, K. P.* — Kilise Meclisi Genel Memuru, Aleksandır III'ün feodal politikasına ilham veren aşırı bir gerici. — 166.

[70] Lenin, satılık basını, çarlık hükümeti tarafından beslenen ve ona yaltaklanan gazete ve dergileri kastediyor. — 168.

[71] *Yermolov, A. S.* — 1893-1905'te Tarım ve Devlet Malları Bakanı; feodal beylerin çıkarlarını dile getiriyordu. Politikası serfliğin kalıntılarını korumak biçimindeydi.

Vitte, S. Y. — Çarlık Rusyasının etkili bir bakanı, uzun yıllar (1892-1903) maliye bakanlığı yaptı, alanında aldığı önlemler büyük burjuvazinin çıkarlarına uygundu ve Rusya'da kapitalizmin gelişmesini hızlandırmıştı. — 168.

[72] Lenin, Narodnik Sosyalistler Grubunu, N. I. Ütin, A. D. Trusov ve V. I. Bartenev'in başını çektiği devrimci Rus göçmenlerini kastediyor. Bu grup, Cenevre'de *Narodnoye Dyelo* ("Halkın Davası") dergisini çıkardı. 1870 başlarında Uluslararası İşçi Birliğinin (Birinci Enternasyonal) Rus şubesini kurdu, 22 Mart 1870'te, Enternasyonalin Genel Konseyi, Rus şubesinin örgüte kabulünü onayladı. Şubenin isteği üzerine, Marx, Genel Konseyde onun temsilcisi olarak görev yapmayı üstlendi. Marx, 24 Mart 1870'te, Rus şubesi komitesinin üyelerine şunları yazıyordu: "Bana önerdiğiniz Genel Konseyde temsilciniz olma onurlu görevini memnuniyetle kabul ediyorum" (Marx-Engels, *Ausgewählte Briefe*, M. L. 1934, s. 234). Birinci Enternasyonalin Rus şubesinin üyeleri, Marx'ı bakuninci anarşistlere karşı savaşımında desteklediler, Enternasyonalin devrimci fikirlerini yaydılar, Rus ve Batı Avrupa devrimci hareketleri arasındaki bağları güçlendirmek için ellerinden geleni yaptılar, ve İsviçre ve Fransa'daki işçi sınıfı hareketlerine katıldılar. Ancak, Rus şubesinin üyeleri tutarlı marksistler değildi, görüşleri hâlâ narodnik ütopyacılığın pek çoğunu kapsıyordu, özel olarak belirtirsek, köy topluluğunu idealize ediyor ve ona "Rus halkının büyük bir başarısı" diyorlardı. Şube, Rusya'daki devrimci hareketle yakın bağlar kurmayı başaramadı, bu da son tahlilde, 1872'de çökü-

şünün ana nedeni oldu. — 172.

[73] *Engelhardt, A. N.* — Toplumsal ve tarımsal faaliyetleriyle ve Smolensk eyaleti, Batişçero'daki kendi malikânesinde yaptığı, rasyonel çiftçilik deneyiyle çok ünlü olan bir narodnik gazeteci. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nde Engelhardt'ın tarım yöntemlerinin bir tanımını vermiştir. (Bkz: V. İ. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Üçüncü Bölüm, VI, s. 190-194.) — 174.

[74] *Sotsial-Demokrat.* — Emeğin Kurtuluşu Grubu tarafından 1890-1892'de yurtdışında (Londra ve Cenevre'de) yayınlanan edebî siyasal bir dergi. Rusya'da marksist fikirlerin yayılmasında büyük bir rol oynadı. Toplam dört sayısı çıktı. Derginin önde gelen yazarları G. V. Plehanov, P. B. Akselrod ve V. I. Zasuliç idi.

Lenin, burada, Plehanov'un "N. G. Çernişevski" başlıklı makalesinden aktarma yapıyor. — 175.

[75] N. G. Çernişevski'nin *Önsöz* adlı romanından. — 177.

[76] 1891'de Rusya'da serflik kaldırıldığı zaman köylülerin topraklarının bir kısmı toprakbeylerinin lehine "kopartılıp alınmıştı". Daha sonra köylüler bu toprakları çok ağır koşullarla kiralamak zorunda kaldılar. — 186.

[77] Lenin M. Saltikov-Şçedrin'in *Golovlyov Ailesi* adlı yapıtında tanımladığı serf-sahibi, sofu, mürai bir toprakbeyi olan *Judes Golovlyov*'u kastediyor. — 188.

[78] Lenin Çar Pol I ve Çar Aleksandır I'in zalim gözdesi Arakçeyev'in adını bir sıfat olarak kullanıyor; Arakçeyev faaliyetlerini, gerici bir polis despotizmi ve tam bir askerî egemenlik döneminde yürütmüştür. Arakçeyev rejiminin tipik bir özelliği, ezilen yığınların devrimci hareketine ve bütün özgürlük belirtilerine karşı alınan zalimce önlemlerdi. — 188.

[79] Lenin, Narodnoye Pravo (Halkın Hakkı) Partisini kastediyor. Bu, Rus demokrat aydınlarının 1893 yazında kurdukları gizli bir örgüttü. Kurucuları arasında eski Narodovoltsi O. V. Aptekman, A. İ. Bogdonoviç, A. V. Gedeonovski, M. A. Natanson ve N. S. Tyutçev bulunuyordu. Narodnoye Pravo'nun üyeleri, politik reformlar için bir savaşım yürütmek üzere tüm muhalefet güçlerini birleştirmeyi amaç edinmişlerdi. Narodnoye Pravo Partisi, biri "Manifesto", öteki "İvedi Bir Şorun" olmak üzere iki program belgesi yayınladı. 1894 ilkyazında, parti, çarlık hükümeti tarafından dağıtıldı. Lenin'in bir siyasal parti olarak Narodnoye Pravo'yu değerlendirişi için, elinizdeki baskının 231-234. sayfalarına ve ayrıca *Rus Sosyal-Demokratlarının Görevleri* başlıklı broşüre bakınız (Lenin, *Collected Works*, c. 2). Narodnoya Pravo'nun üyelerinin

çoğu, daha sonra Sosyalist-Devrimci Partiye katıldılar. — 189.

[80] Bkz: Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, s. 804-805. — 209.

[81] Lenin, I. A. Krilov'un "Kedi ve Aşçı" adlı öyküsünden aktarma yapıyor. — 210.

[82] Lenin, burada ve daha ilerde, Engels, *Konut Sorunu* "İkinci Baskıya Önsöz"den aktarma yapmaktadır. (Bkz: Marx-Engels, "Konut Sorunu", *Seçme Yapıtlar, 2,* Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 357, 360-361.) — 216.

[83] Bkz: Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, s. 474-475. — 217.

[84] Lenin, Marx'ın Proudhon'a karşı yazdığı *Felsefenin Sefaleti*'nin ikinci bölümünde anlattığı ilkelere değiniyor. (Bkz: Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti,* Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 131.) — 218.

[85] Lenin, Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'nden aktarma yapıyor. (Bkz: K. Marx, F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi,* Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 38.) — 219.

[86] *Manilovizm,* N. V. Gogol'un *Ölü Canlar*'ındaki karakterlerden biri olan Manilov'un adından gelen bir terim. Manilov, Gogol'un, zayıf iradeli bir hayalperestin, boş bir hülyacının ve tembel bir gevezenin tipik özelliklerini topladığı, duygulu, "yüksek ruhlu" bir toprakbeyidir. — 222.

[87] Bkz: Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, "Almanca İkinci Baskıya Sonsöz", s. 18. — 229.

[88] Lenin, Marx'ın Ruge'a yazdığı (Eylül 1843 tarihli) mektuptan aktarma yapıyor. Bu mektuptan yapılan daha ayrıntılı aktarmaları, bu kitabın 67. sayfasında bulacaksınız. — 229.

[89] *Naydenov, Morozov, Kazi ve Byelov.* — Çok zengin büyük Rus maliyecileri ve sanayicileri. — 232.

50 lira